

Emek Sineması, Cercle d'Orient ve Bir Beyoğlu Hikâyesi

Nilay Özlü • Seda Kula Say • Lorans Tanatar Baruh
• B. Selcen Coşkun

İstanbul'un Dubaileştirilmesi ve Mimarın Etiği
Askeri Alanlar: İstanbul'da Kentsel
Dönüşümün Yeni Gözdesi

elegance80

MÜKEMMEL YALITIM VE RÜZGAR YÜKÜ DAYANIMINDA YENİ DÖNEM

3 CONTALI
SİSTEM

DAMLALIKLI
KANAT

KASA &
KANAT
GENİŞLİĞİ
80 MM
(8080)

6 ODACIK
80 MM

PROFİL GENİŞLİĞİ: 80 mm
ODACIK SAYISI: 6
CONTA SAYISI: 3 (ORTA CONTA)
CONTA: TPE GRİ / SİYAH
PROFİL İSİ YALITIMI: 1.02 W/m²*K
PENCERE İSİ YALITIMI: 0.91 W/m²*K

PROFİL SINIFI (TS 5358 / EN 12608): A-B
SES YALITIMI: 40 dB
HAVA GEÇİRGENLİK SINIFI: 4
SU SIZDIRMAZLIK SINIFI: 9A
RÜZGAR YÜKÜNE DAYANIM SINIFI: C3
CAM KALINLIKLARI (MM): 24,32,36

Hesaplamalar TS EN ISO 10077-2 standardına göre 1,23x1,43 m ölçülerinde pencere için 0,6 W/m²*K ısı iletim katsayısına sahip cam ünitesi kullanılarak yapılmıştır.

BEYAZ	KREM	GECE MAVİSİ	ALTIN MEŞE	RUSTİK MEŞE	ARDIÇ	SATEN GRİ
MAHUN	FINDIK	BUDAKLI MEŞE	CEVİZ	ANTRASİT	SİYAH	EKOLOKSAL GRİ
KESTANE	KOYU YEŞİL	SEDİR	ANTİK CEVİZ	FÖME	GRİ	GÜMÜŞ GRİ

www.firatpen.com.tr
www.winhouse.com.tr
www.gedizpen.com.tr

FACEBOOK | TWITTER | LINKEDIN firatplastik
FACEBOOK firatpen TWITTER firatpentr

FIRAT

Gedizpen

FIRATPEN

KGS 20.yıl

TÜRKİYE HAZIR BETON BİRLİĞİ
KALİTE GÜVENCE SİSTEMİ
İKTİSADİ İŞLETMESİ

"Bizim Standartlarımız

Sizin Güvenliğiniz..."

www.kgsii.com.tr

“GÜVENLİĞİNİZE ESTETİK KATIN”

eurofence güvenliğin yanında, doğaya uygun renkleri ile çevreye de uyum sağlamaktadır. Çiftliklerinizin, tenis ve basketbol sahalarınızın, park ve bahçelerinizin, işyerlerinizin, fabrikalarınızın, sitelerinizin, apartman ve villalarınızın güvenliği için pratik, ucuz ve uzun ömürlü eurofence kullanabilirsiniz.

“Sınırlarınızı belirleyin”

Tercih etmeniz için **10** nedeniniz var!

eurofence®
ÇİT SİSTEMLERİ

1. ALTERNATİFLERİNE GÖRE
DAHA EKONOMİKTİR

2. UZUN ÖMÜRLÜ VE
DAYANIKLI DIR

3. HAZIR OLARAK
TERARİK EDİLEREK
HIZLI VE KOLAY
MONTE EDİLİR

4. SAĞLAM, DARBELERE
DAYANIKLI DIR

5. İSTENİLDİĞİNDE
SÖKÜLEREK BAŞKA
YERDE TEKRAR
UYGULANABİLİR

6. GÜVENLİ, ÇAYDIRICI
VE TOK DURUŞLUDUR

7. BAKIM
GEREKTİRMEZ

8. MODERN VE ESTETİK
BİR ÖRÜNDÜR

9. GÖRÜŞ ALANINI
BLOKE ETMEZ

10. DOĞAYA UYUMLUDUR,
GÖRÜNTÜ KİRLİLİĞİ
YARATMAZ

2015 EUROPEAN STEEL DESIGN AWARDS
AWARD OF MERIT

ÇELİK YAPI

PROJE • İMALAT • MONTAJ
SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Büyükdere Cad. Onur İşhanı
No: 118 Kat: 6
34394 - Esentepe
ŞİŞLİ / İSTANBUL
Tel : (212) 275 28 28 (pbx)
Fax : (212) 275 28 29
e-mail : info@e-celikyapi.com
web : www.e-celikyapi.com

ÇELİK YAPI, anahtar teslimi inşaat projelerinde uzmanlaşmış kadrosu ve bilgi birikimi ile fizibilite aşamasından tesisin işletmeye açılmasına kadar olan süreçteki tasarım, tedarik, imalat, montaj, inşaat, tesisat ve devreye alma süreçlerinin tümünde hizmet vermekte, ayrıca yatırım ve işletme maliyeti için optimum çözümler üretmektedir.

İnşaat yatırım sürecinin her aşamasında uluslararası standartlarda hizmet sunan ÇELİK YAPI, tamamladığı projelerle seçkin ve önemli bir marka değeri yaratmak konusunda da başarıya ulaşarak, sektörün saygın kuruluşları arasında yerini almıştır.

Yüklenicisi olduğumuz tüm projelerdeki ANA HEDEFİMİZ, yüksek kalite anlayışı ile hizmet sunarak müşteri memnuniyetini sağlamak, tasarım ve uygulama ile ilgili standartlara uygun **KALİTELİ ve GÜVENLİ YAPILAR ÜRETMEKTİR.**

ARADIĞINIZ KİTAPLAR MİMARLIK VAKFI KİTABEVİNDE

www.mivkitabevi.com

MİMARLIK VAKFI İKTİSADİ İŞLETMESİ

KARAKÖY KEMANKEŞ CADDESİ NO: 31 BEYOĞLU 34425 İSTANBUL

T: (0212) 244 86 87 / F: (0212) 244 86 88

Yapı sektörünün pencere tercihi:

Egepen Deceuninck.

Türkiye’de birçok mimar ve mühendis, yapılarında Egepen Deceuninck kalitesini tercih ediyor. Egepen Deceuninck, kendi uzmanlığı ile geliştirdiği özel bir yazılım olan “Pencere Proje’m” ile ihtiyaç duyulan tüm teknik sorulara cevap verebiliyor. Bu yazılım sayesinde, tüm doğramaların statik - rüzgar yükü hesapları ve ayrıca ısı - ses izolasyon değerlerini hesaplamak çok kolay. Ürün grubunda yer alan tüm sistemler için yapılabilecek olan bu hesaplamalar, doğrama detayları ile bütünleşerek, mimar ve mühendislerin en doğru teknik bilgiye ulaşmalarını sağlıyor.

İşinin ustaları buna “Egepen Deceuninck farkı” diyor.

EGE PEN
deceuninck

SARAY®

Mimari Sistemler
Architectural Systems

Alüminyum Cephe Çözümleri

Klima bunun neresinde?

City Multi Ürün Gami, 32 farklı model ve 177 farklı iç ünite seçeneğiyle mekânın estetiğini göze görünmeden tamamlar.

CITY MULTI

YENİ

Split İç Ünitesi
(Duvar Tipi)

Duvar Tipi

Asılı Tavan Tipi

Gizli Tavan Tipi

Döşeme Tipi

Klima Santrali
(FAU)

DX Bataryalı
Hava Perdesi

YENİ

Split İç Ünitesi
(Ticari Tip)

Tek Yöne Üflemleri
Kaset Tipi

2 Yöne Üflemleri
Kaset Tipi

4 Yöne Üflemleri
Kaset Tipi

Ticari Tip Su Isıtıcısı
(Hydrodan)

Hassas Kontrollü

Isı Geri Kazanım
Ünitesi (Lossnay)

ENGINEERING SEALANTS

Yeni yaşam alanları yaratıyoruz

YETKİLİ SATICI

BAKA YAPI MALZEMELERİ İNŞAAT SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Orhanlı Mah. Karadeniz Cad. No:7 Turgut Reis San. Sit.
C1 Blok No:1-1 34956 Tuzla/İSTANBUL-TÜRKİYE
Tel:+90 216 394 20 40 (pbx) Faks:+90 216 394 20 49

www.bakayapi.com

Ekim 2016 • Yıl: 16 • Sayı: 57 Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
C. Sami Yılmaztürk

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Zafer Akay, Ayşen Cıravoğlu, Zeynep Eres, T. Gül Köksal,
Kubilay Önal, H. Bülend Tuna, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akin, Ali Artun,
Acar Avunduk, Afife Batur, Cengiz Bektaş, İhsan Bilgin,
Çelen Birkan, Hasan Çakır (Almanya), B. Selcen Coşkun,
H. Besim Çeçener, Nur Esin, Nuran Zeren Gülersoy,
Ersen Gürsel, Yücel Gürsel, Figen Kafesçioğlu,
Ruşen Keleş, Esin Köymen, Doğan Kuban,
Mehmet Küçükdoğan, Eyüp Muhcu, Derya Oktay,
Sabri Orcan, Deniz Erinsel Önder, Gülşen Özaydın,
Hasan Cevat Özdiil, Aslı Erim Özdoğan, Mehmet Özdoğan,
Yıldız Sey, Afşar Timuçin, Rüksan Tuna, Hülya Turgut,
Yıldız Uysal, Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Tarandığı İndeks

DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yönetim Yazışma Adresi

Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 251 49 00 Faks: (212) 251 94 14
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/yayinlar/mimarist

Malı Koordinasyon

Can Taşkıran

Grafik Tasarım

Zehra Şenoğuz

Grafik Uygulama

Ebru Laçın

Baskı-Cilt

Bayramoğlu Matbaacılık ve Reklam Hizmetleri, İstanbul
Tel: (212) 482 17 96

Baskı Tarihi

Ekim 2016

Dağıtım

Zip Dağıtım

Ofset Hazırlık, Reklam ve Yapım Organizasyon

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 244 86 87 pbx Faks: (212) 244 86 88

Fiyatı: 7.50 TL

Yıllık abone ücreti: 26.00 TL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

Mimar.ist dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi üyelerine ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Dünya Mimarlık Gününü Kutluyoruz!

Dünya Mimarlık Günü her yıl olduğu gibi bu yıl da ekim ayının ilk pazartesi günü kutlanıyor. Mimarlar ve mimarlık mesleği açısından önemli bir iletişim fırsatı yaratan Dünya Mimarlık Günü dolayısıyla, farklı ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de çeşitli kurumlar ile Mimarlar Odası ve şubeleri tarafından çok sayıda etkinlik düzenleniyor. Sadece bir güne değil haftalara yayılan programlar, meslektaşların buluşmaları, tartışmaları ve söyleşileri için de özel bir platform yaratıyor.

Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) bu yıl “**Daha İyi Bir Dünya Tasarla**” (Design a Better World) başlığıyla birçok farklı etkinliğin öncülüğünü yapıyor. Kuşkusuz “daha iyi bir dünya” arayışı, neredeyse tüm meslek alanlarını içerisine alan bir çerçevede. Ancak UIA, küresel ölçekte yayımladığı mesajlarla, tüm meslektaşları, yerkürenin sağlıklı, yaşamlı ve onurlu geleceği konusunda üstlendikleri rolü yeniden düşünmeye davet ediyor. UIA’nın desteklediği büyük çaplı uluslararası etkinlikler olarak, Ekim 2016’da Ekvator’da başkent Quito’da düzenlenen Habitat III etkinliği ile 7 Kasım 2016’da Fas, Marakeş’te düzenlenecek COP 22 oturumu burada duyurulabilir. Habitat III, eylem odaklı yeni bir kentsel gündem önerisi ve sürdürülebilir gelişme için yeni tanımlanacak standartlara odaklanırken, COP 22 oturumunda da küresel ısınma, çevre sorunları ve yaşam kalitesi bağlamında mesleğin sorumlulukları ve yaratıcı önerileri tartışılacak.

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi de 1-22 Ekim tarihleri arasında düzenlediği programla, söyleşiler, konferanslar, sergiler vb. gibi etkinliklerin yanı sıra, X. İstanbul Uluslararası Mimarlık ve Kent Filmleri Festivalini de mimarlarla ve ilgi duyan kesimlerle paylaşmaya hazırlanıyor.

Genelde dünya ölçeğinde, özellikle de ülkemizde bugün neoliberal politikalar sürecinde kentleri ve kentsel mekânı yönlendiren, egemenliğine alan rant merkezli yapılaşmanın yarattığı tehditler, yaşam kalitesi sorunları, maddi ve manevi kayıplar karşısında mimarlık, kentsel tasarım ve planlama alanlarında toplumsal bilgilenme ve farkındalık büyük önem taşıyor. Bu nedenle Dünya Mimarlık Günü dolayısıyla, mimarlıktaki güncel tartışmaların, meslektaşların sesinin, duyarlılıklarının ve önerilerinin çeşitli yayın araçlarıyla ve etkinliklerle topluma paylaşılabilmesi önemli. Bu bağlamda, sadece ülkemizde değil, küresel ölçekte de meslek odalarının, sivil toplum örgütlerinin dayanışma ve işbirliklerini güçlendirerek iletişimi yaygınlaştırmaları meslek alanında çağdaş sorumluluğun önemli bir parçası olarak görülmeli.

Bu dosyamızda da, aynı çerçevede düşünülebilecek olan Beyoğlu kültür dünyasının ve özelde Emek Sinemasının yitirilmesi sürecine ışık tutmak istedik. Süreci, bilim-sanat alanından uzmanlarla incelemek ve bu örnek üzerinden yaşanan olumsuz gelişmeleri, kent, mekân, insan, kültür perspektifinden tartışmayı amaçladık. Bildiğiniz gibi, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi de bu süreçte aktif olarak rol üstlendi. Sosyal yaşam, kültür ve bellek değeri olarak Emek Sineması mekânının yitirilmesinin ötesinde, kentsel değer olarak Beyoğlu’nun ranta teslim olmuş dönüşümünde ve kimliksizleştirilmesi sürecine itirazlarını ve bu konudaki meslek politikasını netlikle ortaya koydu. Yasal yollarla sürecin takipçisi oldu ve sosyal alanda da çok sayıda etkinlikle, basın toplantısı ve oturumlarla süreci destekledi. Yaşanan olumsuz gelişmeler, bundan sonra da kent ve kültür mirasımız, değerlerimiz açısından her zaman çok disiplinli bir araştırma ve sorgulama konusu olmaya devam edecektir.

Dergimizin içeriğinde diğer başlıklarda da özel katkılar bulacaksınız. Proje-Profil sayfalarımızda, Büyük Sinan Ödülü sahibi değerli meslektaşımız Cengiz Bektaş ile gerçekleştirdiğimiz söyleşiyi keyifle okuyacağınızı umuyoruz.

Gelecek sayımızda ise, dosyamızda kentin mega ölçekli proje ve uygulamaların mercek altına almayı planlıyoruz. Bu konudaki önerilerinizi ve birikimlerinizi paylaşmanızdan mutlu oluruz.

Dergimize destek ve katkı veren tüm kıymetli yazarlarımıza, değerlendirmelere katılan Danışma Kurulu üyelerimize vakitleri ve emekleri için ve siz değerli okuyucularımıza destekleriniz ve ilginiz için Yayın Kurulumuz adına içten teşekkür ederim.

Dünya Mimarlık Gününüz kutlu olsun!

Saygılarımla,

Deniz İncedayı

1. Habitat Konferansları, her 20 yılda bir düzenleniyor ve 1996 yılında İstanbul’da gerçekleştirilmişti. Detaylı bilgi için: <https://habitat3.org>.
2. Detaylı bilgi için www.cop22-morocco.com.

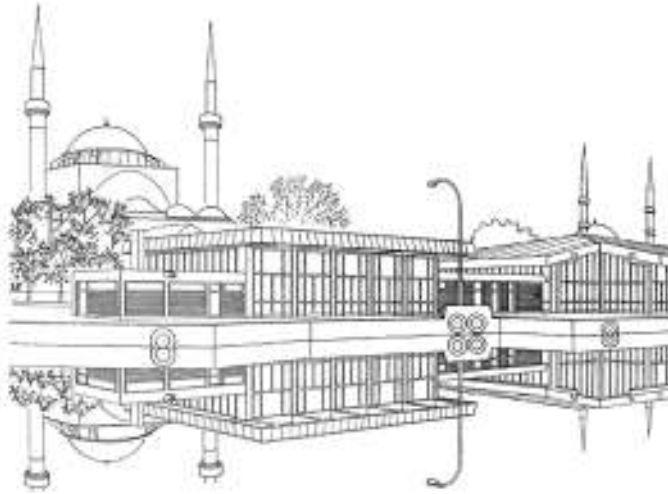

mimar.ist Ekim 2016/3
ISSN 1302-8219

4	HABER / ETKİNLİK	
	ICOMOS Genel Kurulu İstanbul'da Yapılacak / <i>İclal Dinçer</i>	4
	2017 RIBA Altın Madalyası Paulo Mendes da Rocha'ya Verildi	6
	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimari Koruma Kültürü Konferansları	7
	İstanbul ve Konut Kültürü: Değişim, Dönüşüm ve Devamlılık	7
	Akdeniz Mimar Sinan Ödülü Programı 2016 Ödül Töreni, Sergi ve Konferans Etkinliği	8
9	DENEME	
	Çevrenin Çok Yüzü / <i>R. Ruşen Dora</i>	9
10	ANMA	
	Prof. Dr. Bülent Özer'in Ardından / <i>Mete Tapan</i>	10
	Bir Anadolu Kâşifi ve İstanbul Beyefendisi: Martin Bachmann / <i>Turgut Saner</i>	10
11	KÜTÜPHANE	
	İstanbul'da Konut (Binbir Çeşit) / <i>Nur Esin</i>	11
	Mimarlık Üzerine 17 Mektup / <i>Hakan Tüzün</i>	13
14	GÖRÜŞ	
	Kabataş Martı Projesi: İstanbul'un Dubaileştirilmesi ve Mimarın Etiği / <i>Cihan Uzunçarşılı Baysal</i>	14
	İstanbul'un Tarihi Yarımada Dışı Coğrafyasında Göz Ardı Edilen Tarihöncesi Kültürler / <i>Mehmet Özdoğan</i>	18

23 DOSYA: EMEK SİNEMASI, CERCLE D'ORIENT VE BİR BEYOĞLU HİKÂYESİ

Dönüşen Beyoğlu Üzerine Notlar: Cercle d'Orient ve Emek Sineması Örneği / Nilay Özlü.....	24
Serkldoryan-Emek Bloğundan Grand Pera'ya: Kazanılanlar-Kaybedilenler / Seda Kula Say.....	30
1870 Yangınından Sonra Beyoğlu'nda İki Bina Yatırımı ve Bir Sokak / Lorans Tanatar Baruh.....	42
Miras Koruma Yoluyla Kentlilik Bilincini Güçlendirmek ve Kaçırılmış Bir Fırsat Olarak Emek Sineması / B. Selcen Coşkun.....	52

63 SÖYLEŞİ

Cengiz Bektaş: "Benim Geleneği Sürdürebilmem İçin, Önce Çağdaş Olması Lazım" / Söyleşi: Nezihe Aysel.....	63
---	----

70 İNCELEME

Bir Geleneğin Son Temsilcisi: Orhan Şahinler / Aykut Köksal.....	70
Kentsel 'Oyun Kuruculuk'tan Yedek Kulübesine: Üsküdar Rumi Mehmed Paşa Camii'nin Kent İçi Konumundaki Dönüşüm Üzerinden Morfolojik Bir Okuma / Murat Çetin - İrfan Özgül.....	75
Bir Semtin Kimliğinin Sürdürülmesinde Kentsel Belleğin Yeri: Yeldeğirmeni Örneği / Cansu Çolpan - Nilgün Çolpan Erkan.....	83

94 EĞİTİM

Karaköy Liman Bölgesi Dönüşüyor, Farkında mıyız? / Derleyenler: Hale Gönül - Ersen Gürsel.....	94
--	----

102 KENT

Askeri Alanlar/Kışlalar: İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Yeni Gözdesi/Öznesi / Jülide Alp.....	102
Ataköy'ün Gelişim Sürecinin Siyasi, Sosyoekonomik ve Teknolojik Bir Analizi / Erdal Aktulga.....	109

112 ÇİZGİ

Behiç Ak.....	112
---------------	-----

ICOMOS Genel Kurulu İstanbul'da Yapılacak

- ICOMOS Yıllık Genel Kurulu ve Danışma Kurulu toplantıları ile bilimsel sempozyumu (AGA&AdCom 2016) 15-21 Ekim 2016'da İstanbul'da gerçekleştirilecek

Koruma alanının uluslararası en önemli sivil toplum örgütlerinden biri olan ve UNESCO Dünya Miras Merkezinin danışmanlığını yapan ICOMOS'un (International Council on Monuments and Sites - Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) 2016 yılı Genel Kurulu ve Danışma Kurulu toplantıları ile bilimsel sempozyumu (The 2016 ICOMOS Annual General Assembly and Advisory Committee - AGA&AdCom 2016) 15-21 Ekim 2016 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştiriliyor (Toplantının web sayfası için bkz. <http://www.icomosadcom2016.com/>).

Bilindiği üzere, ICOMOS'un amacı tarihi anıtlar ve sitlerin korunması ve değerlendirilmesine yönelik ilkeler, kuram ve teknikler geliştirmek; konuyla ilgili araştırmaları desteklemek ve uygulamaları yönlendirmektir. ICOMOS'un kuruluşu 1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü'nde, anıt ve yerleşmelerin korunması konusunda çalışacak uluslararası bir konseyin kurulmasının önerilmesine dayanmaktadır. 1965 yılında Varşova'da toplanan ICOMOS'un birinci genel kurulu niteliğindeki kongre hem Venedik Tüzüğü'nü uluslararası düzeyde kabul etmiş, hem de ICOMOS'un kuruluş kararını vermiştir. Kurulduğu yıldan itibaren çalışma merkezi Paris olan ICOMOS'un 50 yılı aşan kurumsallaşma süreci içinde dünyadaki üye ülke sayısı 110'a, üye sayısı ise 9500'e ulaşmıştır. İlk kez 1965 yılında oluşturulan, 1978 yılında revize edilen ICOMOS Uluslararası Tüzüğü 2014 yılında Floransa'da gerçekleştirilen genel kurulda kapsamlı

bir değişikliğe tabi tutularak yenilenmiştir (<http://www.icomos.org/en/about-icomos>).

ICOMOS'un organları, "Genel Kurul", "Yönetim Kurulu ve Yürütme Kurulu", "Danışma Kurulu ve Bilimsel Konseyi", "ulusal komiteler", "uluslararası bilimsel komiteler" ve "Uluslararası Sekretarya"dan oluşmaktadır. ICOMOS'un en yetkili organı olan ve her üyesinin katılımıyla oluşan Genel Kurul üç yılda bir kez toplanmaktadır. 21 üyeden oluşan Yönetim Kurulu, ICOMOS'un icra organıdır ve Genel Kurula karşı sorumludur. Danışma Kurulu ve Bilimsel Konsey, ulusal komiteler ile uluslararası bilimsel komite başkanlarını bir araya getiren iki bileşenli bir organdır. Danışma Kurulu yılda en az bir kez toplanır. Uluslararası bilimsel komiteler, kültürel mirasın korunmasıyla ilgili özel uzmanlık dallarında ICOMOS hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak çalışırlar. Ulusal komiteler, ICOMOS'un hedefleri doğrultusunda kamu yetkilileri, kurumlar, meslek adamları, yerel yöneticiler ve kültürel mirasın korunması ile ilgilenen bireyler arasında bağlantı kurarak ve ulusal ve uluslararası bilgi alışverişini teşvik ederek, bir tartışma ve değerlendirme ortamı sunarlar. Bu amaçla ICOMOS'un amaç ve hedefleri doğrultusunda ve yerel ihtiyaçları da göz önünde bulundurarak, ulusal programları oluşturur ve yürütürler; uluslararası bilimsel komitelerle işbirliği yaparlar (<http://www.icomos.org/en/about-icomos>).

Tüm çalışmalar ICOMOS Tüzüğüne, İhtüzüğüne ve Etik İlkeleri'ne uygun olarak sürdürülür. Çalışma dilleri İngilizce ve Fransızcadır. Genel Kurul toplantılarında İspanyolca ve uluslararası toplantıya ev sahipliği yapan ülkelerin dilleri de kullanılabilir. ICOMOS her yıl bir üye ülkenin ev sahip-

liğinde Yıllık Genel Kurul ve Danışma Kurulu toplantılarını, her üç yılda bir de Genel Kurul toplantılarını gerçekleştirmekte, bu toplantılar bir bilimsel sempozyum eşliğinde yapılmaktadır. Üç yılda bir yapılan ICOMOS genel kurulları, dünyada ICOMOS örgütü kurulmuş olan 110 ülkenin ulusal komite başkanları ile ICOMOS'un bünyesinde faaliyet gösteren 28 uluslararası bilimsel komite başkanları ve 21 kişilik Uluslararası Yönetim Kurulu üyelerinin zorunlu olmak üzere tüm üyelerin katılımına açıktır. Koruma alanında uzman olan ve mimarlık, restorasyon, arkeoloji, mühendislik, şehir planlama vb alanlarda faaliyet gösteren ICOMOS üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilen bu toplantılarda organların üç yıl süren görev süreleri seçimler yapılarak yenilenmektedir. Yıllık genel kurullar ise ulusal komite başkanları ve 28 bilimsel komitenin başkanı tarafından oluşturulan Danışma Kurulu komite toplantılarının gerçekleştirildiği, ICOMOS'un yıllık faaliyetlerinin gözden geçirildiği ve uluslararası tüzük, karta, bildirge vb belgelerin hazırlıklarının yapıldığı toplantılardır.

Kurulduğu 1974 yılından itibaren ulusal ve uluslararası koruma camiasındaki faaliyetlerini sürdürmekte olan ICOMOS Türkiye Milli Komitesi ise uluslararası ICOMOS kuralları çerçevesinde Türkiye'deki dünya mirası alanları ve diğer koruma konuları hakkında raporlama, toplantı düzenleme, toplumda koruma hakkındaki bilgilenmeyi artırma vb çalışmalarda bulunmaktadır. ICOMOS Türkiye Milli Komitesi'nin 143 kişisel ve bir kurumsal üyesi (Kültür ve Turizm Bakanlığı) bulunmaktadır (<http://www.icomos.org.tr>). ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, uzun yıllara dayanan birikimlerini göz önünde tutarak (Bu konuda bkz. "ICOMOS 50. Yılına Kutluyor",

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=398&RecID=3697>), yanı sıra ICOMOS uluslararası camiasından gelen talepleri dikkate alarak, 2016 ICOMOS Yıllık Genel Kurulu ve Danışma Kurulu toplantıları ve bilimsel sempozyumunun Türkiye’de gerçekleştirilmesi için ICOMOS Uluslararası Yönetim Kurulu’na teklif sunmuştur. Bu teklif 24-29 Ekim 2015 tarihlerinde Japonya-Fukuoka’da gerçekleştirilen ICOMOS 2015 Yılı Genel Kurulu’nda kabul edilerek kesinleşmiştir (<http://www.icomos.org/en/about-icomos/governance/general-information-about-the-general-assembly/annual-general-assembly-istanbul-2016>). Toplantıların gerçekleştirilmesi konusundaki çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığının ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün işbirliği ile sürdürülmekte olup hazırlık çalışmalarında ICOMOS Türkiye Milli Komitesi üyeleri ile koruma konusunda çalışan genç araştırmacılar görev almaktadırlar (<http://www.icomosadcom2016.com/files/ICOMOS-AdCom-2016-Committees.pdf>).

Önceki yıllarda gerçekleştirilen ICOMOS genel kurullarında olduğu üzere, İstanbul AGA&AdCom 2016 toplantısı da sadece üyelere açık olan çalışma toplantıları ve koruma konusunun tüm ilgililerine açık olan bilimsel sempozyum olmak üzere iki bölüme düzenlenmektedir. Çalışma toplantılarının ilki 21 kişilik Yönetim Kurulunun katıldığı ve iki gün sürecek olan toplantılardır. Bu toplantıları takiben ICOMOS’un 28 bilimsel komite başkanının oluşturduğu Bilimsel Konsey ve 110 ülke milli komitesinin başkanlarının oluşturduğu milli komiteler toplantısı ve bölgesel komite toplantıları (Asya-Pasifik, Arap Ülkeleri, Afrika, Amerika ve Karayipler, Avrupa) gerçekleştirilecektir. Son aşamada ise Bilimsel Konsey ve milli komite başkanlarının bir arada görev yaptığı

Danışma Kurulu, ardından da dünya-daki tüm ICOMOS üyelerinin katılımına açık olarak düzenlenen 2016 Yılı Genel Kurulu yapılacaktır. Bu toplantılara paralel olarak 28 bilimsel komiteden İstanbul toplantılarına katılan komiteler planladıkları takdirde kendi iç toplantılarını da gerçekleştirebileceklerdir (<http://www.icomosadcom2016.com/overall-programme/>). Kurulduğu yıldan itibaren her yıl düzenlenen ICOMOS genel kurul toplantılarının artan üye ve ülke sayısına bağlı olarak kapsamının giderek genişlediği görülmektedir.

Son on yıldır gerçekleştirilen bilimsel sempozyum temalarına bakıldığında ise ortak vurgunun dünyada değişen politik, ekonomik ve fiziksel koşulların tarihi çevre üzerinde yarattığı riskler olarak benimsendiği gözlenmektedir. 2015 yılında Japonya Fukuoka’da “Kimliğin Karşı Karşıya Kaldığı Riskler: Gelenekler ve Ortak Belleğin Kaybı”; 2014 yılında İtalya Floransa’da “İnsan Değer Olarak Miras ve Peyzaj”; 2013 yılında Costa Rica San Jose’de “Küreselleşen Dünyada Kontrolsüz Gelişme ve Kültürel Miras Risklerinin Azaltılması”; 2012 yılında Çin Pekin’de “Doğa ve İnsan Kaynaklı Afetlerde Kültürel Miras Risklerinin Azaltılması”; 2011 yılında Fransa Paris’te “Miras, Kalkınmanın Öncüsü”; 2010 yılında İrlanda Dublin’de “Değişen Dünya, Değişen Miras Anlayışı: Küresel Değişimin Kültür Mirası Üzerindeki Etkisi - Miras ve Sosyal Değişim”; 2009 yılında Malta Valletta’da “Değişen Dünya, Değişen Miras Anlayışı: Küresel Değişimin Kültür Mirası Üzerindeki Etkisi - Teknolojik Değişim”; 2008 yılında Kanada Quebec’de gerçekleştirilen “Yerin Ruhunu Nereye Kayboldu?”; 2007 yılında Güney Afrika Pretoria’da “Değişen Dünya, Değişen Miras Anlayışı: Küresel Değişimin Kültür Mirası Üzerindeki Etkisi - Miras ve Küresel İklim Değişikliği”; 2006 yılında İngiltere Edinburgh’da “Risk Altındaki Anıtlar

ve Sitler: ICOMOS Eylemleri Sunuşu”; 2005 yılında Çin Xi’an’da “Anıtlar ve Çevreleri: Değişen Kentsel Çevre ve Peyzaj İçinde Kültürel Mirası Korumak” temaları işlenmiştir.

2016 yılı İstanbul Genel Kurulunun 20 Ekim Perşembe günü gerçekleştirilecek olan bilimsel sempozyumunda ise son on yıldır yukarıdaki temalar bağlamında tartışılan risk konusu, bu kez tarihi varlıklar ve tarihi yerleşmelerde yaşanan afetler sonrasında neler yapılması gerektiğine odaklanmaktadır. “Afet Sonrası Rekonstrüksiyon (Post-Disaster Reconstruction)” başlığı ile gerçekleştirilecek olan bu seneki sempozyumun düzenleme sorumluluğunu ICOMOS’un 28 bilimsel komite başkanından oluşan Bilimsel Konsey üstlenmiş olup, toplantıların koordinasyonu bu komitelerden biri olan ICOMOS Uluslararası Yorumlama ve Sunum Bilimsel Komitesi (ICOMOS International Scientific Committee on Interpretation and Presentation - ICIP) Başkanı Sue Hodges tarafından gerçekleştirilmektedir (http://www.icomosadcom2016.com/wp-content/uploads/2016/06/GA2016_ScientificSymposium_CallforPapers_EN_20160520.pdf).

Temanın açıklama metninde bu yıl ele alınan konunun doğal afetler ve silahlı çatışma yoluyla kültürel mirasın tahribatı olduğu belirtilerek, şu anda dünyanın birçok yerinde silahlı çatışma yoluyla kültürel mirasın kasıtlı şekilde imha edilmesine şahit olduğu, iklim değişikliği ve doğal afetler yoluyla bu değerlerin kaybedildiği vurgulanmaktadır. “Afet Karşısında Rekonstrüksiyon”, “Anlam ve Özgünlük”, “Fikrîsel Çevreler”, “Tüzük Kuralları ve Uygulama Araçları” olmak üzere dört tema altında düzenlenen sempozyumda “toplumların yeniden yapılanmasında rekonstrüksiyonun rolü” ve “rekonstrüksiyonda toplumların rolü” karşılıklı sorgulanan temalar olarak ele alınacaktır. Bilimsel Sempozyum tanıtım programında

rekonstrüksiyon etiği konusu ve rekonstrüksiyonun sembolik değeri birlikte tartışılacak konular olarak sunulmaktadır. Bu kavramların yanı sıra çatışma ve afet sonrası özgünlük ve bütünlük kavramlarının değişimi önemli bir tartışma alanı olarak yer almaktadır. Rekonstrüksiyon anlayışının yerli ve yerli olmayan, Batı ve Doğu anlayışları arasındaki fark; yerel kurumlar ve uluslararası kuruluşlar ile danışmanlar konusunda ICOMOS'un rolü; afet sonrası kültürel miras hakkında öncelikleri tanımlama yolları; afet sonrası rekonstrüksiyon için

kurallar ve ilkelerin geliştirilmesi temaları da destekleyici tartışma konuları olarak sunulmaktadır. ICOMOS'un AGA&AdCom-2016 ve "Afet Sonrası Rekonstrüksiyon" temalı bilimsel sempozyumunun sağlayacağı katkılar çok çeşitli yönleriyle değerlendirilebilir. İstanbul'un ve Türkiye'nin koruma konularının ICOMOS uzmanlarınca yerinde görülmesi, deneyimlerin paylaşılması ve karşılıklı bilgilerle beslenilmesi bu toplantının önemini artırmaktadır. Ulusal koruma uzmanlarının İstanbul ve Türkiye'nin kültür varlıklarını uluslararası ICOMOS üyeleriyle

le birlikte incelemeleri için bu toplantının önemli bir fırsat yaratacağı kaçınılmazdır. Kamu yönetimlerinin, sivil örgütlerin, özel sektörün ve vatandaşların bu fırsattan önemli çıkarımları olacaktır. Toplantının önemli getirilerinden birinin de kültürel mirasın korunması konusunda çalışan uluslararası akademik çevrelerle bireysel ve kurumsal düzeyde çeşitli bağlantıların kurulması ve işbirliklerinin oluşturulmasıdır.

*İclal Dinçer, Prof. Dr.,
ICOMOS Türkiye Milli Komitesi Başkanı*

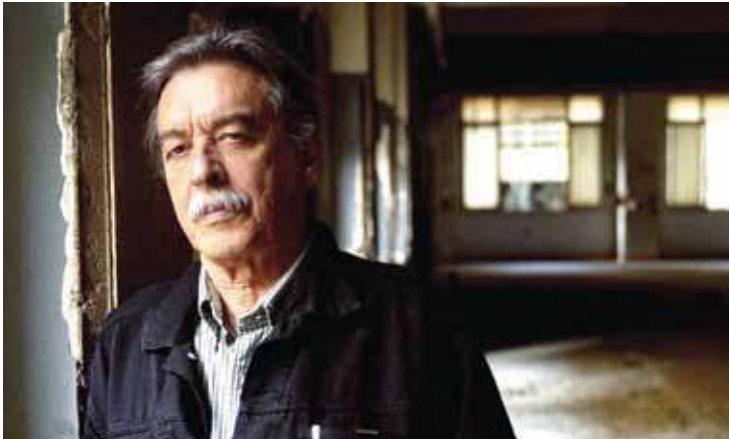
2017 RIBA Altın Madalyası Paulo Mendes da Rocha'ya Verildi

Brezilyalı mimar Paulo Mendes da Rocha, 2017 RIBA Altın Madalyasına layık görüldü. Mimar Paulo Mendes da Rocha, geçtiğimiz günlerde Japon Sanat Birliği tarafından verilen 2016 "Praemium Uluslararası Sanat Ödülü"nün de sahibi olmuştu. Mimarlık Altın Madalyası, Britanya Kraliyet Mimarlar Enstitüsü'nün en üst düzey onur ödülü. 1848 yılından bu yana, mimarlık alanında önemli gelişmeler yaratan mimarlara veriliyor. 2017 Altın Madalya ödülünün sahibi Mendes da Rocha, 1928'de Brezilya'da Vitoria'da doğdu. Bugün ülkenin yaşayan en büyük mimarlarından birisi. Mendes da Rocha ayrı-

ca, 2006'da Pritzker Mimarlık Ödülü'nü, 2000'de Mies van der Rohe Ödülü'nü, 15. Venedik Bienali'nde Yaşam Boyu Başarı Altın Arslan Ödülü'nü almıştı. RIBA başkanı ve aynı zamanda Seçici Kurul'un da başkanlığını yapan mimar Jane Duncan, basın duyurusunda, Paulo Mendes da Rocha'nın yaşayan bir efsane ve bir dünya mimarı olduğunu vurguluyor. "Onun yapıtları, dünyanın ünlü mimarları ile karşılaştırıldığında sıra dışı. Mimarın uluslararası alanda özel bir yeri ve ünü var, ancak neredeyse tüm başyapıtlarını kendi ülkesinde gerçekleştirmiş. Devrimci ve dönüştürücü, Paulo Mendes da Rocha'nın yapıtları 1950'lerin Bre-

zilya mimarlığını anlatıyor: kütsel, işlenmemiş, güzel, brüt beton." Ödülün sahibi olan mimar Paulo Mendes da Rocha; "Yaşam boyu süren çalışmalarımın sonucunda, RIBA tarafından mesleğime ve topluma katkılarımın takdir edilmesi sevinç verici. Tutkumu paylaşan herkese, özellikle de Birleşik Kraliyet mimarlarına derin saygılarımı göndermek isterim. Bu anı, tüm mimarlarla, mühendislerle ve projelerime katkı veren herkesle paylaşırım" sözleriyle duygularını açıkladı. RIBA Altın Kraliyet Madalyasını 1848 yılından bu yana kazananlar arasında Frank Lloyd Wright (1941), Charles ve Ray Eames (1979), Norman Foster, (1983), Patricia ve Michael Hopkins (1994), Frank Gehry (2000) sıralanabilir. Mimar Zaha Hadid ise, 2016 yılında RIBA Altın Madalyası'nı, beklenmedik ölümünden kısa bir süre önce almıştı. Ödülün Seçici Kurulu, RIBA Başkanı Jane Duncan, Sir Peter Cook, Neil Gillespie, Victoria Thornton ve 2015 ödülünün sahibi Sheila O'Donnell'dan oluşuyordu.

Paulo Mendes da Rocha
(Fotoğraf: Ana Ottoni/
EPA: www.theguardian.com/artanddesign/2016/sep/29/brazilian-architect-paulo-mendes-da-rocha-wins-riba-royal-gold-medal).

Kaynak: www.architecture.com/Awards/RGM/RGM2017/RoyalGoldMedal2017.aspx

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimari Koruma Kültürü Konferansları

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin sonbahar-kış etkinlikleri çerçevesinde "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimari Koruma Kültürü" başlıklı bir konferans dizisi hazırlanmıştır. Beş sunum olarak tanımlanan bu dizi ile Türkiye'de mimari koruma kültürünün oluşumu ve gelişimi uzmanlar tarafından tanıtılacaktır. Osmanlı döneminde bugünkü çağdaş anlamıyla koruma bilinci denemese de "kadim eserler" in özellikle de vakıf eserlerin varlığını sürdürmesi ve işletilmesi çabası yoğunudur. Cumhuriyet döneminde ise Batılı çağdaş düşünce sisteminin bir bileşeni olarak anıt eserlerin belgelenmesine ve restorasyonuna özel bir önem verilmiştir. Eldeki olanaklar çerçevesinde konuya ilgi duyan mimarlar bu alana yönlendirilmiş ve gerek kişisel çabalar gerek Batıda edinilen deneyimlerle İstanbul'un görkemli anıt yapılarından Anadolu bozkırındaki kervansaraylara belgeleme ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır.

Ancak mimari restorasyondan önce arkeolojik eserlerin korunması kaygısı aslında Türkiye'de modern koruma tarihinin başlangıcını oluşturur. 1869'da hazırlanan ilk Eski Eser Koruma Kanunu, arkeolojik eserle-

rin yurtdışına çıkışını engellemeye çalışan, koruma kaygısıyla oluşturulmuş bir yasadır ve ardılları da bu konudaki duyarlılığı sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla Türkiye'de çağdaş koruma biliminin gelişimini kavramak için, XIX. yüzyıl Osmanlı ortamındaki öncü gelişmeleri irdelemek gerekir.

Bu bağlamda Doç. Dr. Zeynep Eres tarafından hazırlanan konferans dizisinin ilk sunumunu yapacak olan Doç. Dr. Deniz Mazlum Osmanlı dünyasında "ata yadigânı" tarihi eserleri algılama, koruma kaygısı ve onarım yaklaşımlarını, özellikle XVIII. yüzyıla yoğunlaşan bir perspektifle anlatacak. Ardından Prof. Dr. Ethem Eldem XIX. yüzyılın çağdaşlaşma çabaları çerçevesinde Batıdaki kurumsallaşma ve yasa-laşma süreçlerinin izlenerek Osmanlı devletinde uyarlanması çabasını aktaracak. Prof. Dr. Zeynep Ahunbay genç Cumhuriyetin görkemli Selçuklu ve Osmanlı anıt eserlerini koruma çabasını, dönemin önde gelen uygulamacı mimarı Ali Saim Ülgen'in çalışmaları üzerinden değerlendirecek. Ardından Y. Doç. Dr. Selcen Coşkun Ali Saim Bey'in de katkılarıyla gelişen üç kadın mimarımızın, Cahide Tamer,

Konferans Programı

1	22 Ekim 2016 16.00	Doç. Dr. Deniz Mazlum	Osmanlı Dönemi'nde Mimarlık Mirasını Koruma Yaklaşımları
2	26 Kasım 2016 16.00	Prof. Dr. Ethem Eldem	Osmanlı Dönemi'nde Arkeoloji, Koruma ve Müzecilik: İlk Adımlar
3	24 Aralık 2016 16.00	Prof. Dr. Zeynep Ahunbay	Erken Cumhuriyet Dönemi Koruma Çalışmalarında Bir Mimar: Ali Saim Ülgen
4	21 Ocak 2017 16.00	Y. Doç. Dr. Selcen Coşkun	Cumhuriyet Dönemi Koruma Tarihimizden Üç Kadın Mimar
5	18 Şubat 2017 16.00	Nezih Başgelen	Erken Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Arkeoloji ve Koruma

Mualla Eyüboğlu Anhegger ve Selma Emler'in gerçekleştirdiği çok sayıda restorasyon uygulamasını örnekleyerek 1940'lı yıllardan 1970'lere mimari koruma ortamını tanımlayacak. Konferans dizimizin son konuşmacısı arkeolog yayıncı Nezih Başgelen de Cumhuriyetin kuruluş yıllarında İstanbul'da kent içinde yapılan kazı ve koruma çalışmalarını anlatarak, günümüzde Yenikapı kazıları ile gündemimize giren kent arkeolojisi kültürünün ilk adımlarını orta koyacak.

İstanbul ve Konut Kültürü: Değişim, Dönüşüm ve Devamlılık

IAPS-CS-Kültür ve Mekan Çalışma Ağı tarafından düzenlenen "Kent, Kültür ve Konut" temalı ulusal 'Kültür ve Mekan Toplantıları' dizisinin üçüncüsü Özyeğin Üniversitesi'nin ev sahipliğinde, Kültür ve Mekan Öğrenci Buluşmaları ile eşzamanlı olarak 15-16 Aralık 2016'da yapılacaktır.

Sempozyumun amacı, değişmekte olan kentsel mekânı sosyokültürel ve toplumsal açılardan yeniden okuyabilmek ve hızla değişen konut çevrelerindeki, mekânsal çeşitliliği tüm

yönüyle anlayabilmek amacıyla çeşitli bilim dallarından araştırmacıların katılımıyla verimli bir paylaşımı ortaya koyabilmektir.

Önemli tarihler:

Bildiriler: 18 Kasım 2016

Son kayıt: 5 Aralık 2016

Sempozyum: 15-16 Aralık 2016

Detaylı bilgi için:

iaps-cultureandspace@gmail.com

<http://www.iaps-association.org>

<http://iksvakademi-iapscsbe.tumblr.com/>

Akdeniz Mimar Sinan Ödülü Programı 2016 Ödül Töreni, Sergi ve Konferans Etkinliği

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, MED 21 programı ile Selanik Aristoteles Üniversitesi, Milano Politeknik Üniversitesi, Tunus Mimarlık Yüksek Okulu ve Karadağ Petrović-Njegoš Vakfı'nın katılımlarıyla Akdeniz coğrafyasının kentsel ve mimari değerlerini öne çıkaran eserleri teşvik etmek amacıyla 2013'ten bu yana "Akdeniz Mimar Sinan Ödülü" programını yürütmektedir. Bu yıl ikincisi verilen "Akdeniz Mimar Sinan Ödülü", Akdeniz coğrafyasının ülkeleri arasında ortak kültürel zenginlik konusunda farkındalık yaratmak, Akdeniz'in özgün kültürel değerlerini korumak ve yaşatmak amacıyla mimarlık alanında önemli eserler veren Akdenizli mimarları ve başarılı öğrencileri kapsayacak şekilde iki kategoride yürütüldü.

2016 yılında Akdeniz'in kuzey ve güney ülkelerini kapsayan iki kategoride yapılan değerlendirme sonrasında Seçici Kurul, Kuzey Akdeniz bölgesinden İtalyan mimar Renzo Piano ve Fransız mimar Christian de Portzamparc'ı, Güney Akdeniz bölgesinden ise Fas'lı mimarlar Saad el-Kabbaj, Driss Kettani, Mohamed Amine Siana'yı ödüle layık buldu. Öğrenci kategorisinde ise Güney Akdeniz bölgesinden birincilik ödülüne Mohammed Mashhour Batman, mansiyon ödüllerine ise Hassene Jeljel, Ali Abidi değer bulundu. Kuzey Akdeniz bölgesinden birincilik ödülüne Despoina Valiadi, Efthymia Stamatopoulou, Thaleia-Dimitra Stenefanaki, Mansiyon ödüllerine de Onur Değirmenci, Aliki Vaina ve Iriana

Vaina, Anna Vasileou, Eleni Boufeti layık bulundu.

Ödül töreni ve öğrenci projeleri sergisi, 3 Ekim 2016 Pazartesi günü, Dünya Mimarlık Günü'nde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tophane-i Âmire Kültür ve Sanat Merkezi'nde düzenlendi. Öğrenci projeleri sergisi 9 Ekim 2016 pazar gününe kadar Tophane-i Âmire Tek Kubbe Salonu'nda ziyaret edilebilir. 4 Ekim 2016 salı günü ise Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sedat Hakkı Eldem Konferans Salonu'nda Güney Akdeniz Bölgesinden ödül alan mimarlar Saad el-Kabbaj, Driss Kettani ve Mohamed Amine Siana "Context and Modernity" başlığı altında projelerini ve mimari yaklaşımlarını anlattıkları bir konferans verdiler.

Çevrenin Çok Yüzü

Çeşitli yönetim konularının sorunları yanında çevre oluşumlarını üstlenen pek çok yöneticinin zaman zaman başarılı görünen uygulamalarına da rastlanabilir. Ancak çok kez de sadece iyi niyetler çevrenin öte boyutlarını çözmeye yetmeyecektir. “Başkasına iyi gelen ilacı bilenine danışmadan kullanmak” örneği ben-bilirimcilik ile eş anlamlıdır.

Çevre ile bütünleşemeyen uygulamalardaki yavan-tekdüze sonuçlar da ben-bilirimciliğin sonuçlarıdır. Üzerinde fazla uğraşıp araştırmadan yalnızca tek yönden şekillendirmeler, derme çatma, uyduruk, çağdaşçı gibi çözümler ve şekilsel aldatmacalar ile uydurulacak kılıflar neden istenir? Ancak yaşanan gerçekler, eksik ve aykırı organları bünyesinden atacaktır. Her yanlış bir süre sonra kendini savunamıyor. Düzeltilese bile, “atı alanlar Üsküdar’ı geçmişse” acısı da fazla oluyor.

Bu arada uzun süreli ilgisizlik, bakımsızlıklar bir zamanların değerlerini onanmaz yokluklara itiyor. Birilerinin çıkıp da yalan yanlış da olsa bir şeyler yapıyor olmasına, “Yapsın da çalsın” gibi bakmalarla doğrulara özelemlerin bile nasıl çarpıldığı görülüyor. İyilere istekle bu işlere coşkulu alkışlar çok kez kişi ve kişilerin-toplumun hastalanışına örnek oluyor.

Müzik-sanat vb izlencelerinde anlayanlar da bulunmak isterler. Bu kişiler yanılmamak için çevrelerini kollarlar. Ancak bazı kişiler hem bilmez ve hem de bilir görünmekten hoşlanırsa, işte o zaman ya zamansız yersiz alkış, kahkaha ya da beğendim-beğenmedim gibi cehalet sergileyebilirler.

Oysa bilirimci hoyratlıklar masum değildir. Bunlar her şeyi bilmek

yanılgısı içinde kıt kanaat toplanan değerleri hovardaca yok ederler. Kültür, doğu, tarih, gelenek, mimarlık, şehir kimliği vb pek çok birikim ve el değmez kural onlar için hiçbir anlam taşımaz. Görsel izlemeler için bahaneleri ile iç-dış gezilere kendileri giderler; oralarındaki yolu, çiçeği, yapıları ve pek çok şeyi anladığını sanıp dönüşlerinde bunları olur olmaz her yere yaptırmaya emirler yağdırabilirler.

Tramvaya benzemeyen azman vagonlara tramvay dedirtirler, “Sanatın, bilimin içine...” diye de sövebilirler.

Örneğin org sesli bir kilise ve onun meydanının felsefesi ile insan hancıları yüklü sesli cami önünü açarlar ve sonra getirip yoğun trafik yolunu da önden geçirmeyi ayırt edemezler. (Beşiktaş Sinan Paşa Camii ve benzerleri gibi.)

“Yüksek binalarımız neden olmasın, isterse kötü kopya olsun” diyenlere ne denir? İyi mi kötü mü niyetlerin arkası gelir. Karşı söz söyleyenler ise ya deli, ya kötü, bozguncu ya da “şu-bu”dur.

Ancak onlara göre, karşı çıkıp doğruyu söyleyenler için “it ürür kervan yürür” örneği sinek vızıltıları yakıştırmaları da yapılabilir. “Her şeye karşı çıkmak”la “hiçbir şeye ses çıkarmamak” aynı derecede sağlıksız ya da eş yanlışlar mıdır? Bilmeden fikir söylemeler (ne kadarsa) akli başkalarına öğretme çabaları iyi yandan bakınca hoş görünebilir.

Ancak korku ve sevinç kaynağının eğitim ve bilgileri yetersizse sonuçları da aldatıcı olur. Yanlışlara dayalı her teoremin sonucu gibi, cetvel, gönye, pergel bozuksa her şey yanlış olur (Montaigne) sözü doğru mudur?

Yozlaşmalar her konuda başlardaki yanılgılarla yola çıkmıyor mu? Mantar gibi yükseltile yapılar, kusurlu alt düzenlemeler, bozuk ulaşım, bunların getirip götürüleceği pek çok zincirleme yanlışlıklar, yığılmalar, sahilleri açıp hemen buralara parıl purul oteller doldurmalar nedendir? Bir süre örneğin içinde en bakımlısını koruyup lüzumsuzları kaldıran bilime bile eğitimsizlik korkusu ile (bunlar da iyi niyetli cahiller) karşı çıkanlar iyi midir? Yanlış yol profilleri, mantar beton babalı tretuvarları, bir yana döşenen pahalı taşlar ve arasından püsküren suları nasıldır? Koca cadde refüjündeki “buranın çınarı” levhalı fidan dikmeler, İzmir yöresinin palmyesini İstanbul’a dizmeler... (İstanbul’da çınar anıt ağaçtır, gölgesi kıymetlidir. Selvi başka bir güzel ifadedir. Kavak Anadolu kimliklidir. İncir, Boğaz’da başkadır. Palmiye Kordon-İzmir’de, baobap Avustralyalıdır.)

Bunları da bilen botanikçiler yanında estetik-şehir kimliği mimarı, şehircisi, şairi, “Üsküdar’ın akşamüzeri camlardan yansıyan ışığına sözü” ile başka şehrin kale silüetine bakışı kimliğe-kışılığa, değerlere değer vermeye özendir. Bir New York silüeti de müthiştir. Ama New York New York ise, İstanbul İstanbul ise güzeldir.

Mevlana’ya Şems’i sorarlar, “O o olduğu, ben de ben olduğum için karşılıklı saygı ve beğeniliyizdir” der.

“Bir gömleğin ilk düğmesi yanlış iliklenirse, öteki düğmeler de yanlış dizilirler.”

R. Ruşen Dora, Y. Mimar, Prof.

Prof. Dr. Bülent Özer'in Ardından

Bülent Özer, çok yönlü, batı kültürünü özümsemiş bir bilim insanıydı. Kendisini kısa bir süre önce kaybettik... Başta, mimarlık olmak üzere, sanatın, kültürün önemli alanlarında yazdığı kitap ve makaleleri orijinal nitelikteydi. Çalışmaları başka bilimsel yapıtlarda referans olarak kullanılmıştı. Özellikle, Cumhuriyet dönemi mimarisine ilgili doktora çalışması (rejyonalizm, üniversalizm ve çağdaş mimarimiz üzerine bir deneme) aynı konuyu ele alan araştırmacılar için vazgeçilmez bir başyapıttır. Sosyal, kültürel ve ekonomik verilerin, mimari üslub üstündeki etkisini değerlendiren Özer, bu çalışmayla Cumhuri-

yet dönemiyle ilgili mimarlık tarihimizin irdelenmesinde önemli bir rol almıştır. Ayrıca, mimarlıkta eklektisizm konusundaki değerlendirmeleri gelecek nesiller için yol gösterici olmuştur. Kanımca, Bülent Özer Mimar Sinan'ı en iyi yorumlayan mimarlık tarihçilerinden biridir. Özer, Sinan'ın yapıtlarındaki malzeme, statik ve mekân üçlüsünün harmonisini bilimin sınırları içinde ortaya koymuştur. Sinan'ın her yapısının ayrı bir mimari özelliğe sahip olduğunu, her yapısına bir orijinallik kazandırarak, kendini "sürekli tekrar etmediğini", başka bir deyişle, her yapısının bir orijinalliğin habercisi olduğunu dile getirmiştir,

Bülent Özer. Onun mimarlık alanında nesnel ve bilime dayanan çok sayıda analiz ve ilginç değerlendirmeleri vardır. Bülent Özer, günlük mesleki ve politik konularda günün kısır polemiklerinin ve spekülasyonlarının hep dışında kalmayı tercih etmiştir. Dış dünyayla sıkı ilişki kurarak çeşitli ülkelerin akademisyen ve kurumlarıyla yakın ilişki içinde olmuş ve ülkemizi yurtdışında başarılı bir biçimde temsil etmiştir. Merhum, her zaman saygın bir mimar, değerli bir mimarlık tarihçisi ve akademisyen olarak anılacaktır.

Mete Tapan, Prof. Dr.

Bir Anadolu Kâşifi ve İstanbul Beyefendisi: Martin Bachmann

Mimar Martin Bachmann'ın 3 Ağustos 2016'da genç yaşta ve ani kaybı çok kişiyi samimi olarak üzdü. Türk ve Alman meslektaşları, dostları bu kaybı tanımlamakta zorlandılar; yakın-uzak herkes kendi belleğinden hatıralarla bir Martin Bachmann portresi çizmeye çalıştı. Söylenenlerin odağında hep rahatlık telkin eden pozitif kişiliği ve üretken meslek yaşamı vardı.

Bachmann'ın kariyeri Almanya'nın Fransız sınırına yakın kenti Karlsruhe'de şekillendi. Karlsruhe'nin içinde memleketi Durlach'ın yapıları, diploma ve doktora çalışmaları bağlamında mimarlık tarihi ile ilk kez bilimsel boyutta ilgilenmesinde özellikle pay sahibi. Karlsruhe Üniversitesi'nin tarihsel yapı araştırmaları konusunda ekol bir merkez olması Bachmann'a çok sağlam bir çalışma temeli sundu. Ardından 2000'li yıllarla birlikte, Bachmann'ın temel eğitimini çok başarılı uygulamalara çevireceği Anadolu ve İstanbul dönemleri başladı. Giriştiği her çalışma konusunu tavizsiz bir titizlik içinde işledi. Konularını sevmeye ve sahiplenmeye adeta yeni bir oyuncak armağan almış çocukların taze heyecanı ile karşılaştırmak mümkün bir motivasyonu da meslek arkadaşlarıyla

paylaştı. Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün İstanbul Şube'sindeki ikinci müdürlük görevini 2006'dan, oradaki çalışma odasında yaşama veda edene kadar başarıyla yürüttü.

Martin Bachmann'ın örnek bir mesleki imaj oluşturmada, araştırmalarıyla bütünleşmesinin yanı sıra, mimarlık, arkeoloji/mimarlık tarihi ve tarihi yapıların korunması konularını bir bünyede barındıran zengin birikimi büyük etken idi. Yıllarca emek verdiği Bergama kazılarında kalıcı eserler bıraktı. "Z Yapısı" olarak adlandırılan Hellenistik yapı için mimar Andreas Schwarting'le birlikte bir "koruma kabuğu" geliştirdi. Ancak Bergama'nın peyzajına da hâkim olan bu yapı, bir kabuk veya çatı olmanın çok ötesinde hassas bir tasarımla antikite, koruma ve estetik alanlarını harmanladı. Anadolu'daki çalışmaları Hitit çağlarından Hellenistik-Roma dönemlerine uzanıyordu. Beyşehir yakınlarındaki Eflatunpınar Anıtı, Kozan'a yakın Karasis Dağı'ndaki askeri içerikli Hellenistik yapılar grubu, Likya'da sarp Oinoanda yerleşmesi Bachmann'ın özenli araştırmalarıyla buluştu. Koruma sorunlarının yanında antik yapımların teknikleri alanına eğildi ve özgün buluşlar ortaya koydu.

Martin Bachmann'ı deneyimli bir arazi kâşifi, çalışkan bir kütüphane araştırmacısı ve bilgi ve yorumlarını açık ifadelerle paylaşan usta bir hatip olarak tanımlamak mümkün.

Konut mimarisi ilgi alanları arasında özel bir yer tutmaktaydı. Alman Elçiliği'nin İstanbul'da, Tarabya'daki yazlık konutunun araştırılması, Zeyrek'te sayıları gidecek azalan ahşap konut dokusuyla ilgili uzun yılları alan araştırmaları, ahşap konut mimarlığına ayrılan üç dilli bir kitabın hazırlanması bu çalışmaları arasındadır. Konut mimarlığına, taş ve ahşap inşaat sistemlerine tutkulu ilgisi, ayrıca engin deneyimi ve ince estetik anlayışıyla biri İstanbul'da, diğeri Bergama'da iki "Bachmann evi" tasarladı. Bütün araştırmaları bir yana, bu iki ev Martin Bachmann'ın yaşam sevincinin, ailesine ve Türkiye'ye bağlılığının özetiydi. Anadolu'daki ve İstanbul'daki meslektaşları, dostları Martin Bachmann'ı çok özleyecek. Özlemin yanında elde kalan ise; çalışkan bir kâşifi araştırmalarına saygı duyarak yaşatmak ve güler yüzlü bir beyefendiyi gülümsemeyle anmak.

*Turgut Saner, Prof. Dr.,
İTÜ Mimarlık Fakültesi*

İstanbul'da Konut (Binbir Çeşit)

İstanbul'da Konut (Binbir Çeşit), İTÜ Vakfı tarafından Haziran 2016 da ilk baskısı yapılan bir kitap. İTÜ Konut Araştırmaları Merkezinde çalışmalarını sürdüren, İTÜ Mimarlık Fakültesinin üç öğretim üyesi tarafından derlenmiş; konut kuramları ve araştırmaları konusunda uzmanlaşmış çok değerli öğretim üyelerinin makalelerini içeren bir derleme. Kitabın iki önemli özelliği var: Birincisi bir anı kitabı olması. İkinci özelliği ise ülkemizin daha da özel olarak İstanbul mega kentinin konut ve yerleşme sorunlarını ele alan makalelerin bulunduğu bir kitap olması.

Dış kapağı ve bölüm başlıklarını süsleyen naif eskizler, insani ve çevresel bağlamda duyarlılığı çok yüksek olan arkadaşımız ve meslektaşımız Aytanga Dener'in eskizleri. Kitabın, genç yaşta kaybettiğimiz bu değerli insanın anısını yaşatmak üzere hazırlanmış olması çok anlamlı.

Kitapta yer alan makalelerin özelliği konuta ve konut yerleşimlerine dair güncel sorunlara değinen ve öneriler geliştirilen birçok bilimsel makaleyi toplamış olması. Çeşitlilik kitabın ana temasını oluşturmuş. Konut politikalarına bakışta, konut yerleşimleri üretiminde, konut çevrelerindeki ve mekânlarındaki yaşamlarda çeşitlilik ana başlıkları oluşturuyor. Mega kentin önemli niteliği her türden çeşitliliği barındıran, karşılaştıran, birleştiren, konuşturan, çatıştıran özetle heterojen ve karşıtların birlikte var olduğu bir mekân olması değil midir? Bunca farklı yaşamın iletişim içinde olduğu, günlük devrim içerisinde kan damarları gibi dağılan, farklı boyutlarda kent mekânlarına yayılan iletişim ve ulaşımın bu çeşitliliği yaşar halde tutmasıdır. Mega kentin mekânı dinamik, uykusuz, oluşturan ve aynı zamanda yok eden bir mekândır. Ve değişim mega kent içinde bu dinamik süreçlerin en doğal yansımasıdır.

Bu çeşitlilik ve değişim temposu içinde araştırmacı olmak, sizin değişime olumlu ya da olumsuz bakmanız ile farklı algılara bürünür. Her ne kadar araştırmacının gerçeği, yaşamın gerçeğine ışık tutmaksa da, aynı zamanda eleştirmek ve çözüm çeşitliliği hakkında karar vericileri bilgilendirmektedir. Gerçek bilimsel araştırmacı eleştirirken öğretene, yol gösterendir. Kente dair yapıcı eleştiri üretme; yetiştirmedimiz bir yapım hızı içinde, hiç olmazsa gelecek için daha uygar çözümler üretme becerisini geliştirebilmelidir.

Makaleleri tek tek irdelerseniz, "değişim", "dönüşüm", "dinamizm" ve bu kavramların ortaya koyduğu sosyoekonomik ilişkilere göndermeler bulursunuz. Değişim ve dönüşüm planlı ve programlı olabildiği gibi, plansız kendiliğinden de olmaktadır Mega Kent İstanbul'da. İstanbul o denli büyüktür ki bir yanında en eski gecekondu örneğini barındırırken, yanı başında fazlasıyla nitelikli olmasına çalışılmış yerleşmeleri bulmak olasıdır. Fiziksel çevrenin yapısı kadar, demografik yapı da değişim içindedir. Kentin topografyası bu dinamizmi ve çeşitliliği destekler gibidir. Katmanlı yapısında sadece dönemsel tarihi çağların ürünlerini değil, günümüzde giderek sıkışan tarih aralığının yansımalarını da buluruz. Değişim nasıl kaçınılmaz ise "yer"lerin el değiştirmeleri, "varlık"ların el değiştirmeleri, "sosyal çevreler" in yapı değiştirmeleri ve hatta "dokuların" oynaklığı da bir o kadar gerçektir.

Bu kitaba sevgili Aytanga'nın gözünden, İstanbul sevgisi ve akademik kimliğimizle baktığımızda ne görüyoruz? Aytanga anlatıyor: "Sıcak bir öğle zamanı, ... arabaların insanı ezmek üzere yola çıktığı Etiler'e giden yola girdim, kaldırım yok. Bütün boşluklara otomobiller park edilmiş...", "Karşıma demir bir

kapı geldi: 'özel mülktür, girilmez!'... ortalık sessizdi... yerlerde cam kırıkları ve bir yığın çöp vardı... hatırladığım yer yok olmuş, burası değil. Ne evi, avluyu ne de erik ağacını bulabildim... Çocukluğum buradan uçup gitmişti."

Aytanga Dener'in Yeni Sahra'da yaptığı araştırmasına göz atıyoruz: Kent hakkı kavramına değiniyor. İstanbul'da göçün henüz durmadığını, 1980'lerde ve 2000'li yıllarda farklı nedenlerle bu yerleşmeye gelen insanların problemleri daha karmaşık bir düzeye taşıdıklarını belirtiyor. Ana problemler olan yoksulluğun ve kentsel alt ve üst yapı sistemlerden yararlanmada eşitsizliğin yanında yeni gelenlerin mahalleli ile sosyal anlamda bütünleşme sağlayamadığını bulguluyor ve diyor ki, "gecekonduunun da kente barınma hakkı vardır".

Kitaba katkı veren yazarların makalelerine göz attığımızda kentin farklı yüzlerine göndermeler görüyoruz. İlhan Tekeli, o okunası güzellikteki irdelemesiyle, Türkiye ölçeğinden bakarak, konut alanlarındaki değişim ve dönüşümü yorumluyor. Konut geliştirme sektörünün ve pazarının durumunu irdeliyor ve baskın rolleri, etkilerini tartışıyor. Her akademisyenin yaptığı gibi, o da yangının sönmese çabalarına eleştirel bir gözle bakıyor ve olması gerekenleri sıralıyor.

Neden yangın var? Ağustos 1999 depremi deneyimi ve ardında bıraktığı travma, acil olarak yapısal güçlendirme ve mümkünse depreme dayanıklı yeniden inşaatı gündeme getirdi. Acildi çünkü yapı stokumuz bir depremi daha kaldıracak durumda değildi. Mümkünse hemen hatta dün yangın sönmeliydi. Kasım 1999 depremi de gösterdi ki yapısal güçlendirme hatalı yapıldıysa asla çözüm olamayacak. Hatasız bir güçlendirmenin ise maliyeti çok yüksek, zaman gerektiren ancak daha fazla nüfusu da barındırmayacak bir çaba. Düzce'de yerle bir olan binaların büyük çoğunluğu yeni ve güç-

İstanbul'da Konut (Binbir Çeşit), ed. Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel - Elmira Gür - Dilek Yıldız, İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları, 2016, 232 s.

lendirilmişti. Bu gerçek, hızlı üretim ve daha büyük ölçekli kentsel dönüşüm dönemini başlattı.

İlhan Tekeli de bu gelişim içinde yapıyor değerlendirmesini; gerçekleşenle yapılması gereken arasındaki uçuruma işaret ettiği tarihsel bir belge niteliğindeki yazısında. Dönemin konut politikasının ve uygulamasının sağlıklı bir değerlendirmesini sunuyor.

Jean François Pérouse, kentin bu karmaşık gündemindeki başka bir olguya dikkatimizi çekiyor. Kentin topografyasından söz etmiştik. Sosyal ve yapısal çeşitliliğe neden olan, inişli çıkışlı o topografya, kentin içinde farklı sosyal grupları barındırıyor. Eski mahallelerde üst topografyada yer alan nitelikli mahallelerin yamaçlarındaki alt kotlardaki yerleşimler bu kez odakta. "Sinsi dönüşüm" olarak adlandırıyor Pérouse bu oluşumu. Mantolama, cephe malzemesini, görünümünü değiştirme, ilave kat ya da çatı değişimiyle yenileme, kısaca kentte yaygın biçimde alt kotlarda süregiden gizli bir dönüşüm sürecini açıklıyor. Bu dönüşümün sonucu da diğerine benzer şekilde yerleşimcilerin sosyal yapılarında, mahallenin nüfusunda, kültürel kodlarda değişime kapı arıyor. Azınlıkları artırıyor bu yeni dönüşen binacıklar; güneş almasalar da, otomatik park sorunu olsa da, inişli yokuşlu olsa da kentin merkezinde yer alan sinsi bir dönüşüm.

Konut politikalarının ele alındığı ilk bölümdeki makalelerde Mustafa Sönmez, benim çok da anlamadığım kritik konuları irdeliyor. İnşaat sektörü, döviz kurları, mali krizler, dış sermaye ve kentsel dönüşüm olgusunun rolü tartışmaya açılıyor. İlgilenenlerin zevk alacaklarını umduğum bir makale bu. Sinan Özgen'in denemesinde şu ürkütücü soru gündeme geliyor: "Kentsel dönüşüm yasasının getirdiği kazanımları kimler paylaşıyor?" Mal sahibi, müteahhit, belediye ilişkileri üzerine bir deneme. Umarız ki "kazan kazan" hedefi gözetilir ve bu alavere içinde kimse kaybetmez. Çünkü taraf-

sız gözle bakarsanız, kentsel dönüşümü yakından izleyen ve yararlanmak isteyen mal sahipleri, dönüşüm için nitelikli müteahhitlerin önünde sıra bekler durumdadır.

Kitabın üçüncü bölümü konut yerleşimlerinde çeşitliliğe ayrılmış. Elmira Gür, kent içindeki tarihi merkezlerde "yeniden canlandırma", "soylulaştırma" konularına eğilmiş ve bu kavramları Fener-Balat örneği üzerinde irdelemiş. Soylulaştırma, yenilenen bölgedeki sosyal yapının değiştiğine işaret eden bir kavram. Soylulaştırma sonrasında daha fazla kira geliri, daha farklı kültür gruplarıyla kaynaşma (nüfus değişimi) hatta işlevsel farklılaşmalar söz konusu. Binanın fiziksel özelliklerinin korunması, semtin fiziksel kimliğinin sürdürülmesi amaçlanıyor. Tamamen işlevini yitirmiş, terk edilmiş bölgelerin yeniden kazanılmasını düşündüğünde çok olumlu bir anlamla yüklü iken; zaten yerleşimcilerini kaybetmemiş olan, halen kullanılan bölgeler için zararlı sosyal sonuçlara götürebilecek bir uygulama. Ancak unutmayalım ki soylulaştırma derken bıçağın keskin sırtındayız. Yerleşimcileri köhneleşme nedeniyle zaten değişmiş bir bölgenin gerçek hak sahibi, kullanıcısı kimlerdir? Kentli midir? İşgal edilmiş bu binalarda benim de kentli olarak bir hakkım var mı, yok mu? Sanırım bu tartışmalar daha uzun süre gündemde kalacak. Romantizmin ötesinde gerçekleri görme ve akılcı değerlendirmeler yapma sorumluluğunu taşıyoruz. Özlemnur Ataol Akpınar, Gülçin Pulat Gökmen ve Ahsen Özsoy, çok tartışılan, kent içinde yapay olarak yaratılan "sınırlar" kavramına değiniyorlar. Kent kentinindir. Kentin hangi parçası bana açık, hangi parçası kapalıdır? Özellikle kent içinde böylesine kontrol edilmiş, sınırları çizilmiş yerleşmeler ya da yaya devamlılığının sağlanamadığı yine sınırları içinde hapsolmuş iş bölgeleri gündeme geldiğinde bu işlevsel parçalanmanın nerelere kadar uzanabileceği soru işareti. Güvenlik,

yaya ulaşımı ve kentin kentli tarafından kesintisiz kullanımı bu kadar da çelişkili kavramlar olmasa gerek. Bu makalede dengenin sağlanması için gereken hassasiyete odaklanılıyor.

Çağın Tanrıverdi ve Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel, gelir düzeyi-konut tercihleri ilişkisini irdeliyorlar. Çok çeşitli konut olanaklarının, konut yaşamı ideallerinin boy boy reklamlarla sunulduğu İstanbul gibi karmaşık yapıdaki kentlerde, sosyal yapı kaymaları, ailelerin konut ve bölge değiştirmeleri sadece ailenin gereksinimleri ile ilgili olmayabiliyor. Bilindik göç tartışmaları dışında farklı bir bakış açısı ile "kent içi hareketlilik" kavramı yazının temel aksını oluşturuyor.

Konut planlama seçeneğinin bir boyutu da biz mimarlara hayli romantik ve nostaljik gelen sıra evlerdir. Endüstrileşmenin getirdiği gereksinimi karşılamaya yönelik, modernleşme ile belirli bir standartta konut üretimini garanti-lerken; biçimsel olarak diziler oluştur-ran bir yerleşme modelinde sokak, komşuluk, kamusal alandan özel alana doğru bir mahremiyet hiyerarşisini de sağlar. Bu tür konut yerleşimlerinin endüstrileşme ile birlikte geliştiği Almanya örneği ile endüstrileşmeye bağlı olmaksızın "sıra ev" biçimlenmesi modelinin örnek alındığı İstanbul yerleşimleri karşılaştırılıyor bu yazıda. Dönemsel farklılık yanında gereksinim farklılığı, bu iki ülkenin sıra evlerini birbirinden önemli ölçüde ayırıyor. Gelişmiş ülkelerde sağlıklılaştırılmış, soylulaştırılmış, kimlikli çevrelere dönüştürülmüş sıra evler hâlâ beğeni topluyor. İstanbul örneğinde ise üretilen bazı sıra evler tarihte (Akaretler) bazılarıysa bugünün gereksinimleri içinde (Koşuyolu, Levent yerleşmeleri) hâlâ revaçta.

Yaşamlarda ve mekânlarda çeşitlilik kitabın son bölümündeki yazıların ana teması. Elmira Gür, Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel ve Emel Cantürk'ün makalesi, daha önceden sözünü ettiğimiz ayrışma, yerleşim sınırlarında

değişim ve bunun sosyal yansımalarını tartışıyor. Özellikle kent topografyasının alt bölümlerinde yapılan eski gecekonduların değişimine ve çevre yaşamlarla etkileşimine odaklanılıyor. Burada kent topografyasının önemini bir kez daha vurgulamak isterim. Söz konusu olan çok tepeli İstanbul'dur; yani vaktiyle birçok deresi, pınarı, bahçesi olan, yeşili olan İstanbul. Kentin doğal yapısı üst kotta yer alanlar için avantaj iken, alt kotta oturanlar için kaçak ve yıkım korkusu, sel korkusu, toprak kayması tehlikesi olan değersiz bölgeler. Bugün doğal topografyanın bir kazıcı ile kolayca değişebildiği bir dönemde yaşıyoruz. Ancak daha önce kent planlamalarında özellikle yağış akış hatlarında yer alan bu türdeki alt topografyalar sel tehlikesi nedeniyle yapılaşma yasağının olduğu, su akışının kesintiye uğratılmaması gereken havzalar. Şimdi buralara yerleşme iznini belediyeler veriyor. Su kanalları alta alınıyor. Toprak kayma olasılığına

karşı derin uçurumlar biçiminde hafriyatlarla başlayan temel ve istinat sistemleri devreye giriyor. Kaçak yapılar imar ve oturma izni veriliyor. Bu bölgelerdeki kaçak yapılaşma yasallaştığı gibi, bir önceki makalelerde sözü edilen "sinsi dönüşümler" tetikleniyor. Kent göbeğindeki bu yerler artık yeni küçük çaplı rant alanlarıdır. Görüyoruz ki dönüp dolaşıp tüm yazılar bütünleşiyor. Bir şeyler durmadan değişiyor. Yasemin Alkışer Bregger, tüm özellikleriyle kentin diğer bölgelerinden ayrılan özel bir bölge olan Kâğıthane bölgesini mercek altına alan bir stüdyo deneyimini paylaşıyor. Kâğıthane bölgesi gerçekten de çok özellikli bir alan. Kâğıthane Deresi ve anımsattığı Osmanlı keyif tarihi bu bölgedeki dönüşüm sürecini çekici kılmaya yeterli. Dilek Yıldız, Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel Ahsen Özsoy ve Gülçin Pulat Gökmen, "afet riski altındaki bölgelerde kentsel dönüşüm" temasını ve yasasını Kâğıthane örneği üzerinden

tartışıyorlar. Alanda yaptıkları araştırmada, bölgedeki kentsel gelişme ve yeni yasadaki toplum lideri pozisyonundaki kişilerin haberdar olmadığı, etkilenecek olan sosyal gruplara bilgi akışının sağlanamadığı yönünde. Burcu Arıkan ve Gülçin Pulat Gökmen, İstanbul'un en mutena bölgelerinden biri olarak bilinen Kadıköy-Feneryolu Mahallesinde kentsel dönüşüm sonucunda ortaya çıkan yeni sokak kavramını ve mahalleli kavramını tartışıyorlar. Sayfiye köşkerlerinden villalara, oradan apartmanlara ve şimdi de çok katlı rezidanslara dönüşen bu süreçte değişen sokak yaşamı irdeleniyor. Kitabın oluşturulmasında katkı verenlere teşekkürlerimle, Aytanga'ya sevgilerimle ve "ben olsam bu kitabı okurdum" diyerek değerlendirmemi bitirmeme izin veriniz.

Nur Esin, Prof. Dr.,
nur.esin@gmail.com
nur.esin@okan.edu.tr

Mimarlık Üzerine 17 Mektup

Anlam arayışından yoksun, kabız ve dar görüşlü yapı üretim pazarının ve mimarlık uğraşısının özsel koşulları ile arasına eleştirel bir mesafe koyma yetisinden uzaklaşmasına bakarak –alkışlanan bir ölçüsüzlükte yok olmamak için– özgül sorgulamaları muhataplarına doğrudan ileten, yazarken dinleyen ve hatırlayan yazılar. Snozzi'den Agamben'e, Tafuri'den Wenders'a Gregotti'nin geniş ilgi alanının düşünüm noktalarından, mimarlık ediminin bitmek bilmeyen kapsayıcı ufkunda gezinen çoğu zaman kişisel sohbetlerin, noktası konulamamış cümleler üzerine yeni sorular ile yol alan değiniler var bu kitapta. Kimi uçları giderek saçaklanmış mimarlık uğraşının kadim sorunlarına dair düşünceler, kimi eski dostlara özlem ve muhabbetle yönelmiş yeni sorular.

Vittorio Gregotti, dostları ve büyük hayranlık ve sevgi ile ördüğü ilişkilerinden biriktirdiklerini paylaşıyor. Özellikle, Casabella editörlüğü döneminin, senelere dair gündeminin peşinden

gidiyor. Mimarlık ediminin öncelikle ve belki de özellikle bu eleştirel mesafeden beslendiğini ve bu mektuba konu olan tartışmaların yolunu açtığı üretimin bu mektuplara özünde en derin katkıyı yaptığını vurguluyor.

Dünya çapındaki muhataplarına yazılmış bu on yedi mektup ile Gregotti, farklı kesişme noktaları ve kavşaklardan geçiyor, yeni yollar açıyor, mimarlık uğraşının evrensel bir düşünce evreni üzerinde yükselmek ve onunla evrilmek idealini imkânsızlığını seriyor orta yere. Büyük ölçüde lokal ve yere bağlı doğası ile bu kapsayıcılık beklentisinin nasıl sekteye uğradığını, farklı coğrafya ve farklı iklimlerde mimarlık düşüncesinin nasıl bambaşka yönler savrulduğunu anlatıyor. Ancak belki de en çok, özgül bir sorunun sınırlı hakikati hakkında düşünmenin, içten ve gülümseyen düşüncelerin gücünü sergiliyor Gregotti bu mektuplarda.

Özellikle, mimarlıkta modernliğin kaderi sorunuyla hep ilgilenmiş Tafuri ile

Gregotti'nin bitmek bilmeyen dostane tartışmalarının ve yıllanmış dostluklarının süzgecinde yazılmış mektup dikkate değer. 1995 yılında Casabella'nın Tafuri anısına basılmış sayısının girişine bir ek ile tamamlanan bu mektup hakikatimiz her ne olursa olsun peşine düşmeyi salık veren Tafuri'ye 80'ler mimarlığının giderek ümitleri kıran atmosferinde ideolojik bir hayal kırıklığını artık kanıksamış Tafuri'ye asıl hakikatimizin bizzat 'hakikatimizi araştırmak' olduğunu anımsatıyor kırılgan bir veda eşliğinde. Gregotti, düşünce dünyası ile muhatapının üretimi arasına köprüler atıyor. Üzerinde voltalar atılan, bir o uca, bir bu uca, ağır ağır beraber yürünen köprüler. Olası her açığı zarafetle işaret eden bir yolcunun köprüleri. Yürümek ve iki yakayı düşlemek bize düşüyor. On yedi köprülü bir nehrin kıyısından, bizzat o nehir üzerine serin düşünceler.

Hakan Tüzün Şengün

Vittorio Gregotti, *Mimarlık Üzerine 17 Mektup*, çev. Alp Tümetekin, İstanbul: Janus, 2016, 304 s.

Kabataş Martı Projesi: İstanbul'un Dubaileştirilmesi ve Mimarın Etiği

Cihan Uzunçarşılı Baysal

*İstanbul deyince aklıma martı gelir
Yarısı gümmüş, yarısı köpük
Yarısı balık yarısı kuş*

Bedri Rahmi Eyüboğlu

Kentsel Mekânın Dubaileştirilmesi

“Dubaileşme” ya da “Dubaileştirilme”¹ literatüre çok yakınlarda giren bir kavram. Bir zamanların mütevazı balıkçı kasabası ve kaçakçıların sığınağı Dubai’nin, Körfez sermayesi tarafından keşfiyle, gösterinin ve imajın ölçütünün şirazesinden çıktığı, tüketim çılgınlığının tavan yaptığı bir yapay cennete, bir küresel kent ikonuna dönüştürülüşünü tanımlıyor. Birleşik Arap Emirlikleri’nde, Basra Körfezi’ni boyunca yer alan Dubai’nin kavurucu iklimi gibi burnunun dibindeki savaş bölgeleri de cazibesine halel getirmiyor ve yepyeni bir kentsel marka olarak pazara çıkıyor. İş bitirici, girişimci emir’i ya da daha doğru bir tanımlamayla kentini pazarlayan CEO’su Muhammed el-Mektum’un becerikli ellerindeki Dubai, küresel sermayeyi cezp etmeyi başararak hayal mühendisliği kentleşmesinin ve gösteri toplumunun en başarılı örneği oluyor; öyle ki kapitalizmin bir diğer arzu nesnesi, çölde yoktan var edilen Las Vegas kentine bile nal toplattırıyor!²

Mike Davis, “Dubai’de Kum, Korku ve Para” adlı makalesinde³ kente ait ilk izlenimini uçaktan aktarır: *“Jetiniz alçalmaya başlarken cama yapışıp kalırsınız. Aşağıdaki manzara olağaniüstü şaşırtıcıdır.”* Hilaller içinde palmyeler formundaki yapay adalar ve buralardan yükselen eğlence parkları, lüks oteller ile alışveriş merkezlerinden oluşan gökdelenler ormanı, yüksek katlı ikonik binalar, binlerce malikâne, dünyanın en büyük marinası, Ege’den Endülü’s’e, Piramitlerden Colosseum’a replika kentler, anıtlar... Konukları görsel bir şenlik karşılar. Göz şenliği, kızgın çölde, kar yağdırıp kayak yaptıracak kadar çılgın projeler ile devam eder; yeter ki cebinizde bol paranız olsun!⁴

Gösterinin hemen her alanı ele geçirdiği çağımızda, kitle iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmelerden beslenen medya ve sosyal medya vasıtasıyla imajın üstünlüğü yüceltilmekte ve küreselleştirilmekte. Bu çerçevede, mimarlığın da imaj/gös-

teri tarafından ele geçirilişine şahit olmaktayız. Yerelin kimliği ile ilgisiz, mekânla bağlamı olmayan, bölgenin tarihinden ve kültüründen kopuk, gerçeklikten uzak, salt gösteri toplumunun arzu ve taleplerine göre şekillendirilmiş, imajı öne çıkartan kentsel mekânlar inşa edilmekte. Mimari, yerelin kimliğini ya da mekânın içeriğinin özgünlüğünü/otantikliğini sunmak yerine fantezilere ve planlama kaprislerine indirgenirken, çok yıldızlı mimarlar da hayal mühendisliği yaparak yapay cennetler, ikonik mekânlar ve binalar inşa etmekte. David Harvey, bir mülakatında, 60’larda mimarların çoğunun kendilerini “urbanist” saydıklarından salt binaları değil kenti ve kentsel bağlamı da göz önünde tuttuklarını anlatır. Oysa günümüzde, mimarlığın başına gelen şeylerden biri –ki Harvey bundan üzüntü duymaktadır– bir zamanlar kentsellik ile ilgilenen mimarların şimdi artık sadece mimari projelerin özelliklerine odaklanmaları ve binaların inşaatı ile ilgilenerek bunların birer parçası oldukları kentsel bağlamı unutmalarıdır.⁵

Öte yandan, bu şekilde bağlamından kopuk bir kent inşasının şahikası olan Dubai, başta Ortadoğu ve Asya kentleri olmak üzere diğer kentler açısından varılması gereken bir hedef ve amaç olmuştur. Küresel bir markaya dönüşmüş Dubai’deki gibi ‘en yüksek, en uzun, en büyük, en dikkat çekici, en heyecan verici, en... binaları/mekânları/alt yapı projelerini’ inşa etmeye çalışan kentler Dubai gibi olmak için birbirleriyle yarışmaktalar. Böylece, neoliberalizmin kentleşmesinde, Dubai örneği diğer kentleri etkileyerek ele geçirmekte, kendine benzetmekte, kısaca Dubaileştirmektedir. Bu durumda, Dubai’de ya da Dubaileştirilmiş mekânlarda var olmak hem her yerde hem de hiçbir yerde olmak anlamına gelmektedir. Mekânın ruhunun, özgünlüğünün

imaj tarafından katledilişine ve bu katliamda mimarın faillğine şahit olmaktayız.

Zurnanın zırt dediği yere gelirse. Böyle bir yapay cennet nelerin üzerine örtmektedir? İkonik imajın ardında saklanan gerçeklikler nelerdir? Guy Debord, *Gösteri Toplumu* adlı eserinde tüketim toplumunu eleştirir. Debord'a göre, gösteri, kendini asla sorgulanamayacak ulaşılmaz bir gerçeklik olarak sunar ve böylece görünenin iyi olduğunu dayatarak kitleleri kolaylıkla boyun-duruğu altına alır. Kentsel gelişme modeli olarak salt imajlara, ikonik binalara/mekânlara odaklanan ve görünenin iyi olduğunu, mutluluk getirdiğini dayatan Dubaileşmenin cılalı imajı, aslında, yerel olanın, otantik olanın yok edilişi, çevre ve doğaya verilen geri dönüşsüz zararlar, ikonik kentleşmeye yer açmak için yerel nüfusların ve alt gelir gruplarının zorla tahliyeleri, mülksüzleştirilmeleri, emekçi cinayetleri, toplama kampı misali inşaat şantiyeleri, sosyo-mekânsal olarak ayrışan kentler, kentsel kamusal alanların özelleştirilmeleri, kenti kent yapan niteliklerin kaybı vb. biçimle acıtıcı gerçeklik barındırır.

Mike Davis'in yukarıda alıntıladığımız makalesinin yer aldığı kitabın ismi *Kötücül Cennetler*'dir. David Harvey'in (2008) altını çizdiği üzere, bu kötücül cennetlerde, "*Ortadoğu'da Dubai ve Abu Dabi gibi yerlerde, petrol zenginliğinden kaynaklanan artışı mümkün olan en göze çarpan, toplumsal olarak adil olmayan ve çevresel olarak savurgan yollardan silip süpüren, suç açısından saçma değilse de şaşırtıcı büyük-kentleşme projeleri ortaya çıktı.*"⁶ Harvey bu sözleri 2008 yılında değil bugün söylemiş olsaydı, hiç kuşkusuz listeye İstanbul'u da eklerdi. Kentliler için yaşanabilecek, gelecek nesiller için ise sürdürülebilir bir kent yaratmak yerine, dünyanın en büyük havalimanı, en geniş köprüsü, en büyük dolgu parkı, en uzun denizaltı yürüyüş tüneli gibi en... en... mekânlar ile ikonik binalar inşaatına odaklanmış girişimci merkezi ve yerel yönetimlerimiz, İstanbul'un doğasına, çevresine, tarihine, kültü-

rüne, nüfuslarına geri dönülmez zararlar vererek İstanbul'u el birliği ile bir kötücül cennete dönüştürmektedirler. İstanbul'un Dubaileştirilmesine giden yolu döşeyen, işbirlikçi mimarın, plancının, kurul üyesinin, üniversitenin faillğinin de ayrıca not düşülmesi gerek.

Kabataş Transfer Merkezi Projesi ve Mücadele

Bu bağlamda Kabataş'a yapılacak kanat çırpan martı formundaki dev transfer merkezinin kent düzlemine tercümesi, görselliğin/imajın ön plana çıkartılmasıyla tüketim toplumuna yönelik ikonik kentleşmenin, Dubaileşmenin, kentin çok önemli bir tarihi bölgesini ele geçirmesidir.

Proje kamuoyunca yeni duyulmuş olsa da, doktoralı mimar belediye başkanımız Kadir Topbaş'ın 2008'den bu yana hayaliydi. Bir kısmı deniz doldurularak yapılacak devasa transfer merkezinin çevresinde lokantalar ve kafeler, zemin altında da dükkânlar, sergi ve müze salonları ile 1000 araçlık bir otopark yer alacağından, İBB her ne kadar "AVM yapılmayacak" dese de küçük ölçekli muadilleri vasıtasıyla martının kanatları altından epey rant beklendiği açıktır ve zaten gösterinin ardındaki gerçeklik de tüketim, daha çok tüketim, her vesile ile tüketimdir! Depremine bekleyen kentte dolgu alanların risklerini ya da deniz ekosistemlerine zararlarını açmaya gerek yok ama mesele cılalı imaj ardındaki rant ise gerisi laf-ı güzaf; insan hayatı bile!

Mimar Sinan'ın özel eseri Fındıklı'daki Molla Çelebi Camii'nin kuzey tarafındaki bahçe duvarı sınırı hizasından başlayacak proje, yine önemli bir mimarımız, Balyan'ın Bezmiâlem Valide Sultan Camii'ne uzanarak Dolmabahçe Sarayı'nın silüetini de etki alanı içine alacak. Saaadet Özen'in Magma Baykuş'ta yer alan ilgili yazısı ile devam edersek, "*Denizden bakıldığında Dolmabahçe Sarayı'nın silüetinin yanına herhangi bir yapıyı yakıştırabilmek için... yüzlerce kez düşünülmesi... gerekirken*"⁷ tepeden inme bir "ben yaptım oldu" projesinden çıkan

devasa martı kuşu bu tarihi bölgeyi ve özellikle Mimar Sinan'ın denizden görünümü eşsiz Molla Çelebi Camii'ni tamamen bloke edeceği gibi Kabataş'tan görünen tarihi yarımada manzarasına da devasa martı kanatları çakacak.

Projenin hem mimarı hem de yüklenicisi olan Hakan Kıran, boynuzlu ucubesi Haliç Köprüsü ile muhteşem Süleymaniye'nin silüetini katletmemiş, Sinan'ın bir başka önemli eseri Sokullu Mehmet Paşa Camii'ni ve Topkapı Sarayı ve çevresinin eşsiz manzarasını bloke etmemiş gibi şimdi de Aşkabat Havalimanı'ndan esinlenmiş çakma kuş projesiyle Kabataş'ı tarihinden, mekânından, hafızasından kopartarak Dubaileştirecek. Nitekim projeye karşı itirazlarını yükseltenlere İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından yollanan notta yer alan *"Bu meydana İstanbul'un marka değerinin artırılmasına ve uluslararası tanınırlığına katkıda bulunmak da hedeflenmiştir"* cümlesi sirkatin söylemedir. İstanbul Kent Savunması'nın (İKS) öne sürdüğü üzere çok mütevazı bir proje ile ve kısa bir süre içinde Kabataş Meydanı ve ulaşım ağı pekâlâ düzenlenebilecekken, amaç ikonik martı ile kentin marka değerini artırmaktır.

Fatih'in 500 küsur yıllık tersaneleri üzerine kurulmak istenen Haliçport'tan başlayacak olan soylulaştırma, ticarileştirme, yayasızlaştırma, lüks oteller bölgesine dönüştürülmekte olan Karaköy'de kurvaziyer turizmine yönelik Galataport projesi ile devam ederek Kabataş'ta sonlanacaktır. Fındıklı-Kabataş arası, kentin en keyifli yürüyüş güzergâhlarından, kullanım alanlarından biri daha gasp edilecektir. Emeğin mekânı tersaneler, tarihinden, mekânından, bağlamından kopuk tamamen ticari ve turistik amaçlı dönme dolaplı, otelli, alışveriş merkezli Haliçport projesi ile Dubaileşirken, Kabataş'taki ikonik martı, İstanbul'un Dubaileştirilmesine kanat çırpacaktır!

İBB'nin İKS üyelerine gönderdiği görselli açıklamada, Kabataş ile Üsküdar arasında İstanbul Boğazı'nın altından geçen 1,9 km uzunluğunda bir yaya geçiş tüneli de bulunmaktadır. Bu yazı kaleme alınırken, Üsküdar'a Harem Otogarından boşalacak bölgeye, Londra'daki dev dönme dolap London Eye'in aynısının yapılacağı haberleri basına çıkmıştır. Tek fark, İstanbul Eye, Avrupa'nın "en büyüğü" olacaktır.⁸ Böylece, denizin altından yürüyerek İstanbul Eye'a binenler, karşılarındaki devasa bloğa bakıp, "İşte martı gördük" diyebilirler! Dünyanın en güzel deniz yollarından birine sahip İstanbul'un sakinleri, denizin üzerinden gitmek ve gerçek martılar ile simit paylaşmak yerine hangi akla hizmet denizin

altından gitmeyi tercih etsinler? Sözü yine İKS'ye verirek, buradaki asıl amaç devasa bir yapı ve ek inşaatlar vasıtasıyla rant sağlanmasıdır. Transfer merkezi için bu kadar büyük bir inşaat projesine ihtiyaç yoktur ve bu devasa projenin hiçbir kamu yararı da yoktur.⁹

İstanbul Kent Savunması, projenin ilk duyulduğu günden itibaren detaylara ulaşmayı ve halkı bilgilendirmeyi görev edindi. Gayri şeffaf, anti-demokratik tepeden inme projeye karşı ardı ardına basın açıklamaları yaptı; el ilanları ve broşürler ile projenin tarihi alana, çevreye ve doğaya vereceği zararları ve ayrıca hukuksuzluğunu İstanbullulara aylarca yerinden, Kabataş'tan anlattı. OHAL sürecinde de meydan kapatılana dek Kabataş nöbetlerini kesintisiz devam ettirdi.¹⁰ Burada ilginç olan, OHAL'e ve baskıcı ortama karşın, İstanbulluların koşa koşa imza atmaya gelmeleri; meydanı ve iskelelerini sahiplenmeleri. Toplanan 20.000 imza Büyükşehir'e teslim edildi; ancak Gezi ertesinde bir otobüs durağının yerini dahi halka soracağını ilan eden belediye başkanı, sözlerini unuttu, halkın taleplerini kale almadığı gibi iktidarın olağan taktiklerini kullanarak iskelelerine, kentine sahip çıkanları provokasyon ile suçladı.¹¹ Girişimci, pazarlayıcı yönetimden aksini beklemek sürpriz olurdu. Peki ya projenin mimarı Hakan Kıran'dan?

Ya da soruyu genel olarak sorarsak, binlerce yıllık geçmişi, tarihi, özgün mekânları ile çok özel bir kent olan İstanbul'u İstanbul olmaktan çıkartan/çıkartacak projelerin altında imzası olanların, geriye dönüp baktıklarında nasıl bir vicdan muhasebesi yaptıklarını ya da böyle bir yüzleşme yapabilme ahlakına sahip olup olmadıklarını sorsak?

Mimarın Etiği

Prof. Arif Hasan Asya Barınma Hakkı Koalisyonu kurucusu, uluslararası ödüllere sahip Pakistanlı bir şehir plancı ve mimar. *An Alternative to the World Class City Concept* isimli çalışmasında, dünyadaki marka kent gidişatına karşın

alternatif bir kent modeli arar ve önerilerini şöyle sıralar: Kentsel projeler:

- 1) Bölgenin ekolojisini tahrip etmemeli;
- 2) Orta-alt ve alt gelir gruplarının ihtiyaç ve çıkarları doğrultusunda olmalı;
- 3) Kentsel rant yerine sosyal ve çevresel etmenleri dikkate almalı;
- 4) Somut ve somut olmayan kültürel mirası korumalı.

Kendisi, bazı mimari projelerindeki tamir edilemez zararı görerek, 1983'te Hipokrat yemini benzeri bir yemin yaratmış ve hep sadık kalmıştır:

Ekolojiyi ve çevreyi tamir edilemez bir şekilde zarara uğratacak projelerde yer almayacağıma, yoksulluğu artıran, insanları yerlerinden eden ve somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerini, çok-sınıflı kamusal alanları ve binaları yok eden projeler yapmayacağıma; bunları gerçekleştiren tüm projelere karşı çıkacağıma ve uygulana-bilir alternatif projeler geliştireceğime...

Hasan, yaşadığı kent Karacı'nın geldiği noktayı anlatırken önemli bir gerçeğe de parmak basar: *"Eğer kentimdeki diğer 20 önemli mimar daha benzer bir yemin etmiş olsalardı, muhtemelen çok farklı bir kentte yaşıyor olacaktık."*²¹

İstanbul'u İstanbul olmaktan çıkartarak Dubaileştiren projelerin altında imzası olanlardan Arif Hasan olmalarını bekleyebilir miyiz? Hasan'ın vurguladığı üzere, çevre ve insan sevgisinden yoksunların bu ilkeleri gerçekleştirmeleri zordur. Yerel yönetimlerin bol kazançlı projeleri önünde sıraya girmek yerine her biri İstanbul için idam fermanı olan bu projeleri elinin tersiyle itme ahlakını gösterebilecek, Arif Hasan'ın ettiği yemin benzeri bir andı kıblesi kılacak çok yıldızlı kaç mimarımız vardır? Ama o zaman o çok yıldızlı mimarlık ofislerinin ve rant kapılarının kapanma, yanlarında çalışanların ve kendilerinin de işsiz kalma tehlikesi olacaktır, değil mi?!

Son Söz

Belleği silinen, ruhunu kaybeden, özgün mekânları, tarihi ve kültürü Dubai'ye koşulan, sahili, ormanı, bostanı, denizi tahrip edilen ve son kertede İstanbul'dan gayri her şeye benze-yecek olan bu kentte "Simit sat onurlu yaşa!" çağrısını İstanbul-kırım failleri mimar ve plancı-lara hatırlatırken, İstanbul'un Arif Hasanlarının da elbet bir gün ortaya çıkacağı inancı ve umu-duyla mücadeleye devam! ■

Cihan Uzunçarşılı Baysal, Bağımsız araştırmacı,
"İstanbul Kent Savunması" ve "Kuzey Ormanları Savunması" üyesi,
Açık Radyo "Kentlin Tozu" programı yapımcısı ve sunucusu

Notlar

1. Dubaization olarak geçmekte. Konuyla ilgili www.dubai-zation.com. Dubai ile ilgili olarak: Yasser Elsheshtawy, *Dubai: Behind an Urban Spectacle*, Routledge, 2013.
2. Mike Davis, "Sand, Fear and Money in Dubai", *Evil Paradises: Dreamworlds of Neoliberalism*, ed. Mike Davis, Daniel Bertrand Monk, New York, 2007, 48-69.
3. *age*.
4. *age*.
5. The Insurgent Architect <https://vimeo.com/urban-next/david-harvey>.
6. <http://sendika10.org/2013/05/kent-hakki-david-harvey/>.
7. Saadet Özen, "Kör Kazma Kabataş'ta", Magma Baykuş, Eylül 2016
8. <http://www.sozcu.com.tr/2016/ekonomi/istanbul-eye-1359557/>
9. İstanbul Kent Savunması: 10 Maddede Kabataş Marti Projesine Hayır: http://www.yapi.com.tr/haberler/10-maddede-kabatas-marti-projesine-hayir_146763.html
10. <http://sendika10.org/tag/istanbul-kent-savunmasi/>
11. <http://www.birgun.net/haber-detay/istanbul-kent-savunmasi-ndan-ibb-ye-kabatas-yaniti-121943.html>
12. http://www.pps.org/blog/the-ethics-of-building-great-communities/?mc_cid=727c2b891f&mc_cid=6cbd3f6308

On the Dubaization of Istanbul and the Ethics of the Architect

The term Dubaization has recently entered the urban agenda to denote the construction / reconstruction of a city through "spectacular and non-contextual architecture" with the aim of showcasing and marketing the city. Once a poor fishermen's village, now an urban icon on the world stage, Dubai influences and inspires other cities while architecture, in line with the desires and requirements of the society of the spectacle, is captured by the image, constructing iconic urban spaces indifferent to local identity, context, culture and history. Representations take hold of reality as forced evictions, ecological and environmental destructions, human rights violations in all spheres are swept under the glossy spectacle of consumerism.

Thus, the mega transportation transfer center project in the shape of a flying seagull planned to be built at Kabataş can be viewed as an intervention of Dubaization into one of the most significant historical parts of the city; it will damage the ecology and environment, strip the area from its cultural and historical context while erasing its collective memory.

In this article we question the ethics of the architect and his/her complicity in the Dubaization of Istanbul through Hakan Kıran's segull project who is not the first and will not be the last of the architect perpetrators of 'Istanbulcide'! Reminding Prof. Arif Hasan's professional oath not to undertake projects that "...irreparably damage the ecology and environment of the area... increase poverty, dislocate people and destroy the tangible and intangible cultural heritage of communities, ... destroy multi-class public space and violate building by laws and zoning regulations...", we reiterate the call "Sell simit / Live honourably" this time to architects and planners.

İstanbul'un Tarihi Yarımada Dışı Coğrafyasında Göz Ardı Edilen Tarihöncesi Kültürler

Mehmet Özdoğan

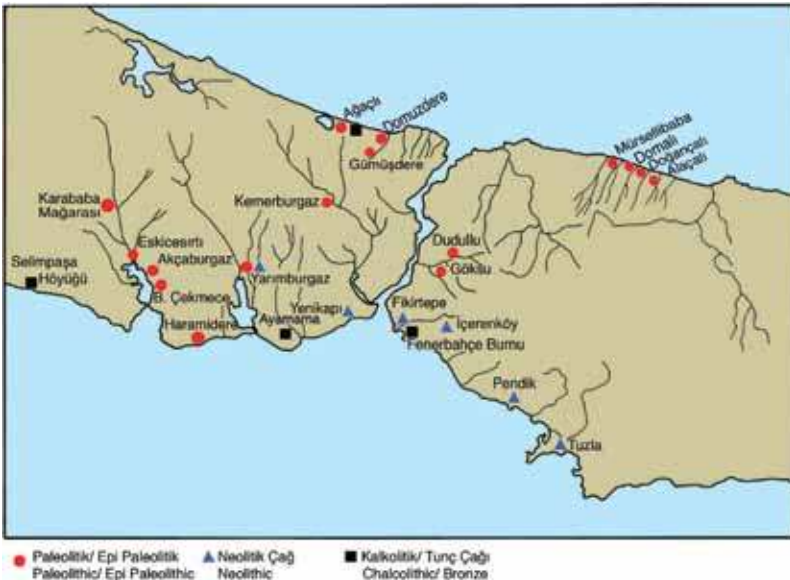
İstanbul Boğazı ve çevresinin uygarlık tarihi açısından taşıdığı önemi anlamak için haritaya bakmak bile yeterli olacaktır. İstanbul ve çevresini yalnızca tarih çağlarında büyük imparatorluklara başkentlik yapmış, bunların anıtsal yapılarını barındıran bir merkez olarak görmek, bu bölgenin insanlık tarihi açısından taşıdığı önemi göz ardı etmek demektir. Bölge bir yanda doğu ile batı arasındaki kara köprüsü, diğer yanda ise kuzey ile güney arasındaki deniz yollarının kesiştiği bir noktada yer alır. İki kıtanın birbirine değdiği bu bölgenin, Yakındoğu-Anadolu kültürleri ile Balkan-Avrupa kültürleri arasındaki konumu kadar, Karadeniz Havzası ile Ege-Akdeniz arasındaki deniz yolunun dar boğazı üzerindeki konumu da İstanbul ve çevresinin uygarlık tarihinin her döneminin anlaşılması açısından oldukça büyük önem taşımaktadır (Resim 1). Afrika'dan çıkan ilk insan ve bunun ardından gelen *Neanderthaller* ve *Homo sapiensler* ister istemez buradan geçmiş, bugün Göbekli Tepe ve Çatalhöyük ile ün yapan tarım ve köy yaşantısı yine bu bölge üzerinden Avrupa'ya yayılmış; bunu daha sonraki dönemlerde izleyen madencilik, kentsel devrim, devletlerin oluşumu gibi uygarlığın önemli basamaklarının küresel modellere dönüşmesi yine hep bu bölge üzerinden gerçekleşmiştir.

Bu kapsamda Karadeniz'i yalnızca bir iç deniz olarak düşünmek doğru değildir. Kültür coğrafyası bakımından Karadeniz, Tuna gibi büyük akarsularla Avrupa'nın içlerine, Dinyeper ve diğer nehirlerle Doğu Avrupa'nın Avrasya steplerine açılan çok geniş, geniş olduğu kadar da Anadolu-Yakındoğu'dan farklı kültürel oluşumlara sahip bir bölgedir. Doğu Avrupa ve Avrasya steplerinde yaşayan topluluklar zaman zaman güneye inmiş, İstanbul ve çevresinden Anadolu'ya yayılmışlardır. Büyük imparatorlukların Ege ve Balkanlar'dan Anadolu'ya, Anadolu'dakilerin de Avrupa'ya geçişleri yine İstanbul bölgesi üzerinden gerçekleşmiştir. Söz konusu örnekleri çoğaltmak mümkündür, ancak maalesef burada sıraladıklarımızın çoğu ya haritadan yaptığımız çıkar-samalar ya da yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgiye dayanmaktadır. Bunların pek azı İstanbul ve çevresinde yapılan araştırmaların ortaya çıkarttığı somut verilere dayanmaktadır. Yapılan çıkar-samaların kabul görmesi, kültür tarihini öğrenmemiz, öğrendiklerimizi kanıtlayabilmemiz, bunları bilime ve topluma kazandırmamız, ancak somut veriler sayesinde olabilir. Bu bağlamda somut verilerin ortaya çıkması ancak arkeolojik çalışmalarla elde edilebilir; arkeolojik çalışmalar ise kazı ya da yüzeyde yapılan taramalarla elde edilen verilerden oluşur.

İstanbul ve çevresi hakkında arkeolojik bilgilerimizin yok denecek kadar az olması yadsınamaz bir gerçektir. Neolitik Dönem, uygarlık tarihinin en önemli kültürel basamaklarından birinin yaşandığı; ekonomiden toplum düzeyine kadar hemen hemen tümüyle yeni bir düzenin kurulduğu ve bu nedenle "Neolitik Devrim" olarak adlandırılan bir süreçtir. Yukarıda değinildiği gibi Anadolu'da Göbekli Tepe ve Çatalhöyük'le ün yapan bu dönüşüm kısa bir süre sonra, önce Balkanlar'a, oradan da tüm Avrupa'ya yayılmıştır.

Geçtiğimiz yüzyılın başlarından bu yana hem Neolitik Dönemin hem de Avrupa uygarlıklarının temellerinin anlaşılması açısından, İstanbul ve çevresinin ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Bununla ilgili ipuçları da, daha 1952-54 Fikirtepe

Resim 1. İstanbul bölgesi başlıca tarihöncesi buluntu yerleri.

kazıları ile elde edilmişti (Bittel, 1960, 1970). Ancak Fikirtepe’de elde edilen sonuçlar topluma tam olarak yansıyamamış, bu önemli süreç, İstanbul’da Yenikapı Marmaray projesi kapsamında yapılan Marmaray Metro İstasyonu kurtarma kazılarında çıkan Neolitik Dönem insan iskeletleri, kulübeler ve ayak izleri ile büyük bir heyecan yaratarak bu kentin 9000 yıl öncelerinden bu yana uygarlık tarihi bakımından ne denli önem taşıdığının İstanbulluların belleğine kazınmasını sağlayacak önemli verilerle ortaya koymuştur (Kızıltan, 2007; Kızıltan ve Polat, 2013a, 2013b; Kızıltan ve Başaran, 2015). Daha önceleri İstanbullular yaşamış oldukları kentin tarihini genel olarak MÖ 7. yy Megara kolonisine bağlayıp 2500 yıllık bir geçmişe sahip olduklarını düşünürken yeni bilgilerle önemli bir sıçrama yaşanmış ve kentin 9000 yıllık bir tarihi olduğu anlaşılmıştır (Özdoğan, 2008, 2010a, 2010b). Ancak yine de bu 9000 yılın geri kalan kısmında ne olduğunu sorgulamak pek kimsenin aklına gelmemiştir. Oysa insanın İstanbul bölgesinden 1.000.000 yıl kadar önce geçtiğini ve bu süre boyunca bu bölgede her zaman yaşadığını bilmekteyiz. Bunun yalnızca 2000 yıllık küçük bir dilimini temsil eden Yenikapı kazıları ile uygarlık tarihinin her aşamasının bu bölgede var olduğunu ve var olması gerektiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Biz arkeologlar İstanbul ve çevresinin uygarlık tarihi açısından taşıdığı önemi, kıtalar arası ilişkilerin anlaşılması için bu bölgeden elde edilecek verilere duyulan gerekliliğin her zaman bilincindeydik. Özellikle bu amaç doğrultusunda elimizden geldiği kadar İstanbul ve çevresinde alan taramaları, kurtarma kazıları yapmaya çabaladık (Harmankaya, 1982; Özdoğan, 2014a; Pasinli vd, 1994). 1979-80 yıllarında bu kadar büyümemiş olan kent için kapsamlı bir proje başlatarak gelişen kentin gerek duyacağı bayındırlık yatırımlarının arkeolojik veriler üzerinde tehdit oluşturacağını da bilincindeydik. Ne var ki araziye çıkıldığında İstanbul ve çevresinde o yıllarda araştırma yapmanın, arkeoloji biliminin gereğine uygun bir şekilde yüzey taramasının hemen hemen olanaksız olduğunu gördük. Çok geniş alanlar askeri bölge olarak araştırmaya kapalı durumda ve geri kalan yerler de değil yüzeyi görmemizi alana girmemizi bile engelleyecek halde çalı ve orman örtüsü ile kaplıydı. Bu nedenle araştırmalarımızı sistemli olarak değil rastgele bir dağılım gösteren açık alanlarda gerçekleştirmek durumunda kaldık.

Buna karşın buralarda elde ettiğimiz sonuçlar bilim dünyası için heyecan verici bulgular

Resim 2. Ağaçlı Kumluğu, tunç çağlarına ait çakmaktaşı ok uçları.

Resim 3. Ağaçlı Kumluğu, Üst Paleolitik Döneme ait kazıyıcılar.

Resim 4. Domalı, Üst Paleolitik Döneme ait geometrik aycıklar.

Resim 5. Dudullu, Alt Paleolitik Döneme ait Acheul türü el baltaları.

Resim 6. Karadeniz kıyı şeridi Gümüşdere, Alt Paleolitik Döneme ait Oldowan türü çaytaşı alet.

içermekteydi. Örneğin Karadeniz kıyı şeridi boyunca Boğaz’ın batısında uzanan kumullarda Ağaçlı, Gümüşdere, Kilyos, doğusunda Alacalı, Domalı, Şile gibi yerlerde Orta Paleolitik Dönemden, yaklaşık MÖ 100 bin yıllarından, Mezolitik Döneme, MÖ 10. bin yıllara ait çok sayıda malzeme ve buluntu yerini saptayabildik (Resim 2-5). Aynı şekilde İstanbul Boğazı’nın hemen doğusunda Dudullu-Ümraniye çevresinde, batısında da Kemerburgaz’da Alt Paleolitik Döneme, 100 bin yıldan daha eskiye ait buluntu yerleri saptandı (Resim 6).

Resim 7. Selimpaşa Höyüğü, İstanbul ve çevresinde İlk Tunç Çağından kalan son yerleşim yeri.

Resim 8. Yarımburgaz Mağarası, dış görünüm.

1980 yıllarında saptadığımız bu önemli buluntu yerlerinden hiçbirisi bugün mevcut değildir. Ağaçlı Kumluğu ve çevresi kömür ocakları, diğerleri ise kent tarafından kaplanarak yok edilmiştir. Neolitik Dönem Fikirtepe yerleşiminin yerini bile saptamak artık olanaksız hale gelmiş; son olarak kentsel dönüşüm, yerleşimin yerini bulsak bile çalışma yapmayı olanaksız hale getirmiştir.

İstanbul'un hemen batısında yer alan Selimpaşa'da yapılan ilk yüzey araştırması ile birlikte, hemen Selimpaşa Deresi'nin kıyısında bulunan höyükte, Truva ile çağdaş, MÖ 3000 yılları-

na tarihlenen yerleşmeye ait veriler ortaya çıkmıştır (Özdoğan 1993, 2014b). Saptandığından bu yana höyük üst ve yan kısımlarından tıraşlanarak güdük bir duruma gelmiştir (Resim 7). Ancak halen İstanbul civarında bilinen, varlığını sürdürebilen son yerleşim yeri durumundadır.

Yukarıda vurguladığımız gibi 1979-80 yılları arasında yaptığımız yüzey araştırmasındaki veriler erişebildiğimiz rastgele alanlardan elde edilmiş sonuçlardır. Burada ortaya çıkan buluntular ayrıntılı olarak tanıtılmış, bulguların zenginliği kadar bölgenin taşıdığı önem nedeniyle de geniş bir yankı yapmıştır. Her ne kadar bunların sonuçları çeşitli konferans ve yayınlarla İstanbullulara aktarılmaya çalışılmışsa da Yenikapı kazıları kadar heyecan uyandıracak bir algı oluşturulamamıştır.

İstanbul ve çevresinde yüzey taramalarından sonra yaptığımız en kapsamlı çalışma 1986 yılı Yarımburgaz kazılarıdır. Küçükçekmece Gölü'nün hemen batısında yer alan Yarımburgaz Mağarası'nın varlığı ve bu mağaranın kültür tarihi açısından önemi daha XIX. yüzyıldan itibaren yapılan çalışmalar ve yayınlardan bilinmekteydi (Resim 8). Kentin hızla batıya doğru gelişmesi ve İstanbul civarında bilinen tek mağaranın burası olması mağara üzerinde büyük bir tehdit oluşturmuş; defneciler kadar mağaranın film seti olarak kullanılması da mağaranın kültürel değerlerine önemli ölçüde zarar verecek boyutlara ulaşmıştır. Bunların arasında bir Türk-İtalyan ortak yapımı olan "Yor'un Öyküsü" filmi için mağara içine 40 ton su alacak biçimde büyük bir hendek kazılmış daha sonrasında da dinamitle patlatılmıştır. Bu nedenle 1986 yılında Yarımburgaz Mağarası'nda kurtarma kazılarına başlanmıştır.

Ön bilgilerimiz mağaranın önemini daha çok Neolitik ve Kalkolitik dönemler için yansıtmaktaydı. Çalışmalarımız, mağaranın insan tarafından kullanımının öngörülenden çok daha eskilere gittiğini, Afrika'dan çıkan ilk insanın uzun bir süre bu mağarada yaşamış olduğunu göstermişti. Bu da Orta Pleistosen olarak tanımlanan, günümüzden 800 bin - 600 bin arasına tarihlenen bir dönemdi. O döneme ait katmanlar, insanların bıraktığı aletler ve yine o dönemde İstanbul'da yaşamış olan hayvanların kemikleriyle birlikte tabakalanmış olarak elimize geçmiş, bunu izleyen ve Bizans dönemine kadar gelen Yarımburgaz Mağarası dünyada bilinen en önemli mağaralar arasında yer almıştır (Arsebük ve Özbaşaran, 1999; Kansu, 1972, 1963; Kökten, 1963; Howell vd, 2010; Hovasse, 1927; Özdoğan ve Koyunlu, 1986; Özdoğan vd, 1991) (Resim 9-11).

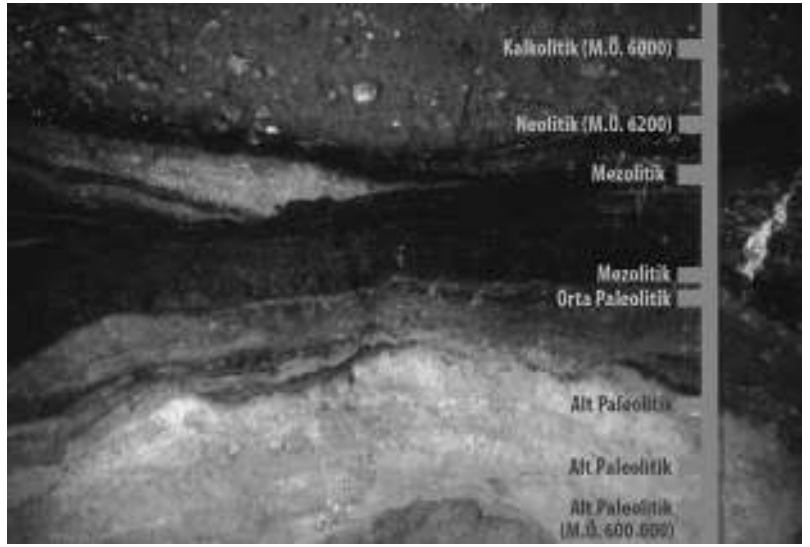
Resim 9. Yarımburgaz Mağarası, yukarı mağara kültürel dolgu.

Maalesef Yarımburgaz Mağarası'nda ortaya çıkan sonuçları İstanbulluların kent belleğine aktaramadığımız gibi mağarayı da koruyamadık. Artık mağaranın üzeri yapılarla kaplanmaya başlanmış, mağaranın içi de hallaç pamuğu gibi atılmış, duvardaki Tunç Çağı'na ait resimler, Bizans ve Roma dönemlerine ait mimari izler hemen hemen yok edilmiştir. Daha da vahimi, aldığımız duyumlar, İstanbul'dan Edirne'ye gidecek olan hızlı trenin mağaranın bir kısmını keserek buraya yapılacağını, mağaranın hemen ilerisindeki Osmanlı dönemine ait, ender olarak günümüze kadar korunarak gelen Baruthane ve Resneli Niyazi Bey Konağı'nın toplu konut alanı olarak seçildiği ve yine mağaranın üzerinden otoyol viyadüğü geçeceği yönündedir.

Kentler büyür; bu günümüzde dünyanın her yeri için geçerlidir. Kentlerin yeni yerleşim alanlarına, yollara, havaalanlarına, enerjiye, çeşitli bayındırlık hizmetlerine olmazsa olmaz gereksinimleri vardır. Dünyadaki genel uygulama ve Türkiye'nin de altında imzası bulunan Valetta Sözleşmesi de günümüz yaşamının gereği olan işler ile ilgili toprağa yapılan her müdahale için kültür varlıklarının göz ardı edilmemesi kuralını beraberinde getirmektedir. Ancak bu bayındırlık hizmetlerini yapalım ya da kültür varlıklarını koruyalım karşıtlığı anlamına gelmez. Akılcı planlamalar ve Valetta Sözleşmesi, çağın gereği olan yatırımlarla kültür varlıklarının karşıt olmadan birbirleriyle bütünleşme esasına dayanmaktadır.

Toprağa herhangi bir müdahale yapılmadan önce mutlaka o bölgenin ayrıntılı olarak incelenmesi, bulunan kültür varlıklarının plana işlenmesi, eğer mümkünse projelerin bunlara zarar vermeden değiştirilmesi, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise kültür varlıklarının yok edilmeden önce belgelenmesini gerektirmektedir. Kültür varlıklarına saygılı olan, bunların çağdaş yaşamın düşmanı değil zenginleştirici ögesi olarak gören ülkelerin hepsinde uygulamaların tümü bu şekildedir. Bu nedenle yalnızca Almanya, Fransa, İngiltere gibi Batı ülkelerinde değil, komşumuz Bulgaristan'da da her yıl 100'lerle kurtarma kazıları yapılmaktadır. Kaldı ki İstanbul bölgesinin uygarlık tarihi açısından taşıdığı önem saydığımız bu ülkelerin tümünden daha fazladır. Başka bölgelerde belgelenmeden yok edilen kültür varlığı yalnızca o bölgenin geçmişinin anlaşılması açısından önemlidir. Buna karşılık İstanbul ve çevresinin arkeolojik kalıntıları sadece İstanbul'un arkeolojik önemi açısından değil, bu yazının başında değindiğimiz gibi, çok daha geniş bir coğrafya-

nın geçmişini, birbirleriyle olan ilişkisini öğrenmek adına büyük önem taşımaktadır. Kültür tarihi açısından bu denli önemli bölgede bulunmak kuşkusuz bizim için bir övünç kaynağıdır. Bundan her zaman haklı olarak övünürken göz ardı ettiğimiz, bunun bize çok önemli bir sorumluluk yüklediğidir. Belgelenmeden tahrip edildiği takdirde bir daha yerine konma olasılığı olmayacaktır ve neyin tahrip edildiğini bilmediğimiz bu bilgiyi ortaya çıkartmak, bilime ve tarihe karşı olan yükümlülüğümüzdür.

Bu açıdan baktığımızda İstanbul bir metropol olarak hızla büyümekte, 100'lerce yıldır korunmuş bir topografyayı değiştirerek kaplamaktadır. Bunun da ötesinde yeni otoyollar, 3. havaalanı, Kanal İstanbul gibi çok büyük projeler sürekli olarak gündeme gelmektedir. Her ne kadar İstanbul Arkeoloji Müzeleri, proje alanlarında belgeleme ve kurtarma kazıları yapmak için elindeki olanakları zorlayarak saygıdeğer bir çaba göstermekteyse de söz konusu alanların hemen hemen hiçbirisi tam olarak incelenmiş değildir. Müze ancak daha önceden varlığı bilinen yerlerde ya da proje aşamasında şu ya da bu şekilde saptanan alanlarda

Resim 10. Yarımburgaz, aşağı mağara kültürel dolgu.

Resim 11. Yarımburgaz Mağarası, yukarı mağara arkeolojik dolgulara ait kesit.

kurtarma kazısı yapmaktadır. Bizlere düşen, proje alanlarındaki kültür varlıklarının inşaat başladıktan sonra değil, proje aşamasındayken taranması ve burada elde edilecek bilgilere göre proje revizyonu, projenin başka bir yere taşınması, kurtarma kazıları gibi kararların alınmasıdır. Bunu yapmadığımız takdirde en büyük bayındırlık hizmetleri bile sunduğu hizmetle değil uygarlık tarihine yaptığı tahribatla anılacaktır.

İstanbul civarında var olduğunu bildiğimiz sayıca çok az yerleşme yerini de gerektiği gibi belgelemeden yok ettik. Karadeniz kıyı şeridi üzerindeki, başka yerde benzeri olmayan 86 adet tarih öncesi buluntu yerinde de hiçbir kazı yapılmadan, bilgilerimiz yüzeyden toplanan parçalarla sınırlı kaldı. Söz konusu 86 yerleşmenin dışında bulunabilecek diğer izler de korkarım ki 3. köprüden gelen yol tarafından ortadan kaldırılmıştır ya da kaldırılacaktır. Bunların hemen hemen tümü 100 binlerce yıl öncesine giden Paleolitik Dönem olarak adlandırılan Taş Devri'ne aittir.

Yapılacak kazılar bilginin ortaya çıkartılması açısından çok önemlidir. Kanal İstanbul'un geçeceği yerlerde neyin olduğu neyin olmadığı hakkında en ufak bir bilginiz yoktur. Karadeniz'i Marmara'ya bağlayan bu bant üzerinde yapılan ayrıntılı hiçbir çalışma bulunmamaktadır; ancak tek söyleyebileceğimiz burada insanlık tarihinin uzun geçmişini öğrenmemizi sağlayacak verilerin var olması gerektiğidir; bunun tersi olası değildir. Umarız ki bu alanda, Yenikapı örneğinde olduğu gibi, kapsamlı bir çalışma ve belgeleme yapılabilir.

(Görseller yazarın arşivindedir.)

Mehmet Özdoğan, Prof. Dr.

Greater Istanbul: A Region of Critical Importance in the History of Civilisation

Istanbul is critically located at the meeting point of Anatolia with Southeastern Europe, constituting the main trajectory for any cultural interaction between Near-eastern cultures and Europe. Moreover Bosporus is a bottleneck of the main maritime route connecting cultural zones within the basin of Black Sea with those of the Mediterranean. Accordingly archaeological data of this region is not only of local importance but more for understanding cultural interaction that took place between distant cultural entities. The region had been the main route from the earliest times, when our ancestors left Africa to populate Europe up to the modern period. Unfortunately this region had poorly documented, but nevertheless what has been exposed at sites such as the cave of Yarımburgaz and Ağaçalı have already revealed sensational results. Accordingly prior to any big investments such as Kanal Istanbul the region has to be thoroughly surveyed and assessed. Any construction without archaeological documentation will lead to irreversible loss to civilisation.

Kaynakça

- Arsebük, G. ve M. Özbaşaran (1999), "Pleistocene Archaeology at the Cave of Yarımburgaz in Eastern Thrace/Turkey: Preliminary Results", G.N. Bailey vd (yay.), *The Paleolithic Archaeology of Greece and Adjacent Areas*, British School at Athens, Nottingham, 59-72
- Bittel, K. (1960), "Fikirtepe Kazısı", *V. Türk Tarih Kurumu Kongresi*, 29-36
- Bittel, K. (1970), "Bemerkungen über die prähistorische Ansiedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy (İstanbul)", *Istanbul Mitteilungen*, 19/20: 1-19
- Harmankaya, S. (1982), "Pendik Kazısı 1981", *Kazı Sonuçları Toplantısı IV*, 25-30
- Hovasse, R. (1927), "Yarımburgaz Mağarası", *Darülfünun Fen Fakültesi Mecmuası*, 5: 396-422.
- Howell, C. F., G. Arsebük, S. L. Kuhn, M. Özbaşaran ve M. C. Stiner (2010), *Culture and Biology at a Crossroads: The Middle Pleistocene Record of Yarımburgaz Cave (Thrace, Turkey)*, Ege Yayınları, İstanbul
- Kansu, Ş. A. (1963), "Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskân Tarihi Bakımından Araştırmalar", *Belle-ten*, XXVII/108: 657-671
- Kansu, Ş. A. (1972), "Yarımburgaz (Küçükçekmece-İstanbul) Mağarasında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Prehistorya Araştırmaları ve Tuzla Kalkolitiğinde Yeni Gözlemler", *VII. Türk Tarih Kurumu Kongresi*, 1: 22-32
- Kızıltan, Z. (yay.) (2007), *Gün Işığında: İstanbul'un 8000 Yılı. Marmaray, Metro ve Sultanahmet Kazıları*, Vehbi Koç Vakfı - İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul
- Kızıltan, Z. ve M. A. Polat (2013a), "Yenikapı Kurtarma Kazıları: Neolitik Dönem Çalışmaları", *Arkeoloji ve Sanat*, 143: 1-40
- Kızıltan, Z. ve M. A. Polat (2013b), "The Neolithic at Yenikapı. Marmaray-Metro Project Rescue Excavations", M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm (yay.), *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research, Vol. 5: Northwestern Turkey and Istanbul*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 113-165
- Kızıltan, Z. ve S. Başaran (2015), "Marmaray Metro Projeleri ve Yenikapı Arkeolojik Kurtarma Kazıları (Marmaray U-Bahnprojekte und die Rettungsgrabungen in Yenikapı)", *Der Anschnitt*, 27: 263-288
- Kökten, K. (1963), "İstanbul Batısında Eski Taş Devrine ait Yeni Buluntular", *DTFC Dergisi*, XX: 3-4
- Özdoğan, M. (1993), "The Second Millennium of the Marmara Region: The Perspective of a Prehistorian on a Controversial Historical Issue", *Istanbul Mitteilungen*, 43: 151-163
- Özdoğan, M. (2008), "İstanbul'un Tarih Öncesine Bakış", *Aktüel Arkeoloji*, 8: 74-84
- Özdoğan, M. (2010a), "Tarihöncesi Dönemlerin İstanbul'u", K. Durak (yay.), *Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkent'in 8000 Yılı*, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 37-49
- Özdoğan, M. (2010b), "Tarihöncesi Çağlarda İstanbul", F. Başar (yay.), *Kültürler Başkenti İstanbul*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 2-10
- Özdoğan, M. (2014a), "İstanbul'un Tarih Öncesi", *Aktüel Arkeoloji*, 37: 36-45
- Özdoğan, M. (2014b), "In Quest of a Missing Era in Eastern Thrace - Dilemma of the 4th Millennium", B. Horejs, M. Mehofer (yay.), *Western Anatolia before Troy Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC?* (Proceedings of the International Symposium held at the Kunsthistorisches Museum Wien, Vienna, Austria, 21-24 November, 2012), Austrian Academy of Sciences Press, Vienna, 203-215
- Özdoğan, M. ve A. Koyunlu (1986), "Yarımburgaz Mağarası, 1986 Yılı Çalışmalarının İlk Sonuçları ve Bazı Gözlemler", *Arkeoloji ve Sanat*, 32-33: 4-17
- Özdoğan, M., Y. Miyake ve N. Özbaşaran-Dede (1991), "An Interim Report on the Excavations at Yarımburgaz and Toptepe in Eastern Thrace", *Anatolica*, XVII: 59-121
- Pasinli, A., E. Uzunoğlu, N. Atakan, Ç. Girgin ve M. Soy-sal (1994), "Pendik Kurtarma Kazısı", *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, IV: 147-163

Dosya: Emek Sineması, Cercle d'Orient ve Bir Beyoğlu Hikâyesi

Geçtiğimiz haftalarda İstiklal Caddesi'nde ardı ardına kapanan işletmeler, giderek ıssızlaşan, kimlik değiştiren ve itibarsızlaşan Beyoğlu ve beton çölüne dönen Taksim Meydanı üzerine pek çok haber medyada yer aldı. Kentin kültür ve eğlence merkezinin, turizm ve alışveriş odaklı olarak dönüştürülmesi ve çehresinin giderek itibarsızlaştırılarak değiştirilmesi son on yıldır ardı ardına gelen hukuki düzenlemeler, ağırlaştırılmış vergiler, kapatılan kültür mekânları ve rant odaklı kentsel dönüşüm projelerinin sonucu.

Bütün bu gelişmeler kentli ile kent mekânı arasındaki ilişkiyi ve kentin nasıl dönüştüğünü bir kez daha irdelemeyi gerekli kılıyor. Kenti nasıl deneyimleriz? Kent ile, kentiler ile nasıl ilişki kurarız? Kamusal mekân ve toplumsal bellek arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır? Kent hakkı nedir, kente nasıl sahip çıkılır? Mekânsal deneyim ve hatıralar kimliğimizi nasıl şekillendirir? Kültürel ve mimari miras nedir, sürekliliği nasıl sağlanır, tarihsel bağlamı içerisinde nasıl değerlendirilir? Kentleşmenin ve kentli nüfusun rekor hızla artmakta olduğu son yüzyılda bu ve benzeri sorular, farklı disiplinlerden sosyal bilimciler, kent plancıları ve mimarlar tarafından ortaya atılmış ve üzerinde ciddi araştırmalar ortaya konmuştur. Son yıllarda İstanbul üzerine yapılan çalışmalar da, kentin çok katmanlı tarihi, mimari ve toplumsal yapısını irdelemekte ve kent mekânının ekonomik, politik ve sosyal bağlam ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu dosyanın amacı da yakın geçmişimizde çokça tartışılan ve eleştirilen neoliberal bir projeden yola çıkarak kentin tarihi, sosyal ve ekonomik yapısına ve dönüşümüne olduğu kadar kenti tanımlayan, ona ruh ve anlam katan yapılar ve kentsel pratiklere dair de bir söz üretmek oldu.

2013 yılında yoğun toplumsal muhalefete ve geniş katılımlı protestolara rağmen yıkımdan kurtarılamayan Emek Sineması ile aynı parselde bulunan diğer sinema ve apartmanlar ve kapsamlı bir restorasyon geçiren Cercle d'Orient binası bugünlerde 'Grand Pera' adında bir alışveriş ve yaşam merkezi olarak kapılarını açıyor. Üzerinde oldukça tartışılan, yoğun eleştiri ve protestolara maruz kalan bu projeyi tarafsız ve akademik bir gözle ve özgür bir mecrada değerlendirmenin önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda, Beyoğlu ve Pera'nın tarihsel gelişimini ve dönüşümünü ele alan, projeye konu olan yapıları mimari özellikleriyle ve tarihi bağlamı içerisinde değerlendiren, Emek, İpek ve Rüya sinemalarının ve Yeşilçam Sokağı'nın Cercle d'Orient binası ve Deveaux Apartmanları ile ilişkili olarak incelendiği bir dosya ortaya koyduk. Emek Sineması'nın yıkım ve Cercle d'Orient binasının restorasyon süreci kadar, bu yapıların inşa edildiği tarihsel bağlamı ve sosyal ve iktisadi ilişki ağlarını da tartışarak, dünden bugüne kent mekânının hangi dinamikler, güç ilişkileri ve üretim pratikleri sonucunda dönüştüğünü de irdelemeyi hedefledik. Kültürel mirasın, tarihi çevrenin ve anı değeri olan yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi sürecinin mimari, toplumsal ve hukuki boyutlarına değinen, kentsel dönüşüm kavramını kent ve kentli hakları kavramları üzerinden sorgulayan ve yurtdışındaki benzer süreç ve projeleri ele alan bu dosyada **Nilay Özlü**'nün giriş yazısının yanı sıra, **Seda Kula Say**, **Lorans Tanatar Baruh** ve **B. Selcen Coşkun**'un araştırma ve makaleleri yer alıyor.

Bu dosyanın sadece Cercle d'Orient ve Emek Sineması örneğini ele almaktan ziyade, bugün devasa bir şantiye görünümüne bürünmüş olan kent mekânının rant odaklı dönüşümüne, bu dönüşümün farklı aktörlerine ve tarihselliğine eleştirel bir bakış sunmasını hedefledik. Toplumsal itirazlara kulak tıkayan, diyalog yolu aramayan, tepeden inme projeler ile yaşam alanlarımız üzerindeki söz hakkımızı elimizden alan ve bu mekânlar üzerinde tahakküm kulan anlayışın sürdürülebilir olmadığını altını çizmek gerekir. Dolayısıyla bu dosyanın sadece İstanbul'da değil, doğudan batıya Türkiye'nin pek çok şehrinde ve tarihi alanlarında, "kentsel dönüşüm" adı altında süregelen toplumsal ve mekânsal travmaya dair tarihe bir not düşmesini umuyoruz.

Dosya editörü: **Nilay Özlü**

Dönüşen Beyoğlu Üzerine Notlar: Cercle d'Orient ve Emek Sineması Örneği

Nilay Özlü

Taksim Meydanı güneşliydi, ama her zaman gölgeler içinde olan İstiklal Caddesi'nin serinliği, vitrinler, sinema girişleri, çocukluğumda annemle girdiğimiz pasajların nem ve toz kokusu bana iyi geldi. Hatıralar ve mutlu bir gelecek vaadi başımı döndürüyor; iyi bir şeyler yemek, bir film seyretmek ve alışveriş etmek isteyen kalabalığın iyimserliğini paylaşıyordum.¹

7 Nisan 2013 günü sosyal medyada ve gazete manşetlerinde yer alan haberler İstanbul'un kalbi Beyoğlu'nda yaşanan olağanüstü bir duruma işaret ediyordu. İstiklal Caddesi'ni kesen Yeşilçam Sokağı'nda bulunan tarihi Emek Sineması'nın yıkılacak ve bir alışveriş merkezine dönüştürülecek olmasını protesto eden binlerce kişilik topluluğa kolluk kuvvetleri tazyikli su ve gaz bombası ile müdahale etmişti. Bu kitlesel eylemden bir süre önce, Emek Sineması'nın yıkılmasını engellemek için uzun zamandır çalışan kent savunucuları sinemaya girerek, yapının durumunun inşaat firmasının iddia ettiği gibi harap halde olmadığını belgelemiş ve “Emek Bizim, İstanbul Bizim” sloganı ile geniş katılımlı bir yürüyüş çağrısında bulunmuşlardı.

Beyoğlu'nun gaza boğulmasına sebep olan protestonun yazılı ve görsel basında ve sosyal medyada geniş yer bulmasının sebebi tarihi bir yapıya gösterilen bu beklenmedik kitlesel duyarlılık kadar, toplumun farklı sosyoekonomik sınıflarından bireylerin ve tanınmış simaların da protestoya katılmış ve polis şiddetiyle tanışmış olmasıydı. 2013 yaz ayları başlamadan, henüz biber gazının Türkiye sokaklarını kaplamamış olduğu bugünlerde, akademisyenlerin, öğrencilerin, mimarların, kent hakları savunucularının, sanatçıların, yönetmenlerin, gazeteci ve yazarların barışçıl eyleminin, polisin sert ve orantısız şiddeti ile dağıtılmış olması, toplumu farklı bir şekilde sarsmış ve tarihi yapının korunmasına dair kamuoyu baskısının artmasına neden olmuştu. Bu süreç, kentlinin kent mekânı ve kentsel miras üzerindeki haklarını da tartışmaya açmış, bu hakların nasıl ve hangi mecralar

üzerinden talep edebileceği sorunsalını da beraberinde getirmişti. Belki, Emek Sineması önündeki bu kent hakkı eylemi, Gezi Parkı'nda filizlenecek direnişin de habercisiydi.

Emek Sineması'nın yıkımı, sivil toplumun tüm çabalarına, pek çok protesto eylemine ve hukuki mücadeleye rağmen engellenemedi. Geçtiğimiz üç yıl içerisinde, Kamer İnşaat, Emek Sineması'nın da içinde bulunduğu parseli yıkmak, tescilli Cercle d'Orient binasını restore etmek, Emek Sineması'ndan geriye kalanları ise sinemanın yerine yapmış oldukları AVM'nin en üst katına taşımak suretiyle “Grand Pera” adını vermiş oldukları projeyi tamamladı. “Beyoğlu Yeniden” mottosu ile pek yakında açılacak olan bu “kültür, sanat, eğlence, moda ve gastronomi” merkezinin (*Resim 1*) inşaa süreci, yerel yönetim ve özel sektör işbirliği ile yaşam alanlarını ve hafıza mekânlarını korumak isteyen kentliler arasındaki mücadelenin bir tezahürü olarak hafızalarda yer etti.

Ünlü Fransız Marksist düşünür Henri Lefebvre, *La Production de l'espace (Mekânın Üretimi)* (1974) adlı kitabında, mekânın toplumsal bir üretim olduğunu ve her üretim biçiminin kendi mekânını oluşturduğunu ifade etmektedir. Lefebvre'e göre, modern kent kapitalist üretim biçimlerinin bir ürünüdür ve kent mekânını kapitalist süreçler şekillendirir. Toplumsal dinamikler, güç ilişkileri ve ekonomik üretim süreçleri kenti şekillendirirken, kent mekânı da toplumsallığı yeniden üretir. Dolayısıyla mekânı, özellikle de kent mekânını toplumsal pratiklerden, ekonomik üretim süreçlerinden, ideolojiden ve kapitalist sistemden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bütün bu ilişkiler ağı içerisinde mekân var olur ve bütün bu ilişkileri var eder. Kent mekânının dönüşümünü anlamak ve anlamlandırmak için, toplumsal dinamikleri ve sınıfsal güç ilişkilerini de tarihsel ve politik bağlamı içerisinde konumlandırmak gerekir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist ekonomiyle entegrasyonuna bağlı olarak hızlı bir dönüşüm

içerisine giren Beyoğlu, hem alt yapı hem de üst yapı yatırımları ile modernleşen kentin aynası durumuna gelmiştir. Gayrimüslim burjuvazinin, kente yerleşen Avrupalıların ve Levanten nüfusun yoğunlaştığı bu bölge, kültürel dönüşümün ve Avrupalı pratiklerin de merkezi haline gelir. 1845 yılında Galata Köprüsü'nün açılması, 1857 yılında 6. Daire'nin kurulması, 1865 yılında Galata surlarının yıkılması, 1870 Beyoğlu yangını, 1875 yılında Tünel'in inşa edilmesi ve kenti yeni gelişmekte olan kuzey yönüne bağlayan tramvay hatlarının yapımı ile Beyoğlu'nun gelişimi ve dönüşümü hızlanır (Çelik, 1986). XX. yüzyıl başında Galata ve Pera, otelleri, sinemaları, tiyatroları, banka binaları, pasajları, kafeleri, parkları, bahçeleri, mağazaları, modern apartmanları, kilise ve sinagogları ile bir Avrupa şehri görünümüne bürünmekle kalmayıp, Batılı tarzda yaşam, tüketim, kültür ve eğlence pratiklerini de bünyesinde barındırmaktaydı (Akın, 1998).

Cumhuriyet'in ilanı ile görece ıssızlaşan ve eski canlılığını yitiren Beyoğlu, yine de Cumhuriyet'in modern ve batılı yüzünü temsil etmekte, kültürel ve sosyal hayatın merkezindeki konumunu sürdürmektedir. Cumhuriyet elitleri tarafından benimsenen belli bir yaşam tarzının ve modern kentsel pratiklerin aynası haline gelen Beyoğlu, bir yandan gayrimüslim burjuvazinin yoğunlukta yaşadığı bölge olmayı sürdürürken, öte yandan millileşen sermayeye bağlı olarak mülkiyet el değişimine sahne olmaktadır (Batuman, 2015). 1942 yılında kanunlaşan Varlık Vergisi ile tavan yapan dışlayıcı politikalar, 6-7 Eylül 1955 olayları² ile doruk noktasına varır ve gayrimüslim nüfus, mülklerini de geride bırakarak büyük oranda ülkeyi terk eder (Aktar, 2000). El değiştiren sermaye ve mülkiyetle doğru orantılı olarak Beyoğlu'nun demografik ve sosyal profili de dönüşür, 60'larda ve 70'lerde bölge bir yandan turizm, eğlence ve sinema sektörüne ev sahipliği yaparken, öte yandan kırsaldan kente göçün de etkisiyle, terk edilen mülklere göçmen aileler yerleşir (Gülersoy, 1994). Beyoğlu'nun hızla dönüştüğü, "yozlaştığı" ve geçmişte kalan *belle époque* (Eldem, 2006: 21) dönemin nostalji ile anıldığı yıllar 80'lerde de devam eder. 1986 yılında ise Tarlabası Bulvarı'nın açılması ile Tarlabası bölgesi İstiklal Cade'sinden koparılır ve kentsel çöküntü alanı haline terk edilir. Bu tarihlerde Beyoğlu tekinsiz ve suç oranı yüksek bir bölge olarak kabul edilmektedir (Kayra, 1990). 90'larda

Beyoğlu'nun "turizm alanı" olarak ilan edilmesiyle süreç tersine dönmeye başlar. "Güzel Beyoğlu" söylemiyle irtifa alan ve nostaljik bir bakış açısı ile Beyoğlu'nu canlandırmayı hedefleyen politikalar kısa zamanda hedefine ulaşır. İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılması ve caddede yer alan yapıların cephe renovasyonu, Tünel-Taksim hattında "nostaljik tramvay"ın işler hale getirilmesi, düzenlenen çeşitli etkinlikler ve festivaller ile İstiklal Caddesi bir kültür, sanat, rekreasyon ve turizm aksı olarak yeniden kent sahnesindeki ayrıcalıklı yerini alır; bütün bölge 90'lı ve 2000'li yıllar içerisinde mutenalaştırılır (Akın, 1994). Ancak Beyoğlu ve çevresinin popüler bir çekim merkezi haline gelmesine paralel olarak artan emlak değerleri özel sermaye yatırımlarının da bölgeye girişini tetikler; merkezi ve yerel yönetim tarafından teşvik edilen neoliberal politikalar ve 2005

Resim 1. "Beyoğlu Yeniden" mottosu ile açılacak olan Grand Pera lansman imajları.

yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı “Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” çerçevesinde Beyoğlu’nun da içlerinde bulunduğu tarihi kent merkezleri yeni yatırımlara açılır (Kuyucu ve Ünsal, 2010). İstiklal Caddesi üzerinde yer alan kültür ve eğlence mekânları birer birer zincir mağazalara ve alışveriş merkezlerine dönüşürken, Taksim, Tepebaşı ve Talimhane ise yoğunluklu olarak otel yatırımlarına sahne olur; Beyoğlu yerel kullanıcıdan soyutlanarak turizm ve alışveriş odaklı olarak dönüştürülür. Bu dönüşümün son ayağında ise Taksim Meydanının yayalaştırılması, Gezi Parkı yerine alışveriş merkezi yapılması, AKM’nin dönüştürülmesi ve Taksim Meydanı’na cami inşa edilmesi gibi projeler gündeme getirilir (Batuman, 2015). Son zamanlarda ise, İstiklal Caddesi ve Tünel’de yer alan mağaza, kafe, restoran, kitapçı ve sanat galerilerinin ardı ardına kapanması, bölgenin ekonomik olduğu kadar da kültürel değer kaybına işaret ettiği gibi, orta vadede mülkiyet el değişiminin de habercisi olarak yorumlanıyor.³

Bu tarihsel bağlam çerçevesinde okunduğunda Cercle d’Orient binasının restorasyon, Emek Sineması’nın ise yıkım ve rekonstrüksiyon projesi, tarihi ve kamuya ait bir yapının neden, nasıl, kimin tarafından ve kimler için yıkılacağı ve yeniden işlevlendirileceği tartışmasından öte bir anlam kazanarak, neoliberal politikaların, kent hakları tartışmalarının, üçüncü dalga soylulaştırmanın ve “kentkırım” (*urbicide*) kavramının fiziksel ve mekânsal bir temsili olarak okunmaktadır. Bu süreç, devlet ile özel sektör işbirliğinin kent mekânı üzerindeki tahakkümünün, merkezi ve yerel yönetimlerin kentli duyarlılıklarına, toplumsal hafıza ve ihtiyaçlara karşı yabancılaşmasının da bir sembolü olarak, Türkiye’de ve dünya metropollerinde yaşanan güncel bir krize işaret etmektedir. David Harvey’in *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution (Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru)* (2012) kitabında ortaya koymuş olduğu gibi, kapitalist ve neoliberal üretim araçlarının şekillendirdiği kent mekânı, artık bir direniş mekânı olarak da konumlanmakta, aynı zamanda hem kapitalist krizin hem de antikapitalist mücadelenin merkezine yerleşmektedir (Harvey, 2012: 4). Lefebvre’in (1972) “şehir hakkı” (*le droit a la ville*) kavramı üzerinden kuramsallaştırdığı kitabında kent hakkını, yani kenti dolayısıyla da

insanın kendini şekillendirme hakkını, kapitalizmin temeli olan mülkiyet hakkının önüne koyar:

Ne tür bir kent istediğimiz sorusu, nasıl bir insan olmak istediğimiz, ne türden toplumsal ilişkiler amaçladığımız, üzerine titredığımız doğayla nasıl ilişkiler amaçladığımız, ne tür bir yaşam arzuladığımız, hangi estetik değerleri savunduğumuz sorusundan ayrılamaz. Dolayısıyla, şehir hakkı bireylerin veya grupların kentin sahip olduğu kaynaklara ulaşımından öte: kenti gönlümüzün istediği şekilde değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır. Üstelik bu bireysel olmaktan öte kolektif bir haktır (...) Kendimizi ve kentlerimizi yapma ve yeniden yapma hakkı, iddia ediyorum ki, en değerli ve en çok ihmal edilen insan haklarımızdan birisidir (Harvey, 2012: 4).

Bu projeyi, bir örnek-olay incelemesi (*case study*) olarak, tarafsız ve akademik bir gözle ve özgür bir mecrada değerlendirmenin önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda, Beyoğlu ve Pera’nın tarihsel gelişimini ve dönüşümünü ele alan, projeye konu olan yapıları mimari özellikleri ile ve tarihi bağlamı içerisinde değerlendiren, Emek, İpek ve Rüya sinemalarının ve Yeşilçam Sokağı’nın Cercle d’Orient binası ve Devaux Apartmanları ile ilişkili olarak incelendiği bir dosya ortaya çıktı. Emek Sineması’nın yıkım ve Cercle d’Orient binasının restorasyon süreci kadar, bu yapıların inşa edildiği tarihsel bağlamı ve sosyal ve iktisadi ilişki ağlarını da tartışarak, dünden bugüne kent mekânının hangi dinamikler, güç ilişkileri ve üretim pratikleri sonucunda dönüştüğünü de irdelemeyi hedefledik. Kültürel mirasın, tarihi çevrenin ve anı değeri olan yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi sürecinin mimari, toplumsal ve hukuki boyutlarına değinen, kentsel dönüşüm kavramını kent ve kentli hakları kavramları üzerinden sorgulayan ve yurtdışındaki benzer süreç ve projeleri ele alan bu dosyada Seda Kula Say, Lorans Tanatar Baruh ve B. Selcen Coşkun’un çalışmaları yer alıyor.

Doktora tezini İTÜ Mimarlık Tarihi kürsüsünde Alexandre Vallauray üzerine yazmış olan **Seda Kula Say**, “Serklodyan-Emek Bloğundan Grand Pera’ya: Kazanımlar-Kaybedilenler” başlıklı makalesinde Abraham Paşa tarafından yaptırılan Cercle d’Orient binasının tarihi ve mimari özelliklerini ele alıyor. Detaylı arşiv araştırmaları sayesinde hem İstiklal Caddesi’nde yer alan geç XIX. yüzyılın en ihtişamlı yapılarından birisinin, hem de Cumhuriyet döneminde Büyük Kulüp adını alacak olan Cercle d’Orient’in tarihine ışık tutan Kula Say, aynı

zamanda yapının arkasında kalan parselin zaman içindeki gelişimini ve dönüşümünü de belgeliyor. Dönemin ünlü Levanten mimarı Alexandre Vallaury tarafından tasarlanan ve 1883 yılında tamamlanan Cercle d'Orient binasının arka tarafında yer alan boş parselin değerlendirilmesi için, yine mimar tarafından birtakım projeler ortaya konulmuşsa da, 1909 yılında Skating Palace ve İsketing Apartmanı'nın inşasına kadar bu tasarı gerçekleşmemiştir. Bu çok amaçlı salonda paten pisti ve balo salonu yer almakla beraber, çeşitli gösteriler, konserler ve film gösterimleri de yapılmaktaydı. Zaman içerisinde parsel, daha sonra İpek ve Rüya Sinemaları adını alacak olan tiyatro ve sinema salonları da eklenir, 1924 yılında Melek Apartmanı'nın inşa edilmesi ve Skating Palace'ın yenilenmesi ile parsel son haline, Emek Sineması ise yıkımdan önceki formuna kavuşur.

Bu bilgiler ışığında, Emek Sineması'nın inşaat firmasının iddia ettiği gibi Cumhuriyet dönemine ait bir yapı olmadığı, geç Osmanlı mimari ve kültürel mirasının günümüze işlevini koruyarak intikal edebilmiş nadir örneklerinden birisi olarak öne çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla, Emek Sineması'nın yalnız kent ve kentli hafızasındaki özgün yeri nedeniyle değil, modernleşme sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve kültürel dönüşümünün mekânsal bir tanığı olarak da korunması gerekirdi. Bir başka

deyişle, geç Osmanlı döneminde bir İstanbullu'nun sinema keyfine vardığı bir salonda, geçmiş ve gelecek nesiller boyunca film seyredebiliyor olmanın getireceği kültürel ve mekânsal sürekliliğin ve kentlilik bilincinin yerini hangi alışveriş veya yaşam merkezi doldurabilir?

Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde XIX. yüzyılda İstanbul'un dönüşümü üzerine doktorasını yapmış olan **Lorans Tanatar Baruh** ise "1870 Yangınından Sonra Beyoğlu'nda İki Bina Yatırımı ve Bir Sokak" başlıklı makalesinde İstiklal Caddesi üzerinde yer alan iki yapı grubunu ve aralarından geçen sokağın tarihsel dönüşümünü birincil kaynaklar ışığında irdeliyor. Yapmış olduğu mikro tarih çalışmasında 1870 yangını sonrasında inşa edilen Deveaux Apartmanları ile hemen yan parselde yer alan Cercle d'Orient binası (*Resim 2*) ve içlerinde Emek Sineması'nın da yer aldığı yapı grubunu ele alan Tanatar Baruh, iki parsel arasında yer alan çıkmaz sokağın Yeşil Sokak'a, dolayısıyla da Tarlabası Caddesi'ne bağlanması sürecini son derece özenli bir şekilde dönemin iktisadi, politik ve sosyal ilişkileri bağlamında irdeliyor. Makalede incelenen her iki yapı grubunun da tartışmalı süreçler sonucunda, Demirören ve Grand Pera isimlerini alarak, birer alışveriş merkezine dönüştürülmüş olmaları da ayrıca altı çizilmesi gereken bir husus. Dolayısıyla bu makale, XIX. yüzyıldan günümüze, Beyoğlu'nda

Resim 2. Grand Pera adını alan Cercle d'Orient binası ve Demirören AVM olarak yeniden inşa edilen Deveaux Apartmanı (Nilay Özlü, Temmuz 2016).

emlak yatırımı yapan elitlerin ve büyük firmaların finansal gücü, girift ilişkileri, çok boyutlu müzakere süreçleri ve kenti dönüştürmelerindeki etkileri ve sınırları üzerine ipuçları vermeyi amaçlıyor.

Seda Kula Say ve Lorans Tanatar Baruh'un da ortaya koymuş olduğu gibi, XX. yüzyıl başında Cercle d'Orient bloğu ve çevresinde 11 adet sinema yer almakta ve özellikle Cumhuriyet döneminde sinema endüstrisinin kalbi tam da burada atmaktaydı. Cercle d'Orient ve Emek Sineması ile Deveaux Apartmanı arasında kalan Yeşilçam Sokağı ise Türk sineması ile özdeşleşmiş ve bir dönemin sinema kültürüne adını vermiştir. Sadece İstanbul değil, bütün Türkiye için anı değeri olan bu sokak ve sokakta ayakta kalabilen, kentliler tarafından büyük bir keyif ile kullanılan ve benimsenen tarihi sinema ise bir kültür mirası ve toplumsal değer olarak kabul görmektedir. Bir başka deyişle, Emek Sineması kendi başına tarihi, kültürel ve mimari bir değer teşkil etmekle beraber, aynı zamanda bulunduğu kentsel alan ile beraber, Türkiye'nin sinema tarihinin ve yakın geçmişinin de bir anısı olarak da öne çıkarak, bir döneme damgasını vurmuş ve bir nesli şekillendirmiş Yeşilçam'ın son canlı tanığı olarak toplumsal hafızamızda önemli bir yer edinmiştir.

Bu bağlamda, ünlü mimar Alexandre Vallaury⁴ tarafından inşa edilmiş olan, İstiklal Caddesi'ne cepheli, mimari özellikleri, anıtsallığı, bezeme ve dekoratif programı ile farklı bir yere sahip olan Cercle d'Orient binasından ziyade, Emek Sineması'nın bir kültür değeri olarak öne çıkması şaşırtıcı değildir. Her ne kadar Osmanlı'dan günümüze intikal edebilmiş en köklü kulüplerden birisine ev sahipliği yapmış olsa da, Cercle d'Orient (Büyük Kulüp) belirli bir zümre tarafından kullanılmış, hizmet ettiği ayrıcalıklı sınıf haricinde toplumun geneline ait bir anı değeri yaratamamıştır. Dolayısıyla bu kadar köklü bir kulübün ismi ile anılan binanın, bütün mimari değerine, tarihsel önemine ve İstiklal Caddesi üzerindeki ayrıcalıklı konumuna rağmen AVM'ye dönüştürülmesine dair tepkiler görece sınırlı kalmıştır. Yapının kent hafızasında yer eden en belirleyici elemanı olan cephesinin korunması yeterli görülmüş, geç XIX. yüzyıl mimari mirasının önemli bir temsilcisine verilecek olan yeni işlev ve yapının geçireceği fiziksel ve simgesel dönüşümler fazlaca tartışma konusu edilmemiştir. Ancak enteresan bir şekilde Cercle d'Orient binasında yer alan İnci Pastanesi'nin zorla tahliye edilmesi

ise yine İstanbullular nezdinde tepkiyle karşılanmış, toplumsal bellekte önemli yeri olan bu lezzet mekânının kaybı, kent ile olan ilişkiyi de zedelemiştir. 1944 yılından beri Yeşilçam Sokağı'nın köşesinde yer alan İnci Pastanesi, tahliye edildiği 2013 yılına kadar hemen hiç değişmemiş dekorasyonu ve menüsü ile kentlilere kuşaktan kuşağa aktarılan bir lezzet geleceği sunmuş, Beyoğlu'na çıkmak ile özdeşleşen bir ritüelin parçası haline gelmiş, kenti deneyimlemenin sadece görerek değil, dokunarak, duyarak ve tadarak da olduğunu bizlere hatırlatan bellek mekânlarından biri haline gelmişti.⁵

İnci Pastanesi örneği “somut olmayan miras” (*intangible heritage*) ve “kültürel miras” kavramlarını da tartışmaya açıyor. Bu minvalde, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi **B. Selcen Coşkun**'un “Miras Koruma Yoluyla Kentlilik Bilincini Güçlendirmek ve Kaçırılmış Bir Fırsat Olarak Emek Sineması” başlıklı makalesi, konuyu kültürel miras, koruma kuramı, kimlik ve aidiyet bağlamında ele alıyor. Miras kavramını “belli yerler veya olaylar karşısında yaşanan deneyimlerin birikimi” olarak tanımlayan ve mirasın duygusal bağ ve anı değeri taşıdığı savından yola çıkan Coşkun, Emek Sineması'nın yıkımını uluslararası koruma tüzükleri, ilkeleri ve tavsiye kararları çerçevesinde irdeliyor. Konuyu Beyoğlu ve çevresinin tarihsel gelişimi bağlamında ele alan makale, 2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı kanun ile pek çok tarihi alanla beraber Beyoğlu'nun da neoliberal politikalar doğrultusunda tepeden inme dönüşümüne ışık tutuyor. Emek Sineması'nın sökülerek taşınmasının çağdaş koruma kuramında yeri olmadığına altı çizilirken, yıkıma karşı gelen kitlelerin sesinin duyulmadığı ve hatta bastırıldığı, hiçbir kolektif çözüm arayışına girilmeden Emek Sineması'nın yıkılması ve toplum vicdanının yaralanması ile sonuçlanan bu süreç sonucunda katılımcı bir koruma modeli ve kentlilik bilinci yaratma fırsatının kaçırıldığı da ortaya konuyor.

Bu dosyanın sadece Cercle d'Orient ve Emek Sineması örneğini ele almaktan ziyade, bugün devasa bir şantiye görünümüne bürünmüş olan kent mekânının rant odaklı dönüşümüne, bu dönüşümün farklı aktörlerine ve tarihselliğine eleştirel bir bakış sunmasını hedefledik. Kentte yaşayanlar ile kenti yönetenler arasında giderek açılan uçurumun, kent mekânının sermaye gruplarına tahsis edilmesinin yarattığı sosyal ve sınıfsal ayrışmanın, bütün diyalog

kanallarını göz ardı eden tepeden inme projelerin, hafıza mekânlarının birer birer ortadan kaldırılmasının yaratacağı toplumsal amnezinin ve ortak yaşam alanlarının yok edilmesiyle kolektif kültürden kopuşun yaratmakta olduğu ve yaratacağı kayıpların bir kez daha altını çizmek gerekir. Dolayısıyla, bu dosyanın sadece görünürlüğü yüksek olan Beyoğlu'nda değil, Tuzla'dan Zeytinburnu'na İstanbul'un pek çok semtinde ve Bursa'dan Diyarbakır'a Türkiye'nin pek çok şehrinde ve tarihi alanlarında, "kentsel dönüşüm" adı altında süregelen toplumsal ve mekânsal travmaya dair tarihe bir not düşmesini umuyoruz. ■

Nilay Özlü, Doktora Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü
nilay.ozlu@gmail.com

Notlar

1. Orhan Pamuk, 2008, *Masumiyet Müzesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 502.
2. Ayhan Aktar'ın *Sabah* gazetesinde yayımlanan 5.09.2005 tarihli "6-7 Eylül 1955 Cumhuriyet Tarihinin En Karanlık Gecesi..." başlıklı makalesine göre: "6 Eylül 1955 gecesi olan bu olaylar üzerine iktidardaki DP hükümeti tarafından üç büyük kentte sıkıyönetim ilan edildi. İstanbul'da 5,104 kişi tutuklandı. Dönemin Sıkıyönetim Mahkemesi Adli Müşaviri, Hakim Tümamiral Fabri Çoker'in Toplumsal Tarih Vakfı'na hibe etmiş olduğu özel arşivindeki belgelere göre 4,214 ev, 1,004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 azınlık okulu ile aralarında fabrika, gazete yönetim binası, otel, bar ve genelev gibi yerlerin bulunduğu toplam 5,317 tesis saldırıya uğramıştı. İstanbul'daki saldırıların merkezi geleneksel olarak gayri Müslim nüfusun yaşadığı Beyoğlu ilçesindeki ev ve işyerleriydi."
3. 140 Journos, "İstiklal Caddesi'nde Topyekün Değişim", <https://haber.140journos.com/istiklal-caddesinde-topyekun-degisim-1893aab86ff1#.kqq4ilwv3>.
4. T24, "Beyoğlu nargile kafelerin, kebabçıların ön planda olduğu yeni bir Laleli oluyor", <http://t24.com.tr/haber/beyoglu-nargile-kafelerin-kebabcilarin-on-planda-oldugu-yeni-bir-laleli-oluyor,353507>.
5. Yapmış olduğu Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğü, Pera Palas Otel, Düyun-u Umumiye binası, Haydarpaşa Askeri Hastanesi gibi binalar ile geç XIX. yüzyıl İstanbul'una damgasını vurmuş olan Levanten mimar Alexandre Vallauri, İtalyan kökenli bir aileye mensup olup, XIX. yüzyıl sonunda Fransız tabiiyetine geçerek Vallauri soyadını kullanmıştır (Kula Say, 2014).
6. Orhan Pamuk, *Masumiyet Müzesi* (2008: 506) kitabının "İnci Pastanesi" başlıklı 75. bölümünde kahramanın pastane deneyimini şu şekilde ifade etmiştir: "Çocukluğumda annemle çıktığımız Beyoğlu gezilerimizin önemli noktası olan küçük İnci Pastanesi otuz yolda hiç değişmemişti."

Kaynakça

- Akın, N. (1994), "Beyoğlu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, s. 212-218
- Akın, N. (1998), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, Beyoğlu*, Literatür, İstanbul
- Aktar, A. (2000), *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Batuman, B. (2015), "Everywhere is Taksim: The Politics of Public Space from Nation-Building to Neoliberal Islamism and Beyond", *Journal of Urban History*, 41, 5, 881-907.
- Çelik, Z. (1986), *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, University of Washington Press, Seattle

- Eldem, E. (2006), "Ottoman Galata and Pera Between Myth and Reality", U. Tischler, *From "milieu de mémoire" to "lieu de mémoire": The Cultural Memory of Istanbul in the 20th Century*, M. Meidenbauer, München
- Gülersoy, Ç. (1994), "Beyoğlu'nda Toplumsal Değişme", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, s. 218-220
- Harvey, D. (2012), *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*, Verso, New York
- Kayra, C. (1990), *İstanbul Mekânlar ve Zamanlar*, Ak Yayınları
- Keyder, Ç. (1999), *Istanbul: Between the Global and the Local*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD
- Kula Say, S. (2014), *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Vallauri'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Kuyucu, T., Ö. Ünsal (2010), "Urban Transformation as State-led Property Transfer: An Analysis of two Cases of Urban Renewal in Istanbul", *Urban Studies*, 47, 1479-1500
- Lefebvre, H. (1972), *Le droit a la ville: Suivi de Espace et politique*, Anthropos, Paris
- Lefebvre, H. (1974), *La production de l'espace*, Éditions Anthropos, Paris
- Pamuk, O. (2008), *Masumiyet Müzesi*, İletişim Yayınları, İstanbul

Some Notes on Transforming Beyoğlu: The Case of Cercle d'Orient and Emek Cinema

We have witnessed severe urban transformation projects being implemented with a neoliberal agenda all over Turkey within the last decade.

During these processes, local voices were ignored and popular resistances were suppressed, where the local and central government realized numerous projects in corporation with the private sector. The restoration of Cercle d'Orient and reconstruction of historic Emek Cinema, located at İstiklal Street of Istanbul, is an emblematic example for such transformation projects. The project raised critiques and protested by a large segment of the society, but these local voices were suppressed by police forces in 2013 and the historic Emek Cinema was eventually demolished and transformed into a shopping mall. This file brought together academics from various backgrounds to scrutinize and discuss this case from different perspectives. Historical, sociopolitical and urban context of the area is analyzed to better understand the nature and aim of this project, and to display various actors and relationships that took role in the shaping of Beyoğlu. This article also hopes to discuss the case of Cercle d'Orient and Emek Cinema from the perspective of "right to the city" and underlines the role of urban resistance to claim this right.

Serkldoryan-Emek Bloğundan Grand Pera'ya: Kazanılanlar-Kaybedilenler

Seda Kula Say

Bugünlerde İstanbul'un her daim sosyokültürel odağı olan Beyoğlu'nun kalbinde uzun yıllar boyu "Serkldoryan-Emek Sineması bloğu" olarak tanıyıp kullandığımız bina kompleksinin yerinde, bir "kültür-sanat-eğlence-gastronomi ve moda merkezi"nin "Grand Pera" adıyla lansmanı yapılıyor. Bu alanda birkaç yıl öncesine dek ana caddeye cepheli tarihi Cercle d'Orient binası ile arka ve yan sokaklara cepheli Emek Sineması, Melek ve İsketing apartmanları ile bunlara bitişik İpek ve Rüya sinemaları bulunmaktaydı. Şimdi ise yeni Grand Pera kompleksi için Cercle d'Orient binası restore edilirken, diğerlerinin yerini AVM ve sekiz sinema salonu barındıran büyük ölçekli bir yapı almış durumda.

2013'e dek çok canlı şekilde yaşayan Emek Sineması binasının yıkımını ve Cercle d'Orient'in Beyoğlu'nun simgesi haline gelmiş dükkânlarının boşaltılmasını durdurmak isteyen protestocu gruplara polis müdahalesi ve çıkan olaylar halen hatırimızda. Grand Pera'nın 25 yıl işletim hakkına sahip, söz konusu inşaat ve restorasyonlar için büyük masraflar yapmış, protestocu grupları bertaraf etmek için kolluk güçlerinin müdahalesinden de faydalanarak muazzam çaba harcamış ve nihayet uzun yolun sonuna gelmiş olan firma, çok doğru bir iş mantığıyla bu masraf ve yatırımının geri dönüşünü maksimum kârla alabilmek için yoğun bir promosyon faaliyeti yürütmekte. Bu geri dönüş şüphesiz risksiz değil ve binayı kullanımına sunacağı İstanbullunun onayı, beğenisi ve rağbetine muhtaç. Bu noktada gereken ise, protestocu gruplara, yerli yabancı aydınlarla yapılan gazlı, sopalı müdahalelerin, tarihi Cercle d'Orient'in içine sürülen ağır iş makinelerinin çirkin anısını hatırlardan silip, yeni binada kentliye sunulanları tanıtip cazip kılarak aradaki sıkıntılı süreci ibra etmek olmalı.

Bu teklifin sunulduğu İstanbullular da benzer bir muhasebe yapmalı. Ne kaybettik ve ne kazanıyoruz? Tüm bu hengâme sonrasında Grand Pera promosyonlarında iddia edildiği gibi bir kazan-kazan durumu var mıdır? Olanları gönül rahatlığıyla aklayabilir miyiz? Bu değer-

lendirmeyi yaparken söz konusu spekülasyona konu olan alanın 2013'teki geri dönüşsüz müdahale öncesi niteliğine bakmak gerek. Burasının salt metrekaresi değeri çok yüksek sıradan bir arsa değil, geçmiş yaşanmışlığı çok yoğun, kentli hafızasındaki yeri çok mutena ve buna karşın eskimemiş, içinde yaşanmaya devam edilen bir mekânlar bütünü olduğu olgusunu en öne koymalıyız. Burası neydi, neler yaşanmıştı ve daha neler yaşanabilirdi? Yeni paket bize neler getiriyor? Eskisine göre ne kazandıracak bize? Ve nihayet bunun başka bir yolu olabilir miydi? Alternatif süreçler mümkün müydü?

Serkldoryan Bloğu – Cercle d'Orient, Emek, İpek, Rüya, Melek ve İsketing Apartmanları Neydi?

Uzun zaman Emekli Sandığı Serkldoryan bloğu olarak anılan ve üç taraftan İstiklal Caddesi, Yeşilçam Sokağı ve Yeşil Sokağı ile çevrili büyük alandaki yapılar grubunun 2013'teki son yıkımlar öncesi kompozisyonu şu şekildeydi: İstiklal Caddesi üstündeki Cercle d'Orient binası, Cercle d'Orient pasajı içinden girilen ama Yeşilçam Sokağına da cepheli İpek Sineması, Yeşilçam Sokağından girilen Emek Sineması, bu sinemanın önünde Melek Apartmanı ile buna bitişik Yeşilçam Sokağı – Yeşil Sokağı köşesindeki İsketing Apartmanı, arsanın en gerisindeki ve girişi yine Cercle d'Orient binası içinden sağlanan Rüya Sineması (Şekil 1).

Bu yapılardan günümüzde en çok konuşulan, tartışılanları Cercle d'Orient Kulübü binası ve Emek Sineması oldu. Alanın hikâyesini ise 5 Haziran 1870 tarihli ve Pera'nın büyük bölümünü yok etmiş olan büyük yangınla başlatabiliriz. Yangından 10 yıl kadar önce yapılmış olan 1858-1860 tarihli d'Ostoya haritasında alanın ortasında büyük bir bahçe ve etrafında kâgır ve ahşap karışık bitişik nizam yapılar olduğu görülmektedir (Şekil 2). Naum-Duhani, 5 Haziran 1870 yangınında Pera'nın dörtte birine karşılık gelen 3000 evin yandığını ve 20.000 kişinin evsiz kaldığını anlatır (Naum-Duhani, 1947: 83). Büyük yangın sonrasında blok halinde el

değiştirdiği anlaşılan parsellerden bir kısmı da Serklidoryan bloğunu barındıracak olan arsalar grubu olmuştur. Burasının mülkiyeti, önceden Mısır Hıdivi'nin¹ sarayında özel kalem müdürlüğü yapmış, Sultan Abdülaziz'e yakınlığıyla tanınan bir bürokrat olan Ermeni Katolik Abraham (Eramyan) Paşa'ya geçmiştir (Osmanlı Bankası Arşivi, t.y.).

Cercle d'Orient Kulübü Binası

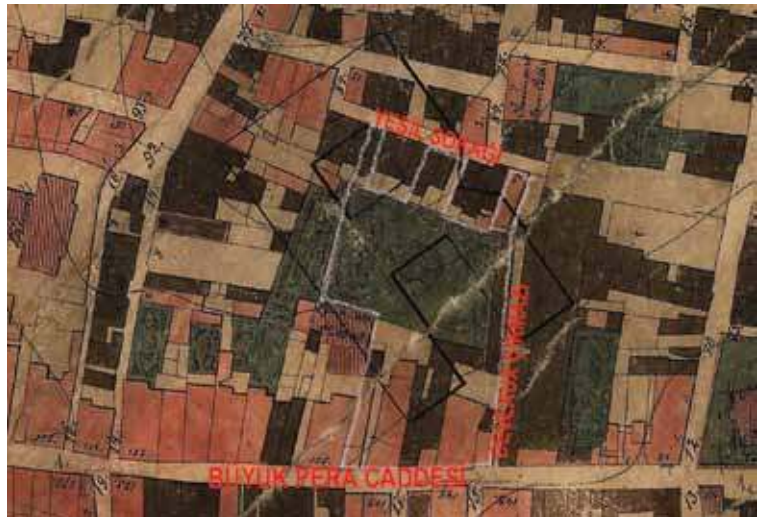
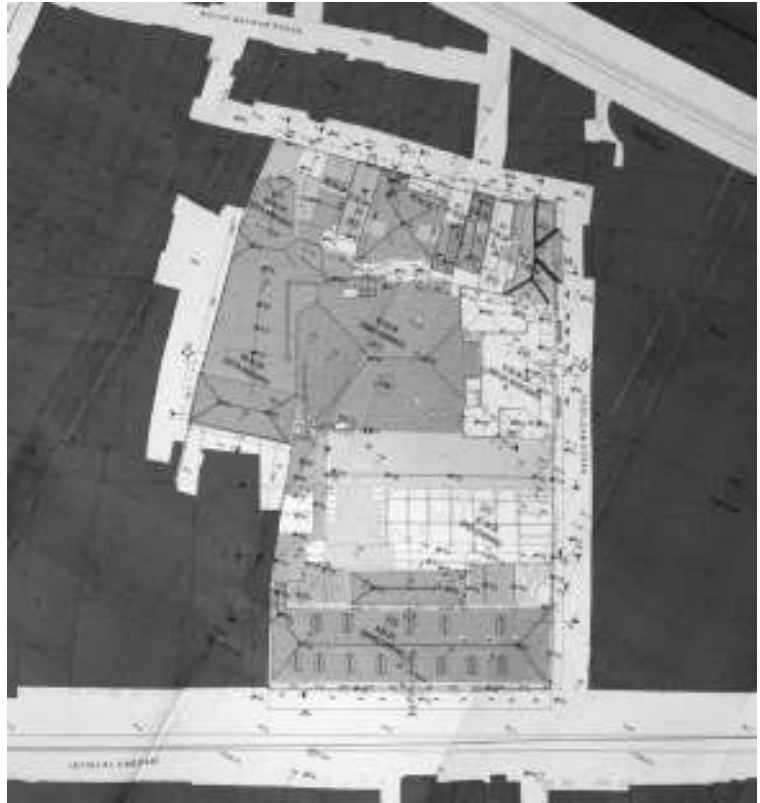
XIX. yüzyılın son çeyreği Osmanlı başkenti İstanbul'un iyice kozmopolitan bir kimliğe büründüğü, moderniteyle ve onun getirdiği yeni yaşayış biçimleri ve yapı programlarıyla zenginleştiği, hızlı politik gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Cercle d'Orient Kulübü de İstanbul'un yaşamakta olduğu bu olguya paralel olarak, 1882'de belli başlı Levanten, Rum ve Ermeni azınlıklarına mensup üyelerle kurulmuş olan bir sosyal kulüptür. Koloğlu, Cercle d'Orient kulübünün kuruluşundaki başlıca motivasyonun dünya politikasını etkileyen konuların gündemde bulunduğu XIX. yüzyıl sonu İstanbul'unda diplomatik çevrelerin saygın ve güvenilir bir buluşma ortamı arayışı olduğunu vurgular ve ilk kez 1 Aralık 1881'de Britanya elçiliğinde yapılan toplantıda dokuz kişilik bir hazırlık komitesi seçilip, 19 Mart 1882'de de Alman elçiliğinde genel kurul yapılarak bazı tartışmalarla da olsa kurucu üye listesinin oluşturulduğunu belirtir.³ 1 Nisan 1882'de yapılan ilk Yönetim Kurulu toplantısı tutanağının ekindeki listeden kurucu üyeler incelendiğinde ezici çoğunluğun Osmanlı vatandaşı olmayanlardan ve bunlardan da İran Elçisi Muhsin Han dışındakilerin gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir. Yine bu listedeki diplomatlar, askeri ataşeler, finans ve ticaret hayatında etkin kişilerin ağırlığı, Cercle d'Orient'in saygın ve ülke-bölge gündeminde etki sahibi bir üye profiline sahip olduğunu göstermektedir ("Cercle d'Orient Yönetim Kurulu Defteri toplantı tutanakları", 1882) (Şekil 3). Kaldı ki, kulübün 1882-1906 arası ilk altı başkanı da yabancı ülkelerin elçileridir (Koloğlu, 2005: 32).

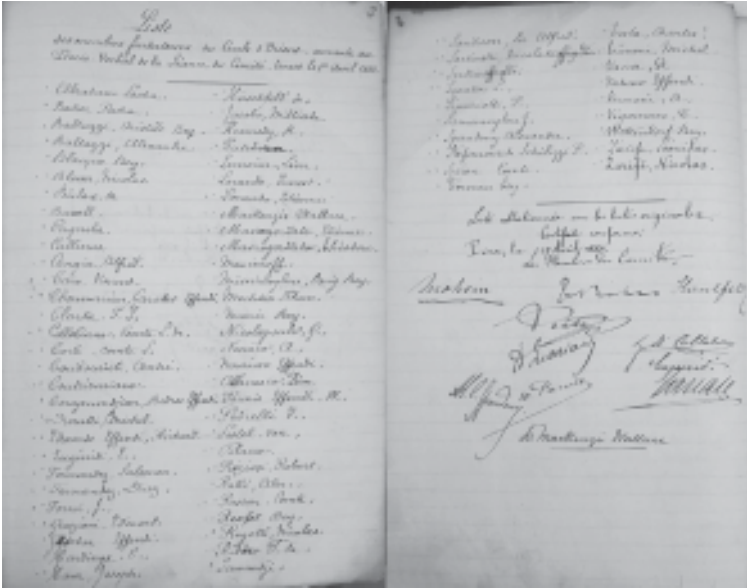
Yönetim Kurulu görev dağılımlarından sonra, kuruluş amacına uygun olarak yapılan ilk iş, kulüp toplantı ve faaliyetleri için uygun bir bina bulma arayışına girmek olmuştur. Pera'da çok uygun bir bina bulunamayınca, kulüp kurucu üyelerinden ve halihazırda Pera Caddesi üstündeki büyük arsasında bir bina inşa etme hazırlığında olan Abraham Paşa'dan burada kulüp için bir lokal inşasını da dahil ederek

burayı kulübe kiralaması talep edilmiştir. Abraham Paşa bu öneriye sıcak bakarak önce mimar Vallauri'ye hazırlattığı iki plan önerisini kulübe incelenmek üzere yollamış, ardından da Mayıs 1882'de Cercle d'Orient binasını kulübe yetekli bir mimar olarak tanıttığı Vallauri'ye, arsının caddeye bitişik ucunda, kısmen kendine kent içi bir rezidans ve kısmen de kulübe kiralayacağı kulüp lokali olarak tasarlatmıştır. 23 Mayıs'ta Yönetim Kurulunda Abraham Paşa'nın verdiği teklifler görüşülür. Yönetim Kurulu yıllık 1200 liraya iki katı da kiralamaya ve 5 yıllık kontrat düzenlemeye karar verir ve planlar üzerinden istedikleri değişiklikleri bildirir ("Cercle d'Orient Yönetim Kurulu Defteri toplantı tutanakları", 1882); kira kontratı 1883 Kasım ayında son şeklini alır. Ekim ayında ise kulübün yeni

Şekil 1. Cercle d'Orient bloğu vaziyet planı (KTVKK, 2013).

Şekil 2. 1858-1860 d'Ostoya haritasından detay. Beyazla işaretli alan sonraki yıllarda Şekil 1'deki vaziyet planında görülen yapıların yer alacağı alandır (d'Ostoya, 1858).²

Şekil 3. Cercle d'Orient'in kurucu üye listesi ("Cercle d'Orient Yönetim Kurulu Defteri toplantı tutanakları", 1882).

lokalinin tefrişi için Ortaköy'deki Vortik mobilya fabrikasından alınanlar dışında Batılı firmalara siparişler verilmiştir. Nihayet bina kısa zamanda bitirilerek 5 Aralık 1883'te açılışı yapılmıştır ("Cercle d'Orient Yönetim Kurulu Defteri toplantı tutanakları", 1883).

Abraham Paşa'nın mimarı olarak tanıtılıp bu yapının müellifi olan Alexander Vallauri ise projenin başladığı 1882 itibarı ile dönemin dünyaca ünlü mimarlık ve sanat okulu olan Paris École des Beaux Arts'taki eğitimini tamamlayıp İstanbul'a yeni dönmüş, bir Osmanlı Levantenidir.⁴ Vallauri, bu dönemde çok uzun ve verimli geçecek meslek hayatının henüz başlangıcındadır. 1879 veya 1880'de İstanbul'a dönüşü sonrası önce Osman Hamdi Bey ile gerek çeşitli sergiler, gerek bina müellifliği, gerekse yeni kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi fenn-i mimari muallimliği bağlamında kapsamlı bir işbirliği içinde bulunmaktaydı. Abraham Paşa ve yine

1880'li yıllarda müellifi olduğu Bağlarbaşı'ndaki Hıdiv İsmail Paşa Köşkü (sonradan Halife Abdülmecit Köşkü) de göz önüne alınırsa 1880'li yıllarda Vallauri güçlü bir mesleki ilişkiler ağı kurmuş; 1890'lı yıllarda ise gerek devlet kurumlarındaki görevleri gerekse özel kişilere yaptığı işler ile Osmanlı'nın son dönemindeki en önemli mimarlardan olup, çok sayıda prestijli binanın müellifi olmuştur (Kula Say, 2014: 20-33, 399-403).

Cercle d'Orient binası inşaatı sürerken yapılan 15.3.1883 tarihli genel kurulun tutanağında görülen ifadelerden, binanın istenen ihtişamlı görünüşe sahip olarak inşa edildiği ve mimar Vallauri'nin çalışmasının herkesçe takdir edildiği anlaşılmaktadır.

Cercle d'Orient Kulübü büyük bir köşe arsının cadde tarafında bitişik ve arka avlulu olarak tasarlanmıştır. Giriş, asma kat, iki ana kat ile bodrum ve çatı katlarından oluşan binanın yapım sistemi, yığma tuğla duvar ve volta döşemedir (Şekil 6-8). Üst yapısı ahşap konstrüksiyonlu kırma çatıdır (KTVKK, 2013). Cadde cephesi taş kaplama, sokak ve avlu cepheleri sıvalıdır. Cephe düzenlemesinde prekast elemanlar da kullanılmıştır. Tavanlar bağdadi tekniğinde sıvanmıştır (Can, 1994). Tutanaklarda yer alan tasarruf tedbiri önerilerinden yapıda elektrikle aydınlatma olduğu anlaşılmaktadır. Yapı sonradan eklenmiş dökme demir yuvalı bir asansör de içermektedir.

Yapının giriş katı ve asma kat ana caddeden gösterişli bir girişi olan pasajın dükkânlarını içerir; rölövelere göre dükkânların bodrum katları da bulunmaktadır. Ana katlar ise uzun birer koridor üstüne dizilmiş mekânlar ve dairelerden oluşmaktadır. Pasajın içinde iki taraflı iki ayrı merdivenkovası üst katlardaki farklı işlevlere ulaşımı sağlıyordu. Abraham Paşa ile anlaşma kulübünün iki ana katını kullanabilmesi üstüne yapılmıştır. Buna göre, ikinci katta Abraham Paşa'nın dört odalı özel dairesinin yanı sıra üyelerin kalabileceği kiralık daireler de bulunacaktır. Mevcut rölövelerde görülen ve bu kattaki koridoru bölen ahşap bir kapı olasılıkla bu iki farklı işlevi birbirinden ayırmaktaydı. Tutanaklar ve kira listelerinde üyelerin kalabileceği daireler: Balkonlu daire, avluya bakan daire, diğer iki daire olarak; bir başka tarifede ise 1- ortadaki büyük oda ve yanındaki oda, 2- ikişer odalı diğer iki daire ve 3- WC'ye bitişik büyük oda, diye geçmektedir. Bunlar aylık, 6 aylık, yıllık mobilyalı veya mobilyasız kiralanabiliyordu. Tutanaklardan yukarı kattaki kiralanabilir odala-

Şekil 4. Cercle d'Orient binasının yıkılmadan kısa süre önceki durumu.

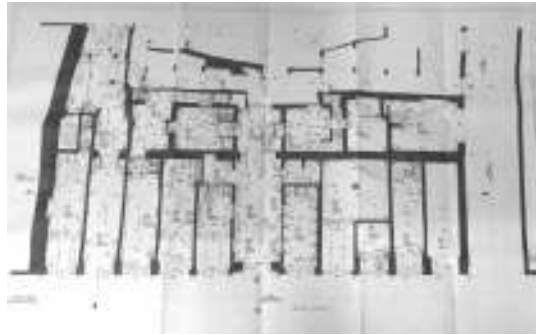
rın yanına sonradan tuvalet yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine toplantı tutanaklarında adı geçen resepsiyon salonları, bilardo salonu, salles des étrangers denilen ve üye olmayan misafirlere ayrılmış yemek salonu, okuma salonu, çalışma salonu veya ofis diye anılan kısımlar olasılıkla birinci kattaki kulüp mekânlarıydı. Tamamen kulüp faaliyetine ayrıldığı anlaşılan birinci katın mevcut rölövelerinde arkada servis hacimleri ve merdiveni olduğu görülmektedir. Kulüp antresinde bronz bir heykel olduğu ve kulübün caddeye bakan yedi oda ve galerileri olduğu da yine tutanaklarda geçen ifadelerdir. Belli ki ilk başta arkada avlu vardı, çünkü avluya bakan odadan söz edilmektedir. Kulübün galerileri olduğuna dair ifade ise, asma katın da kısmen kulüp tarafından kullanıldığını düşündürmektedir (“Cercle d’Orient Yönetim Kurulu Defteri toplantı tutanakları”, 1882). Binanın çatı katında da tahminen hizmetli odaları bulunmaktaydı.

Yapının cephesinde neoklasik, neo-Rönesans düzen ve bezeme öğeleri ve bunlara dair tarihsel referans kullanımı hâkimdir. İç içe pilastırlar, meander motifi, madalyonlar, gülbezekler, yaprak motifleri, akant yaprağı, vazolar, konsolcuklar, kompozit başlıklar bunlara örnekler (Şekil 4). Giriş aksını vurgulayan yuvarlak kemerli giriş kapısı, üstü basık kemerli, en üst pilastırlarla bölünmüş üçlü pencere ile çatı altı ve kalkan duvardaki bezeme de yine bu tarihsel referans repertuarına dahildir (Şekil 9). Eski fotoğraflar temel alınarak değerlendirildiğinde, aynı tarihsel referansların iç mekân bezeme programında da yer aldığı izlenebilmektedir. Dış cephede farklı katlarda duvar dokusu aynı kalmakla beraber kat işlevine göre cephe düzenlemesi düşünülmüştür. Buna göre en önemli kat olan birinci katın pencere düzeni en ihtişamlısıdır. Giriş aksı yuvarlak kemerli yüksek pasaj giriş kapısı ve üstündeki farklı pencere düzenlemeleri ile belirlenmiştir; burası birinci katta da tahminen en önemli salona karşılık geliyordu. Çatı da içinde bir katı barındıracak kadar diktir ve dairesel pencerelere sahiptir. Yapının vaziyet planı, mekân organizasyonu ve cephe düzenlemesine dair birçok özelliği, tipik bir Paris Haussmann apartmanı tasarımına karşılık gelmektedir.

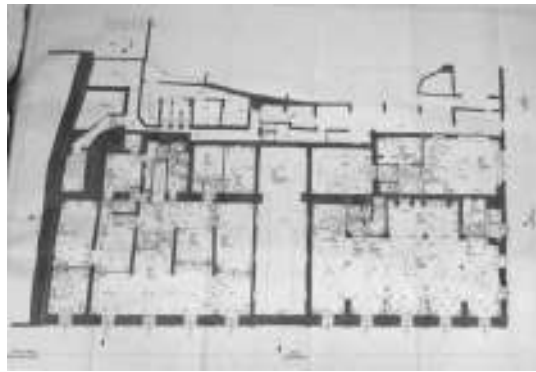
Uzun yıllar boyu binanın başlıca kullanıcısı olan Cercle d’Orient Kulübü zamanla tüm katlara yayılmış ve alt katta hatırı sayılır bir şarap ve içki deposu oluşturmuştur. Üst katlarındaki daireler genelde İstanbul’da geçici olarak bulunan

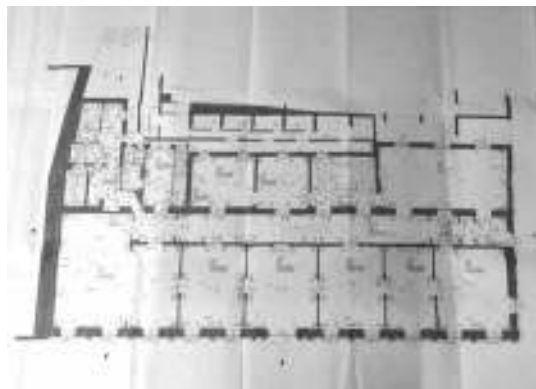
yabancılar, özellikle de diplomatlara kiralanmıştır (Koloğlu, 2005: 32). Kulübe üye olmayan misafirler için “Salon des étrangers” adlı bir salon ayrılmışken aşırı talep karşısında 1895’te ayrıca yemekli bir oda daha ayrılmış; ayrıca sık gelen bayan misafirlerin rahat etmesi için de ikinci bir yemek salonu daha tahsis edilmiştir (Koloğlu, 2005: 34). Sohbet, yemek ve iskambil oyunu salonları dışında kütüphane de kulübün önemli bir hizmetidir ve temel başvuru kaynakları, abone olunan belli başlı yerli ve yabancı yayınlar ve uluslararası haber ajanslarının bültenlerinin yanı sıra diplomasi ve kültür alanında uzmanların gereksinimi karşılayacak nitelikte eserler içermektedir (Koloğlu, 2005:47). Abraham Paşa’nın maddi sıkıntıya düşmesiyle mülkiyeti 1898’de Osmanlı Bankası’na geçen bina (Koloğlu, 2005: 33), yine Cercle d’Orient’i barındırmaya devam etmiş; kulüp son derece saygın üye ve misafir profili ile Pera’nın ve

Şekil 6. Cercle d’Orient binası giriş kat planı (KTVKK, 2013).

Şekil 7. Cercle d’Orient binası giriş üstü ara kat planı (KTVKK, 2013).

Şekil 8. Cercle d’Orient binası birinci kat planı (KTVKK, 2013).

Şekil 9. Cercle d'Orient binası giriş cephesi.

İstanbul'un önde gelen sosyal odağı olmuştur. Binanın giriş katındaki dükkânların kiracıları olan zanaatkarlar da yine kentin en kaliteli markalarını oluşturuyordu. II. Meşrutiyet sonrasında ülkeden ayrılmalar nedeniyle üye sayısının azalması bazı ekonomik tedbirleri gerektirmiş, ardından İttihat ve Terakki'nin iktidarı döneminde Osmanlı-Türk üye sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır; bu yeni üyelerin de çoğu devlet erkânından idareciler ve askeri uzmanlardır. I. Dünya Savaşı sonunda kulüpteki yabancı etkinliğinin oldukça azaldığı söylenebilir, yine de kulüp uluslararası niteliğini sürdürmüştür. 1914-15 yıllarında yaşanan diğer teknik gelişmeler ise kulübün şehrin elektrik şebekesine bağlanarak aydınlatılması, şehir sistemine bağlı telefon kurulması ve nihayet 1915'te asansörün yapılması olmuştur (Koloğlu, 2005: 89-92). Cumhuriyet döneminde de aynı binada faaliyet gösteren kulübün yönetmeliğinin birinci maddesi şu şekilde genişletilmiştir: *"Cercle d'Orient, İstanbul'da daimi ya da geçici olarak oturan Türk ve yabancı üyelerinin ilişkilerinin gelişmesi*

ve okuma ve çalışma salonlarında hizmetlerine onları ilgilendirecek önemli bir kitaplıkla birlikte çeşitli dillerde gazeteler ve süreli yayınlar sunarak, çalışmalarını kolaylaştırmak için kurulmuş bir cemiyettir." Ayrıca balotajsız üyelik hakkı 1924'ten itibaren Türkiye'deki yabancı devletlerin temsilcileri, Büyük Millet Meclisi başkanı, Türk devletinin bakanları, müşir dereceli görevliler, İstanbul valisi, hükümetin diplomatik temsilcisi, İstanbul'daki ordu kumandanı ve belediye reisini içerecek şekilde yeniden düzenlenir (Koloğlu, 2005: 104). Böylece Cumhuriyet'le beraber İstanbul'un Ankara'ya göre önemi azalmış olmakla beraber, Cercle d'Orient İstanbul içinde devlet erkânını ve diplomatların bir araya geldiği bir mekân sağlama işlevine devam etmektedir.

1944'te kulüp adının "Büyük Kulüp" olarak değişmesi, kadınların da kulübe üye kabul edilmeleri, yabancı elçi ve diğer üye sayısının hayli azalması, buna karşılık 1955'te Türkiye Cumhuriyeti dışişleri bakanının kulübün fahri başkanını kabul edilmesi, 1946'da kısıtlı şartlara rağmen binanın tamir edilip boyanması gibi gelişmelere sahne olur. 1957'de binanın Emekli Sandığı mülkiyetine geçişi ve Kadıköy yakasındaki yazlık lokale yoğun ilgi sonucu 1960'lara gelindiğinde Beyoğlu'ndaki binanın kulüp için öneminin gitgide azaldığı görülür (Koloğlu, 2005: 128-135). Nihayet 1983'te Beyoğlu Cercle d'Orient binasında çıkan yangınla kulübün kullanılmaz duruma gelmesi sonucu kulüp tamamen Çiftelavuzlar'a taşınma kararı alır (Koloğlu, 2005: 153).

Bundan sonra Cercle d'Orient binasının üst katları 2013'teki yıkıma kadar restore edilip kullanılmadı. Fakat binada herhangi bir strüktürel sorun olmadığından giriş ve ara kattaki mekânları ile pasaj içindeki dükkânları sürekli kullanımdaydı. Bunlar arasında özellikle İnci Pastanesi, Beyoğlu'na gelenlerin uğramadan geçmediği bir mekân olarak tanınmaktaydı. Ara katta SESAM'ın lokali bulunmaktaydı; bir dönem kafeterya işletildi.

Emek Sineması, Rüya Sineması, İpek Sineması, Melek Apartmanı ve İsketing Apartmanı

Goad haritasından anlaşıldığına göre Serkloryan bloğu olarak andığımız ve Şekil 2'de beyaz çizgi ile çevrelenmiş oldukça büyük arsada, 1905 itibarı ile sadece Pera Caddesi'ne cepheli Cercle d'Orient Kulübü binası ile arkadaki Yeşil Sokağa cepheli parsellerde üç adet ahşap tek katlı bina bulunmaktaydı. Eski duruma göre,

Goad haritasında gözlemlenen diğer büyük değişiklik ise eski Deveaux çıkmazı genişletilip uzatılarak açılmış olan 20 inç genişlikteki Deveaux Sokağıdır (Şekil 2, 10). 1905 yılına dek bu alanda başka bir imar faaliyeti gerçekleşmemiştir.

Cercle d'Orient binası arkasındaki boş alan genelde üyelerin atlı arabalarına park yeri olarak kullanılmaktaydı (Freely ve Freely, 2014: 206). Fakat gerçekleşmemiş olsa da 1890'lı yılların ilk yarısında bu alan için özellikle konser salonu, tiyatro salonu, çok amaçlı salon gibi projeler üretildiği bilinmektedir. Bu hemen gerçekleşmemiş olan projelerden birinin 1894 Nisan ayı gazete haberinde yer alanın betimlemesi, yakın zamana kadar mevcut olan Emek Sineması ve önündeki Melek ve İsketing apartmanları yapı topluluğuna benzerliğiyle dikkati çekmektedir; bu projede yine mimar Vallaur'y'e yaptırılan planlarla Nisan 1894'te bir konser salonu ve ön tarafına da kiralanmak üzere iki apartman yapılması öngörülmüştür.⁵

Bu noktada 1840'lardan itibaren dünyada gelişen hareketli resim gösterimi tekniklerinin İstanbul'da da çeşitli noktalarda amatör gösterimlerle yer bulduğunu, Paris'te 1895'te Lumière kardeşlerin bilet karşılığı yaptıkları ilk film gösterimleriyle sinemanın da eğlence sektörü içinde hatırı sayılır bir yer bulduğunu hatırlamak gerek. İstanbul ve özellikle Pera bu gelişmenin gerisinde kalmamış, öteden beri süregelen tekil ve genelde amatör sinematograf gösterilerinin yanı sıra, 12 Aralık 1896'da Sponek Birahanesi'ndeki film gösterimiyle sinema sektörünü tanımıştır (Bozis ve Bozis, 2014: 20-21). Her ne kadar İstanbul bu ilk gösterimden sonra 1908'e dek daimi sinema salonlarına kavuşamayacaksa da, çeşitli müteşebbislerce ülkeye getirtilen sinematograf makineleriyle, gösteri yapmaya müsait açık ve kapalı mekânlarda, tiyatrolarda film gösterimleri hızla yaygınlaşacaktır.⁶ Her durumda Cercle d'Orient Kulübü etrafındaki çeşitli alanlarda ve özellikle de hemen Deveaux Sokağı karşısındaki Odeon Tiyatrosunda Ocak 1897, Tepebaşı Tiyatrosunda Mart 1897'den itibaren film gösterilerinin büyük bir ilgi ile başlaması kayıtsız kalınamayacak bir durumdu (Bozis ve Bozis, 2014: 29) ve Abraham Paşa bu gelişmeler karşısında kulüp binası arkasındaki geniş alanı eğlence sektörünün çeşitli olanaklarını değerlendirecek şekilde bir çok amaçlı yapıya dönüştürmek istemiş olmalıdır. Fakat maddi sıkıntıya düşüp Osmanlı Bankası'ndan aldığı borçları ödeyememesi

sonucunda kulüp binası ve arkasındaki parseller 1898 yılında Osmanlı Bankası mülkiyetine geçmiştir (Koloğlu, 2005: 33). 1903 yılında ise İstiklal Caddesi'ni Yeşil Sokağı bağlayan Deveaux (Yeşilçam) Sokağı açılmış (Tanatar Baruh, 2009: 196-199); böylece Cercle d'Orient arkasındaki büyük arsaya çepeçevre sokak cephesi kazandırılarak buraya bina yapılması kolaylaştırılmıştır. Bozis'ler, 26.9.1895 tarihli *Neologos* gazetesinden aktararak, Cercle d'Orient arkasında inşa edilen "Mega İppodromio"nun bulunduğunu yazmaktadır (Bozis ve Bozis, 2014: 32). Freely ise, Ruşen Eşref Ünaydın'dan aktararak bu arka bahçede bir süre Rum Atletik Jimnastikhanesi ve İdman Meydanı'nın olduğunu; 1909 yılında da organizatör Arditi'nin sahibi olduğu atlı akrobasi ağırlıklı Cirque Nouveau'nun gösterileri için bu alanı kullandığını belirtmektedir (Freely ve Freely, 2014: 206). Olasılıkla bu ifadelerde adı geçen hipodrom, jimnastikhanesi vb açık mekânlar veya sökülebilir hafif strüktürlerden oluşan basit yapılar, zira 1905 tarihli Goad haritasını incelediğimizde bu alanda herhangi bir büyük kapalı mekânın bulunmadığı açıkça görülmektedir (Şekil 10).

Nihayet 1909'da Cercle d'Orient arkasındaki büyük arsaya bir kapalı paten pisti ve gösteri alanı inşa edilmiş ve 11 Eylül 1909'da açılışı yapılmıştır ("Skating Palace", 1909a). "Skating Palace" adı verilen bu tesis, kısa sürede Pera'daki eğlencenin odak noktası haline gelmiştir. Adından anlaşılacağı gibi bir paten pisti içermekte ve buna dair gösterilerin yanı sıra ayrıca Skating Palace'ta beş çayları, akşam toplantıları da yapılabilmektedir. Bir galeri katı barındıran bu şık mekânın ikramları üstün kalitededir. 18 Ekim 1909 gösterisini seyretmeye gelenler arasında yine yerli ve yabancı diplomatlar, yönetici-

Şekil 10. 1905 Goad planından detay (Dağdelen, 2007). Sarı renk ahşap, pembe renk kâğır binaları göstermektedir.

ler ve bu arada mimar Vallaury'nin adı dikkati çekmektedir. Skating Palace ve bitişiğindeki İsketing Apartmanının 1894'te Abraham Paşa'nın mimar Vallaury'e hazırlattığı projeyle ilgisi olması ve yapıların Vallaury'nin İstanbul'dan ayrılmadan önce tamamladığı son işlerden biri olması muhtemeldir. Mekânda gösteri ve toplantılar kadınların da katılımı ile gerçekleşmekte, ayrıca konferanslar düzenlenmektedir ("Skating Palace", 1909b). 13 Aralık 1909'da lokal kısmı konferans salonuna dönüştürülerek burada Manş'ı uçakla geçmiş olan M. Blériot'nun havacılıkla ilgili konferansı dinlenmiştir. Bu arada paten pisti zemini bozulduğundan asfalt ile yenilenmiş ve büyük bir katılım ile 14 Aralık 1909'da yeniden açılışı yapılmıştır ("La Reouverture du Skating Palace", 1909). Duhani, Skating Palace'ın 1956 yılındaki Melek (Emek) Sineması ile aynı yer olduğunu belirtmektedir (Naum-Duhani, 1956: 44). Benzer şekilde Üsdiken de, Skating Palace'ın aslında Melek/Emek Sineması olduğunu, yanındaki İsketing Apartmanının da Skating Palace sıralarında inşa edildiğini ve Skating Palace'ın tıpkı Emek Sineması'nın olduğu gibi bu apartman arkasından Yeşil Sokağa bir çıkışı olduğunu aktarmaktadır (Üsdiken, 1999: 184). 19 Şubat 1914'te M. Psalty tarafından Skating Palace'ta düzenlenen maskeli geleneksel "Terziler Balosu" hakkındaki bilgilerden Skating Palace'ın aynı anda iki orkestrayı barındıracak büyüklükte bir mekânı, locaları, balo için mükemmel şekilde dekore edilen büyük ve görkemli bir büyük salonu olduğu anlaşılmaktadır (Naum-Duhani, 1956: 43; Üsdiken, 1999: 184).

Pera'nın gözde eğlence mekânı Skating Palace'ta 1910 yılında sinema gösterimleri yapılmaya başlamıştır. Bozis, *Proodos* gazetesinden aktararak 1910 yılında Alman-Amerikan film şirketi International Gesellschaft filmlerinin burada koşullar elverdikçe gösterildiğini, yine 17 Nisan 1911 tarihli *Proodos* haberinden aktararak Skating Palace'taki sinema gösterimlerinden bazılarının megafondan şarkılar eşliğinde izlendiğini, ayrıca ramazan boyunca geceleri 21:00-22:30 ve 23:00-00:30 arası iki seansta yeni filmler gösterildiğini belirtmektedir (Bozis ve Bozis, 2014: 109).

1908 ve sonrasında gerek dünyada sinema sektörünün büyümesi ve uluslararası bir endüstri haline gelmesi, gerekse İstanbul'da II. Meşrutiyet sonrası sansürün bitmesi, kentin peyderpey elektrik şebekesine bağlanması ve büyük film şirketlerinin ardı ardına İstanbul'a gelmesi sonu-

cunda, sinemanın altın çağını yaşayan pek çok dünya merkezi gibi İstanbul'un da büyük ve görkemli sinema salonları dönemini yaşadığını belirtmek gerekir (Bozis ve Bozis, 2014: 78-79).

1914 yılının sonlarında Skating Palace'ın "Cinéma Ottoman" adıyla çok şık bir sinemaya dönüştürüldüğünü veya içinde bu sinemayı barındırmaya başladığını görüyoruz; burada Avrupa'nın en iyi stüdyolarında çekilen en iyi filmlerin İstanbul'da ilk gösterimleri yapılmaktadır (Üsdiken, 1999: 185). Yaz sezonu için 17 Mayıs 1915'ten itibaren Cinéma Ottoman, çeşitli bitkiler ve çiçeklerle dekore edilerek serin bir bahçeye dönüşen Skating Palace'ın büyük, güzel ve havadar salonuna yerleşmiş; film aralarında seyircilere profesyonel bir mandolin grubu en yeni parçaları çalmıştır (Bozis ve Bozis, 2014: 108).

1918'de ise burada "Yeni Tiyatro" adlı bir tiyatro salonunun varlığından söz edilmektedir. Freely, Vedat Tek'ten aktararak, Yeni Tiyatro'nun salaş bir mekân olduğunu, burada genelde Viyana'dan gelen operet topluluklarının temsil verdiğini, illüzyon gösterileri olduğunu yazmaktadır (Freely ve Freely, 2014: 206-207). Fakat daha 1914'te son derece şık ve görkemli olarak tarif edilen Skating Palace – Cinéma Ottoman ile sadece dört yıl sonra 1918'de bahsi geçen salaş Yeni Tiyatro'nun aynı yer olmaması da mümkündür. Öte yandan 1919'da Osmanlı Bankası'nın Cercle d'Orient binası ve Skating Palace'ı barındıran bu mülkü Manukyan Efendi'ye devretmesiyle burada yeni bir imar hareketliliği ortaya çıkmış olup; Cercle d'Orient Kulübü tutanaklarında yeni mülk sahibi Manukyan Efendi'nin arka tarafta inşa ettiği yeni bir tiyatrodan bahsedilmekte ve buraya Cercle d'Orient binası içinden bir geçit alanı ayrılması istediği, bunun huzursuzluk yarattığı, ardından tiyatro binasının yapımında kira kontratına aykırı olarak Cercle d'Orient binasına ait alanın kullanılmasına kalkılmasının şikâyet konusu olduğu kayıtlıdır (Koloğlu, 2005: 99). Manukyan Efendi'nin 1919'da kulüp içinden yeni geçiş yaptırdığı tiyatro veya Freely'nin bahsettiği salaş Yeni Tiyatro, 2013'teki yıkımdan önce alanın en iç tarafında bulunan ve Cercle d'Orient binası içinden geçilerek girilen Rüya Sineması olmalıdır. Freely, Rüya Sinemasının yerinde ilk önceleri Artistik Sineması olduğunu belirtir (Freely ve Freely, 2014: 213). Bu mekân Osmanbey Gazinosu, Paris Bahçesi ve Artistik Sineması adlarıyla anılan, olasılıkla açık hava eğlence mekânı ile aynı olabilir; *Nea Efimeris*

gazetesine göre Artistik Sinemasında film gösterimi 3 Mart 1903'te başlamıştır (Bozis ve Bozis, 2014: 71). Esasen 1919'a dek Cercle d'Orient içinden buraya geçiş sağlanmadıysa da 1905 tarihli Goad haritasında görülebileceği gibi bu alanın arkadaki Yeşil Sokak'la bağlantısı vardır (*Şekil 10*). Freely, Artistik Sinemasının 1934'te "Sümer", 1958'de "Küçük Emek" adını aldığını, en son 1970'lerde ise "Rüya Sineması" adıyla işletildiğini belirtiyor (Freely ve Freely, 2014: 213).

Genelde Beyoğlu ve sinema tarihi anlatımlarında Skating Palace / Cinéma Ottoman'ın 1924'te İhsan İpekçi tarafından yenilenerek 875 kişi kapasiteli Melek Sineması adıyla İstanbul'un en şık sinemalarından biri olarak açıldığı belirtilir (Freely ve Freely, 2014: 207). Üsdiken'e göre zaten büyük ve şık bir salon olan Cinéma Ottoman'daki yenilenmenin kapsamı 1920'li yıllarda balkonun eklenmesi ve üzerine de Melek Apartmanının yapılması şeklindedir (Üsdiken, 1999: 185) (*Şekil 11*). Melek Sinemasının geniş giriş ve fuayesi de bu kapsamda yapılmış olmalıdır. Böylece Yeşilçam Sokağından Melek ve İsketing Apartmanları arasından gerideki Skating Palace / Melek Sinemasına giriş yapılır olmuştur ki, bu son durum 1894'te Vallaury'nin yaptığı planlamayla uyumludur.

1924'te İpekçiler ayrıca Melek Apartmanı ve Melek Sineması ile Cercle d'Orient binası arasında kalan alana, girişi Yeşilçam Sokağında ve Melek Sinemasının yan tarafında olacak şekilde Opera Sinemasını açmışlar; daha sonra burası "İpek Sineması" adını almış ve girişi İstiklal Caddesi'nden Cercle d'Orient pasajı içinden yapılmaya başlanmıştır (Freely ve Freely, 2014: 208). Fakat Bozis'in ilgili gazete haberi ve ilanlarına dayanarak anlatımına göre ise Opera Sineması, 1924 ilkbaharında açılmış 2000 kişi kapasiteli sinema salonudur ve sahibi Arditi ve Saltiel'dir;⁷ Türkiye ve Balkanların en büyük sinema salonudur; Emek Sinemasının bulunduğu yerdedir ama girişi Cercle d'Orient içindedir. Tavanları altın yaldızlı, duvarları Rus ressamların tablolarıyla süslüdür. Biletleri çok pahalıdır ve 1924-1929 arasında dünyaca ünlü en lüks Amerikan filmlerini göstermiştir. Film boyunca 25-30 kişilik bir orkestra filme eşlik eder. (Bozis ve Bozis, 2014: 116-118). Opera Sineması ile ilgili bu iki çelişen anlatım belki de Skating Palace – Cinéma Ottoman mekânının 1924'te önce çok büyük ve tek parça, 2000 kişi kapasiteli Opera Sinemasına dönüştüğü; 1929

sonrasında ise Arditi ve Saltiel'in İpekçi'lerle ortak olarak mekânda iki ayrı sinema olacak şekilde ek fuaye ve bina inşaatı yapıldığı, büyük tek salonun ikiye ayrıldığı ve "İpek" ve "Melek" sinemaları olarak ayrı ayrı giriş ve çıkışlarla işletilmeye başlandığı şeklinde açıklanabilir. İpek ve Melek sinemalarının bir ara kapıyla birbirine bağlı oluşu da bu tezi destekler niteliktedir. Scognamillo, İpek ve Melek sinemalarının 1930-40'ların Beyoğlu'sunda Levantenler ve azınlıkların da hayli ağırlığının olduğu kentsoylu kültürüne ve zevkine uygun döşenmiş, şık salonlar olduğunu belirtir. İpek Sinemasının oldukça geniş ve sokağa bakan bir pastane salonu vardır ve duvarları boydan boya Osmanlı yaşamını canlandıran, ressam Kalmukov imzalı dev tablolar ile süslüdür. Melek Sinemasında ise perdenin iki yanında yükselen iki melek tablosu yer almaktadır. Her bir Beyoğlu sinemasının kendine özgü bir dekoru ve atmosferi vardır (Scognamillo, 2008: 91-92).

Arditi ve Saltiel'in 1945'te Varlık Vergisi nedeniyle iflas etmesi sonucu mülkleri İstanbul Belediyesi'ne geçmiştir (Freely ve Freely, 2014: 206-207). İpek Sinemasının Şehir Tiyatroları Komedi Sahnesi'ne dönüşmesi bu dönemde olmuş olmalıdır. Yine bu yıllarda Cercle d'Orient binası asma katında da belediye resim galerisi açılmıştır. Komedi sahnesinin kapanması sonrası ise İpek sineması bir süre makine atölyesi olarak kullanılmış, daha sonra da yangın geçirip tahrip olmuş ve kapanmıştır (Freely ve Freely, 2014: 208). 1957'de ise İstanbul Belediyesi tüm Serklodyan bloğunu Emekli Sandığı'na satar ve bu tarihten sonra sandık, "Emek Film" adlı bir şirket kurarak Melek Sinemasını "Emek Sineması" adıyla işletmeye başlar (Freely ve Freely, 2014: 207).

1930'lar ve sonrasında Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi ve yakın çevresinde faal yirmi civarında sinema arasında on bir tanesi Serklodyan bloğu olarak nitelediğimiz alanın olduğu ada ve etrafındaki adalarda bulunmaktadır: Ses, Rüya

Şekil 11. Melek Sineması salonu (Bozis ve Bozis, 2014:109).

(Sümer), İpek, Emek (Melek), Sinepop, Lüks, Saray, Alkazar, Yeni Melek, Şık ve Atlas sinemaları (Scognamillo, 2008: 86-87). Bu alanın merkezinde ve incelediğimiz Serkloryan bloğunun kıyısında yer alan Yeşilçam (Deveaux) Sokağı ve Yeşil Sokağı, 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'de faal tüm yerli, yabancı film şirketlerinin bürolarını barındırmaktaydı ve uzun yıllar boyu sokağın adına istinaden kısaca "Yeşilçam" olarak anılan Türk sinema endüstrisinin merkeziydi (Bozis ve Bozis, 2014: 139). Çeşitli ülkelerin son ve kaliteli filmleri bu sinemalarda vizyona girdiği gibi, aralarında özellikle İpek Sineması, 1930-1980 arası altın çağını yaşamış Yeşilçam-Türk sinema endüstrisinin ürünü yerli filmleri Türk sinema seyircisiyle buluşturan ilk salon olarak bilinmektedir (Scognamillo, 2008: 92-93). Öte yandan 70'li yıllara dek Yeşilçam ve diğer Beyoğlu sinema salonları, şık birer buluşma, görüşme mekânı niteliğindeki fuayeleri, toplum hayatında önemli bir yer tutan gala geceleri, entelektüel atmosferleri ile tanınmakta ve Osmanlı döneminden beri kozmopolit, çoğulcu ve renkli bir yapıya sahip Beyoğlu'nun kültürel kimliğinin yeni bir katmanını oluşturmaktaydı. Bu nitelikleri nedeniyle tüm İstanbullular için uzun yıllar boyu "Beyoğlu'na çıkmak", bir Beyoğlu sinemasına gitmek, önemli ve törensel bir haz veren bir sosyal aktivite oldu. Bu bağlamda Cercle d'Orient kulübü ile bitişiğindeki Emek, İpek, Rüya sinemaları ve Yeşilçam Sokağı hem bütünleşiklikleriyle hem de eşzamanlılıklarıyla İstanbul ve Beyoğlu kültürünün yüzyıllar içinden süzülüp günümüze gelen bu çok-katmanlılığının somut bir göstergesidir... Veya göstergesiydi.

1979'dan itibaren 28 yıl boyunca Uluslararası İstanbul Film Festivali'nin açılış ve kapanış gecelerine ev sahipliği yapan ve festival filmlerinin gösterildiği başlıca salon olan Emek Sinemasının bu törensel hazzı 2013'teki yıkıma dek ve İstanbulluların yoğun ilgisiyle sürdüren başlıca mekân olduğunu belirtmek gerekir. Emek Sinemasının ihtişamlı büyük salonu ile sinemaların altın çağını yaşadığı dönemde yapılmış bir "sinema mabedi" olarak muhafaza edilebilmiş olması bu hazzın bir boyutunu oluşturmuyordu kuşkusuz. Ama asıl olan, sadece Emek Sinemasının değil bakımsız da olsa tüm bu yapılar topluluğunun, XXI. yüzyıl İstanbullusuna Beyoğlu'nun çok katmanlı ve birçok yaşanmışlığa dayanan, adeta toplumumuzun moderniteye geçişinin bir özetini yansıtan özel kimliğini yaşatıp hissettirebilen bir mizansen oluşturabil-

mesiydi. Deveaux Apartmanı önünden Cercle d'Orient'a doğru yürüyen, Cercle'in pasajından alışveriş yapıp, profiterolünü yiyen, Yeşilçam Sokağında belki bir süre de kuyrukta bekleyip gişeden biletini alıp, herhangi bir AVM kalabalığına girmeden her zamanki ferah, şık ve ihtişamlı sinema salonunda filmiyle buluşan bireyin "Beyoğlu'na çıkma" ritüelini mütevazı ama kesintisiz olarak bir sinema bileti fiyatına yaşayıp, bir ucundan anlayıp yakalayabilmesi ve bu kentle özdeşleşebilme, geçmişle ilişki kurabilme keyfini kentdaşlarıyla paylaşabilmesiydi. Böylece bu, dünyanın her yerinde bulunabilecek bir alışveriş merkezinde dolaşırken bir de müze ziyareti yapmak değil, sadece bu kente özgü bir "Beyoğlu günü" yaşamak olabiliyordu.

Ne Kaybettik? Ne Kazandık?

Cercle d'Orient binası, Emek, Rüya, İpek sinemaları, İsketing ve Melek apartmanları TC Emekli Sandığı mülkiyetinde bulunmakta ve Serkloryan bloğu ve Emek Sineması olarak anılmaktaydı. Söz konusu alandaki binalar açılan davalar ve yapılan protestolara rağmen 2013 Mart ayında alışveriş merkezi ve sinemalar içerecek şekilde yeniden yapılmak üzere ve sadece Cercle d'Orient kulüp binası ayakta kalacak şekilde yıkılmıştır. Dolayısıyla yukarıda tarihçesini verdiğimiz ve anlamını ifade etmeye gayret ettiğimiz Cercle d'Orient-Emek rotalı Beyoğlu ritüeli/yaşantısı artık yoktur. İlk kayıp budur.

Yıkımı protestocu gruplarla yerel ve/veya merkezi idare yönetici veya temsilcileri beklenmedik ölçüde sert bir çatışma içinde olduğundan, karar süreçlerinin beraber yürütülmesi mümkün olmamıştır. Böylece seçilmiş/atanmış idari otoriteler ile sivil halk arasında oluşan hoşgörü ve diyalog eksikliği de ikinci önemli kaybı oluşturmuştur.

Bu kayıpların yerine neler gelmiştir? Yıkım ve protestolardan bir süre sonra Cercle d'Orient binasında bir restorasyon yapılmış; alanın kalanı ise tamamen yeniden büyük, tek ve yeni bir bina inşasıyla değerlendirilmiş, tümü "Grand Pera" adlı modern donatılara sahip tesis olarak İstanbulluların kullanımına sunulmuştur. Bu yazı hazırlanmadan bir süre önce Ocak 2016'da inşaatçı firma tarafından yapının kısaca gezilip incelenmesine olanak tanınmış, yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmişti. Tümünden ayrı olarak değerlendirilen Cercle d'Orient binasının Grand Pera tesisinin bir nevi önyüzü, vitrini gibi ele alınıp, nitelikli malzemelerle ve işçilikle

restore edildiği, eski Rüya ve İpek sineması bağlantılarının kaldırılarak arka tarafının bir avlu şeklinde açıldığı gözlemlenmiştir. Giriş katın tekrar mağaza olarak kullanılması söz konusudur; ara ve ana katların yeni işlevleri ise belirtilmemiştir. Avlu bir rekreasyon ve arkadaki eski Emek, Rüya ve İpek sinemaları alanlarının tümünü kapsayan Grand Pera alışveriş merkezi-ne geçiş alanı olarak değerlendirilmiştir. Merkezi planlı AVM'nin Cercle d'Orient binası kotunda ara avludan girişi ve bu giriş hattını ana bir merdivenle karşılayıp bir alt katta arkadaki Yeşil Sokağına bağlayan bir ana aksı bulunmaktadır. Böylece İstiklal Caddesi -Yeşil Sokak⁸ arasında bina içi doğrudan bir geçiş yaratılmaktadır. AVM'nin ortasında yer alan düşey sirkülasyon alanının etrafında ilk iki katta mağazalar yer almaktadır. Üst katlarda ise toplam sekiz adet sinema salonu bulunup bunlardan en üsttekine Emek Sineması salonunun replikası olacak şekilde, orijinal Emek salonundan sökülmüş olan bezeme ve iç yapı öğeleri monte edildiği belirtilmiştir. AVM ve sinema salonlarının bulunduğu bu tek bloğun Cercle d'Orient yapısından ve Yeşilçam Sokağında kalan Melek ve İsketing Apartmanı cephelerinden daha yüksek olması söz konusudur. Bu yüksek kütle öndeki tarihi cephelerle zıt durmayıp onlara görsel bir fon oluşturması açısından perfore metal bir cephe malzemesi ile kaplanmıştır.

Tümüyle değerlendirildiğinde İstanbullulara sunulan Grand Pera tasarımında Cercle d'Orient binasının bir vitrin ve Emek sineması salonunun bir müze gibi ele alındığı, yeni bina tasarımında eskiye bu öğeler yardımıyla referans verme çabası içinde olduğu gözlemlenmiştir. Tasarımın ana konseptini ise çağdaş yapı malzemeleriyle yapılmış, yeni, modern, şık ve olasılıkla orta-üst gelir grubuna hitap eden bir kent içi alışveriş ve gösteri merkezi oluşturmaktadır. Büyük kütle, cephe malzemesiyle nötralize etme çabasına rağmen gereğinden çok yüksektir. Sirkülasyon açısından üst katlardaki sinema salonlarının giriş-çıkış merdiven ve asansörlerinin yeterliliği konusu çok açık değildir. Üst katlarda yer alan sekiz sinema salonu ve alışveriş merkezinin çıkış yerlerinin iki dar sokak ve Cercle d'Orient ile ortak bir kapalı avlu oluşu, acil durumlarda güvenli tahliye konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. Hemen bir sonraki adada yer alan eski Deveaux apartmanlarının yerinde yükselen Demirören Alışveriş Merkezinin gözle görülür ticari başarısızlığı karşısında bu yeni ve ana caddeye doğrudan cephesi olmayan alışveriş mer-

kezinin bazı riskler taşıdığı ortadadır. Eski deneyimler kullanıcıların Beyoğlu'na alışveriş amaçlı değil, sosyalleşme, kültürel etkileşim, eskiyle ve kent kimliğiyle bağ kurma adına kilometrelerce yol kat edip gelebildiğini ama yoğun nüfusun alışveriş için daha çok konutlarına ve metroya yakın, özel araçla da ulaşılabilen alışveriş merkezlerini tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Grand Pera deneyiminin daha başarılı olması için daha etkin bir promosyon faaliyeti yürütülmesinin yanı sıra, gösteri merkezi fonksiyonuna da alışveriş mekânları kadar ağırlık verildiği anlaşılmaktadır; fakat bu noktada gösteri merkezlerinin giriş ve sokağa yakın değil üst katlarda olması bir çelişki oluşturmaktadır. Mağazaların şık ve kaliteli olmasıyla fark yaratılacağı ve eski Beyoğlu'nun canlandırılacağı belirtilmektedir; bu açıdan caddedeki diğer alışveriş merkezi denemelerine göre nasıl farklılaşacağı ve başarılı olup olamayacağını zaman gösterecektir. Tarihsel referanslar anlamında Grand Pera projesinin diğerlerinden farklı tutumu müzelik parçaları rekonstrüksiyon yöntemiyle yeniden üretip modern kütleye takmak şeklindedir. Bu yöntemin mekânın ruhunu oluşturma adına başarılı olup olmayacağı, yok edilenin yerini tutup tutamayacağı da zaman içinde kullanıcının binaya tavrı ile anlaşılacaktır.

Scognamillo, *"kalan ve yıkımlardan arta kalacak olan bir Beyoğlu'nu, İstanbul kentinin kendine özgü geçmişine sahip bir parçası olarak korumak, onarmak, yenilemek"* gerektiğinin altını çiziyor (Scognamillo, 2008: 144). Bu gereklilik kuşkusuz sadece yasa ve yönetmeliklerden kaynaklanmıyor, bu aynı zamanda büyük bir ihtiyaç. Beyoğlu ve sinemalarının kendine özgü geçmişiyle bağını sürdüren birçok öğesi büyük tahribat görmüş olsa da, Beyoğlu'nda kentsel kimliğe, kendine özgü geçmişe dair bir tecrübe yaşama şansını yakalamanın İstanbullunun hayatındaki cazibesi ve özel konumunun devam ettiğini, kısacası İstanbullunun Beyoğlu'ndan kalan ne varsa ona ihtiyacı olduğunu görüyoruz. Milyonlarca nüfuslu bir şehirde insanların hâlâ toplantı, kültür, eğlence faaliyetlerinin vazgeçilmez merkezi olarak Beyoğlu'na akması bunun en somut kanıtıdır. Ama çok sayıda yıkıma bakarak da bu ihtiyacı karşılama kapasitesinin, üstelik geri dönüşsüz şekilde gündün güne azaldığını görüyoruz. Bu bakımdan bu değerli kültürel mirasından kalanları mümkünse hiç kaybetmemek gerek; özellikle de yerine konacak olanlar anlam ve içerik olarak bu kaybı tazmin edecek nitelikte değilse.

Şekil 12. Louxor Sineması giriş cephesi.

Başka Türlü Bir Süreç Olabilir miydi?

Serklodyan bloğu - Emek Sineması sürecinde kazanılanların kaybedilenlerin yerini doldurup doldurmayacağını değerlendirme zaman içinde belli olacaktır. Fakat acaba bu süreç tek seçenek miydi?

Paris'te 10. bölgede yaşayan gazeteci-mimar-araştırmacı Michèle Alfonsi ve dostları, semtlerinin Magenta ve de la Chapelle bulvarları köşesinde yer alan Louxor Sineması için 2001 yılında bir kentli dayanışması örgütleyerek Les Amis du Louxor adlı derneği kurmuşlardır. Louxor, 1921 yılında işadamı Henry Silberberg için 1195 kapasiteli, Mısır sanatı referanslı mozaik ve bezemelere sahip *Art Deco* tarzında bir sinema salonu olarak Osmanlı Levanten mimar Henri Zipcy tarafından inşa edilmiş ve 6 Ekim 1921'de faaliyete geçmiştir. Uzun yıllar ünlü Pathé film şirketinin salonu ve 1980'li yıllara dek Paris'in en rağbet gören sinemalarından biri oldu. Özellikle ejiptolog uzmanların ve dönemin kültür bakanının çabalarıyla sinemanın cephe ve çatı bezemeleri tescillendi. Sinemalara rağbetin azalması sonucu Louxor Sineması 30 Kasım 1983'te kapandığında Pathé şirketi binayı Tati şirketine sattı. Bunun ardından binanın bir bonmarşeye dönüştürülmesi çabaları, diskotek olarak işletilmesi, panoramik lokantalı bir gösteri ve sergi mekânına dönüştürülmesi projesi gibi sonuçlanmayan süreçler yaşandı. 2000 yılında mahalle örgütlenmesi Louxor Sinemasının durumunun görüşülmesi için 10. bölge belediye meclisine bir çağrıda bulundu. 2001 Aralık'ında 9., 10. ve 18. bölge sakinlerinin kurduğu Action Barbès derneği Paris Belediye Başkanı Bertrand Delanoë'a bir dosya sundu. Ardından kültürel etkinlik ve gösteri sanatları alanında seçkin 75 kişi "Louxor'u Kurtaralım" komitesi kurarak Paris kent yönetiminin Louxor Sinemasını Tati şirketinden satın almasını ve orijinal kültürel amaçlarına uygun şekilde restore

ederek yeniden işlevlendirmesini istedi. 2002-2003 yıllarında bir yandan belediye ve şirket yetkilileri arasında görüşmeler yaşanırken, bir yandan da binanın bezeme ve mimari öğelerinde tahribat yaşanmaktaydı ve sivil inisiyatifler binayı korumak adına gösteriler düzenledi; yardım kampanyaları açıldı.

Bu süreç sonunda 2003'te binanın kamulaştırılması ve Tati'nin binayı tahliye kararı çıktı. 2008 yılına kadar dernekler binanın kurtarılması ve restorasyonu için belediye nezdinde girişimlerde bulundular. 2008'de projelendirilmesine başlanan restorasyon 2010 yılında onaylanıp başladı; 2013'te tamamlandı. 25 Mart-25 Mayıs 2013'te 10. belediye dairesinde Les Amis du Louxor derneği ve mimar Pumain'in düzenlediği ve tüm bu süreci yansıtan "Le Louxor - Palais du cinéma" sergisi açıldı. Yeni Louxor sineması da 17 Nisan 2013'te açılarak hizmete girdi (Şekil 12). Sinemanın büyük salonuna Mısırlı ünlü sinemacı Yusuf Şahin'in adı verildi. Les amis du Louxor derneği, ulaştıkları amaçlarını ve süreci şöyle tarifliyor: "*Millî mirasa ve yerin kimliğine saygı, yönetmeliklere uygunluk ve ekonomi olarak yapılabilirlik gibi olmazsa olmaz şartları sağlayan bu proje sayesinde Louxor Sineması, bir millî-kültürel miras olarak saygınlığına ve sosyal işlevselliğine kavuştu*" ("Les Amis du Louxor", 2016). Louxor sineması için çalışan sivil toplum kuruluşları, yerel belediye ve bölge milletvekilleri ile sinema ve sanat çevrelerinin katıldığı açılış konuşmasında, Paris Belediye Başkanı Bertrand Delanoë, 25 milyon avro harcanarak yapılan restorasyona şapka çıkardığını ve bu yeni sinemanın bu bölgedeki yurttaşlara gerçekten nefes aldıracağını belirtti ("Delanoë inaugure le cinéma le Louxor - 17/04", 2013). ^[1]

Seda Kula Say, Yrd. Doç. Dr., Gebze Teknik Üni. Mimarlık Fak.
s.kulasay@gtu.edu.tr

Notlar

1. Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın 1880'lerin başında İstanbul Bağlarbaşı'nda yaptırmış olduğu ve daha sonra el değiştirek Abdülmecit Efendi Köşkü olarak anılacak olan köşkü de Vallauray tasarımıdır.
2. Harita detayı üzerine yazar tarafından beyazla işaretlenen kısım, 1870 yangınından sonra önce Abraham Paşa'nın daha sonra 1898'de de Osmanlı Bankası mülkiyetine geçen (Koloğlu, 2005: 33) ve Baruh'un tezinde yer alan ve 1900 tarihli Deveaux Sokağı açılmasına dair BOA XK2B001 00008 00006 arşiv no'lu haritadaki Osmanlı Bankası mülkiyetine dair ibareler baz alınarak tespit edilen alandır (Tanatar Baruh, 2009: 458).
3. Söz konusu tartışmalar II. Abdülhamit'in yaveri İzzet Bey'in kurucu üyeliğe kabul edilmemesi, bunun üzerine sultanın damadı Hamit Bey ile iki Avrupalı kurucu üyenin istifa etmesi ile ilgilidir. Koloğlu, bu dönemde II. Abdülhamit'in tüm dernekleri kontrolünde tutmaya çalıştığına ve Cercle d'Orient kuruluşunda da ilk tasarın Osmanlı

yönetimini temsil edebilecek kimseyi içermeyen bir yapı oluşturmaktan daha ilk adımda bunun uygulanamayıp kurucu komisyona sultanın mabeyincisi Münir Bey dahil edilmek ve başkanlığa da İran elçisi Muhsin Han seçilmek suretiyle bir orta yol bulunduğunu belirtmektedir (Koloğlu, 2005: 24). Fakat 28 Mart'ta Münir Bey'in de istifa ettiği ve yerine hemen gıyabında Parnis Efendi'nin seçildiği anlaşılmaktadır ("Cercle d'Orient Yönetim Kurulu Defteri toplantı tutanakları", 1882).

4. Mimar İtalyan göçmeni Katolik bir Levanten ailenin 1850 İstanbul doğumlu oğlu olup "Alexander Vallauri" olarak vafit edilmiştir ve Osmanlı tebaasıdır. 1897'de başvurusundan sonra ise ilgili bürokratik süreç tamamlanınca Fransız vatandaşlığına geçmiş ve Alexandre Vallauri adını kullanmıştır. Vallauri, 1909 sonunda Fransa'nın Grasse kasabasına yerleşmiş ve 1921'deki ölümüne dek burada yaşamıştır (Kula Say, 2014: 11-20).

5. İlgili gazete haberi metni şu şekildedir: "...The project of building an Opera House on the spacious space which Abraham Pasha owns behind Cercle d'Orient has transformed itself into one which is likely to be more advantageous. A concert hall is to occupy the centre of the site, and on either side of it there will be a block of buildings in flats. These in situation so desirable, will easily obtain tenants, and the concert hall is an excellent idea, as the want of one has been long felt. The architectural plans for this undertaking are designed by Mr. Vallauri" ("The project of building an Opera House", 1894).

6. Bu gecikmenin ardında ise öncelikle II. Abdülhamit'in şüpheli tavrı sonucu İstanbul'un elektrik şebekesine geç kavuşması, yine filmlerle ilgili sansürün olumsuz etkisi, dini açıdan kadınların salonda film seyretmesinin yasak olması gibi nedenler yatmaktadır (Bozis ve Bozis, 2014: 73).

7. Freely tarih belirtmeden Manukyan Efendi'nin bir süre sonra mülkünü organizatör Arditi ve Saltiel'e sattığını belirtmektedir (Freely ve Freely, 2014: 206-207). Bozis'in anlatımına göre bu satış işlemi en geç 1924'te gerçekleşmiş olmalıdır. Yine Bozis'in *Tasvir-i Efkâr* gazetesinden aktarmasına göre H. Arditi ve Saltiel 18.12.1942 itibarı ile halen İpek, Melek ve Sümer sinemalarının ortağı konumunda olup 650.000 TL varlık vergisi ödemektedirler (Bozis ve Bozis, 2014: 146-147).

8. Bugün Yeşilçam Sokağın geride sola dönen kısmı 1905 Goad haritasında Yeşil Sokak (Rue Yechil) olarak işaretlidir.

Kaynakça

- Bozis, Y., S. Bozis (2014), *Paris'ten Pera'ya Sinema ve Rum Sinemacılar*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
- Can, C. (1994), "Cercle d'Orient Mimari", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 2, s. 409-410), İstanbul: Kültür Bakanlığı - Tarih Vakfı
- Cercle d'Orient Yönetim Kurulu Defteri toplantı tutanakları (1882).
- Dağdelen, İ. (Ed.) (2007), *Charles Edouard Goad'ın İstanbul Sigorta Haritaları*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü
- Delanoë inaugure le cinéma le Louxor - 17/04 (2013, April 17), alıntıldığı site <http://www.bfmtv.com/mediaplayer/video/delanoë-inaugure-le-cinema-le-louxor-1704-51458.html>
- Freely, B., J. Freely (2014), *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
- Koloğlu, O. (2005), *Cercle d'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, İstanbul: Boyut Kitapları
- KTVKK (2013), KTVKK Cercle d'Orient dosyası
- Kula Say, S. (2014), *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Vallauri'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- La Reouverture du Skating Palace (1909, December 14), İstanbul
- Les Amis du Louxor (2016), Retrieved from <http://www.lesamisdulouxor.fr/>

Naum-Duhani, S. (1947), *Vieilles Gens Vieilles Demeures Topographie Sociale de Beyoğlu au XIXème Siecle*, İstanbul: Touring et Automobile Club de Turquie

Naum-Duhani, S. (1956), *Quand Beyoğlu s'appelait Pera Les Temps qui ne reviendront plus*, İstanbul: La Turquie Moderne

Osmanlı Bankası Arşivi (t.y.), Abraham Paşa'nın İflası. Retrieved from <http://www.obarsiv.com/ab-abraham-pasa.html>

d'Ostoya (1858, 1860), Plan Général de Galata, Pera et Pancaldi

Scognamillo, G. (2008), *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*, İstanbul: Metis Yayınları

Skating Palace (1909a, September 9), *Stamboul*, İstanbul

Skating Palace (1909b, October 18), *Stamboul*, İstanbul

Tanatar Baruh, L. (2009), "The Transformation of the 'Modern' Axis of Nineteenth-Century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü

Üsdiken, B. (1999), *Pera'dan Beyoğlu'na 1840-1955*, İstanbul: Akbank Yayınları

From "Serkldoryan" Block to Grand Pera: Benefits and Losses

These days, Beyoğlu, Istanbul's socio-cultural focus at all times, witnesses the launching of a new "culture-arts-entertainment-gastronomy and fashion center" with a mall and eight cinema halls named Grand Pera at its heart, as a replacement of a century-old known and heavily-used building group named Serkldoryan-cinema Emek block, comprising the historical Cercle d'Orient club building, Emek cinema, Melek and İsketing apartment blocks and the adjacent İpek and Rüya cinemas. Standing at this spot, we can clearly remember the pulling down of the cinema Emek that very vividly functioned here until 2013, the emptying of the icon shops at the entrance of the Cercle d'Orient building, the protestations and the police intervention against them.

The firm holding the 25-year property rights of Grand Pera, having covered high construction and restoration costs, having spent immense efforts in cooperation with the police to eliminate protestors, has finally seen the finish line and now in a very natural and realistic business logic promotes the new complex to maximize its benefits and receive the financial returns of its investments. This surely has its risks, for it needs the approval, credit and liking of the Istanbul citizen. Hence it is necessary to erase the harsh memories of gaseous, armed intervention against local and international protesting civilians, the driving of bulldozers into historical buildings, to present the new product in a most graceful manner and to vindicate from this past troublesome process.

As for us the Istanbul citizens who are presented with this proposition, we too need to make a similar assessment about what we have given and its returns. After all these tumults is there a win-win situation as indicated in Grand Pera promotions and can we comfortably acquit what has been lived through? To make this assessment, we need to understand the qualities of this urban block before the irreversible intervention in 2013 and to evaluate it not as any lot with a very high m2 price, but as a totality of places with an ever pulsing history of dense and high-quality urban life. Hence this paper aims to discuss, what this place was and what urban life it presented and could continue to present to citizens, what the new package gives us, as well if and how alternative solutions could be realised.

1870 Yangınından Sonra Beyoğlu'nda İki Bina Yatırımı ve Bir Sokak

Lorans Tanatar Baruh

Kırım Savaşı bitiminde, 18 Şubat 1856'da ilan edilen ve eşit vatandaşlık hakları veren Islahat Fermanı'nın sonrasında 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletler sistemine dahil edilerek "Avrupa Konseri"nin bir üyesi olarak kabul görmesi ve kapitalist ekonomiye hızla eklenmesi hızlı bir dönüşümün habercisiydi. İmparatorluğun başkenti İstanbul, 1890'da Sirkeci Tren İstasyonu, 1896'da Galata ve 1900'de Eminönü rıhtımlarının tamamlanmasıyla birlikte, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Avrupa ile olan ticaret hacmini katlayarak artırdı. Yeni ekonomik aktörlerin yerleşmesiyle birlikte, kentin büyüyen nüfusunun ve kurulan yeni şirketlerin talepleri, kentsel dönüşüme önemli bir ivme kazandırarak, altyapı projelerine olduğu kadar yeni apartman binaları, otellerin ve iş hanlarının yapımına yol açtı. Osmanlı devletinin inşa etmiş olduğu askeri kışlaların açmış olduğu Taksim-Harbiye-Levent yolu üzerinde (Cezar, 2002: 468) kuzeye doğru gelişerek büyüyen kentte, 1845 yılında Galata Köprüsü'nün açılmasıyla, Haliç'in iki yakasında bulunan iki önemli ticaret bölgesi Eminönü ve Galata fiziksel olarak bağlandı. Ardından Galata, 1864-1865 yıllarında işlevi kalmamış ve harap haldeki surlarının yıkılmasıyla birlikte, simgesel olarak Pera ile birleşti. Sirkeci'de 1865 Hocaşâa yangınının ertesinde yapılan düzenlemelerin ardından, Galata'da 1865'de surların yıkılmasının tamamlanmasıyla oluşturulan yeni sokakların iki yanındaki arsaların inşaatına açılması ile, Pera'da ise 1870 büyük yangının sonrasında yeni binalar yükseldi. Sirkeci'den Taksim'e doğru uzanan aksta, önceleri geniş parsellere (300-1.000 m²) dört katlı binalar yapılırsa da, XX. yüzyıl başına gelindiğinde inşaat alanlarının daralması (60-300 m² arası) ile birlikte kat sayısı arttı. 1891 tarihli Ebniye Kanunu (Young, 1906: 137-148; Ergin, 1995: 1700-1714) sonrasında beş-altı katlı binaların yapımına izin verildi (Tanatar Baruh, 2009: 133-134).

Bu dönüşüm, Galata veya Pera için surların yıkımı dışında çoğu zaman küçük boyutta

ve Karaköy Meydanı veya Okçumusa Sokağı örneklerindeki gibi mevzi olarak gerçekleşti. Ancak 1870 Galatasaray-Taksim büyük yangınının (*Resim 1*) Tarlabası tarafındaki 480.000 metre-karelik bir alanda 163 mahallede –gazetelerde yangının boyutlarının çok daha büyük olduğu belirtilse de– en az 3.000 binayı yakıp kül etmesi¹ (Çelik, 1998: 53; Tanatar Baruh, 2009: 97-98), tüm o bölgenin yeniden inşasını gerekli kılıyordu. 5 Haziran Pazar öğleden sonra saat iki sularında Taksim'de Ermeni Kilisesi'nin yakınlarında bulunan Feride Sokağı'nda çıkan yangın, olayın tanığı Dr. Brunetti'nin aktardığı üzere (Brunetti, [1870]), rüzgârın da etkisiyle büyük bir hızla yayıldı. Sonuçta Cadde-i Kebir'in Galatasaray'a kadar olan kesiminde birçok ahşap ve kâğır binayı ortadan kaldırdı (*Resim 2*). *Levant Herald*'ın 7 Haziran 1870 tarihli ekinde, yangının Naum Tiyatrosu, Café du Luxembourg, Café Mokos, Opera, Bon Marché mağazaları, Amerika ve Portekiz konsoloslukları ile Yeniçarşı Sokağı'nın köşesindeki Galatasaray Karakolu'nu ve birçok bina, kilise, camiyi yok ettiği, çok sayıda kişinin evsiz kaldığı yazmaktaydı. Ayrıca Osmanlı Bankası ve diğer resmi kuruluşlardan yangınzedeler için yardım parası toplandığı duyuruluyordu (Akın, 2002: 335-336; *Levant Herald*, 7.06.1870, ek; 14.06.1870: 164)

Büyük Beyoğlu yangınında resmi açıklamalara göre 65 sokak zarar görmüştü (*Levant Herald*, 9.6.1870: 149). Bunların arasında Sakız Ağacı, Karnola, Abanos, Mektep, Bayram, Yeşil, Kalyoncu Kuluk sokakları ve Şerbethane Vadisi

Resim 1, Büyük Beyoğlu yangını, 1870 (David M. Kohen izniyle).

ile Aynalı Çeşme mahallesi tümünden yok olmuştu (*Levant Herald*, 7.6.1870, ek). Yangından sonra bölgenin yeniden inşası için Altıncı Daire Belediyesi'nin mühendis ve mimarlardan oluşturduğu komisyonun Cadde-i Kebir'in genişliğinin yetersiz kalmasından dolayı Hammalbaşı'ndan Kalyoncu Kuluk ve Tarlabası üzerinden Taksim'e daha geniş yeni bir cadde açılmasını öngören "id-dialı" planı (*Levant Herald*, Haziran 1870: 173, 197, 204-205), gerek istimlakı istemeyen gerekse mülklerinin değerlerini düşebileceğinden korkan arsa sahiplerinin itirazı ve protestosu üzerine bir kenara bırakıldı (*Levant Herald*, 19.09.1870: 432). Böylelikle, mülk sahiplerinin önermiş olduğu Hammalbaşı, Tiyatro Sokağı ve Deveaux Sokaklarının düzenlenmesi dışında, bölgenin tekrar yapılmasında sokak ve adaların boyutlarında herhangi bir değişikliğe gitmeyerek yangın öncesi kadastral planın sınırlarına sadık kalan bir yeni yapılanma söz konusu oldu (Çelik, 1998: 54-55). Tek yaptırımı 1875 Turûk ve Ebniye Nizamnamesi uyarınca tüm binaların kâgir olarak inşa olunması şartı olabildi. Yeni emlak yatırımı için çok cazip olan bu alanda, 1880'lerden itibaren üst gelir düzeyine hitap eden prestijli apartman binaları eski ahşap ve kâgir binaların yerini aldı. 1895-1905 yıllarında ise yapılan emlak yatırımları Pera'da en üst düzeye ulaştı (Tanatar Baruh, 2009: 120). Bu yazı, bölgede yangın sonrası inşa edilen ve günümüzde tartışmalı rekonstrüksiyonlara sahne olan iki önemli binaya, Cerc-

le d'Orient binası ile yan sokağındaki günümüzde Demirören AVM olarak işlevlendirilen Deveaux Apartmanlarına, yatırımcılarına ve çok katmanlı mülkiyetlerine mercek tutmasının yanı sıra iki bina arasında yer alan ve günümüzde Yeşilçam Sokağı olarak bilinen çıkmaz sokağın XX. yüzyıl başında düzenlenmesinin nasıl ve hangi şekilde mümkün olabildiğinin ipuçlarını vermeyi amaçlamaktadır.

Üst Düzey Bir Devlet Görevlisi Abraham Paşa ve Cercle d'Orient Binası

1883 yılında Alexandre Vallauri'nin yapmış olduğu Cercle d'Orient binasının² yerini ve arkasındaki arsayı banker Eustache Eugenidi'den³ satın alan Abraham Paşa [Eramyan/Yeremyan], 13 Ekim 1891 tarihinde Osmanlı Bankası'ndan senelik %8 faizle bir sene sonrasında ödenmek üzere 52.000 lira borç almış ve karşılığında Beyoğlu'ndaki konak ve arsasını ipotek ettirmişti (OBA, XKHY002 00539). Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın sarraflığını yapmış Eğinli Ermeni bir aileden gelen, Hıdiv İsmail Paşa'nın İstanbul kapı kâhyası, II. Abdülhamid tarafından da Ayân azalığına tayin edilen Devlet Şûrası azası Abraham Paşa İstanbul'da fevkalâde bir debdebe içinde yaşıyordu (Pamukciyan, 2003: 379-380; Eldem, 1993: 59-60). Beyoğlu'nda Cercle d'Orient kulübünü barındıran Abraham Paşa konağının yanı sıra Büyükdere'de Kocataş Gazoz Fabrikası'nın arsasında bulunan ve

Resim 2. Büyük Beyoğlu yangınından etkilenen bölgenin planı (Dr. Brunetti, *Episode de la Catastrophe de Péra, İstanbul / SALT Araştırma*).

daha sonra yanan yalı⁴ ile Büyükdere'den Belgrad Ormanı ve su bentlerine kadar uzanan çiftlik⁵ ve Beykoz'dan Riva'ya uzanan geniş koru onundu. Ava, kumara ve borsaya düşkün Abraham Paşa, XIX. yüzyıl sonu İstanbul yaşamının renkli simalarındandı. Abraham Paşa, Osmanlı Bankası'ndan 1892'de 6.000, 1893'te ise 30.000 liralık iki avans daha aldı (OBA, XKHY002 00539). Dara düşen Abraham Paşa'nın toplam 88.000 liraya ulaşan borcunun bir kısmı karşılığında tahvil portföyünü 1896'da bankaya devretmesi (OBA, XKRC001 01345) yeterli olmadı, bakiyesini iki sene sonra konağını ve arkasındaki arsayı banka genel müdür yardımcısı Gaston Auboyneau adına⁶ devrederek tasfiye edebildi.⁷ (OBA, CDPV007 00117; El-dem, 199: 214).

22 Mayıs 1893'de *Le Moniteur Oriental*'in yayımlamış olduğu haber, Cercle d'Orient Kulübü'nün arkasındaki geniş alanda yer alacak görkemli bir tiyatro projesinin detaylarını vermektedir. Yazıda tiyatro projesinin aynı zamanda bir Pera sakini olan Alexandre Vallauri tarafından yapıldığını, inşaatının ise saray mimarlarından Mihran Efendi⁸ (BOA, DH.MKT. 958/18) tarafından Abraham Paşa sayesinde gerçekleşeceğini ve temelinin de gazetenin çıktığı tarihte atılacağını haber aldıklarını yazmaktaydı⁹ (*Le Moniteur Oriental*, 22.5.1893). Osmanlı Bankası'nda ipotek olarak verildiği tarihlerde gerçekleştirilmek istenen bu projenin izleri arşivdeki Abraham Paşa dosyasından okunabilmektedir. 1894'te Abraham Paşa Cercle d'Orient binasının arkasına 1.568 metreka-re kapalı alana sahip çok amaçlı bir pist yapımı için sözleşmeyi Alexandre Vallauri ile imzaladı (OBA, XKHY002 00539 00051). Çevresinde bisiklet pistinin olacağı ve gereğinde mobil bir sahne ile konserlerin verilebileceği ve baloların yapılabileceği bir mekâna dönüşebilen bir tenis sahası tasarlanmıştı. Ancak proje yapılan 4.500 liralık ön ödemeye ve izin için belediyeye başvurulmasına rağmen 1905 tarihli Goad sigorta planından anlaşılabileceği üzere gerçekleşmez (OBA, XKHY002 00539).

Osmanlı Bankası, çatı katı ile birlikte beş katlı Abraham Paşa Konağını, en büyük kiracısı Cercle d'Orient'in dışında cadde üzerindeki büyük ve güzel mağazalarıyla¹⁰ ile birlikte devraldı. Kiracıları arasında, 140 numarayı kirala-yan ünlü tüccar terzi Mir & Cottureau,¹¹ 144'ü kiralayan Paris'ten son moda kristal, porselen, heykel, bronz eşya vs getiren sultanın tedarikçisi Anthèmes Chavin¹² (*Annuaire Oriental*,

1885: 404), 146 numarada “vezirlerin bile baş-larını emanet ettikleri usta berber” Théodore Stavraki¹³ (Duhani, 1982: 93; *Annuaire Ori-ental*, 1909: 1328) ile apartman dairesini tu-tan Rus Büyükelçiliği'nin askeri ataşesi Peskoff gibi prestijli isimler bulunuyordu. Banka, arka-daki arsanın değerini artırmak ve inşaat için kısa bir süre sonra harekete geçecekti; sokağın diğer kullanıcılarıyla anlaşarak düzenlenmesinde etkin bir rol üstlendi.

Yabancı Bir Yatırımcı, Emile Deveaux ve Deveaux Apartmanları

Osmanlı Bankası Genel Müdürü Morgan H. Foster döneminde genel müdür yardımcılığı görevini üstlenmiş olan Emile Deveaux, Beyoğlu'nda Ağa Hamamı Sokağı'nda Gala-tasaray Hamamı'nın yakınında geniş bahçeli bir evde ikamet ediyordu (Huber, 1895). De-veaux, 5 Haziran 1870 tarihli yangın sonrası oluşturulan yardım komitesinde görev alması-nın avantajıyla ve Osmanlı Bankası idarecileri-nin sağladığı iş takip kolaylığı sayesinde ikamet ettiği yere yakın bir alana yatırım yaptı. Yan-gın öncesi, d'Ostoya planından (1858-1860) anlaşıldığına göre Cadde-i Kebir üzerinde bir-kaç kâgir küçük binanın yanı sıra arka tarafta bir sirk alanı olarak kullanılan ahşap bir yapı vardı (Yalman, 2006: 56). Yangından son-ra 1871'de Olimpik Sirki'nin yerine Alhamra Tiyatrosu inşa edildi, ancak o da 1874 yılın-da yandı (*La Turquie*, 28.11.1874; And, 1972: 210). 1869'da Altıncı Daire-i Belediye'de Mahmud Paşa'nın başkanlığında kurulan ka-dastro komisyonunda görev alan ve Sakızağ-a-cı Sokağı'nda mimarlık bürosu bulunan Gio-vanni Battista Barborini¹⁴ yeni bir tiyatro bi-nası inşa etti. 9 Kasım 1875'de açılan Varyete Tiyatrosu'nun (Akın, 2002: 260; *La Turquie*, 10 Aralık 1875) sahnesi arkada olsa da girişi-ni Cadde-i Kebir üzerinde tasarladı. Daha son-ra sırayla “Verdi” (1879) ve “Odeon” (1896) adını alan bu tiyatronun¹⁵ Cadde-i Kebir'deki numarası 134 idi; hemen yanında 130-132 nu-marada 1902'de “Deveaux Apartmanları” ola-rak adlandırılacak Luxembourg Hotel'in giri-şi bulunuyordu¹⁶ (*Annuaire Oriental* 1903: 1054) (*Resim 3*). XX. yüzyılın başında sinema-ya dönüşecek olan tiyatro ve Café de Luxem-bourg ile beş katlı Deveaux Apartmanlarının inşa detaylarını aktarır belgelere sahip olmasak da Cercle d'Orient binası ile aralarındaki yolun düzenlenmesine dair detaylı dosya bu işin süre-cini gözler önüne sermektedir.

Resim 3. Deveaux Apartmanları, 1930'lar (Fotoğraf: Selahattin Giz / Yapı Kredi Tarihi Arşivi Selahattin Giz Koleksiyonu).

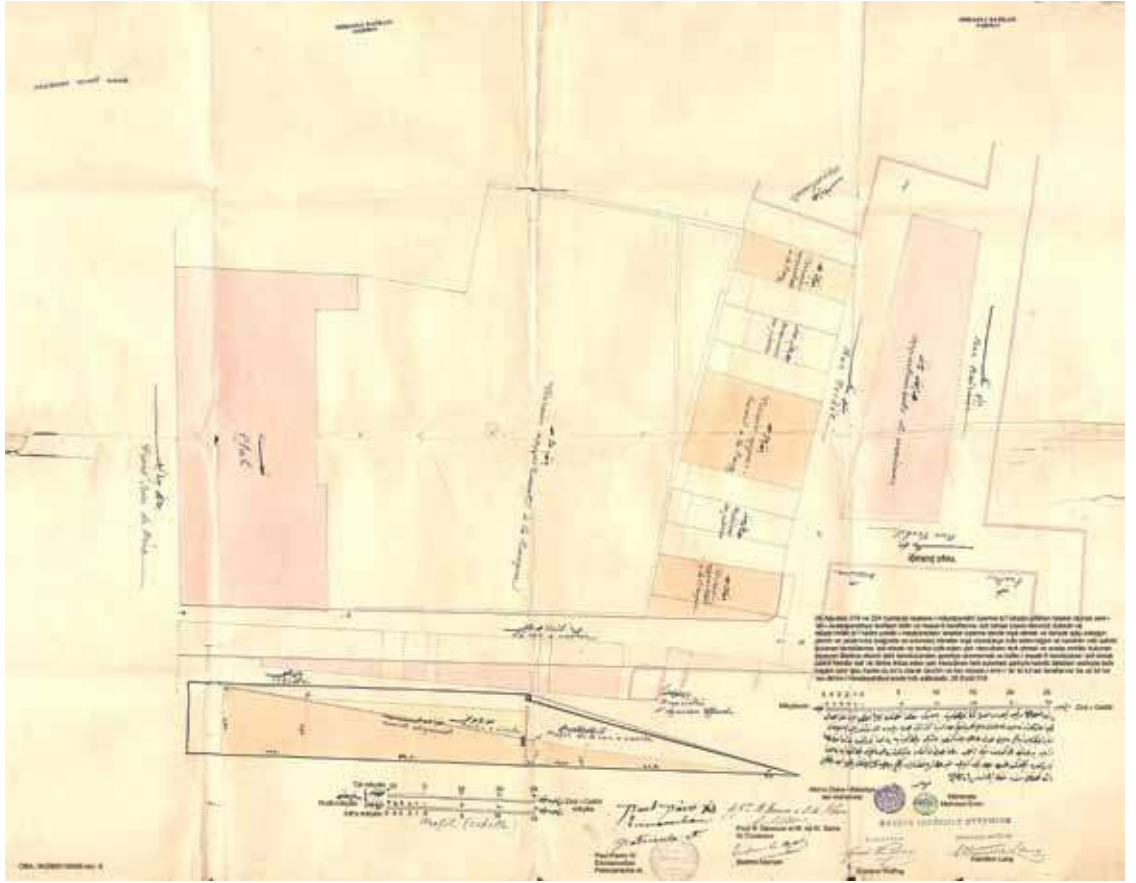
Genel Müdür Morgan Foster'ın rahatsızlığı sırasında devlet ile ilişkileri yürüten Emile Deveaux'nun sert ve esnek olmayan mizacı, 9 Ağustos 1888'de maliye nazırlığı görevine ikinci kez getirilen Agop Kazazyan Paşa¹⁷ ile itilafa düşmesine neden oldu. 1875-1879 yıllarında, Osmanlı Bankası'nda çalışmış olmasına rağmen (OBA, PP 055 14), Fransız sermayesine ve bankaya düşmanlığı bilinen Agop Paşa'nın Fransa büyükelçisine bankayla olan ilişkilerin düzelebilmesi için yönetimin değişmesi talebinin sonucunda, Deveaux görevinden alındı. Eylül 1889 yılında Sadrazam Kâmil Paşa'ya gönderilen bir yazıda, bir süredir sağlık sorunları yaşayan Morgan H. Foster'ın ülkesine dinlenmeye gideceği, Emile Deveaux'nun ise ailevi nedenlerle Paris'e döneceği belirtiliyordu (BOA, HR.TO 379-54). 1868'de Osmanlı Bankası'nın İstanbul'daki Genel Müdürlüğü'ne çalışmaya gelmiş olan Emile Deveaux (*Indicateur constantinopolitain* 1868: 117; OBA, PP 915 25), bir süreliğine İsviçre'de Divonne-les-Bains'de dinlenmeye çekilse de İstanbul'a döndü. Düyun-ı Umumiye'de öncelikli tahvil sahiplerinin temsilcisi göreviyle Beyoğlu'nda Ağa Hamamı Sokağı'ndaki evinde yaşamaya devam etti. 1892'de vefat ettiğinde, veraseti, o zamanlar halen reşit olmayan çocukları Marie Joseph Raoul ve Marie Gasparine Marguerite'e İstanbul'daki Fransız yetkilileri önünde okundu. 18 Mart 1893'de mülkleri devralan oğlu Raoul¹⁸ ve Marki de Saint-Seine

ile 1897'de evlenen kızı Marguerite¹⁹ Paris'e yerleşeler de, İstanbul'da onları temsil eden Belçikalı avukatları Gustave Coûteaux aracılığıyla mülklerinin değerlendirilmesine yönelik yeni yatırımları yapmaktan geri kalmayacaklardı.

Çıkamaz Sokak

Cercle d'Orient binası ile Odeon Tiyatrosu arasındaki 2,25 metre genişliğindeki çıkamaz sokak İslam hukukuna göre sahiplerinin özel mülkü olarak görülmekte²⁰ ve taraflar arasında yarı yarıya paylaştırılmakta idi (OBA, XKZB001 00007 00003). Mülklerinin değerini artırmak isteyen Osmanlı Bankası, Paris ve Londra komitelerinden gerekli izni aldıktan sonra sokağı çıkar hale getirebilmek için Deveaux'nun ailesinden sokağın genişletilmesi için ihtiyaç duyulan bölümü satın aldı. 1900'de imzalanan anlaşmaya göre Raoul ve Marguerite Deveaux 243 metrekarelik yeri 5.800 lira karşılığında verdi. Bu alan, sokağın 6,70 metreye genişletilmesi için kullanılacaktı. Her iki taraf da sokağa açılan evler veya dükkânlar inşa ettiği takdirde kaldırımını ve kanalizasyonunu yapmakla yükümlüydü. Daha önce yapılan altyapı kullanılsa da yapım masraflarının yarısı ödenecekti. Son olarak da Osmanlı Bankası sokağın Yeşil Sokak'a kadar genişletilmesini üstleniyordu (OBA, CDPV009: 49). Bu anlaşmanın imzalanmasından birkaç ay sonra gelen 8 Eylül 1900 tarihli resmi yazı üzerine sokağın genişletilmesi

Resim 4. Deveaux Sokağı'nın açılmasına dair plan, 1900 (SALT Araştırma, Osmanlı Bankası Arşivleri).

ile ilgili detaylı plan hazırlandı ve tarafların imzasıyla 3 Ekim 1900 tarihinde Şehremaneti'ne sunuldu (Resim 4). Sokağın genişletilmesi için kullanılacak alanların üzerinde bulunan mülklerin sahipleri tarafından yıkıtılması ve masrafların da kendileri tarafından karşılanacağı konusunda mutabık kalındı. Sokağın Yeşil Sokak'a bağlanabilmesi için 1866 yılında açılan ve Andon Tülbentçiyen tarafından tasarlanan Ermeni Katolik Patrikhanesi'nin (Tcholakian, 1998: 293, 298) yanında bulunan Bedros Azarian'a ait arsanın da bir bölümünün yola bırakılması gerekiyordu. Bedros Azarian bu kısmı, yeni açılan sokaklarda binanın değerinin artmasından dolayı alınan şerefiye vergisinin ödenmemesi şartıyla, bilabedel verdi. Diğerlerinde olduğu gibi buraya inşa edilecek binanın kaldırımı ve kanalizasyonu bina sahibine ait olacaktı.

Deveaux ailesine ait üç mülk, Cadde-i Kebir üzerinde 138 ve 138 A kapı numaralarında bulunan ve berber dükkânı, gediği ile ahırların bulunduğu toplam 487 metrekarelik alan ile Cercle d'Orient tarafında Gaston Auboyneau adına kayıtlı 145 ve 150 numaralı dükkânlar sokağın genişletilebilmesi için bilabedel şehremanetine bırakıldı. Şehremaneti Hendesehane Dairesi'ne teslim edilen 3 Kasım 1900 tarihli harita, bu anlaşmayı teyit etmekte ve sokağın genişlemesine dair detayları ve sınırları göstermekteydi (OBA,

XKZB001 00008 00006) (Resim 4). Bu işlemin ardından, Gaston Auboyneau'nun yazmış olduğu, arsaların bilabedel verildiği ve kamu yararı gözetildiği ileri sürerek satış vergisinin alınmaması konusundaki yazı (BOA, İ.HUS 96) Sadaretçe uygun bulundu. Başvuruya cevap olarak kaleme alınan Sadrazam Ferid Paşa'nın yazısında, her ne kadar sokağın düzenlemesi Gaston Auboyneau tarafından talep edilmişse de satış vergisinin alınmamasının kararlaştırıldığını ve Defter-i Hakani Nezareti ile Şehremaneti'ne gerekli bilgilendirmenin Dahiliye Nezareti tarafından yapılacağı bildirilmekteydi (OBA, XKZB001 00007 00001).

1903 yılının sonunda yeni sokak tamamlandı (Annuaire Oriental 1904: 1052) (Resim 5). Deveaux ailesinin cömert bağışına atfen sokağa "Deveaux" adı verildi ve sokak isimlerinin Türkçeleştiği 1930'a kadar da öyle kaldı.²¹ Sokağın yeni ismi sokağın her iki sahibi için de uygundu. Sokağın ismi Deveaux ailesinin mülküne işaret ettiği kadar Osmanlı Bankası'nın hafızasına da işaret etmekteydi. Bu sokak düzenlemesi her iki taraf için de mülklerinin değer kazanması açısından kazançlı bir yatırım olsa da –ki burada Cercle d'Orient'in arka arsasının değerlendirilebilmesi açısından Osmanlı Bankası'nın avantajının daha büyük olduğu görülüyor– Cadde-i Kebir'i Tarlaşaşı'na çıkar hale getirerek sokağın kamu-

Ottomana'nın açıldığı belirtilmekteydi (*Annuire Oriental*, 1921: 1019).³¹ Cinema Ottomana, 1924 yılında "Melek Sineması" oldu³² (Evren, 1994: 156; Üsdiken, 1999: 185). Belediyenin II. Dünya Savaşı yıllarında Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütü Kırdar döneminde satın aldığı³³ Cercle d'Orient binasının ve arka arsaındaki mülkleri, Menderes'in İstanbul imarı çalışmaları esnasında Emekli Sandığı'na devretti (*Milliyet*, 23.11.1956).³⁴ Akabinde sinema yenilenerek 1958'de "Emek" adını aldı (*Milliyet*, 13.02.1958).

Cercle d'Orient ve Deveaux Apartmanları'na yakından bakmak XIX. yüzyıl Beyoğlu'sunun dönüşümü ve inşasının arkasındaki dinamikleri ve aktörleri incelememize imkân tanımaktadır. Devletin kenti okunur kılarak kontrolünü artırma siyaseti ve "modern" elitlerin "Batılı" bir kent özelemlerini gerçekleştirmeye çalışan Altıncı Daire, toprağın sahibi vakıflar ile yeni binaları inşa eden yatırımcılar arasında yürütülen karmaşık bir müzakere sürecinin sonucunda bu alan şekillendi. Kuzeye doğru gelişen kentte Galatasaray'dan Taksim'e uzanan aksı dönüştürmek ve özellikle 1875 finansal krizinin sonrasında, 1890'lardan itibaren gelişen ekonominin dinamizmine ve artan talebine cevap verecek binaları inşa etmek 1891'de binaların irtifasının artırılmasının avantajını da kullanmak isteyen emlak yatırımcıları için kaçınılmaz bir fırsat yaratıyordu. Nitekim Taksim-Sirkeci hattında, emlak yatırımları 1895-1905 yılları arasında çok hızlı bir artış gösterdi (Tanatar Baruh, 2009: 223). Beyoğlu yangını sonrası düzenlenmesi her ne kadar önceki parsellerin boyutlarına sadık kalmış olsa da 1891 Ebniye Kanunu'na göre, caddenin genişliğine göre belirlenen irtifanın değişmesiyle birlikte, binaların kat sayısı arttı. Yeni nizamnameyle binalar arasında yükseklik farkı artsa da, Tünel-Galatasaray arasındaki aksine, Galatasaray-Taksim arasında caddenin Tarlabası tarafında yeniden inşanın getirmiş olduğu belli bir düzen gözlemlenmek mümkün-

dü. Yatırımların büyüklüğü finansal güce bağlı olmakla beraber kapitalist dünya ve belediye ile kurulan ilişkiler ağıyla da örtüşmekteydi. Kuşkusuz bu durum yalnız iki bina ile sınırlanmaz, Ragıp Paşa, Zographos ve Camondo'nun caddedeki binaları bu duruma farklı örnekler oluşturmaktaydı. Cadde-i Kebir üzerindeki binaların çoğu hem bir yatırım aracıydı, hem de prestij için inşa edildi (*Resim 6*). Gerek Cercle d'Orient binası gerekse Deveaux Apartmanları tartışmasız yatırım amacını taşıyordu. Özellikle Cercle d'Orient binası Abraham Paşa için, aynen II. Abdülhamid'in mabeyincisi Ragıp Paşa'nın 1896 tarihinde inşa ettiği Rumeleli Apartmanı'nda olduğu gibi, aynı zamanda bir prestij göstergesiydi.

Bugüne Dair

Bugün "Yeşilçam Sokağı" olarak bilinen Deveaux Sokağı halen olduğu gibi duruyor olsa da sokağın iki tarafında bulunan Cercle d'Orient ve Deveaux Apartmanları yatırım amaçlı tekrar şekillendi. Rakım Ziyaoğlu'nun, belediye kadrolarında çalışmış olan ve 1947'de binaya yerleşen Hüseyin Topbaş'ın anlatısından aktardığına göre Deveaux'nun torunu Matmazel de Sassen (Saint-Seine)³⁵ 1948'de binadaki payını onlara sattığında halen kendisine ait olan apartman dairesinde oturuyordu (Ziyaoğlu, 1989: 113-114). Bina 1950'lerde geçirmiş olduğu yangından sonra yeniden yapılarak ofis hanına dönüştü³⁶ (Atasoy, 2011). Tüm mimari özelliklerini kaybeden Deveaux apartmanını (veya sonraki adıyla Sin-Em Han) sahibi Umum Sigorta Şirketi'nden 1980'de satın alan Demirören, bir süre kullandıktan sonra 1996'da boşaltıp atıl bıraktı ve ardından binayı tamamen yıktı. Demirören binası, arkasındaki binaların da eklenmesiyle, günümüzde gittikçe daha çok bir açık hava AVM'sine dönüşen İstiklal Caddesi'nde, 2011 yılında büyük bir alışveriş merkezi olarak açıldı. 1983'teki yangında harap olan Cercle d'Orient binası ise restore edilerek, arkasın-

Resim 6. İstiklal Caddesi afişinde Cercle d'Orient ve Deveaux Apartmanları (Beyoğlu Belediye Başkanlığı, 2004 / SALT Araştırma, Fotoğraflar).

da Emek Sinemasının yerinde yükselen binanın gölgesinde, yeni nesil bir alışveriş merkezi veya güncel bir ifadeyle “yaşam merkezi”ne dönüştü.

1970’lerde apartman olma özelliğini büyük ölçüde kaybeden, 2000’lerden itibaren de artan kira rayıçları nedeniyle esnafını da kaybeden veya çeşitli yatırım projeleri için boşaltılan ancak süreçler uzadığı için kullanılmadıkça köhneleşen bu binaların tekrar kazanılması gerektiği açıktır. Bu binaların yeniden işlevlendirilmesi özel sektöre bırakıldığında, yapılan yatırımın beklenen getirisinin yüksek olması bu dönüşümün itici gücü olarak öne çıkmaktadır. Bu da birçok örnekte görüldüğü üzere irtifanın artırılması ve/veya çevresindeki irili ufaklı binaların eklenmesiyle inşa alanının genişlemesiyle mümkün olmaktadır. Bu nedenle de binalar tekrar inşa edilirken, eskisinden çok daha büyük yapılmaktadır. Böylelikle, bina yüksekliği ile sokak genişliği arasındaki oran tamamen kaybedilmekte ve birbirinden çok farklı boyutta yapı oluşumunun önüne geçilememektedir. İstanbul’un en önemli yaya aksı, insan ölçeğinden uzaklaşmaktadır.

Kültürel mirasın bir değer olarak yükseldiği günümüzde, bu mirasın korunmasının yanı sıra yeniden işlevlendirilmesine yönelik toplumun farklı kesimlerinin katkı verdiği derinlemesine araştırmaların yapılması gittikçe önem kazanmaktadır. Ancak sonrasında bu çalışmalar yatırım yapan kesimle birlikte tartışılıp yapıcı çözümlere ulaştırılmadıkça ve her yenilemeden çeşitli kazançlar sağlayan ve kentsel dönüşüm taleplerinin baskısı altında olan belediyelerin bulunduğu yer yatırımcılara daha yakın oldukça yalnızca ekonomik büyümeye indekslenen bir dönüşüm kaçınılmaz olmaktadır. XIX. yüzyılda da benzer bir durum söz konusu olmasına rağmen siyasi belirsizlik, finansal gücün sınırlı olması ve önemli sayılabilecek müdahalelerde, toplumsal muhalefetin daha az olacağı, yangın sonrası düzenlemenin tercih edilmesi, kentin dönüşümünün parçalı olmasına yol açmıştır. Bugün bir megapol olan İstanbul’un kentsel müdahalelerin ölçeği çok daha büyük olduğu gibi, tüm kente yayılmakta ve çoğunlukla 2000’li yıllardan sonra güçlenen sivil toplum ile kurumlarının önerileri dikkate alınmadan, kentsel dönüşüm siyasasını izleyen devlet, uygulayan yerel yönetim ve işi üstlenen yatırımcı arasındaki müzakerelerle projeler gerçekleştirilmektedir.

Diğer yandan binalar mutenalaştıkça ve kimliksizleştirildikçe, İstiklal Caddesi yaşamların kurulduğu mekânlar olmaktan ziyade belirli bir kitle ve turistler için dünyanın her yerinde bu-

labilecekleri markaların dizildiği “zamansız” ve “mekânsız” birer “geçiş” noktasına dönüşecektir. Bu kentte yaşayanlar da, tarihin araçsallaştığı ve “sattığı” her yeni dönemde, yaşanmışlığın, aidiyetin ve hafızanın hızla kaybedilmesini ve mekândan bağımsız yeni yaşam modelleri oluşturulmasını, bu mekânla daha önce bir bağ kurmuş olan sivil toplumun ve kuruluşlarının tüm itirazlarına rağmen, tekrar tekrar izlemek durumunda kalmaktadır.

Lorans Tanatar Baruh, Dr. (2009, Boğaziçi Üni. Tarih Bölümü), SALT Araştırma ve Programlar Yöneticisi
loranstb@gmail.com, lorans.baruh@saltonline.org

Notlar

1. Resmi açıklamalara göre 65 sokağın, 163 mahallenin ve 3449 evin yandığı belirtiliyorsa da *Levant Herald* gazetesi zararın bu rakamların üzerinde olduğunu belirtiyordu (*Levant Herald*, 9.06.1870: 149).
2. Cercle d'Orient, yeni tamamlanan Abraham Paşa Konağı'nda, 6 Aralık 1883 tarihinde yapılan törenle yeni yerinde kapılarını açtı (*La Turquie*, 7.12.1883). 1885 tarihli ticaret yılığında Cercle d'Orient'in bulunduğu bina “Abraham Paşa Konağı” olarak geçmektedir. (*Annuaire Oriental*, 1885: 322).
3. Anastase Eugénidi (1797-1860) ile Marietta Agelasto'nun oğlu olarak dünyaya gelen Eustache (1842-1914), Pandia Sechiari ve Hypatia Skilitzi'ni kızı Marie ile evlendi ve altı çocuğu oldu. İçlerinden Hélène Zarifi ile evlenen Etienne Eugénidi (1879-1957) babasının vefatında babası ile kendisinin yürüttüğü Eugénidi & Cie şirketini tasfiye ederek kendi şirketini kurdu (Sturdza, 1999:151; OBA, OFTE 0167).
4. Abraham Paşa'ya (1833-1918) intikal eden “Kara Kâhya” namı ile bilinen Hassa Mimarı Garabet Amira Balyan'ın (1800-1866) yalısı bilahare yanmıştır, Kocataş (Molla Bey) yalısı ile birbirine karıştırılmamalıdır (Erdenen, 1994: 418).
5. Çiftliğin ilk sahibinin Darphane Nazırı, Boğos Bilezikçiyan'ın adıyla da bilinen Bilezikçi Çiftliği, Abraham Paşa'dan sonra Enver Paşa ve Naciye Sultan'a, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mahmud Muhtar Paşa'ya geçti. 1945'te kamulaştırılan çiftlik 1980'de “Eğitim ve Araştırma Ormanı” olarak İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'ne devreldi (Bilezikçi Çiftliği, URL 2).
6. Banka, mülklerini ancak idarecilerinin ismine kaydedirebiliyordu. Bu konu hakkında Tanatar Baruh, 2009: 208-212. 6 Aralık 1910 tarihinde tapu kaydı değiştirilip İsidore Dupuis ismine yapıldı (OBA, CDCPCA017 00076, 3.5.1919).
7. Osmanlı Bankası'nın Abraham Paşa'nın hesaplarına dair 31 Ağustos 1897 tarihli mutabakatta bina 60.000 liraya değerlendirildi. Arsalarla birlikte tüm gayr-ı menkule Vallauri 85.000 lira, Semperini ise 88.000 lira değer biçti (OBA, XKHY002 00539 00029).
8. Bahsedilen kişi Sanayi-i Nefise Mektebi mezunu İzmit doğumlu, Büyükkada İskeleyi ile İzmit Saat Kulesi'nin mimarı Mihran Azaryan (1876-1952) olmalıdır (Pamukciyan, 2003: 66).
9. Nur Akın söz konusu tiyatronun Elhamra Tiyatrosu olduğunu belirtmektedir (Akın, 2002: 264). Ancak Elhamra Tiyatrosu Deveaux Apartmanları'nın arka tarafına 1871'de inşa edildi ve 1874'te yandı.
10. Duhani 1947'de yayımlanmış olduğu *Vieilles gens vieilles demeures, topographie sociale de Beyoğlu au XIXème siècle* kitabında bu iki büyük mağazanın yerini o tarihte bir sürü küçük mağazanın aldığını yazmaktadır. Türkçesi Duhani, 1982: 93.
11. 1850 tarihinde kurulan ve Paris'te bir şubesi bulunan Mir & Cottureau'nun Beyoğlu'ndaki dükkânı daha önce aynı sırada Galatasaray Meydanı'nda bulunuyordu

(*Annuaire Oriental* 1883: 471; 1885: 226). 1881'de ise Asmalımescit'e yakın Derviş Sokağı'nın köşesinde 2 numarada bulunuyordu (Üsdiken, 2000: 263; *Annuaire Oriental*, 1881: 170). *Revue Commerciale du Levant*'ın yayımcısı Ernest Giraud, 1897'de dükkânın bir Fransız kadın tarafından işletildiğini söylemektedir (Giraud, Mart 1897: 202-203). Osmanlı Bankası kayıtlarına göre 1898 ile 1903 yılları arasında sözleşme Adèle Mir ile yapılmıştır (OBA, IMRE 002: 66). Adèle Marie Héloise Mir, Charles Eugène Cottereau ile evliliğinden sonra Cottereau soyadını aldı. Bu da işletmeyi başından beri birlikte götürdüklerini düşündürmektedir (OBA, OFTC0391). Adèle Cottereau 26 Temmuz 1918 tarihinde vefat ettiğinde işi tek oğulları Maurice Cottereau devraldı (OBA, XKSE009 08379).

12. A. Chavin 3 Mayıs 1895'te vefat etti. Osmanlı Bankası'nın 1898-1901 yılları için kiracı bilgilerinde dul eşi C. Chavin'in adı geçmektedir (OBA, IMRE 002: 67 ile XKSE001 00723).

13. Osmanlı Bankası'nın kayıtlarına göre, kira sözleşmesi Nicolaos Stavrakı adınaydı (OBA, IMRE 002: 68; IMRE 003: 173-175).

14. Torino'da İnşaat Mühendisliği Okulu'ndan mezun oldu. 1849'da İstanbul'a gelen Barborini (1820-1891) 1880 yılına kadar kaldı. Beyoğlu'ndaki Hollanda Büyükelçiliği (1858), Moda'daki Santa Maria Kilisesi (1859), Aynalıçeşme'deki Protestan Kilisesi (1861) dahil olmak üzere birçok bina yaptı, 1865 Hoca paşa yangınından sonra Çemberlitaş ve çevresinin düzenlemesini üstlendi. 1867 Paris Sergisinin Osmanlı pavyonu ve Altıncı Daire Belediye binası (1879-83) da onun eseridir. Bunlara Variete Tiyatrosu'nun binaları da eklenebilir (Girardelli ve Can, Ekim 1995: 2-7; Kuruyazıcı, Mayıs-Haziran 2008; Can, 1993-1994: 54).

15. 1909'da sinemaya dönüştürülerek "Eclair" (1909), "Şark" (1933) ve "Lüks" (1951) adlarını alacaktır (Scognamillo, 2008: 176).

16. Binanın girişinde bulunan Café Luxembourg 1913'te bir sinemaya dönüştü. Önceleri "Gaumont" olan adı, sonrasında sırasıyla "Luxembourg" (1914), "Glorya" (1930) ve "Saray" (1933-1986) oldu (Scognamillo, 1993-94: 459-460; Scognamillo, 2008: 185). Scognamillo'nun, apartmanın mimarının Barborini olduğu iddiasının tersine, binanın Odeon Tiyatrosu'ndan bir sene sonra inşa edildiğini belirten Kuruyazıcı, mimarının bilinmediğini söylemektedir. Bir diğer Deveaux binası ise 1884 yılında parselin Sakız Ağaç Sokağı'na bakan kısmında inşa edildi (Kuruyazıcı, 2008; *Annuaire oriental*, 1895: 719; Goad, Pera-Galata, no. 39, pl. 866).

17. Agop [Hagop] Kazazyan (1836-1891), 16 Aralık 1879'da Hazine-i Hassa'da yapılacak ıslahat ve muameleler için müdür unvanı ile getirildiği göreve, 18 Nisan 1880 itibaren Hazine-i Hassa nazırı olarak devam etti. Maliye nazırlığı yaptığı sürede de (19 Aralık 1886-1 Mart 1887 ve 9 Ağustos 1888-15 Mart 1891) Hazine-i Hassa'daki görevini bırakmadı. Kazazyan'ın doğum tarihinin 1831-1833 yılları civarında olduğu belirtilmektedir. Osmanlı Bankası personel dosyasında ise bankaya giriş tarihi olan 1875 yılında 39 yaşında olduğunu belirtmiştir (Pamukciyan, 2003: 268; Bayraktar, 1977).

18. Raoul Deveaux 1907 yılında vefat etti (OBA, XKSE005 04412).

19. 4 Kasım 1873 İstanbul doğumlu Marguerite Deveaux, 17 Kasım 1897 tarihinde Etienne Le Gouz de Saint-Seine (1865-1935) ile evlendi (Généalogie de Arnaud de Leysac, URL 1).

20. Yerasimos "finâ"yı mülkiyet hakkının komşunun mülküne yaklaştıkça azaldığı ortak bir kullanım alanı olarak tanımlar (Yerasimos, 1997: 314).

21. Osman Nuri Ergin'in 1934 yılında yayımlanmış olduğu *İstanbul Şehri Rehberi*'nde, sokağın ismi "Yeşilçam" olarak geçmektedir. 1927 yılında genel nüfus sayımı dolayısıyla çıkarılmış olan 1003 numaralı kanuna göre yollara ve meydanlara verilen tek ve milli adlar, Belediye Encümeni'nin 19.01.1930 tarihli mazbatasıyla resmîyet kazandı (İşli, t.y.: 10; Ergin, 1934: 147 ile 11 G 144).

22. Skating Palace'ın sahibinin adı kaynaklarda geçmemektedir. Bu durum şahsın Skating Palace yatırımını yapan kişi olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ancak bankanın kiraya verdiği mülklerin defterinde "Tambouridès" adı geçmediği gibi 1909 ve 1910 yıllarında Cercle d'Orient'in arkasındaki arsanın kiracısı Mir & Cottereau'nun kefil olduğu F. Suarès, I. Ribas & Cie. olarak kayıt edilmiştir (OBA, IMRE003: 118).

23. *Annuaire Oriental*'in 1909 yılı baskısında Skating Palace görülmezken 1912 tarihli baskısında adı geçmektedir. Scognamillo ise 1911 tarihini vermektedir (Scognamillo, 2008: 184).

24. Osmanlı Bankası'nın 1897-1908 yılları arasında elinde bulundurduğu mülkleri için bkz. OBA, EMRE002, 1896-1908 tarihlerinde mülklerinin kiracılarına ve alınan kiralara dair bkz. EMRE003.

25. 1914 yılı Şark Ticaret Yıllığı'nda Manouk Manoukian'ın işadamı olduğu belirtilmektedir (*Annuaire Oriental* 1914: 565).

26. Tahlı tüccarı ve değirmen sahibi Constantin Mimico'nun şirketi Galata'da Ömer Abid Han'da bulunmaktaydı (*Annuaire Oriental* 1921: 478).

27. 25 Mart sözleşmesi 1 Mayıs'ta revize edilerek Paris Komitesi'nin onayına gönderildi. OBA, CDCPCA017 00076 P002-003, 25 Mart ve 1 Mayıs kontrat metinlerinin karşılaştırılması, 3 Mayıs 1919 tarihli mektubun eki.

28. 1921 yılında Feridiye Sokağı 73 numaraya taşındı (*Annuaire Oriental*, 1921: 585).

29. Osmanlı Bankası'nın yaptığı sözleşmede yer alan Winter Palace'ın Skating Place olarak bilinen çok amaçlı salonun farklı isimlendirmesi olduğu düşünülebilir. Arsada Skating Palace dışında ayrıca bir tiyatro binası olduğu anlaşılmaktadır. 1914 yılı Şark Ticaret Yıllığı'nda Skating Palace'ın adı geçerken, 1921 yılı Şark Ticaret Yıllığı'nda Skating Palace'ın yeni bir tiyatroya dönüştüğü belirtilmektedir (*Annuaire Oriental* 1914: 696 ve *Annuaire Oriental* 1922: 1019).

30. 1914 yılı Şark Ticaret Yıllığı'nda Luigi Leone'un boya işleri yapan bir müteahhit olduğu ve Esatçı Sokağı (bugünkü Deva Sokağı), Sideridis Apartmanı, 8 numaralı dairede ofisi olduğu belirtilmektedir. 1921 yılında ise Figlio ile ortaklığa girip Taksim'e taşınmıştır. Osmanlı Bankası'nın da boya işlerini yapan Leone'nin kiraladığı olduğu barakayı depo olarak kullandığı düşünülebilir (*Annuaire Oriental* 1914: 550, 1921: 443; OBA, CDPV014 00027).

31. 1919 tarihli Osmanlı Bankası belgelerinde Skating Palace'tan ayrı bir tiyatro binasının olduğunun geçmesi, Şark Ticaret Yıllığı'nda belirtildiği üzere tiyatroyun eski Skating Palace olduğu notuna şüphe ile yaklaşmamızı gerektirir. Çok amaçlı kullanıma imkân veren Skating Palace'ın Cinema Ottomana'ya dönüşmüş olması ihtimali daha yüksektir. (Bu konuda ayrıca bkz. Evren, 1993-1994: 156; Üsdiken, 1999: 185.)

32. Üsdiken balkonun 1920'li yıllardan sonra eklendiğini ve sinemanın üzerine de Melek Apartmanının yapıldığını yazmaktadır.

33. *Milliyet* gazetesinin haberinde belediyenin bu binaları bir milyon kuruş bin liraya satın aldığı belirtilmektedir. O günkü değerinin 10-12 milyon liraya geçeceği tahmin edilmekteydi "İpek, Melek sinemalarının bulunduğu bina satılıyor", *Milliyet*, 2.12.1951. Ancak alınan satış kararı şehir meclisi tarafından iptal edildi. "Şehir Meclisinin dünkü heycanlı toplantısı: Beyoğlu'ndaki Serklidoryan binasının satılması sert münakaşalara sebep oldu ve satıştan vazgeçildi", *Milliyet*, 8 Aralık 1951.

34. "Belediye Serklidoryan'ı 25 milyon liraya satıyor", *Milliyet*, 23.11.1956. Binanın satışı 1957 yılında gerçekleşti.

35. Etienne de Saint Seine ve Marguerite Deveaux evliliğinden beş çocukları oldu. Biri erkek dördü kız olan çocuklardan, yalnızca ikisi evlenmiş görünüyor, üç kız kardeş Huguette, Christiane ve Pauline'in evlilik kaydı görünmüyor. Her ne kadar izi sürüleminyorsa da içlerinden biri İstanbul'da yaşamayı seçmiş olabilir (Saint-Seine, URL 3).

36. *Milliyet* Gazetesi Arşivi'nin taramasında bahsi geçen yangının haberine rastlanmadı.

Kaynaklar

- Akın, N. (2002), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları, İstanbul
- And, M. (1972), *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- Annuaire Oriental* (1881, 1895, 1903, 1904, 1909, 1912, 1914, 1921, 1922)
- Atasoy, Z. B. (2011), “1890’ların Deveau Apartmanları ile Demirören AVM aynı binalar mı?”, 14 Aralık 2011. http://www.arkitera.com/haber/5327/1890ların-deveau-apartmanları-ile-demirören-avm-aynı-binalar-mı_ [24.05.2016 tarihinde erişilmiştir]
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)
- Bayraktar, K. (2010), “Osmanlı Devleti’nde Ermeni Kökenli Bir Bürokrat: Agop Kazazyan”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı 58, s. 60-87
- Brunetti [1870], *Episode de la catastrophe de Pera. Souvenir du 5 Juin 1870*, İstanbul
- Can, C. (1993-1994), “Barborini, Giovanni Battista”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, s. 54
- Çelik, Z. (1998), *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı
- Cezar, M. (2002), *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı, İstanbul
- Duhani, S. (1982) *Eski insanlar Eski Evler: 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu’nun Sosyal Topoğrafyası*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1982
- Eldem, E. (1993-1994) “Abraham Paşa”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 1, s. 59-60
- Eldem, E. (1998), *135 Yıllık Bir Hazine: Osmanlı Bankası Arşivinden İzler*, Osmanlı Bankası, İstanbul
- Erdenen, O. (1994), *Boğaziçi Sahilhaneleri, Sarıyer-Yeniköy*, İBB Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları
- Ergin, O. N. (1934), *İstanbul Şehri Rehberi*, İstanbul
- Ergin, O. N. (1995), *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, c. 4
- Evren, B. (1993-1994), “Emek Sineması”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, s. 156
- Girardelli, P. ve C. Cengiz (1995), “Giovanni Battista Barborini à İstanbul”, *Observatoire Urbain*, sayı 8, Ekim, s. 2-7
- Giraud, E. (Mart 1897), “La Rue”, *Revue Commerciale du Levant*, sayı 120
- Goad, Charles E. (1905), Plan d’assurance de Constantinople, Vol II. - Pera & Galata, No: 39
- Huber (1895), Plan de Pera, Taxim, Pancaldi et Feriköy, plan dressé en 1887-91 et rectifié en grande partie en 1895
- Indicateur constantinopolitain*, 1868
- İşli, E. N. (t.y.), *Osman Nuri Ergin, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, Kültür AŞ
- Kuruyazıcı, H. (2008) “Beyoğlu’nda Yok Edilen İki Kültür Varlığı: Lüks ve Saray Sinemaları”, *Oyun*, sayı 2, Mayıs-Haziran.
- Levant Herald* (1870, 1871)
- Milliyet* (1951, 1956, 1957, 1958)
- Moniteur Oriental (Le)* (1883)
- Pakalın, M. Z. (1977), *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını
- Pamukciyan, K. (2003), *Biyografileriyle Ermeniler*, yay. haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık
- Salman, Y. (2006), 1870’lerden 2050’lere Beyoğlu Nereye?, Soicietà Operaia Italiana, Sergi ve Yarışma, 1-25 Haziran 2016, Demirören Gayrimenkul, İstanbul
- SALT Araştırma, Osmanlı Bankası Arşivleri (OBA)
- Scognamillo, G. (1993-1994), “Saray Sineması”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 6, s. 459-460
- Scognamillo, G. (2008), “Scognamillo’nun Beyoğlu Kronolojisi”, *Fotoğraflarla Beyoğlu’nun 150 Yıllık Öyküsü, 1857-2007*, İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı
- Sturdza, M. D. (1999), *Grandes Familles de de Grèce, d’Albanie et de Constantinople: Dictionnaire historique et généalogique*, Paris

- Tanatar Baruh, L. (2009), “The Transformation of the ‘Modern’ Axis of Nineteenth-Century İstanbul: Property, Investments and Elites from Taksim Square to Sirkeci Station”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversite Tarih Bölümü
- Tcholakian, H. J. (1998), *L’Eglise arménienne catholique en Turquie*, Ohan Matbaacılık, İstanbul
- Turquie (La)* (1874)
- Üsdiken, B. (1999), *Pera’dan Beyoğlu’na, 1840-1955*, Akbank Yayınları, İstanbul
- Üsdiken, B. (2000), *The Bank, The Money Lenders, The Money Changers, The Usurers and The Jewellers of Pera & Beyoğlu*, Kentbank, İstanbul
- Yerasimos, S. (1997), “À propos des réformes urbaines”, *Hommes et idées dans l’espace ottoman*, İsis, İstanbul
- Young, G. (1906), *Corps de droit ottoman*, Clarendon Press, Oxford, c. 6
- Ziyaoglu, R. (1989), *21. Yüzyıl Yaklaşırken Beyoğlu*, Beyoğlu Belediye Başkanlığı, İstanbul
- URL 1: Généalogie de Arnaud de Leyssac <http://gw.geneanet.org/leyssac?lang=fr&pz=victor&nz=luca+s+de+leyssac&ocz=0&p=marguerite&n=deveau> [23 Mayıs 2016 tarihinde erişildi]
- URL 2: “Bilezikçi Çiftliği”, İstanbul Üniversitesi Müze ve Kültür Miraslarının Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, http://muzeyum.istanbul.edu.tr/?page_id=6644 [13.06.2016 tarihinde erişildi]
- URL 3: Saint-Seine, “Stephen” ou Etienne Marie Le Gouz de <http://gw.geneanet.org/omalley1?lang=fr&pz=lydie+marie+francoise&nz=d+harcourt+beuvron&ocz=0&p=stephen+ou+etienne+marie&n=le+gouz+de+saint+seine> [23 Mayıs 2016 tarihinde erişildi]

Two Buildings and a Street after the Pera Fire of 1870

This paper is a historical survey on the two buildings, namely Cercle d’Orient and Deveau located on Grand Rue de Pera / Cadde-i Kebir / İstiklal Street –the ‘modern’ axis of İstanbul– and on the opening of the street in between. Based on the interpretations of various archival materials, this micro research aims to understand the dynamics behind these investments of the İstanbul’s capitalist elite and sheds light on the power game of different agencies involved in the process. It claims that it was a complex process of negotiations between the municipality, which applied the state policy and conveyed the demands of its residents; the vakıf, owner of the land and the investors; financiers of new buildings. Although the Beyoğlu area was continuously shaped according to the politics of the time, today’s urban transformation policy of the state combined with the neo-liberal economy politics opens the way to larger projects of gentrifications, despite the protests of its inhabitants and its civil society organizations. To revisit the specific stories of the buildings, in the process of the reconstruction of the axis from Taksim to Galatasaray after the 1870 fire, unables to evaluate historically the role of various actors involved in the urban transformation of İstanbul.

Miras Koruma Yoluyla Kentlilik Bilincini Güçlendirmek ve Kaçırılmış Bir Fırsat Olarak Emek Sineması

B. Selcen Coşkun

Dünyanın büyük nüfuslu yaşlı metropollelerinden İstanbul'un tarihi alanları 1990'lardan itibaren sürekli yenilenerek, yeniden işlevlendirilerek, yeniden yapılarak küresel turizme cazip hale getirilmeye çalışılmaktadır. Kültürel mirasın metalaştırılarak sunulduğu bu süreçte, kentin geçmişiyle bugününü birbirine bağlayan ve anı değeri taşıyan mekânların bir kısmı tamamen yok olmaktadır. Toplumun hafızasında yer etmiş bu yerler yitirildiğinde kayıplar daha onarılmaz oluyor. Açıldığı 1924'ten yıkımına kadar pek çok İstanbullunun anılarında yeri olan Emek Sineması, bu mekânlardan biridir.

Değişim, yalnızca İstanbul özelinde yaşanmamaktadır. Bugün dünya nüfusunun yarısı kentlerde yerleşik durumdadır. İstanbul'un üzerindeki benzer baskılar değişen, genişleyen ve içinde yaşayan nüfusun ihtiyaçlarına sürekli uyum sağlamaya çalışan, Londra, Şanghay, Viyana, Madrid ve benzeri yoğun nüfuslu dünya metropollerini için de söz konusudur. Neoliberal politikaların şekillendirdiği dünya kentleri, yapısal ve görsel bütünlüklerini yitirme tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu tehdide karşı tarihi kentsel alanların nasıl korunması ve yönetilmesi gerektiği konusu yakın zamanda miras koruma alanındaki tartışmaların merkezine kaydırılmıştır. Tarihi kentsel alanların değerlerini korurken gelişip değişimleri konusunda nasıl bir denge kurulması gerektiği bu tartışmaların temel sorulardan biridir. ICOMOS (1987 ve 2011), UNESCO (2011) ve Avrupa Konseyi'nin (CoE, 2015) çalışmaları bu alanda teorisyenlere yol gösterici bazı metinlerdir. Öte yandan, UNESCO'nun liderliğindeki Dünya Miras Komitesi gibi uluslararası yapılar akademisyenler tarafından sert eleştiri almaktadır (Smith, 2006: 100; Pendlebury, 2009; Labadi, 2010; Fırat, 2011: 107; Harrison, 2013).¹ Her ne kadar yönetim planlarıyla gelecekleri güvence altına alınmaya çalışılsa da, Dünya Mirası Listesi'ne dahil olan miras alanlarının büyük bir kısmının zaman içinde uluslararası turist için mutlaka ziyaret edilmesi gereken yerler olarak pazarlandığı ve turizm odaklı markalara dönüş-tüğü izlenmektedir. Bu durum, yerel halkın

kendi miras alanlarıyla kurduğu ilişkinin zayıflamasına, bu alanların sadece ekonomik değerleriyle ön plana çekilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, bu uluslararası kurumlar, bir yandan miras alanlarının korunmasını teşvik ederken, öte yandan bunları küresel turizm pazarında yarışa yönlendiriyor olmalarıyla eleştirilmektedir. Konuyu İstanbul ölçeğinde değerlendiren Fırat (2011: 107) da, İstanbul'un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olduğu dönemde özgün kültürel mirası üzerinden küresel turiste pazarlanmış olduğunu belirtir.

Öte yandan, uygulamada karşılığını bulup bulmadığını sınamak için henüz erkense de, yakın tarihli bazı yaklaşımlar 'koruma odaklı yönetim planlarında halkın katılımı' konusunu koruma eyleminin merkezine yerleştirir. Bu ve benzeri yaklaşımların çıkışını anlamak için koruma kuramındaki özellikle mirasın birbiriyle çatışan sosyal ve ekonomik değerlerini bir arada irdeleyen, mirasın ekonomik anlamda sömürülmesiyle ilişkili yakın tarihli eleştirel çalışmaları hatırlamakta fayda vardır.

Kuramsal Bağlam

Kültürel miras, tarihi yapılar, koleksiyonlar ve müzelerdeki yüzlerce nesnenin yanı sıra, gelenekler, zanaatlar, topluluklara ait hikâyeler, hatıralar ve geçmişe ait deneyimler gibi toplumların değer verdiği pek çok şeyi içerir. Elbette bunların tümünü koruyamayız. Toplumlar sadece değer verdikleri şeyleri koruma eğilimindedirler.

Mirasa ait kültürel, tarihi ve sosyal değerlere dair kabuller birdenbire içten geldiği gibi oluşmaz; zaman içinde inşa edilir. Nesneler, yapılar veya çevreler kültürel ve tarihi olarak kendi dönemlerine ve bulundukları yere hâkim değerleri yansıtan anlamlar yüklenirler. Bu bakış açısıyla, mirastan söz edildiğinde geçmişin şimdiki kullanımından söz ederiz ve miras, sabit anlamlara sahip bir grup statik nesne olmanın ötesine geçer. Örneğin, tarihi bir evde yaşayanlar için, o evin XIX. yüzyıldaki hali değil, bugünkü varlığıdır değer verdikleri. Bu argümanı geliştiren Laurajane Smith (2006), 'Mirasın Kullanım

B biçimleri'nde mirası, kültürel ve sosyal olarak kurgulanmış bir süreç olarak tanımlar ve mirasın aslında belli yerler veya olaylar karşısında yaşanan deneyimlerin birikiminden oluşmakta olduğunu dile getirir. Buna bağlı olarak da, duygusal bağ ve anı değeri taşıdıkları için mirasın tüm biçimlerinin somut olmayan miras kapsamında değerlendirilebileceğini savunur. Smith'e (2006) göre "somut miras" diye bir şey yoktur, miras kültürel bir pratik; sosyal bir süreçten ibarettir. Toplumdaki farklı sosyal veya ekonomik grupların mirasın tanımı ve nasıl korunacağına dair farklı görüşleri olabilir (Pendlebury, 2009) ve bunlara saygı gösterilmelidir. Daha çok elle tutulur değerlere odaklı miras koruma düşüncesinin genel geçer kabullerini zorlayan bu yaklaşım, özünde tüm değerlerin saptanmasını takiben aşağıdan yukarı doğru geliştirilecek katımcı bir koruma yaklaşımını önerir.

XX. yüzyılın sonundan itibaren, kültürel mirası koruma kuramında fark edilir bir değişim yaşanmaktadır. Korumanın ne koşul altında olursa olsun değişimi kabullenmeyen yapısı bir anlamda çözülmekte, yerini değişimi reddetmek yerine, tercihen toplumla birlikte ve toplumun sürdürülebilir geleceğine hizmet ederek değişimlerin yönetilmesini teşvik eden bir koruma yaklaşımına bırakılmaktadır. Bu yaklaşımın en açık okunacağı metin olan Burra Tüzüğü (1979/1988), miras ögesinin geçmişten gelen ve günümüzde var olan, o 'yer'in estetik, tarihi, bilimsel ve manevi değerlerini içeren tarihi katmanlarını anlamının ve ortaya çıkarmanın önemine vurgu yapar (Rodwell, 2007). Burra Tüzüğü'nün eki olan Kültürel Önem İçin Hazırlanmış Rehber'de, sosyal değer kavramı bir grubun özel kabul ettiği ruhani, politik, ulusal ve diğer kültürel düşünceler sebebiyle bir 'yer'i ön plana çeken özelliklerin tümü olarak tanımlanır. Tüzük, öncülü diğer belgelerden farklı olarak, toplumun farklı kesimlerinin kültürel önem konusunda görüş belirtmelerini teşvik etmekte; bu toplulukların önerecekleri değerlerin, yönetim sürecinin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır (Smith, 2006: 103; Labadi, 2007).

Burra Tüzüğü'nü kaleme alanlardan Avustralyalı koruma uzmanı J. Kerr'in (1982) kültürel miras yönetimi (conservation plan) yaklaşımı, sürekli değişen ve barındırdıkları nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan kentsel alanların yönetiminde daha kapsayıcı bir yaklaşımı önerir (Van Oers, 2007). Miras değerlerini karar alma sürecinin merkezine yerleştiren değer-temelli yönetim anlayışı, bir yer hakkında önemsenmesi

gerekli ne varsa onun ortaya koyulması gerektiğini savunur (Clark, 2006). İlk olarak Burra Tüzüğü'yle birlikte benimsenen "sosyal değer" kavramı, Smith'in öncülüğünü yaptığı eleştirel miras çalışmaları (critical heritage studies) alanındaki sorgulamaların da etkisiyle, 2000'lerin uygulamalarında karşılığını bulmaya, miras yönetim süreçlerinde sadece uzmanların değil, sıradan insanın da söz sahibi olması gerektiği fikri benimsenmeye başlamıştır. Elbette bu kapsayıcı yaklaşımların miras alanlarının yeniden kullanımını öngören büyük ölçekli koruma uygulamalarında yer bulup bulmadığı sorgulanabilir.

Tarihi yapıların farklı işlevler için yeniden kullanımı yüzyıllardır tekrarlanan bir pratiktir. Tarihi yapıların yeniden kullanımında olduğu gibi, tarihi kentsel alanların geliştirilmesine yönelik kararları tetikleyen sebepler de çoğunlukla ekonomiktir. XX. yüzyılın son yirmi yılından başlayarak kültürel miras kentsel yenileme stratejilerini besleyen temel kaynaklardan biri haline gelmiştir. Mirasın içinde bulunduğu alana karakter verme, 'yer kurma' ve oranın bir çekim merkezine dönüştürülmesinde oynayacağı kolaylaştırıcı role vurgu yapılmaktadır (Coşkun, 2015). 'Değişimin tetikleyicisi' olarak da görülen kültürel mirasın doğru yönetildiği takdirde ait olduğu sosyal ortamı zenginleştirme gücüne sahip olduğu ve restore edilen tarihi çevrelerin geliştirilmesi planlanan bölgenin yerel ekonomisine katkı sağlayabileceği doğrudur. Bu noktada, ekonomik kazançla yerele katkı arasında adil bir denge kurulması son derece önemlidir. Kentsel ölçekli büyük sermayeli yeniden işlevlendirme ve dönüşüm projeleri, çoğunlukla mirasın nadir bulunan, tehdit altında ve yenilenemeyecek bir varlık olduğuna vurgu yaparlar. Böylece, onun adeta bir eşya gibi pazarlanıp sergilenilebileceği ve 'ziyaret edilebilir' kılınacağı görüşünü yaygın hale getirmeyi amaçlamaktadırlar. Konuya İngiltere özelinde yaklaşan Pendlebury (2009), 1980 ve 1990'ları 'uzlaşma çağı' olarak tanımlar. İngiltere'nin liberal ekonomiye geçtiği döneme de işaret eden bu yıllarda, mirasın ekonomik değeri planlama politikalarında önemli rol oynamıştır. Tarihi çevreyle ilgili tartışmalar, mirasın tarihi alanların gelişmelerine izin verecek şekilde korunmaları için yapılması gerekenler üzerinden çözülmeye çalışılmış ve kültürel mirasın, ekonomik potansiyelinin ortaya çıkarılması için yollar aranmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımlar, çok geçmeden durumu kültürel mirasın pazarlanması veya 'miraslaştırma' olarak tanımlayan sosyal bilimciler tarafından (Hewi-

son, 1987; Walsh, 1992; Harrison, 2013) sert eleştiriler almış ve almaya devam etmektedir.

Yakın tarihli kentsel mirası koruma teorisine bakıldığında, 2000'lerden başlayarak miras yönetim süreçlerinde sıradan insanların da söz sahibi olması gerektiği *"herkesin tarihi çevrenin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaya hakkı vardır"* (English Heritage, 2008) ve benzeri ifadelerle ulusal belgelerde de yer bulmaya başladığı görülür. Her bireyin kültürel mirasın korunması ile ilgili söz sahibi olabileceği ve hatta bunun bir insanlık hakkı olduğu dile getirilir. Krakow Tüzüğü'nde (2000), kendi geçmişiyle ilgili kolektif bellek ve bilince sahip tüm toplulukların kendi mirasını tanımlama ve yönetmekten sorumlu olduğunun altı çizilir. Bu mirasın bireylerce oluşturulmuş tüm unsurları zaman içinde değişebilen (veya aynı kalan) pek çok değeri taşımaktadır. Kültürel Mirasın Toplum İçin Değeri Konulu Avrupa Konseyi Çerçeve (Faro) Sözleşmesi (CoE, 2005), küreselleşen dünya düzeninde yereli temsil eden kültürel mirasın sürekliliği için belirlenmesi gereken politikalara dikkat çeker ve miras yönetimini halkın etkin olarak katılacağı bir süreç olarak tanımlar. Faro Sözleşmesi, miras ve kültüre dair insani ve sosyal hakların kapsayıcı bir biçimde yasallaşmasını ve karar verme süreçlerinde halkın katılımını (bilme ve değerlendirme hakkı) desteklemektedir (Markevičienė, 2011; Dinçer, 2013).

Henüz sadece 5 yaşına girmiş, bir diğer önemli rehber belge UNESCO Genel Konferansı'nın sonucu olarak hazırlanan Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı'dır (UNESCO, 2011). Tarihi yapıları içinde yer aldıkları geniş çevreyle birlikte bütüncül bir anlayışla ele almayı hedefler. Üye devletlere tavsiye niteliğinde olan bu belge, *"küresel süreçler, toplumların değerlerinin üstüne çıkmakta"* dır saptamasıyla açılır. Belgede hâkim olan bakış açısı, tarihi yapıları ve anıtları çevrelerinden ve kullanıcılarından yalıtılmış varlıklar olarak değerlendiren koruma anlayışının terk edilmesi gerektiğini savunur. Tavsiye kararı, kültürel ve doğal değerlere ait tarihi katmanlaşmayı dikkate alan bir anlayışı teşvik eder. Bu yeni anlayış, şehrin topografyasını, oraya ait (bugünkü ve geçmişteki) yapıli çevreyi, açık alanları, parsel kullanım örüntülerini; mekânsal biçimlenişi ve somut olmayan ve hafızayla ilişkilendirilebilecek tüm değerleri dikkate alır. Böylece, miras koruma alanının sadece otoritenin üstten aşağıya doğru dağıtılan müdahalelerine ve uzman görüşüne bağlı olamayacağını, yerel grupların görüşlerini

de içermesi gerektiğini belirtir (Logan, 2008: 3-5; Van Oers, 2007).

ICOMOS'un XVII. Genel Kurul Toplantısı sonrasında yayımlanan "Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri"nde (ICOMOS; 2011) de UNESCO'nun tavsiye kararlarıyla ile benzer görüşlere rastlanır. ICOMOS, aynı teoriyi miras koruma süreçlerinde toplumun katılımına ve kültürel mirasın bir insan hakkı olduğunu vurgulayan "İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj" (ICOMOS, 2014) başlıklı Floransa Bildirgesi ile devam ettirmiştir. Çok yakın zamanda, tüm geçmiş tavsiye kararlarını ve rehber belgeleri adeta bir çatı altında toplamayı amaçladığı söylenebilecek Namur Bildirgesi'nde (CoE, 2015) de aynı vurguya rastlanır: *"Kültürel miras, kimliği oluşturan ana bileşenlerden biridir. Kamu yararınadır ve gelecek nesillere iletilmesi herkesin ortak sorumluluğudur. Kültürel miras kırılğan, yenilenemeyen... karakteriyle, biricik bir kaynaktır;... daha barışçıl, adil ve bir arada yaşayabilen toplumların yaratılmasında son derece önemli rol oynar."*

Ulusal ölçekli bir çalışmanın ürünü olan Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (ICOMOS Türkiye, 2013) benzer bir duruşa sahiptir. Mimari mirasa odaklanan bu çalışmada, herhangi bir tarihi yapıyla ilgili koruma kararının geniş katılım ve mutabakatın sağlandığı bir ortamda alınması gerektiği belirtilir. Kamuoyunun korumayla ilgili süreç ve kararlara katılma ve her aşamasından haberdar olma hakkına sahip olduğunun altı çizilir. Bildirge, halkın ve kullanıcıların mimari mirasın korunmasındaki rolüne vurgu yapar ve 'paydaş' olarak tanımladığı bu grubun mirasa attettikleri değerler ve beklentilerin göz önünde bulundurulması gerektiğini söyler. Mimari korumanın başarısı, alınacak kararların tüm aktör ve paydaşlar tarafından benimsenmesiyle ilişkilendirir.

Her ne kadar, Türkiye, koruma uzmanları ve akademisyenler düzeyinde kuramsal olarak çağdaş koruma teorisini takip ediyor olsa da, mevcut yasalar kuramı geriden takip etmektedir. Dolayısıyla, kültürel mirasın tescili ve koruma altına alınması söz konusu olduğunda ise, mevcut kanun ve düzenlemelerin güncel yaklaşımları hayata geçirmekte yetersiz kaldığı görülür. Ülkede gerçekleşen uygulamalara bakıldığında, bunların çoğunun kapalı kapılar arkasında alınmış, katılma kapalı, farklı seslere fırsat tanımayan ve Smith'in (2006: 29) "otoriteye ait miras söylemi" olarak tanımladığı yaklaşımların ürünleri oldukları fark edilir.

Çok Katmanlı Kentsel Miras: Beyoğlu, Nam-ı Diğer Pera

Pera,... hem sakindir, hem eğlenceli, hem Haliç'e bakar hem Boğaz'a, Avrupa kolonisinin West-End'idir, zarafet ve safa şehridir.

De Amicis, 1987

De Amicis'in XIX. yüzyıl sonunda böyle tanımladığı Beyoğlu, o günlerde sahip olduğu zarafeti ne derece bugüne taşıyabilmiştir, tartışılır. Ancak, halen İstanbul'un kültür, eğlence ve tüketime odaklı merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Semt, konumu ve dönemin eğlence kültürü ile ilişkili barındırdığı türlü anlamlardan ötürü seyyah ve tarihçilerin hayranlıkla bahsettikleri bir yerleşim olmuştur. Geçmişte Müslüman halk tarafından bugünkü ismiyle, Beyoğlu olarak anılan bölge Levanten ve gayrimüslimlerce 'Pera' olarak adlandırılmaktaydı. Bölgede yaşayan nüfus ağırlıklı olarak Levanten ve gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Semtın adı da, bu sebepten dolayı tarihi yarımadadan 'karşı'ya bakan Bizanslıların andığı şekliyle 'Pera' olarak kullanılmaktaydı. Bu adet, 1925'te Cumhuriyetle beraber kent ve mahalle adlarının Türkçeleştirilmesine ve semtin "Beyoğlu" olarak anılmasına kadar devam etmiş olmalıdır.

Beyoğlu, bankerler, elçiler, varlıklı ailelerin hikâyeleriyle zengin geçmişinin yanı sıra, sanatçılara ve edebiyatçılara ilham kaynağı ve buluşma noktası olmuş sokakları, gösteri dünyasına adanmış mekânları ile farklı etnik kökenden pek çok insana 'ev/yuva' olmuştur. Eğlenceyi, yenilikleri, lüksü/ihtişamı ve kalabalıkları gördüğü kadar yıkımı, yangınları, değişimi, terk edilmeyi, istilayı ve hor kullanılmayı yaşamıştır. Pera, ortaçağda ticaretle uğraşan Cenevizli bir koloni tarafından kurulmuştur. Bizans İmparatorluğu'ndan özerkliğe sahip Cenevizliler, bölgedeki ticaret akışını kontrol ediyorlardı. XIV. yüzyılda küçük bir yerleşme olan bölge, kentsel düzeni ve yapılarıyla dönemin Akdeniz kentlerinin tipik özelliklerini taşımaktadır ve surla kuşatılmış olan Galata'nın kuzeyinde kalan ve şimdiki Beyoğlu'nu meydana getiren sur dışındaki bölgede, meyve ve sebze bahçeleri yer almaktaydı.

Dökmeci ve Çıracı (1990), J. Maurand'ın XVI. yüzyılın ortalarına doğru yazmış olduğu seyahatnamesinde, semtin sirtlarında yalnızca bağ evlerinden bahsettiğini not eder. XIX. yüzyılda, Moltke'nin İstanbul haritasında (1837) "Tünel'i Galatasaray'a ve Taksim'e bağlayan yolun Tarlabası'na inen tarafında" mahalleler

görülür (Kuban, 1970). Bölgenin kentsel dokusunu etkileyen önemli değişimler İstanbul'un diğer tarihi yerleşimleri gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlamıştır (Çelik, 1996). 1860'larda Beyoğlu'nda şehrin geneli için örnek oluşturacak ilk belediye çalışmaları başlar. 1864'te Galata Surları'nın yıkımı, sokak ve caddelerin genişletilmesi, aydınlatılması ve onarımından sorumlu olan Beyoğlu 6. Daire'nin icraatı arasında kuşkusuz, yerel otoritenin kentsel dokuya önemli müdahalelerinden biridir.

Beyoğlu'nun XIX. yüzyılda üst üste uğradığı felaketler, çok katmanlı geçmişine eklenen hikâyelerden birkaçıdır. 1831 ve 1871 yangınları o dönemin tercih edilen yapım tekniği olan ahşapla üretilmiş kent dokusuna büyük zararlar vermiş ve mimaride kâgır (tuğla) yapım sistemine geçişi hızlandırmıştır. Dar sokaklar ve mezarlıklar yeniden planlanıp, yeni caddeler açılmaya başlanmıştır. Tünel'den Galatasaray'a kadar olan bölgenin sağ kesimine zarar veren 1831 yangını sonrası, İstiklal Caddesi (Cadde-i Kebir / Grand Rue de Pera) genişletilmiş, Taksim ile Galatasaray'ın sol kanadını tamamen küle dönüştüren 1870 yangını sonrasında ise caddenin kuzey kesimi genişletilmiştir (Cezar, 1991).

XIX. yüzyıl başından itibaren Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler bölgeye yerleşmeye başlarlar. Galata ve Pera'da, 1830'da nüfusun hemen hemen yarısı ya ticaretle uğraşmaktadır ya da dükkân sahibidir. Daha çok Batılı kuruluşların İstanbul şubelerinde çalışanlara ve tüccarlara hitap eden apartmanlar, özellikle Beyoğlu'nun ünlü Cadde-i Kebir'i (şimdiki İstiklal Caddesi) üzerinde ve elçilikler çevresinde yoğunlaşmaktadır. Öte yandan, zamanla tek ailelik, az katlı konut yapıları katlara bölünerek daha fazla ailenin kullanımına uygun hale getirilmeye ve yapılara ek bir yük getirse de, böylece hızla artan konut talebine bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır (Enlil, 1994).

İstanbul içinde özel bir fiziksel çevre ve yaşam biçimini yansıtan Beyoğlu, 1910'ların ortalarından itibaren canlılığını yitirmeye başlamıştır. Levanten ve gayrimüslimlerden oluşan sosyal yapı, yavaş yavaş yok olmaktadır. Rus Devrimi'nden (1917) kaçan Rus soyluları ve burjuvazisinin temsilcileri kendi hikâyeleriyle bu çeşitliliğe renk katan son gruptur (Akın, 1998).

Lozan Antlaşması'yla (1923) kapitülasyonların kaldırılmasından başlayarak 1927-29 yılları arasında elçiliklerin Ankara'ya nakli, 1942'de yürürlüğe giren Varlık Vergisi, 1945-49 arasındaki II. Dünya Savaşı gibi çeşitli sosyopolitik

sebeplerle yabancı ve gayrimüslim nüfus bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Musevilerin İsrail devletinin kurulmasıyla 1947-49 yılları arasında İsrail'e göç, Rumlarinsa 6-7 Eylül 1955 olayları ve Kıbrıs bunalımından sonra ülkeyi terk etmesiyle 1950'lerden başlayarak azınlık gruplara ait mekânlara, Anadolu'dan gelen alt gelir grubundan halk ya da küçük ölçekli işletmeler yerleşmiştir (Belge, 1993; Akın 1998: 43; Dinçer, 2010). Sosyal yapıyı çok büyük oranda değiştiren bu yer değiştirmeden doğan mülkiyet sorunları bugün de tam olarak çözülememiştir. Çoğu işgalci veya kiracı olan yeni kullanıcılar, yapıları gereğince koruyamamış ve farklı işlevler için kullanmışlar; 1950'lerden 1980'lere kadar geçen süreçte Beyoğlu, sosyal ve fiziksel olarak zarar görmüştür. Tümüyle olmasa da, İstiklal Caddesi aksının gerisi bir çöküntü alanı görünüşüne bürünmüştür.

1990'lara kadar eğlence ve kültür işlevlerini büyük ölçüde İstiklal Caddesi aksında sürdüren semt, 2000'li yıllara gelindiğinde, kültürel aktivitelerin Galata, sanat galerilerinin Tophane, yeme-içme mekânlarının ise bir ölçüde Karaköy'ün giderek daha fazla rağbet gören sokaklarında sürdürülmeye başlamasıyla giderek yerel halkın uğrak yeri olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bugün İstiklal Caddesi festivaller dışında çoğunlukla alışverişe hizmet eden, yabancı büyük giyim, yemek ve kahve markalarına ait mağazalarının sıralandığı bir görüntü almıştır. Uzun süredir dükkân işleten yerel esnaf giderek bu tablodan silinmektedir.

79 yıllık aile işletmesi Kelebek Korse dükkânını artan kira bedelleri yüzünden tahliye etmek zorunda kalan 54 yaşındaki İlya Avramoğlu'nun sözleri Beyoğlu'ndaki küçük esnafın içinde bulunduğu durumu kısaca özetler: "Bu gerçekten bir dönemin kapandığını gösteriyor, Beyoğlu'nda belli bir alışveriş kültürünün sona erdiğinin göstergesidir" (Constanze, 2015)² (Şekil 1).

2005 sonrası Beyoğlu ve Yenileme Alanlarında Yerel Yönetimin Varlığı

5 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5366 sayılı Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, meclise yıpranmış, çöküntü alanı haline gelmiş mahalleleri "yenileme alanı" olarak belirleme yetkisi tanımıştır. Bu yeni yasa ile Türkiye'de hâkim eğilim olan üstten-aşağı yönetim anlayışı bir kez daha perçinlenmiş olmuştur. Yenileme alanları, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak oluşturulmuş koruma bölge kurulları tarafından belirlenmekte ve bu alanlar için alınan tüm kararlar kurulların yetkisine bırakılmaktadır.

2006 ile 2010 yılları arasında İstanbul'un (tarihi yarımada içinde Fatih ve dışında Zeytinburnu, Beyoğlu ve Tuzla ilçeleri sınırları içinde kalan) 11 tarihi bölgesi "yenileme alanı" olarak belirlenmiştir. Halen tarihi yarımada içinde 5366 sayılı kanun kapsamında yenileme alanı ilan edilmiş (örneğin Sulukule, Süleymaniye, Ayvansaray) bölgelerde tartışmalı uygulamalar devam etmektedir. Yasaya yönelik eleştiriler yasanın tarihi dokuda rekonstrüksiyonları koruma uygulamalarına yeğ tutması ve adalarda yerleşik parsellerin yapısını tehdit eden planlama yaklaşımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca insanın kendi kurmuş olduğu çevrenin kendi inisiyatifi dışında değiştiriliyor oluşu da en önemli sorunlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Dinçer, 2010; Kösebay Erkan, 2014; Günay, 2013).

Bugün Beyoğlu'nun toplam 45 mahallesinden altısında yenileme alanları ilan edilmiştir. Bu alanlar (Tophane, Tarlabası, Cezayir Çıkmaşı, Galata Kulesi çevresi, Beyoğlu Belediyesi çevresi ve Perşembepazarı), İstanbul 1 Numaralı Yenileme Alanı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun yetki alanı içindedir. 30 Kasım 2007 tarih 26 sayılı karar ile yenileme alanı avan projesi kabul edilen Tarlabası, Yenileme Kanunu'nun bu bölgedeki ilk ve en tartışmalı uygulama alanlarından biri olmuştur (Dinçer, 2010). Uygulamalar halen devam etmektedir. Tarlabası Yenileme Alanına yakın konumlanan Emek Sineması'nın da içinde bulunduğu Cercle d'Orient bloğu ve Yeşilçam Sokağı, Beyoğlu'ndaki yenileme alanından birinde yer almaktadır.

2004'ten itibaren aynı kadro ile hizmet veren Beyoğlu Belediyesi, yetki alanı içindeki yenileme alanlarında söz sahibi konumdadır. Belediye'nin önemli işbirliklerinden biri "yenileme alanı" ilan edilen Tarlabası'nda gerçekleşmektedir. Belediye ve özel girişim ortaklığında

Şekil 1. Kapanan Kelebek Korse mağazası (URL 1).

hazırlanan ve sosyal açıdan son derece tartışmalı Tarlabası Kent-sel Dönüşüm Projesi (Tarlabası 360 Project), bölgede yerleşik halkın yaşam kalitesine katkı vermesi, iyileştirilmesine yönelik bir umut taşımamaktadır. Proje, Beyoğlu'nda var olan sorunlara çözüm aramayan; gelir düzeyi yüksek bir grubun bölgeye yerleşmesini özendirmektedir. On yılı geçkin süreye rağmen halen tamamlanmayan proje, son derece sağlıksız yeniden kullanım yaklaşımının (yıkarak yenileme/fasadizm) ötesinde, en çok da gelecekteki kullanıcıların mevcut kullanıcı ile entegrasyonundaki belirsizlikler yüzünden endişe uyandırmaktadır.

Belediyenin kendi bölgesinde yer alan bir başka yenileme alanındaki iştirakçi olarak varlığına yakın zamanda Emek Sineması'nın Grand Pera'ya taşınması sürecinde tanık olduk.³

Kentli Hafızasında Emek Sineması

Yıkımından önce Beyoğlu Yeşilçam Sokak'ta yer alan Melek Apartmanı'ndan girilerek ulaşılan Emek Sineması, 1924 yılında Cercle d'Orient'in arka bahçesinde yer alan Skating Palace / Cinema Ottoman'ın yenilenmesiyle birlikte kapılarını "Melek" ismiyle seyircisine açmıştır (Şekil 2). Melek Sineması'nın ilk sahipleri pek yakında yer alan İpek ve Sümer Sinemalarının da sahipleri olan A. Saltier ve H. Arditi idi. Saltier ve Arditi Varlık Vergisi nedeniyle 1945'te iflas ettiklerinde sinema İstanbul Belediyesi'ne geçmiş, daha sonra 1957'de belediye tarafından Emekli Sandığı'na satılmıştır (Evren, 1994: 156). Beyoğlu'nun gelişimi, düşüşü ve yeniden can-

lanmasıyla paralel, inişli çıkışlı bir ömür yaşamış olan Emek Sineması, tüm bu iniş ve çıkışlarda kentli tarafından sevilen, benimsenen bir mekân olmayı sürdürmüştür.

Dorsay'ın (1993, 48) 'gerçek bir sinema kalesi' olarak tanımladığı Emek Sineması, 1950'lerde Fitaş'ın MGM, Fox ve Columbia'dan seçtiği salon filmlerini oynatmaktadır (Şekil 3, 4).

Emek Sineması'nın sinema olarak serüveni 2009 yılında içinde bulunduğu ve yenileme alanı ilan edilen ada için geliştirilen proje gereğince sona ermiş ve sinema o sene kapılarını seyircisine kapatmıştır (Şekil 5). İstanbul Film Festivali'nin en sevilen sinema salonlarından olan Emek Sineması,⁴ ilk olarak 2010 yılında festival etkinliklerine sahne olmaz.⁵

İstanbul'da somut ve somut olmayan değerleri içinde barındıran ayakta kalmış az sayıdaki yapılardan biri olan Emek, bir grup insanın hırsı uğruna kaybedildi. Emek Sineması'nın yıkılması karşısında halkın tepkileri ve bu tepkilerin sonucu ortaya çıkan direnç aslında kentlilik bilinci adına çok şey vaat etmekteydi. Bu sahip çıkış, İstanbul'da sıklıkla karşılaştığımız bir durum değil ve koruma bağlamında değerlendirildiğinde son derece olumlu bir örneğe dönüşebilirdi. Ancak 2010'dan 2013'e kadar geçen süreçte bu fırsat değerlendirilemedi.

Süreç

Emek Sineması'nın yıkımına uzanan süreç öncelikle sinemanın da içerisinde yer aldığı adada geliştirilen bir proje kapsamında, Emek'in söz konusu yeni yapılaşmanın en üst katına

Şekil 2. "Melek" sinemasında 21 Ekim 1931 tarihinde gösterime gireceği bildirilen "Tabu" filmi için hazırlanmış bir ilan (URL 2).

Şekil 3. Yeşilçam Sokağı girişinde Emek Sineması tabelası ve afişleri, 1970'ler (Dorsay, 1993: 51).

Şekil 4. Emek Sineması afişleri, 1960'lar (URL 3).

Şekil 5. Emek Sineması, 1994 (Fotoğraf: Nazım Timuroğlu) (Evren, 1994).

“sökülerek taşınacağı” kararının alınmasıyla başlar.⁶ Emek Sineması’nın içinde bulunduğu Melek Apartmanı’nı Cercle d’Orient ile birlikte Sosyal Güvenlik Kurumu’ndan yap-işlet-devret modeliyle 25 yıllığına kiralayan Kamer İnşaat’ın üstlendiği projeye göre, Cercle d’Orient kompleksinin arkasına denk gelen yapılar, Yeşilçam Sokağı’nın sonuna kadar İsketing Apartmanı haricinde, sadece cepheleri tutularak yıkılacak ve yerine çağdaş malzeme kullanılarak çok katlı, komşusu Demirören AVM benzeri alışveriş odaklı bir yapı inşa edilecektir (İSMD, 2016). Bu bağlamda, Erciyes (2010), Emek’in 1971’den beri atıl durumdaki Cercle d’Orient’i yeniden işlevlendirmek ve arkasındaki adayı projeye dahil ederek daha fazla rant elde etmek uğruna feda edildiği konusundaki tespitinde son derece haklıdır.

Şehirleri yönetenlerin şehirlerin sahip oldukları zenginlikleri pazarlayarak ekonomik değere çevirme konusundaki motivasyonları pek çok farklı faktörden beslenir. Emek’in yıkımındaki hırsın arka planında da bölgenin zaman içinde katlanarak artan ekonomik değerinin olduğu söylenebilir. Emek Sineması’nın içinde bulunduğu alan, yerel otorite ile özel girişim işbirliğinde kültür-eğlence-alışveriş kompleksi olarak pazarlanmıştır.

Hukuksal açıdan son derece sorunlu olduğu, dönemin gazete haberlerinden ve İSMD’nin (2016) hazırlamış olduğu tarihi olaylar dökümünden takip edilebilecek süreçte en şaşırtıcı karar, projeye ilgili bilirkişi raporunun sonucunda yürütmeyi durdurma kararının iptalidir

(Erciyes, 2011). 2010’da Mimarlar Odası’nın açtığı dava sonucu 9. İstanbul İdare Mahkemesi, Mayıs 2011’de projenin durdurulmasına karar vermiştir. Mahkeme, yürütmeyi durdurma kararının devamı veya iptali konusunda toplam üç akademisyenin görüşlerini içerecek bir bilirkişi raporu talep etmiştir. Hazırlanan bilirkişi raporunda iki akademisyen projenin kültürel önemine odaklanıp yapının strüktürel sorunlarının teknik müdahalelerle çözülebileceğini savunurken, üçüncü akademisyenin yapının yapısal sorunlarına yapının ancak yıkılıp yeniden yapılması halinde çözüm bulunabileceğini savunmakta olduğu görülür. Sonuç olarak mahkeme aynı senenin aralık ayında yıkımı kamu yararına saymayan ve onaylamayan iki akademisyenin görüşünü hiçe sayarak üçüncü akademisyenin raporunu dayanak alır ve durdurma kararını iptal eder. Böylece Emek Sineması’nı yıkım yolu da açılmış olmuştur.

Mahkeme süreci devam ederken, Emek Sineması’nın yerinde yaşatılmasını savunan halk (kentliler, sivil toplum örgütleri, sanatçılar, öğrenciler, vb), Yeşilçam Sokağı’nda açık hava sinema gösterileri, Mayıs 2011’de her hafta pazar günü devam eden Emek’i Geri Alma Şenlikleri gibi etkinliklerle yaşanan sürecin yanlışlığını daha fazla kişiyle paylaşırken, sinemanın üzerinde yer aldığı sokağı yaşanır kılmayı ve uğrunda mücadele ettikleri kent mekânını geri almayı hedeflemiştir (Fırat, 2011).

7 Aralık 2012’de Cercle d’Orient içindeki İnci Pastanesi dahil diğer kiracı dükkânlar polis ekipleriyle tahliye edilmiştir. 31 Mart 2013’te 32. İstanbul Film Festivali’nin açılış akşamında Emek Bizim (Platformu) İnisiyatifi’nin çağrısıyla bir araya gelen 40-50 kişilik bir grup, sinema üzerindeki somut tehdidi protesto amacıyla inşaat alanı haline getirilen binanın kapılarını kırarak içeri girerler ve kendi ifadeleriyle ‘alternatif bir festival açılışı’ gerçekleştirirler. Grup, aynı akşam polis gücüyle binadan dışarı çıkarılır (İSMD, 2016).

Emek Bizim İnisiyatifi’nin “*Kamuya ait tarihi bir sinema salonunu gözlerimizin önünde, hukuku ve kamu yararını hiçe sayarak yok ediyorlar. Ama biz –Emek Sineması’nın gerçek sahipleri– sesimizi kısmıyoruz, kısımayaacağız*” ifadesi kitlenin hisleriyle ilgili fikir vermektedir. Protestolardaki asıl amaç, Emek Sineması’nın içinde bulunduğu Melek Apartmanı’nın yatırımcı şirketin savlarının geçersizliğini vurgulamak ve Emek Sineması’nın olduğu yerde, herkesin benimsediği haliyle yaşatılmasını sağlamaktır.

Şekil 6. Emek protestoları sırasında, Nisan 2013 (Fotoğraf: Muhsin Akgün, Radikal).

Bu olayı takiben, 7 Nisan 2013'te bu defa binlerce kentli İstiklal Caddesi boyunca tarihi sinemanın yıkımını onaylamadıklarını göstermek için bir arada gelirler (Şekil 6). Aralarında uluslararası yönetmenlerin, sinema insanlarının ve oyuncuların da yer aldığı topluluk (Şekil 7), Yeşilçam Sokağı'na girmek istediklerinde yine sert polis müdahalesine maruz bırakılırlar (Letsch, 2013).

Tüm bu protestolar, hukuksal hak arama çabaları ve TMMOB Mimarlar Odası'nın açmış olduğu davanın o tarihte halen Danıştay'da görüşülüyor oluşu, Mayıs 2013'te Emek Sineması'nı barındıran Melek Apartmanı'nın yalnızca cephesi tutulacak şekilde yıkılmasını maalesef engelleyememiştir. Emek Sineması hep olduğu yerde ve sahip olduğu değerlerle korunamamıştır. Emek'in ön plana taşınan ekonomik değeri ile kentli hafızasındaki toplumsal değer arasında var olan gerilim toplumun talep ettiği şekilde çözülememiş ve Emek, korunduğu iddiasıyla alışveriş odaklı bir yapının içine taşınmaya mahkûm bırakılmıştır. Bu durum, şüphesiz 2013 yılında yoğunlaşan protestolarda kentli hakkını savunan, Emek'i yerinde bulmak isteyen kitle ve bu satırların yazarı gibi pek çok kentli için büyük bir düş kırıklığı olmuştur.

Yıkımdan iki yıl önce, Cem Erciyes'in (2011) içten serzenişi Emek Sineması'nın korunması için halk tarafından savunulan iki temel argümanı kısaca özetler: "... bu kent, Emek Sineması'nı korumak zorunda. Sadece türünün tek örneği olduğu için değil, halis muhlis kamu malı olduğu için... Kapanan pek çok salonun tersine Emek, Sosyal Sigortalar Kurumu'na ait. Toplumun korunmasını istediği, mülkiyeti de kamuya ait bu sinemayı metrekare iştahına yem etmek kabul edilir bir şey değil."

Emek Sineması'na Atfedilen Değerler

Anıtın asıl varoluş sebebi insanların ve sosyal grupların kimliklerini sürdürmelerinde üstlendiği rolle ilişkilidir. Geçmişe ait herhangi bir nesne veya yapı anma işlevi yüklenerek tasarlanmamış da olsa zaman içinde tarihi bir tanığa dönüşebilir (Choay, 2001). Gündelik hayatta kullanmaya devam ettiğimiz, geçmiş deneyimleri hatırlatan pek çok şeyin, hayata anlam veren 'unutulmuş küçük şeyler'in bir birikimi olduğu (Deetz, 1997) fikrinden yola çıkarak, bu şeylerin, tıpkı Emek Sineması ve Yeşilçam Sokağı'nda olduğu gibi var oldukları yere karşı duyulan bağlılık hissini ve aidiyet duygusunu pekiştirdikleri söylenebilir.

Şekil 7. Emek protestolarından bir başka görünüm, Nisan 2013 (Fotoğraf: Muhsin Akgün, Radikal).

Bugün, 2009'da kapatılan ve restorasyon adı altında sökülerek yeniden kullanıma açılacak Cercle d'Orient binasının üst katlarından birine taşınan Emek Sineması'nın hiçbir zaman ait olmadığı bir bağlamda ve yepyeni bir kullanıcıya hizmet edeceği kesinleşmiştir (Şekil 8, 9). Türkiye'de örneklerine çok nadir rastladığımız katılımcı koruma anlayışına iyi bir örnek yaratma fırsatı böylece kaçırılmıştır. Söz konusu olan, hiçbir katılıma söz tanımayan üstten inme kararlar ve bunların sonucu olarak somut ve somut olmayan değerlerini yitirmiş bir miras ögesidir.

Emek, bir anıt değildir, bu sebeple inşa edilmediği kesindir. Ama zaman içinde kendiliğinden ortaya çıkan somut ve soyut değerleriyle İstanbulluların çok katmanlı geçmişlerinde ve böylece toplumsal hafızamızda iz bırakmış, değer verilen bir kent mekânına dönüşmüştür.

Sonsöz

Çağdaş koruma kuramı, korumanın katılımcı bir modele dayanması, sosyal değerlerin fiziksel değerlere eş tutulması gerektiğine dikkat çekmektedir.

İstanbul'un tarihi alanları, diğer çok katmanlı tarihi kentlerde olduğu gibi, güçlü bir aidiyet duygusu yaratmaktadır. Beyoğlu -

Şekil 8. Emek Sineması'nın içinde bulunduğu "Grand Pera"nın Yeşilçam Sokağı'ndan algılanan cephesi, Haziran 2016 (Fotoğraf: B. S. Coşkun).

Şekil 9. Yeşilçam Sokağı'ndan eski Emek Sineması girişine bakış, Haziran 2016 (Fotoğraf: B. S. Coşkun).

İstiklal Caddesi - Yeşilçam Sokağı - Emek Sineması, değişikliklere tanıklık yapan kent parçalarıdır. Tüm büyük kentlerde olduğu gibi değişmekte, dönüşmekte ve kendine özgü bir hızla yenilenmektedirler. Bu süreçte, değişmemek için değil, mevcut değişimi yönetmek için tavsiyeler içeren rehber belgeler yol gösterici olabilir.

Bugün, UNESCO tarafından hazırlanan Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı'na ait metnin rehber kabul edildiği yerel ölçekli uygulamalarda başarı sağlanan örnekler 'en iyi uygulamalar' başlığı altında sunulmaya başlanmıştır (UNESCO, 2016). Çok katılımlı bir süreçle kentin gelişimini denge altında tutmaya, o yeri yaşanabilir kılmaya odaklı bu projelerin kente yönelik hedeflerinin dışında halkın kentli bilincini arttırdığı ve aidiyet duygusunu pekiştirdiği görülmektedir.

Büyük tablodan yine tarihi bir sinema olarak Emek Sineması'nın koruma sürecine odaklanıldı-

ğında da, benzer problemlili durumların Avrupa'nın çeşitli yerlerinde farklı biçimlerde yönetildiğine şahit olunur. Yakın tarihli bir örnek İngiltere Bradford'daki Odeon Sineması'dır. Uzun süre sevilerek kullanılan, ancak sinema salonlarının zamanla terk edilmesiyle atıl kalan bu tarihi salon ve içinde bulunduğu yapı, farklı paydaşların devreye sokulmasıyla yıkımdan kurtulmuş, yenilenerek ve bir ek olarak çok işlevli bir kültür merkezine dönüştürülmüştür.

Maalesef Cercle d'Orient ve Emek Sineması'nı içinde bulunduran adanın Grand Pera alışveriş merkezi olarak sunulmasına uzanan sıkıntılı sürecin yönetilmesinde başka hesapların önem kazandığına tanık olundu. Yapının olduğu gibi, anılardaki haliyle yaşatılmasını savunuların sesi duymazdan gelindi.

Emek Sineması'na kıyasla daha umut verici bir örneğe dönüşen Yedikule Bostanları'nda, Tarihi Yedikule Bostanları Koruma Girişimi'nin öncülüğünde toplumun farklı kesimlerinden gelen istekler mevcut yerel yönetime iletilmiş; yerel yönetim tarafından değerlendirilmiş ve bir uzlaşmaya varılmıştır (Kos Medya, 2016). Bu bağlamda Yedikule Bostanları, yakın tarihli yerel aktivizm konusunda olumlu bir örnek olarak kabul edilebilir. Uygulama aşamasında da olumlu bir sonuca evrilmesi temenni edilir.

Öte yandan, Beyoğlu'nda halkın önemseydiği, değer verdiği başka tarihi yapılar (örneğin Narmanlı Han) hakkında kararlar alınmakta ya da bu yapılar pek yakında benzer süreçlere dahil edilecekleri öngörülmektedir. Emek Sineması'nda yapılan hata ve usulsüzlüklerin yinelenmemesi tek umudumuz.

Emek Sineması sürecinde toplumun tepkisi, aslında kente ait söz söyleme hakkına yönelik talepler olarak değerlendirilmelidir. Bu eylemler, insanların kendilerini etkileyen kararlarda söz almak istediklerinin açık göstergeleridir. Hâkim otoritenin de tüm yerel seslere kulak vermesi ve karar verme süreçlerinde katılımı teşvik etmesi beklenir. Ancak böylelikle katılımcı ve demokratik bir yaşama kültürü ve kentli bilinci geliştirilebilir.

Kamusal Alanlar Projesi (PPS) yürütücüsü Fred Kent'in sözlerine katılmamak imkânsız (PPS, 2016): *"Herkesin zevk aldığı bir yerde yaşamaya ve daha da önemlisi, herkesin zaten yaşamaktan büyük keyif aldığı bir yerin oluşumuna katkı vermeye hakkı vardır."* ■

B. Selcen Coşkun, Yrd. Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Bölümü
selcen.coskun@msgsu.edu.tr

Notlar

1. UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne kabul süreci, Smith'in (2006) "otorize miras söylemi" olarak eleştirdiği, uzman görüşü tarafından yönlendirilen yönetim anlayışına ideal bir örnektir.
2. 1 Temmuz 2014'te ev ya da işyerinde 10 yılı dolduran kiracıların gerekçe göstermeden çıkarılabilmesine imkân sağlayan Borçlar Kanunu düzenlemesi yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda, İstiklal Caddesi üstünde yer alan Kelebek Korse dükkânının kira bedeli mal sahibi Santa Maria Kilisesi tarafından 3500 liradan 10 bin liraya çıkarılmıştır. Bu artışı karşılayamayan dükkân sahibi Avramoğlu, dükkânı 2014'te tahliye etmek zorunda kalmıştır. Avramoğlu, tahliye öncesi dükkânının vitrinine astığı yazılarla yardım çağrısında bulunmuştur. Kelebek Korse dükkânı, Beyoğlu'ndaki ardı ardına kapanmakta olan aile işletmelerine bir örnektir. Avramoğlu'nun büyükbabası 1920'lerde Beyoğlu Terkos Pasajı'nda korse malzemeleri satmaya başlamıştır. O zamanlar İstiklal Caddesi'nde bulunan 15-20 korse mağazasının malzemelerini sağlamaktadır. İlyâ Avramoğlu, dedesinin 1936 yılında Santa Maria Kilisesi'nin yanındaki mağazaya taşınarak adını Kelebek Korse olarak değiştirme sebebini "Çünkü hanımlar korseleri giyince kendilerini kelebek kadar hafif hissediyorlardı" sözleriyle açıklar (Vardar, 2015).
3. Cercle d'Orient Blogunun içinde bulunduğu bölge, Bakanlar Kurulu'nun 20.06.2006 gün ve 2006/10172 sayılı karar ile Yenileme Alanı olarak belirlenmiştir (Türker, 2010).
4. Sinemaseverlerin her yıl ilkbaharda Emek Sineması'nda satılan film festivali biletlerini almak için saatlerce Yeşilçam Sokağı'nda uzun kuyruklarda beklediği zamanlar hatırlarda yerini almıştır.
5. 2005 yılında İstanbul Film Festivali sponsoru olan Akbank, o sene Emek Sineması'nı konu alan bir reklam filmi yapmış ve filmde kapıda bilet kesenden, yer gösterene ve makinistine sinemanın simaları bilinen emektarlarını konu etmiştir.
6. Emek Sineması'nın kültür ve alışveriş merkezi işlevi alaca Cercle d'Orient blogunun üst katına taşınmasını öneren ve bunun kamu yararına olduğunu ileri süren proje teklifiyle ilişkili avan projeler, İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından, 09.10.2009 Tarih ve 973 sayılı kararıyla prensipte uygun bulunmuştur (Türker, 2010).

Kaynaklar

- Akın, N. (1998), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları, İstanbul
- Amicis, E. de (1981), *İstanbul, 1874*, 2 Cilt, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara
- Avustralya ICOMOS (1988), Burra Tüzüğü, ICOMOS, Canberra
- Belge, M. (1993), *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Cezar, M., (1991), *19. Yüzyıl Beyoğlu'su*, Akbank Yayınları, İstanbul
- Choay, F. (2001), *The Invention of Historic Monument*, Cambridge University Press, Cambridge
- Clark, K. (2006), "From Significance to Sustainability", Kate Clark (ed.), *Capturing the Public Value of Heritage*, English Heritage, s. 59
- Coşkun, B. S. (2015), "Constructive Conservation: A British Approach to Conservation", *Reuso 2105-III Congreso Internacional sobre Documentación, Conservación, y Reutilización del Patrimonio Arquitectónico Proceedings*, 22-24 Ekim 2015, s. 1144-1151, Valencia
- Council of Europe (CoE) (2005), Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society: state of signification and accession/ratification, 26 Şubat 2009, <http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturel-miras/Peyzaj%20Tavsiye%20Karar%C4%B1.pdf> [Erişim: 18.7.2016]
- Council of Europe (CoE) (2015), Namur Bildirgesi, 23-24 Nisan, 2015, Council of Europe, <http://www.coe>.

- http://t/dg4/cultureheritage/heritage/6thConfCulturalHeritage/Namur-Declar_en.pdf [Erişim: 18.7.2016]
- Çelik, Z. (1996), *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Deetz, J. (1997), *In Small Things Forgotten: An Archaeology of Early American Life*, Anchor Books, New York
- Diñçer, İ. (2010), "Türkiye'de 1980 Sonrası Yapısal Dönüşümün Mekânsal İzlerine Bir Örnek: Yenileme Alanları", *Mimarlık*, TMMOB Mimarlar Odası Yay., Ankara, S. 352 (Mart-Nisan)
- Diñçer, İ. (2013), "Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramının Sunduğu Olanaklar", *International Journal of Architecture and Planning*, Konya, c.1, S. 1, s. 22-40
- Dorsay, A. (1993), *Benim Beyoğlum*, Varlık yayınları, İstanbul
- Dökmeci, V. ve H. Çıracı (1990), *Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul
- English Heritage (2008), Conservation Principles: Policies and guidance for the sustainable management of the historic environment, Londra: English Heritage. <https://content.historicengland.org.uk/images-books/publications/conservation-principles-sustainable-management-historic-environment/conservationprinciplespoliciesguidanceapr08web.pdf/> [Erişim: 25.7.2016]
- Enlil, S. Z. (1994), Continuity and Change: in İstanbul's 19th Century Neighborhoods: From Traditional House to Apartment House, yayımlanmamış doktora tezi, University of Washington
- Erciyes, C. (2010), "Emek'in 'E'si", *Radikal*, 21.4.2010, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cem-erciyes/emekin-esi-992621/> [Erişim: 18.7.2016]
- Erciyes, C. (2011), "Bilirkişi Raporu Bile Emek'i Kurtarmadı", *Radikal*, 16.12.2011, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cem-erciyes/bilirkişi-raporu-bile-emeki-kurtarmadı-1072644/> [Erişim: 18.7.2016]
- Evren, B. (1994), "Emek Sineması", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 3, s. 156
- Fırat, B. (2011), "Ve Madem ki Sokaklar Kimsenin Değil": Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa Karşı Kentsel Müsterekler Yaratmak", *Eğitim Bilim Toplum*, Eğitim-Sen, Ankara, c. 9, S. 36, s. 96-116
- Günay, Z. (2013), "Renewal Agenda in Istanbul: Urbanisation vs. Urbicide", *International Journal of Architecture and Planning*, c. 3, S. 1, s. 95-108
- Harrison, R. (2013), *Heritage: Critical Approaches*, Routledge, New York
- Hewison, R. (1987), *The Heritage Industry: Britain in a Climate of Decline*, Methuen Publishing
- ICOMOS (1987), The Washington Charter: Charter on the Conservation of Historic Towns and Urban Areas, http://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf [Erişim: 18.7.2016]
- ICOMOS (2011), The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas
- ICOMOS (2014), Floransa Bildirgesi: İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj, http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_CIVVIH_text_EN_FR_final_20120110.pdf http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0480958001459594024.pdf [Erişim: 18.7.2016]
- ICOMOS Türkiye (2013), http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf [Erişim: 18.7.2016]
- İSMD (İstanbul Serbest Mimarlar Derneği) (2016), Megaprojeler İstanbul-Emek Sineması, <http://megaprojeleristanbul.com/#emek-sineması> [Erişim: 18.7.2016]
- Kerr, J. (1982), *Conservation Plan*, National Trust of Australia, Avustralya

- Kos Medya (2016), "Yedikule Bostanları İçin İBB Söz Verdi!", <http://www.kuzeyormanlari.org/2016/02/20/yedikule-bostanlari-gerinde-kalacak/> [Erişim: 18.7.2016]
- Kösebay Erkan, Y. (2014), "Monitoring Historic Areas of Istanbul: Potentials for Historic Urban Landscape Approach", *Architecture & Science*, c. 1, S. 3, s. 4-14, Infiniti Heritage: Bosna Hersek
- Kuban, D. (1970), "İstanbul'un Tarihi Yapısı", *Mimarlık*, S. 5, s. 26-48
- Labadi, S. (2007), "Representations of the Nation and Cultural Diversity in Discourses on World Heritage", *Journal of Social Archaeology*, c.7, S. 2, s. 147-170
- Letsch, C. (2013), "Turkey's Historic Emek Theatre Facing Final Curtain", *The Guardian*, 15 Nisan, <http://www.theguardian.com/world/2013/apr/15/turkey-historic-emek-theatre-finalcurtain> [Erişim: 18.7.2016]
- Letsch, C. (2015), "Corset Shop Closure Shows Istanbul is Losing its Rich Fabric of Traders", *The Guardian*, 28 Aralık <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/28/corset-shop-closure-istanbul-losing-rich-fabric-traders> [Erişim: 18.7.2016].
- Logan, W. S. (2008), "UNESCO, Cultural Diversity, Cultural Heritage and Human Rights", *3rd International UNESCO Memory of the World Conference Keynote Spe-*

aker, 19-22 Şubat 2008, Canberra: <http://www.amw.org.au/mow2008/mow/speakerPapers/LoganPaper.pdf> [Erişim: 18.7.2016]

- Markevičienė, J. (2011), "Protection of Human Rights To the City and Preservation of Historic Urban Landscapes: Ways to Coherence", *Town Planning and Architecture*, c. 35, S. 4, s. 301-309
- Müller-Wiener, W. (2001), *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- Pendlebury, J. (2009), *Conservation in the Age of Consensus*, Routledge: New York
- PPS (2016), Equitable Placemaking: Not the End, but the Means, <http://www.pps.org/reference/equity-placemaking-gentrification/> [Erişim: 18.7.2016]
- Qureshi, İ. (2012), "Why does Bradford care so much about a derelict cinema?", *The Guardian*, 21 Eylül, <https://www.theguardian.com/uk/the-northerner/2012/sep/21/bradford-georgegalloway> [Erişim: 18.7.2016]
- Rodwell, D. (2007), *Conservation and Sustainability in Historic Cities*, Blackwell: London
- Smith, L. (2006), *Uses of Heritage*, London: Routledge
- Türker, Y. (2010), "Emek'i Yıkıyorlar!", *Radikal*, 5 Nisan 2010, <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikalyazaryazisi&articleid=989622&yazar=yildirim> [Erişim: 18.7.2016]
- UNESCO (2011), Recommendation on the Historic Urban Landscape. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48857&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [Erişim: 18.7.2016]
- UNESCO (2016), *The HUL Guidebook, Managing Heritage in Dynamic and Constantly Changing Urban Environments*, Avusturya
- Van Oers, R. (2007), "Toward New International Guidelines for the Conservation of Historic Urban Landscapes", *City & Time*, c. 3, S. 3, s. 43-51
- Vardar, N. (2015), "Kelebek Korse'nin 'Rayici' Ne Kadar?", *Bianet*, 13 Şubat 2015, <http://bianet.org/bianet/toplum/162260-kelebek-korse-nin-rayici-ne-kadar> [Erişim: 18.7.2016]
- Walsh, K. (1992), *The Representation of the Past: Museums and Heritage in the Post-Modern World*, Routledge, London and New York
- URL 1: <http://www.mucadelebirliigi.com/index.php/haberler/guencel/4828-elveda-grand-rue-de-pera.html>
- URL 2: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Emek_\(Melek\)_Sinemas%C4%B1_film_tan%C4%B1t%C4%B1m%C4%B1_ilan%C4%B1.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Emek_(Melek)_Sinemas%C4%B1_film_tan%C4%B1t%C4%B1m%C4%B1_ilan%C4%B1.jpg)
- URL 3: <http://gokhanakcura.blogspot.com.tr/2010/04/emek-sinemasinda-son-perde.html>

The Power of Community Values in Safeguarding the Urban Heritage: The Emek Cinema in Istanbul as a Missed Opportunity

The Emek Cinema is a much-loved, Grade I listed movie theatre dating back to 1924. It is a case that represents the existing tension between the economical value of heritage that's being promoted by the authorities and community values attached to the place by the people of the city. The locals from different backgrounds all have memories of Emek Cinema and expressed their displeasure for the demolishment of the cinema. Despite the continuous protests during 2013 against the restoration decisions, the cinema was finally dismantled and carried to be rebuilt as a cinema, into the next-door building, while the building that used to house the cinema was totally demolished to make way for a shopping and entertainment complex. It is a misfortune that the process finally led to a loss in the urban identity of Istanbul through insufficient planning strategies. Such careless use of heritage for touristic and commercial purposes carry the potential of creating a new environment, which will eventually be too difficult to embrace for the citizens. After Burra Charter (1988), heritage protection gained a new dimension. Historic environment is no longer regarded as a constraint against development, but an opportunity. Since 2000s, social values have started to be actively in use in the determination of significance of cultural heritage. With the emergence of Cultural Heritage Management in theory and in practice, it has been widely accepted, that cultural heritage needs to be managed and if managed with a thorough understanding of their significance, the outcome generates the social profile, as well as uprising the quality of the built environment. As what has also been identified in UNESCO's Recommendation on HUL, there is today a need to better integrate and frame urban heritage conservation strategies by considering the social, cultural and economic values of the place.

This article briefly introduces the recent theory for the safeguarding of urban heritage with complex problems. It will then focus on the case of Emek Cinema in Beyoğlu; examine its potentials with different values attached by people and will highlight the chances that have been missed, but could have helped maintain the existing urban identity.

Cengiz Bektaş: “Benim Geleneği Sürdürebilmem İçin, Önce Çağdaş Olması Lazım”

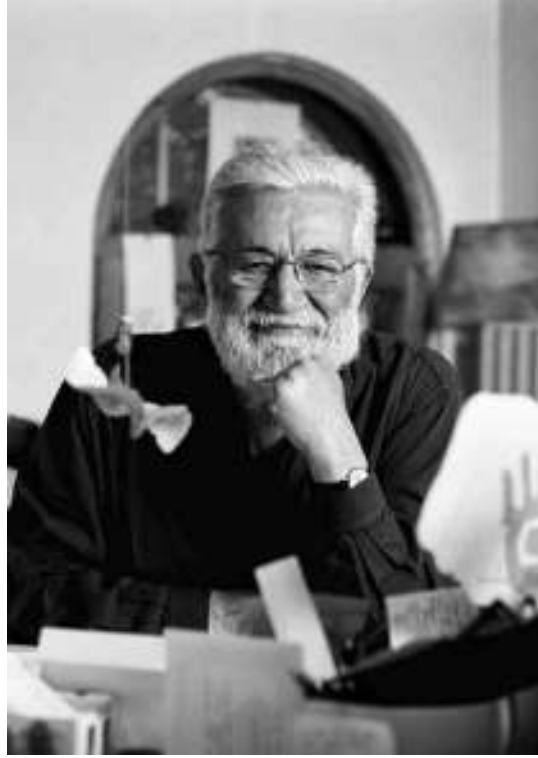
Söyleşi: **Nezih Aysel**

Nezih Aysel: Ulusal Mimar Sinan Ödülü vesilesiyle mimarlık alanında ödülü, ödülleri nasıl değerlendirdiğinizi öğrenmek isterim. Elbette Sinan Ödülü tek bir projeye ya da yapıya verilen bir ödül değil, bir mimarın yaşam boyu yaptıklarına, mesleki ve etik duruşuna, söylemine bakılarak verilen bir ödül. Bu bağlamda isterseniz söyleşiye ödülü nasıl değerlendirdiğinizle başlayalım.

Cengiz Bektaş: Bu ödül verilmeye başlandığında, yapı dalında ilk ödül alan kişi olarak çok sevindim. Ödüller, eğer seçiciler kurulu ilkeli bakabilirlerse çok yararlı olurlar. Çünkü ödüller yalnızca uygulayıcılar arasında bir yarışma gibi değil mimarın kendiyle de yarışmasını yansıtıyorlar. Başlangıçta bir-iki ödülde böyle değerlendirildi, ama sonra, yani olayın söylediğiniz yönüne özen gösterilmez oldu.

Bu bilinen yarışmalarda da böyleydi. Ben bilinen yarışmalarda değil de ben böyle bakıyorum gibi bir yukarıdan bakmak anlamında değil. Yarışmalarda da hiç seçici kurula bakmam, bakmadım. 5,5 yıl içinde 25-26 ödül aldım. Bunların içinden uyguladıklarım oldu. ‘Ben bunu yaparsam nasıl yaparım’ diye çalıştım yarışmaya. Eğer seçici kurul benimle eş düşüncedeyse beni seçer ve ben kendi yapımı yaparım. Bizden önceki kuşakta o eleştirdiğim tutumla davrananlar oldu. Seçici kurulun seçtiği yapıyı yapıyorsunuz böylece, kendi yapınızı yapmıyorsunuz. Oysa mimar, kendi ilkeleri ile tasarladığını yapmalı. Büyük ödüle de böyle bakıyorum.

Ben baştan beri kendi yolumu belirlemeye çalıştım. Yurda döndüğümde herkes ‘neyi referans alıyorsun, ne yapıyorsun?’ gibilerden öyle bir Batı etkisindeydiler. Oysa ben Ankara’yı seçeyim merkezde, buradan Hattuşaş’a, Kayseri’ye, Konya’ya kolaylıkla gidebileyim. Oraları bilmiyor değildim, ama daha az biliyordum Batıya göre. O tutum içinde kendime bir yol belirlemeye çalıştım. Belirlerken eksikliğimin ne olduğunu kendim yakaladım. O da şu: ‘Kitaptan öğrenmekle dokunmak arasındaki ayrım...’ Kültürde de var bu ayrım. Sanal kültür var, gerçek kültür var. Sanal kültürde kitaptan öğreniyorsunuz, fotoğraftan öğreniyorsunuz.

Cengiz Bektaş.

Denizli’de yapı yapmakla, örneğin Ankara’da yapı yapmak arasında bir ayrım var. Denizli’de hâlâ doğru dürüst beton dökülüyor. 50 yıl sonra orada yeniden bir yapı olayına girdiğimde, gerçekten şaşırdım. Demirler ortalıkta, çekül bozukluğu var, adam bir alüminyum panel geçiriyor, yapı düzelmiş gibi görünüyor.

Birtakım insanlar etkilendiler yapılarımdan, beyaz yapmaya başlayanlar oldu örneğin. Niye beyaz yaptığını da bilmiyor. Sanıyor ki o bir estetik seçim. Güneşin olduğu yerde ben beyaz ile radyoaktif ışınları def edeceğim; kısacası doğrudan doğruya mantık. Sizden sonra moda oluyor, herkes başlıyor beyaz ve kahverengi üzerine çeşitlemeler yapmaya.

Bir de kendimle yarışmak dedim. Örneğin bir ayrıntı çözümlüyorsunuz. Uygulamacıya ‘Bunu yapar mısınız?’ diye soruyorsunuz: ‘Yaparız’ diyor. Bunun ederi ne olur? Bakıyorsunuz ki piyasa standartlarıyla aynı. Hadi bunu yapalım... Onunla uğraşamayız, ‘kalıp değiştiremiyoruz’ diyorlar. Kısacası ilerleyemiyorsunuz.

Bir anlamda bu insanın kendi enerjisini de, heyecanını da içten içe tüketen bir şey olmalı değil mi?

Elbette, örneğin aşağı yukarı Münih'ten döndükten on yıl sonra filan, hem ustam hem hocam Angerer Türkiye'ye geldi ve 'Sen kendini açmana, sergilemene uygun bir ortamda olmalısın. Münih'e gel, yarı yarıya bir büro açayım sana' dedi. 'Ne olursa olsun deneyeyim' dedim. Yol param bile yoktu, borç alıp gittim, 15 gün kaldım. 15 gün sonra, Angerer ile buluştuğumuzda 'Sen hiç' dedim, 'mutlu bir göçmen tanıdın mı yaşamında?' 'Biliyordum böyle düşüneceğini' dedi. Döndüm geldim.

Ödül töreninde söylediğiniz bir cümle var. Benim de çok önemseydiğim bir konu; "Ben Anadolu'dan başka bir yerden herhangi bir şey almaya kalkışmadım ve gerçekten ondan daha yeterli esinlenmeyi, yeterli dersi aldığımıza inanmıyorum. Bundan sonraki yaşamımda da bu böyle sürecek." Bir de sizin Anadolu'nun birçok yerleşimiyle ilgili yerel mimarlığı ve kültürü inceleyen, belgeleyen çalışmalarınız yayınlarınız da var. Az önce 'mimarlığa yerinde dokunmaktan' bahsettiniz. Bu bağlamda sizin mimarlığınızı besleyen Anadolu üzerine düşüncelerinizi biraz daha detaylı öğrenebilir miyiz?

Türkiye'ye dönüşümde Ankara'yı seçmemin nedeni bu. Ege'yi sözüm ona bildiğimi sanıyorum. Oysa öyle değil, eksikleriniz oluyor. Yalnızca yapım yöntemi değil öğrenmeye çalıştım.

ğım. Taşçı ustası taşı yontarken ben karşısında oturuyorum. Öğleyin birlikte yiyoruz, durmadan konuşuyoruz. Niye, şimdi şunu şöyle tutun, niye burada bilmem ne yaptın? Bu diyelim ki bu konuşmamızın yüzde onu. Onun dışında insanca konuşuyoruz. Daha önce yaptığın pencere daha iyi değil miydi? Niye şimdi Washington penceresi yapıyorsun? 'Şimdi bu moda' diyor. Peki, sen ustandan bunu mu gördün? Bana diyor ki, 'İyi de, mal sahibi bunu istiyor.'

Onun için demişimdir, 'kültürlü bir avukat, kültürsüz bir mimardan daha iyi bina yapar'. Sedat Bey İstanbul Üniversitesini yaparken ben İstanbul Lisesine gidiyorum, Laleli'de oturuyordum. Her gün şantiyenin içinden geçiyordum. Bir koltuğu yedi kere değiştirdiğine tanık oldum. Demek ki yalnızca kâğıt üzerinde olmuyormuş.

Ayrıntımızın (detayımızın) yanlış olduğunu yaşamış olmamız gerek. O zaman onu değiştiririz. Eğer yanlış bir şey yoksa niye değiştireyim? Bunlar ustayla senli benli olduğunuz zaman konuşuluyor. Mudurnu'da karşılaştığım ustaya, niye bunu böyle yapıyorsun dediğimde, beş-on soru sonra ancak onun ağzından sözü alabiliyorum: 'Şimdi gayri bu moda!'

Japon bir doktor benden ev istediğinde. Oturdum altı ay Japon kültürünü okudum. Bozkurt Güvenç'in kitabını... Bir de Amerikalı bir antropologun... Ona göre çalıştım, 1/20 maket yapıp parçalayıp götürdüm. Orada yeniden birleştirdim. Yapılacak arsanın üzerine koydum. Üç gün her sabah 6.00'da kalkıyordu, 9.00'a kadar bağdaş kurup oturarak onu seyreliyordu. Sonra dedi ki, 'Ben bu evi böyle istiyorum. Kimi şeyleri nasıl bildiriz?' Dedim ki, 'altı aydır senin kültürünü okuyorum.' 'Ben' dedi, 'tatami istemiyorum.' 'Bizim geleneğimiz, ama ben doktorum' dedi. 'Burası 130 kilometre Tokyo'dan aşağıda, çok nemli, iş giysilerim bohçalar içinde duruyor' dedi. Bir tane bohçayı açtık, nemli. Yatak yorganı havalandırmadan içeri bile almıyorlar. 'Şimdi ben de böyle mi

yapayım? Ben askı istiyorum. Çünkü havalandırmalıyım her şeyi...' Benim de tasarımımda havalandırma üzerineydi. Dört tane baca yapmıştım. Geleneğin gelenek olduğu için öyle yapılması çok saçma. Eğer bugün de savunabiliyorsan olabilir.

Ben bugünkü insana göre çalışıyorum. Çünkü geçmiş ya da gelecek için, o adamı harcamaya hakkım yok benim. Bu söylediğimi, başlangıçta hiç anlamadılar. Gelenek bir çizgiyse, o çizginin bugününde durmalıyım.

Benim geleneği sürdürebilmem için, önce çağdaş olmam gerek... Ben onun saçacağını bilmem nesini kopya ederek işimi yapamam. Süha benim için öyle yazmıştı: 'Geleneği, eskil (antik) çağı iyi bilir. Yapılarında hiçbir şeyin izi görünmez. Oradan herhangi bir biçimsel kopya yapmamıştır.'

Ev galiba mimarlığın en zor konusu, çünkü kullanıcının kendine ait taşımak istediği anıları, izleri var. Bir söyleşinizde, o evde yaşayacak insanları çok iyi tanıdıktan sonra bunun olabileceğini söylemişsiniz.

Elden geldiğince az ev yaptım. Her isteyene ev yapmadım. Birisi geldiğinde ben o insana seve isteye ev yapabilir miyim? Severek yaptığım bir ev Denizli'deki Esat Sivri Evidir. Esat üç yaşından beri arkadaşım ve gerçekten benden daha iyi bilir Denizli ağzını, insanlarını da.

Örneğin Datça'daki evin sahibi bir gece yarısı geldi. İlginç bir adamdı. Dedim ki, 'Ben size geleceğim ne zaman uygunsanız.' 'Bu akşam gelin' dedi, gittim. Baktım orada yerde bir sürü ahşap... Bir kök bulmuş getirmiş onunla oynamış. Gerçekten eğitim almış bir heykeltıraş gibi... 'Ben' dedim, 'yapacağım sizin evinizi, ama siz benim dediğimi yapabilecek misiniz? Örneğin diyeceğim ki, bu kalıbı şu adam yapacak. Bilmem neyi bu yapacak...' 'Tamam' dedi. Bugün bile Datça'da en çok sevilen ev. Bunu, inanın, bir ay aralıklarla filan hep duyuyorum. Şöyle bir şey yaptım (*çizerek anlatıyor*) burası kapalı mekân, burası açık; yukarıda tersine daha doğrusu çaprazına burası açık, burası kapalı, aşağıda da aynı şey ve merdiven burada birbirine bağlıyor.

Ama bir marangoz vardı, çakıyla benim çıtalarını filan düzeltiyordu. Coşkuyla çalıştık. Yapılı herhalde 40 yılı geçti.

Bunun dışında, örneğin ağabeyim istedi. Ağabeyimin söylediği söz 'Cengiz burada kendimi ben Denizli'de duyumsuyorum.' Gerçekten buydu istediği.

Amerika'da yaptığınız Sümer Pek Evi var. Oradaki evde de kullanıcının kendi gele-

Datça Kantogan Evi
(SALT Araştırma,
Cengiz Bektas Arşivi).

neğinden izler var. O da bu bağlamda değerlendirilebilir mi?

Elbette... Sümer, Münih'te tıp okudu, ben mimarlık okudum. Okulunu bitirdiğinde Münih'te, Amerikan konsoloslukuna gitti İngilizce verdi eş sınavları. Ben kapıda bekledim, kazandı geldi. Yıllar sonra Amerika'dan bana mektup yazdı. 'Ben ev yaptıracam, senin yapmanı istiyorum.' Biraz ötede F. L. Wright'ın işliği çalışıyor, bilmem şu var, bilmem bu var... 'Hayır' dedi, 'ben ancak sana anlatabilirim derdimi.' Gittim, anladım gerçekten. Wagner'i çok sever ve benim diyelim ki mimarlık kitaplarımca değerli kitapları vardır mimarlık üzerine... Bir saydam gösterisi yapsa mimar sanırsınız. Öyle

ABD Sümer Pek Evi
(SALT Araştırma,
Cengiz Bektaş Arşivi)..

de bir kültürü vardır. Küçük bir köşeye sıkışmış kalmış. ‘Bak’ dedi, ‘ben buyum şimdi burada, evrenim bu denli daraldı, sen bana yardım edebilirsin.’ Bir ay kaldık orada. Özet: Böyle bir iş aldığında, en azından bir hafta on gün onlarla birlikte kalıyorum. Onun yaşama alışkanlıklarını bir bölü bir öğreniyorum.

Bana yıllar sonra ‘Senin yüzünden şimdi bu evden kopamıyorum’ dedi.

Örneğin Denizli’de bir arkadaşına bir ev yaptım. Ayakkabıyla girmiyorlar insanlar eve. Yıkama yerinde kurnası da var. Kısacası hem alaturka hem alafranga yıkanabilirsiniz. Edirne’de yaptığım yerleşimde kurnalı oturma

küveti çizdim. Bütün hepsi onu istediler, ama yaptıramadım o günlerde İstanbul’da.

Mermerden yapılıyor değil mi bunlar?

Hayır, hepsi değil... Denizli’de arkadaşına yaptığım evde mermerden. Sonradan gerek seramik, gerek PVC yapabiliriz, dediler. Ama sayı 30 tane, 40 tane olunca yapılmadı. 200 tane de yapamadılar, çünkü kalıp parası için yetmez bu sayı.

Kendinize de birkaç kez ev yapmışsınız.

Muğla’daki taş, her şeyi taş. Tümüyle ağızsız gereçle... Taş, ahşap... Kimse öyle bakmıyor ama onlara. Boya bile yok... Yalnız mutfak ile banyoda beyaz eşya var. Onun dışında içeride de sıva yok, tamamen taş. Ustayla başladığımızda günlüğü 45 lira idi, 75 liraya kadar çıktı... Taş duvar örmeyi bilen yoktu. İki ay dolaştım. Eski ustalarını bulmaya çalıştım. Bir tanesi yaşıyordu... O da ‘yapamayacağım’ dedi. ‘Yahu, iki kat vereyim, sen hiçbir şey yapma, gözle yalnız.’ ‘Cengiz Bey ben seni biliyorum, senin titizliğiyle yapacak adam kalmadı. Sana yalan söyleyemem’ dedi.

Sedad Beyin yaptığı evleri bir düşünün; her türlü adama... Benim başkasına yaptığım diyebileceğim, gerçekten beşi geçmez. Kendime yaptığım evler de, biraz önce söyledim, taş ev bir buçuk katta 39 metrekare, Güre’de 52 metrekare... Kuzguncuk’ta onarıp oturduğum ev tabanda 26 metrekare... Ama bebek olunca değişmek zorunda kaldı. Şimdi şu içinde bulunduğumuz ev yaklaşık 70 metrekare... Bir çatı katı var. Bir de yer katıyla iki yatak katı... Bu bana bir şey öğretti, bizim yaşama biçimimizle burada bir yakınlık var ve Çengelköy’de Çanak-kale Seramik çalışanlarına yaptığım evler, bu ilke üzerinden gelişti.

Sonradan bir mimar, orada oturanlarla söyleşi yapmış. Başlangıçta ev sahipleri bir yatırım olarak düşünüyorlardı evlerini... Ancak yüzde 30’u bu evlerde oturuyordu. O söyleşi yapıldığında 80’i kendileri oturuyormuş...

Şimdi bir şey daha var, çok önemli. Bana Edirne Binevler ölçeğinde bir tasarım işi geldiğinde, ben arkadaşlarımı çağırdım. Ruşen Keleş, Cevat Geray, Tefik Çavdar, Zafer Başak... Bir yuvarlak masanın çevresinde oturduk. 90 bin lira tüm tasarım karşılığı idi. Biz de 9 uzmanız. 10’ar bin lira düşer her birimize. Ben bir kişiye ev yapmayı biliyorum, 5 kişiye de yapabilirim, 10 kişiye dersiniz zorlanırım, hadi onu da yapabilirim, ama 50 kişiye ev yapmayı bilmiyorum. Onun için şimdi ben size soruyorum. Ben bu işi nasıl yapabilirim? Yol haritası ne olmalı?

Cevat Geray yıllar sonra dedi ki, ‘Adam geldi bize, ben 500 kişiye ev yapmayı bilmiyorum, nasıl yapacağız?’ dedi. ‘Biz de bilmiyoruz. Bunu yapabilmek için, bir sormaca yapmalıyız.’ Peki, soruları kim soracak? Soruları hadi biz oturduk saptadık dokuzumuz...

Hep birlikte Edirne’ye gittik, yüksekokullardan öğrenciler seçtik. Sormaca nasıl yapılır öğrettik. Rahmetli Tefik Çavdar sayılama uzmanıdır. Sosyal planlamanın da başındaydı. Çocuklara dili öğrettik önce. Adam dedi ki, ‘Seferberlikte yapıydık biz bu evi.’ Şimdi buradaki “seferberlik” sözü Kurtuluş Savaşını mı anlatıyor, Birinci Dünya Savaşını mı anlatıyor?

Onun için sormaca yapacak olan insanları yetiştirdik. Hacettepe’de o günkü ilkel bilgisayarda onlar işlendi. Tarım toplumu kendini endüstri toplumu diye biliyor. Mutfakta örneğin ne yapıyorsunuz? Reçel yapıyor musunuz? Tarhana yapıyor musunuz? Bilmem ne yapıyor musunuz? Bunların hepsi gerçekten çok ilginç sonuçlar verdi. Örneğin diyoruz ki, banyoda küvet istiyor musunuz? % 93’ü evet diyor. Üç sayfa sonra ‘Sıcak su istiyor musunuz?’ sorusuna %3 evet diyor. Kovayı koyuyor, oradan dökünerek yıkıyor... Ama ayrıca ihtiyacı var küvete. Çünkü yaşlandığı zaman sıcak su banyosu diyor doktor, evde sıcak su banyosu yapacak başka şey yok. Kısacası, bu anketten sonra doğru dürüst bir şey yapabildik.

Mimarinizde bazı ilkeler var, bunu akılcılık olarak yorumluyor Doğan (Kuban) Hoca bir yazısında ve mesela bu tutarlılık ve akılcılığın genellikle kuru, katı bir mimarlığa götürmesine rağmen, sizin yapılarınızda

bunu bir tür yöresel bilgelik bağlamında aştığınızı söylüyor.

Kendiniz de ölçümleyemezsiniz. Son yaptığım, belki ekim ayında açılacak otistik çocuklar için bir okul var. İnanın ben böyle bir şey çizmeyi düşünemezdim. Çıplak gaz betonu sıvasız kullanarak yaptım... Bir mimar hanım grubu geldiler, Denizliliydi hepsi. Orta yaşlı bir hanım dedi ki ‘Cengiz Bey, ben burada kendimi Çaybaşı’nda hissediyorum.’ Çaybaşı bizim mahallemiz... Ben şaşırdım, yani gerçekten öyle bir çabam olmadı, ama nasıl oluyor? Yani insan bazen kendisi de açmazda kalıyor.

Doğan Hoca’nın “yöresel bilgelik” dediği, gözlem ve birikim sanırım, bir insanın yaşamı boyunca küfesini doldurmasıyla alakalı bir konu, o anda bulunabilecek bir şey değil...

Ninem bana Yunus’u öğretti. Yunus diyordu ki, çeşmenin altına tutmazsan testi *‘bin yıl orda dursa da kendi dolası değil’*. Prof. Angerer’in söylediği söz de bu, kendini açılma yeteneği... Onu açık tutmaya çalışmak gerek...

Yine Doğan Hoca, ‘Dışarıdan bakıldığında gösterişsiz olmasına rağmen, fakat hepsi yerine oturuyor, hem de dikkat çekebiliyor ve çevresiyle de uyum içerisinde, kullanıcıyı da memnun eden yapılar’ olarak tanımlıyor, o ‘bilgelik’ dediği, zaman içerisinde oluşan birikimin sonucu olmalı bu.

Harput’a giderken Malatya’yla Kayseri arasında bir köyde durduk. Ev öyle güzel ki, kerpiçten... Çok yalın... Sordum, niye bunu böyle yaptın? Yapan da bir öğretmen. ‘Yer bunu verdi’ dedi. ‘Yer bunu verdi’ sözünü yıllardır unutmadım.

Türk Dil Kurumu.

Ya da görmezden gelmek ya da inatlaşmak mı, yoksa uyum sağlamak mı dersiniz, siz önceki deneyimlerden faydalananarak, oraya bakarak uyum sağlamayı tercih ediyorsunuz.

En azından saygılı olmaya çalışıyorum. Gerçekten doğayla savaşmak yerine, doğayla uyum sağlamak... Senin için olmasa bile, kullanıcı için çok önemli duruma gelebilir.

Bodrum kitabınızdan biliyorum, evin yerinin düzeltilmesi sırasında çıkan taş da o evin bedeninde kullanıyor. Taş, yere ait. İnsan da doğayla mücadeleyi sınırlandırdığı için, kendi gücünün ötesinde bir çabaya girişmiyor.

Antalya'daki Ağa Han ödülü alan Olbia'yı anlatırken bir mimar sordu, 'Ağa Han taştan hoşlanıyor diye mi taş yaptınız binayı?', yani sırf ödül için mi? Dedim ki '...şurası zemin, burası traverten... Bunu kazacağım, temeller için. Buradan çıkan taşı ne yapayım? Ben bu taşlarla bütün duvarlarımı ördüm.'

Şimdi bunun gibi, yani bakmak görmek... *Doğaya Uyumlu Mimarlık* kitabımda örnekler verdim. Denizli evini incelediğimde gördüğümde çok şey öğrendim. Evin içinde belki 20 tane baca çıkıyor. Ama bunların hepsi çatıyı delip dışarı çıkmıyor, birçoğu çatı içinde ağızlanıyor.

Bir köyden geçiyorum, dumanlar çıkıyor çatılardan, yangın var sandım. Dediler ki, o yangın değil. Bacaları çatı boşluğunda ağızlandırıyor. Çatı boşluğunu ısıtıyorlar. Kısacası hava yastığını en iyi biçimde kullanıyorlar. Bunu kimse yapmıyor bugün Denizli'de.

Bir konudaki düşüncenizi merak ediyorum. Mimarlık bürolarının büyüklükleri konusunda ne düşünüyorsunuz. Çünkü mimarlık mesleğinin biraz bireysel bir yanı da var...

Kikutake diye bir Japon mimar var, onun bir makalesini okudum. Diyor ki '180 kişi bürom... Ben mutsuzum, çünkü mimarlık yapmıyorum, menajerlik yapıyorum. Uzun süre düşündükten sonra dedim ki bir gün, 'Arkadaşlar, ben üç mimara iş verebiliyorum. Bu üç mimar da üç teknikere iş verebiliyor ya da üç mimara diyelim yine. Bir sekreter, bir de büro işlerine yardım eden... Burası 9-12-13-14-15, budur diyor ideali. Şimdi hepinize iş bulacağım. Sizlerden özür diliyorum. Neden? Çünkü ben mimarlık yapmıyorum, menajerlik yapıyorum.'

Bu ölçüde ben en çok 6 kişiyle çalıştım. Yalnız bir Karaada projesi, 260 küsur paftaydı ve yani tek başıma yürütmeme imkân yoktu. Bir tekne tuttum onun içinde yaşadık 10 gün ve her gün adadaydık. Kimse yok adada ve fazla bilinmeyen şeyleri de bulduk. Bir de Ankara'da Kızılay'la Tandoğan arasında 2,5 kilometrelik bir yolun kentsel tasarımını istediler. Orada da 20 kişiyi buldu sayımız.

100 kişilik büroda mimarlık yapılamaz, olanak dışı... Ancak kes yapıştır yaparsınız... Bu siz değilsiniz... O yüzden yapılan iş, mimarlık olmuyor.

Tutarlı bir mimarlığı sürdürebilmek için biraz seçici olmak gibi bir tavır gerekiyor mu? Siz bazı projeleri alırken, mesela konutlarda dediniz 'Ben bu aileye ya da bu insana ev yapabilir miyim ona bakarım, sonra yaparım', diğer işlerde de buna benzer tutumunuz var mı? Yani yer konusunda, yapının programı, içeriği konusunda.

Çok şeyi değiştirebildim. Mesela şu anda Muğla'da bölge müzesi yapıyorum. Avan projesi onaylandı. Dedim ki belediye başkanına, 'Ben bunu İstanbul'dan yapamam. Benim Muğla'da evim var, haftanın yarısını burada geçirebilirim. Onun için beni danışman olarak alın, burada bir büro kuralım.' Her şey benim denetimimde olacak. Bütün detaylarını çizerek, her birine öğretirek... Doğrama detayı nedir? Yalıtım niye böyle yapılmalıdır? Çatı niye böyle olmalıdır?

'Niye öyle anlatayım, sonra onların denetiminde hep beraber yapıya başlayalım.' 'Tamam' dediler. 'Ama' dedi başkan, 'biz bir şey daha istiyoruz. Müzede çalışacak elemanları da siz yetiştirin.' Söylediği önemli... Çünkü Anadolu'da sanat tarihini bizinkiler Selçuklulardan başlatıyorlar, bir gün

bundan utanacaklar. Oysa *Kültürümüzün Oylum-ları* kitabında yazdım, 12 bin yıl öncesinden başlıyor. Çünkü Leodikya'daki yapılara bakmayı bilerseniz şaşırırsınız... Ötesindeki Hierapolis'te, üç-beş kilometre uzaklıkta hamamın içinde iki tane kütüphane var. Bu bana daha çok şey söylüyor.

O nedenle 'bu müzenin programını ben yaparım' dedim. Beş tane arsa gösterdiler bana. Bu beş arsa Muğla'ya 30 kilometre ötede, 20 kilometre, 10 kilometre uzakta, böyle... Dedim ki, 'Bu müze kentin içinde olmadıktan sonra ben yapamam, çünkü ben bunu Muğlalı için yapacağım, "turist" için yapmayacağım.'

Bu başka şeylerde ufak tefek böyle oldu ve de sevdiğim konu müze. Uygulama da yapmışım, en küçüğünden, 100 metrekare olanından bilmem kaç metrekare olanına. Böyle bir iş geldiğinde ücret filan da hiç düşünmüyorum. Yazmışımdır, ben işimi yapıyorum ne güzel güle oynaya... Onlar bir de üste para veriyorlar. Yani bu çok önemli.

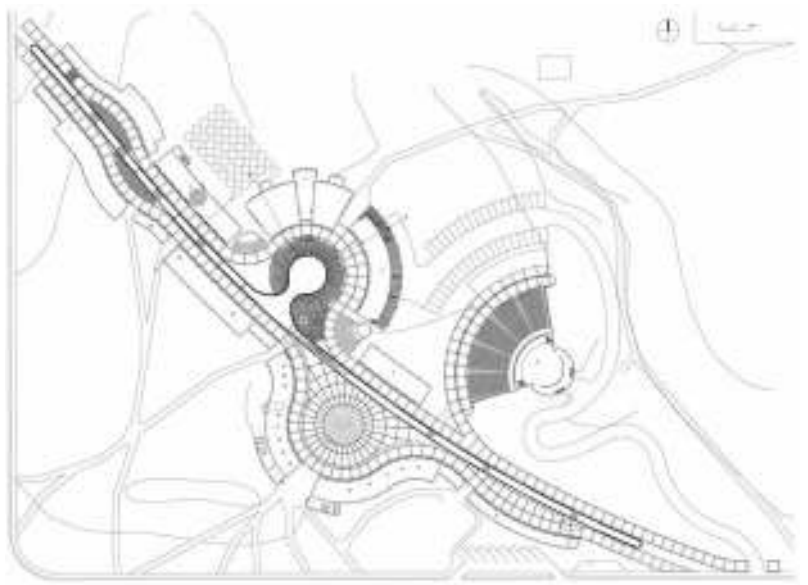
Ne kadar şanslıyım ki, hapisane yapmak zorunda kalmıyorum. Yani işsiz olduğum zaman oldu, parasız olduğum zamanlar oldu, hiç ihanet etmedim bu düşünceye. Gerçekten Türk Dil Kurumunda bir gün beni okşarken yakaladılar kolona. Yani kafamı dayamışım ve gerçekten kıymetini de biliyorlardı.

Sizin mimarlık deneyiminizde keşke yapılsaydı dediğiniz uygulanmamış projeler ya da keşke bu işe karışmamış olsaydım ya da yapmasaydım dediğiniz projeler oldu mu zaman içerisinde?

Hayır, bulaşmasaydım dediğim olmadı, çünkü bulaşmadım hakikaten. Ama uygulanmamış projelerim oldu.

Kara Ada mesela gerçekten çok önemli bir projeydi, maalesef olmadı. Olmamasının nedeni şu: Kıyıda yapı yaklaşma çizgisi uzaklığı 50 metreydi... Sonradan bu yasağı değiştirdiler, 30 metreye indirdiler. Bütün tasarım olanaksızlaştı. Kara Ada düzlüğü olmayan bir yer. Orada bir proje yapmak bile başarı sayılırdı. Sayısız danışmanla çalıştım. Örneğin marinayı nerede yapabilirim? Biliyorsunuz Prof. Bayram Bey var, denizci, daha doğrusu deniz bilgisi olan hoca, işinin âşığı... Bayram Beyle anlaştık, onların ekiyle. Onların belirledikleri yere marina tasarladık. Zeytinoğlu firması da vazgeçti. Proje bakanlıkça onaylanmıştı önce, alkışlanarak filan. O tasarım usumda kalmıştır.

Ama başıma daha kötü başka bir şey geldi. Güre'de iş almıyordum, ama iki katlı bir yerleşme. Bir devre mülk geldi. Öyle bir şey yaptım ki

(*planı çizerek anlatıyor*) hiçbir ısıtma düzeniğine gerek görülmedi. Bunu yaparak ispat ettik ki, şantiyedekiler bile şantiye evinden çıktılar, burada oturdular. Bunu Almanya'da termodinamik üzerinde çalışmış bir arkadaşımın birlikte, matematik modeli de önceden yaptık. Uygulandığında gördük, doğruydu yaptığımız... 1999 depreminden sonra bir heyet geldi iş yerime, teşekkür ettiler. Çünkü burası sivilaşma olasılığı olan bir yerdi, radye yapmaya ikna ettim. Depremde burada kılcal çatlak bile oluşmadı. Şunu dile getirdiler: Biz sizi anlamamıştık, ama şimdi anlıyoruz, çok teşekkür ederiz. Aradan birkaç yıl geçti, gitmişler beş tane inşaat mühendisinden rapor almışlar: 'Bu yapılar beş derecedeki depreme dayanmaz!' diyerek iki katlı yapıları yıkıp, kaçaklarıyla beraber beş kat bir otel yapabilmek için bu raporu alıyorlar... Yıkıldılar. Yıkıldılar, üç kat fazla yapabilmek için. Şimdi orada otel yapıyorlar.

Ben yine en şanslılardan biri sayılırım, çünkü benim bilgimin dışında ya iki ya üç yapım yıkıldı.

Bu hikâye, aslında 1930'dan 70'lere kadar ürettiğimiz modern mimarlığın nitelikli örneklerinin içinde bulunduğu büyük tehlikeyi özetliyor. Ben de birtakım yapıların hikâyesini araştırırken onlarla ilgili çalışırken gördüm ki, hiçbir şey yapılamazsa, deprem ve yönetmelik üzerinden yapıların sonu hazırlanıyor. ■

Not: 19 Ağustos 2016'da Cengiz Bektaş'ın Kuzguncuk'taki bürosunda yapılan üç buçuk saatlik söyleşiden kısaltılarak hazırlanmıştır.

Nezih Aysel, Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

OLBIA Sosyal Merkezi.

Bir Geleneğin Son Temsilcisi: Orhan Şahinler

Aykut Köksal

Akademi geleneğini temsil eden mimar-hocalardan biri daha aramızdan ayrıldı. 17 Eylül 2016 tarihinde yitirdiğimiz Orhan Şahinler, bu geleneğin belki de son temsilcisiydi. Şahinler'in bir mimar olarak portresini çizmeye başlamadan önce şu saptamayı yapmak gerek: Orhan Şahinler'in mimarlığı hocalığının ayrılmaz bir parçasıdır, dahası Şahinler öncelikle bir "hoca"dır; mimarlık pratiğini bir yandan mimarlık eğitmenliğinin *sine qua non* ön koşulu olarak görür, bir yandan da bu pratiği, eğitim verdiği kurumdan soyutlamadan gerçekleştirmeyi önemser.

Orhan Şahinler Güzel Sanatlar Akademisine geleneğin en güçlü olduğu bir dönemde, 1945'te girer. Akademi hem yangın öncesinin "saray" atmosferiyle, hem de eğitim kadrosunun niteliğiyle genç Şahinler'i derinden etkiler. Kendisiyle yapılan bir söyleşide, hocalarının "seçkin ve deneyimli" olduklarını belirtir ve şöyle der: "[...] hocalarımız seçilmişlerdi ve profesyoneldiler. Yani mesleğin sıcak ortamında bulunan kimselerdi. İstanbul ve Türkiye'de bina inşa etme şansı olan, bu şansı yaratan, tasarım yapan, inşa sürecini yaşayan, pratiğin taze bilgilerini kuruma taşıyan kimselerdi."¹ Bu sözler Akademideki mimarlık eğitim geleneğini anlatırken, Şahinler'in mimarlık eğitime bakışını da gösteriyor. Aynı söyleşide, Akademinin geçmişinden söz ederken bu bakışını daha da açıkça belirtmiş: "Akademik kadro hayatın içindeydi. Kadroyu oluşturanlar, meslek faaliyetlerini

sürdürüyorlardı. Bu çok anlamlı bir yapıydı. Hem akademisyen, hem profesyoneldiler diyorum. Bu çok özel bir şey ve mimarlık eğitiminde kaçınılmaz koşul."² Burada Şahinler'in mimarlık eğitime ilişkin yalın bir paradigma tanımladığını söylemek yanlış olmasa gerek.³

Orhan Şahinler 1952'de Akademiden mezun olur, 1959'da aynı kurumda asistan olarak göreve başlar. Mezun olduktan kısa bir süre sonra ilk mimari ürünlerini verir. Akademinin öğretim kadrosuna katılması ise bu üretimde bir kırılma noktası oluşturur. Orhan Şahinler'in mimari üretimini üç dönemde ele alabiliriz: İlki, büyük bir bölümü okula asistan olarak girmesinden önceki yılları kapsayan 1955-1960 dönemidir; ikinci dönem en verimli olduğu yılları içeren 1960-1970 arasıdır; 1970 sonrası ise üçüncü dönemi oluşturur.

1957 tarihli iki projesi, *Büyükkada'da Konut* ve *Gayrettepe'de Toplu Konut*,⁴ ilk dönemin modernist karakterini daha ilk başta ortaya koyar. Bu ilk dönem çalışmaları bir yandan Elli-ler Modernizmi'nin uluslararası dilinden beslenir, bir yandan da Şahinler'in tüm mesleki yaşamına hakim olacak rasyonalist duruşunu gösterir. Bu dönemde, ilk iki projeyi izleyen öteki projeler ise daha en başta Şahinler'in mimari üretimine ilişkin iki önemli özelliği içerirler: mimari pratiği yarışmalar üzerinden hayata geçirmek ve –belki bunun bir uzanımı olarak– ekip çalışması içinde yer almak. Bu dönemde girdiği yarışmalar arasında, 1957 tarihli *Türk Kooperatifçilik Kurumu Merkez Binası* ve 1959 tarihli *Ankara Maliye Bakanlığı Sitesi* projeleri dönemin yaygın modernist dilini büyük bir yetkinlikle konuşan çalışmalardır. Bu projeler ve dönemin öteki yarışma projeleri hep aynı ekibin üretimidir. Ekibin Şahinler dışındaki üyeleri arasında Tarık Aka, Cihat Fındıkoğlu, Kamil Bayur ve Niyazi Duranay vardır.

Orhan Şahinler'in mimarlığında, üzerinde daha uzun boylu durulması gereken, 1960-1970 arasını kapsayan ikinci üretim dönemidir. Bu dönemde de Şahinler mimari üretimini yine ağırlıklı olarak yarışmalar aracılığıyla gerçekleştirdi.

Sağdan: Orhan Şahinler, Hamdi Şensoy, Muhlis Türkmen ve Esad Suher (arkada) Akademinin giriş holünde.

Ankara Türk Kooperatifçilik Kurumu Merkez Binası yarışma projesi, perspektif.

rir. Bu dönemi belirleyen olguların başında ise, artık Akademinin öğretim kadrosu içinde yer alması gelir. Yarışmalar Şahinler'e, kendisini Akademi yaşamından soyutlamadan, hep okul çevresi içinde kalarak mimari pratiği sürdürme olanağı verir. Bu yüzden Şahinler kendi mimarlık bürosunu açmaz, yarışma projelerini Akademiye hazırlar. Yarışmalara yine –genellikle- ekip çalışmasıyla katılır, ne ki bu kez ekibi tamamlayanlar kendisi gibi iki genç Akademi hocasıdır: Hamdi Şensoy ve Muhlis Türkmen. Ekibin üç üyesi de Akademiye hoca olduğu için projeler okuldaki atölyelerde çizilir, böylece yarışmalara katılım –doğal bir biçimde- eğitimin bir parçasına dönüşür. Öğrenciler, kimi kez çalışmalarda yardımcı roller alarak, proje hocalarını mimari pratik içinde tanırlar. Mimarlık eğitiminde “atölyeler profesyonellere emanet edilmelidir”⁵ diyen Şahinler'in eğitime bakışı da okul yaşamındaki karşılığını bulur.

Orhan Şahinler bu dönemde 11'i yarışma projesi olan 18 çalışma gerçekleştirir. Bu çalışmalardan –çoğunluğu yarışma projesi olan- 12'si, Türkmen-Şensoy-Şahinler üçlüsünün imzasını taşır. Bu tasarımlarda, hem üçlünün de Akademi hocası olmasının getirdiği ortak yönelimler, hem de kişisel becerilerinden kaynaklanan işbölümü dikkat çekicidir. Artık Elliler Modernizmi geride kalmıştır; modernizmin son döneminde ortaya çıkan yeni eğilimler, “uluslararası üslup”tan, katı modernist çizgiden uzaklaşan, daha öznel bir dil yeğleyen mimarların keşfedilmesi bu yıllarda Akademiye de etkisini göstermekte gecikmez. Brütalistlerden Scarpa ve Aalto'ya uzanan etkiler 1960'lar Akademisinin “mimari atmosfer”inde belirleyicidir. Bunlara, yine 1960'ların yerelci ve bağlamsalcı eğilimleri eklenir. Bu etkilerin her biri farklı projelerde, farklı biçimlerde kendini gösterir. Bu yüzden Şahinler'in ikinci döneminde yer alan projelerde, 1950'lerdeki dil birliği yoktur; daha çoğulcu bir çizgi hem genelde, hem de her bir projede ortaya çıkar. Bu çoğulcu görünüm, üçlünün –belki kimi kez değişen- işbölümlerinin de sonucudur: Şahinler daha çok planimetri çözümlerinde sorumluluk alır, kütle plastiğinin bir virtüözü olan “estet” Muhlis Türkmen projeyi üçüncü boyuta taşır, Hamdi Şensoy ise malzeme ve güncel yapı tekniklerine hakimiyetiyle sistem çözümlerine katkıda bulunur.⁶ Bu işbölümünün katılımcıları her zaman mutlu etmediğini Şahinler'in anılarından öğreniyoruz: “[Lizbon Büyükelçiliği yarışma projesinin çiziminde] aramızda cephe kaplamasının ahşap perdelerle

kaplanması yerine, iklimle uyumlu, sağır satırların daha baskın olduğu bir yorumla ilgili farklı bir yaklaşım söz konusu oldu. Fakat Hamdi'yi kıramazdık tabii ki...”⁷

Üçlünün işbölümünü gösteren çalışmalarından biri de 1963 tarihli *Bursa Kapalı Spor Salonu* projesidir. Planimetrideki rasyonel çözüm Şahinler'i işaret ederken, kütle plastiği, Türkmen'in biçim sözlüğünü akla getirir. Bu tasarımla Muhlis Türkmen'in İzmir'deki *Atatürk Kültür Merkezi* arasındaki akrabalık son derece açıktır. Şahinler, *Bursa Kapalı Spor Salonu*'nun çizim sürecinde Türkmen'in çalışmasını şöyle anlatıyor: “Muhlis Abi'de büyük bir proje çizme açlığı varmış; kesintisiz uyumadan saatlerce çalıştı. Muhlis Abi çok zevkliydi, yaptığı herhangi bir etüt baştanbaşa özgün bir desen kalitesindeydi. [...] Büyük yetenektir.”⁸ Üçlünün parlak çalışmalarından biri olan bu proje, müellif mimarlara kontrol olanağı tanınmadığı için son derece başarısız bir uygulamanın kurbanı olur.

1960'lı yıllar Şahinler'in brütalizme büyük bir ilgi duyduğu yıllardır. Türkmen-Şensoy-Şahinler üçlüsünün çalışmalarında Orhan Şahinler'in belirleyiciliği özellikle plan çözümlerindeki brütalist yaklaşımlarda kendini gösterir. Bu bağlamda 1961 tarihli *Adana Vakıf İşhanı ve Çarşı Binası*, 1962 tarihli *New York Dünya Fuarı Türkiye Pavyonu*, 1963 tarihli *İzmir 27 Mayıs Meydanı Çarşı İşhanı Binaları* öne çıkan projeler olur.

İstanbul Ticaret Odası Binası, Haliç yönünden görünüş.

İstanbul Ticaret Odası Binası, kara yönünden görünüş.

Orhan Şahinler'in ikinci üretim dönemine damgasını vuracak çalışmalar ise yarışma üçlüsünden bağımsız olarak, tek başına gerçekleştirdiği 1963 tarihli *İstanbul Ticaret Odası Binası* ve 1965 tarihli *Üsküdar Vapur İskelesi*'dir. *İstanbul Ticaret Odası Binası*, Şahinler'in üretimi içinde en çok sözü edilen, İstanbul'daki çağdaş mimarlık örnekleri arasında hep kendisine belirli bir yer bulan, gerek kentteki konumu, gerekse de mimari sözüyle öne çıkan bir yapıdır. Yapı bir yandan Şahinler'in, daha önce de değindiğimiz brütalist yaklaşımını örnekler, bir yandan da tarihi yarımada'nın Haliç kıyısında, içinde yer aldığı bağlamla ilişki kurar. Ana kütle üzerindeki içeriye çekilmiş katı örtün saçaklar, yarımada'nın silüetine yumuşak bir geçiş sağlar.⁹ Alçak kütle'nin karaya bakan cephesi, iç mekâna ışık veren fenerle birlikte, heykelsi bir anlayışla biçimlenmiştir. Bu cephede Şahinler'in mimari üretime sanatçıları katma isteği de kendini gösterir, Şadi Çalık'ın soyut rölyefi yukarıdan aşağıya doğru akar. Oditoryum örtüsü de yine heykelsi bir plastisiteyle dışa yansır.

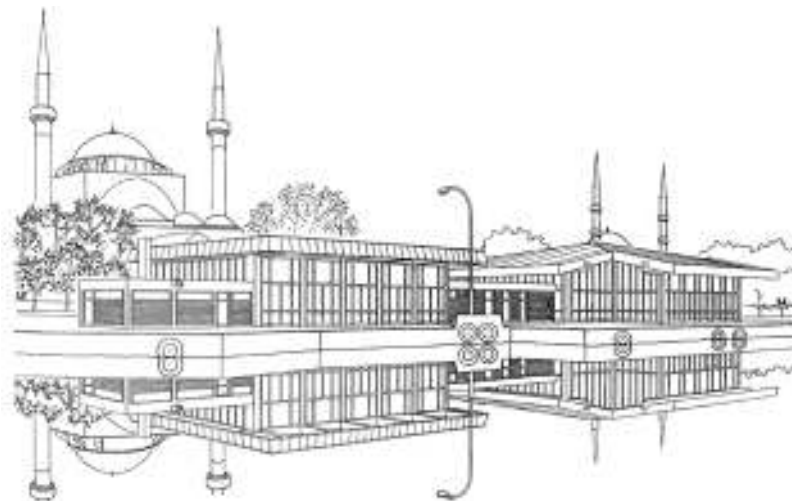
Yapının Türkiye'nin çağdaş mimarlık tarihi için bir başka önemi ise, büro alanının total mekâna/açık mekâna sahip olduğu ilk binalardan biri olmasıdır. Enis Kortan, bu büro kütle-

sinin “ileri düzeyde” mekân anlayışına sahip olduğunu belirtiyor ve “genel nitelikleriyle Ras-yonel – Uluslararası tutumda” olduğunu söylüyor.¹⁰ Şevki Vanlı ise tam karşıt bir değerlendirmeye varıyor: Vanlı, “İstanbul Ticaret Sarayı'nın [sic] birçok yayınlarda Türkiye'yi temsil etmesini, Sedad H. Eldem ortamının sahip çıkması olarak algılasak, modernle geleneksel arası bulduğu orta yolun temsilcilerinden sayılabilir” dedikten sonra Şahinler'in “gelenekselciliğe Türk mimarlığının temel kimliği gibi bağımlı” olduğunu ileri sürüyor.¹¹ Vanlı'nın, Şahinler'in mimarlığına ilişkin okuması, ancak “geleneksel” olanın yüksek bir soyutlamayla bu mimarlığa katıldığı belirtilerek anlam kazanabilir -ki bu da Şahinler mimarlığı için yapılacak olumlu bir değerlendirmeye kapı açacaktır. 1960'lar mimarlığının geleneksel/yerelle kurduğu ilişkideki doruk noktaları hep güçlü bir soyutlamanın ortaya çıktığı örneklerdir. Vanlı'nın izinden giderek bu bağlamda Eldem'in üretimine bakarsak karşımıza Yeniköy'deki *Sirer Yalısı* (1967) ve Fındıklı'daki *Akbank Genel Müdürlüğü* (1967-1968) çıkacaktır.¹² Bu iki örnekle birlikte *İstanbul Ticaret Odası Binası*, aynı “soyutlamacı” yorumun ürünleridir, bunu da “gelenekselcilik” olarak değerlendirmek doğru olmasa gerek.

Şahinler, *İstanbul Ticaret Odası Binası*'nın kendi adına yükleneceği rolü kestirircesine, mimarlık adına söyleyeceği tüm sözleri neredeyse tek bir yapıda özetler gibidir. Bu yüzden, “seçmeci” olarak tanımlanabilecek bir söz çoğulluğu, hiçbir karmaşa yaratmadan, büyük bir ustalıkla bu yapıda sergilenir. Aalto'dan brütalizme uzanan etkiler, kaynağını tümüyle gizleyen soyutlamalar bu çoğulluğa katılır. Söz çoğulluğu, aynı zamanda otobiyografik öğelerle beslenir: Şahinler kendi mimari üretimine atf yapan öğeleri, kendi *vocabulaire* toplamını tek bir yapıda sunmaktan çekinmez. Mimari bütünü'nün yüksek bilgi yükü, karmaşık bir yapı oluşturmada ortaya çıktığı için, estetik düzeyi de üst noktaya tırmandırır ve sonuçta, *İstanbul Ticaret Odası Binası*, -özellikle Akademi çevresi için- o yılların “ikonik” yapılarından biri olur.

Orhan Şahinler'in 1960'lardaki üretiminin doruk noktası ise 1965 tarihli *Üsküdar Vapur İskelesi*'dir. Programının ve boyutlarının küçüklüğü nedeniyle mimarlık tarihyazımında daha az görünürlük kazanmış bu çalışma gerçek bir virtüöze üründür. 1960'ların bağlamsalci yakla-

Üsküdar Vapur İskelesi, perspektif.

şımları bu yapıda en üst düzeyde karşılık bulur. Franco Minissi'nin Karatepe üzerinden Türkiye mimarlığına armağan ettiği saçaklar,¹³ bu kez bağlamla girilen ilişkinin taşıyıcısıdır: Büyük kütlenin, bu saçaklarla son bulan bakır kaplı çatıları, Üsküdar Mihrimah Camisi'nin revak saçaklarını Boğaz kıyısında yankılar. Bağlama katılan bir başka yapı ise Boğaz'ın daha kuzeyinde konumlanan, Cumhuriyet mimarlığının gelenekle girdiği ilişkide ana referans noktası olmuş ve neredeyse aynen yinelenmiş bir yapı olan Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı, daha doğrusu yalının T planlı selamlık divanhanesidir. Şahinler, iskele binasında, divanhanenin T planını haçvari plana dönüştürür; böylece hem soyutlamayla kaynaktan uzaklaşır, hem de işlevin talep ettiği merkezi mekân düzenine ulaşır. Orhan Şahinler plan ve kütle çözümlerindeki yetkinliğini bu iskele kompleksinde de sergiler; farklı işlevler taşıyan kütleler, büyüklükleriyle, yükseklikleriyle ve çatı örtüleriyle farklılaşırlar.

Üsküdar Vapur İskelesi'nin önemli bir özelliği de, Üsküdar Meydanı'nın sahilinde, kent mimarlığının belirleyici bir ögesine dönüşmesidir. Alçak ve yüksek kütlelerin oluşturduğu profil –tıpkı *İstanbul Ticaret Odası Binası*'nda olduğu gibi- kentsel arka planla güçlü bir ilişki geliştirir. Yıllar boyu Üsküdar sahilinde işlevini yerine getirirken kentsel bağlamın da mimari niteliğini yükselten *Üsküdar Vapur İskelesi*, ne yazık ki son yıllarda hoyratça kullanılmış, değiştirilmiş, mimarisi tanınmayacak hale gelmiştir.

1970 sonrasında, Şahinler'in mimari üretiminde farklı bir dönemin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu dönemde 1960'ların üçlüsüyle girilmiş yarışmalar yok. Üretimde nicel bir düşüş olduğu da açıkça gözleniyor: 1970-1980 arasında Şahinler yalnızca 3 proje gerçekleştirmiş. Bunun nedeni, 1970 sonrasında Orhan Şahinler'in farklı bir yaşam moduna girmiş olması olabilir. Buna bir de Akademi'de yüklenildiği yöneticilik görevi eklenince Şahinler mimari pratikten uzaklaşır. Bu yıllarda yaptığı çalışmalar arasında yer alan 1978 tarihli *Suudi Arabistan'da Cami* projesi, hem Türkiye'de mimarlık üretiminin yeni uygulama alanlarına, yeni coğrafyalara doğru yöneldiğini haber verir, hem de, o güne dek karşı karşıya gelinmemiş mimari programların ve yeni bir anlam dünyasının üstesinden gelmenin zorluklarını sergiler. Aslında bu bağlamda Şahinler'in yalnız olmadığını, örneğin Sedat Hakkı Eldem'in aynı yıllardaki üretiminde de benzer durumların görüldü-

Üsküdar Vapur İskelesi, denizden görünüşü.

Üsküdar Vapur İskelesi, cepheden ayrıntı.

ğünü söyleyebiliriz.¹⁴ Hiç kuşkusuz, bu yıllarda mimari iklimin de değişmekte olduğunu, modernizm sonrasına doğru giden sıkışmanın Türkiyeli mimarları da etkilediğini unutmamak gerekir.

Orhan Şahinler 1997'de, mimar olan oğlu Fuat Şahinler'le birlikte tasarladığı *Kuşadası Toprak Seramik Ağır Lama Konaklama Tesisleri* ile son parlak çıkışlarından birini gerçekleştirir. Ekip çalışmalarındaki işbölümü, oğluyla birlikte gerçekleştirdiği bu projede, programın ve yerleşim alanının baba-oğul iki mimar arasında paylaşımıyla ortaya çıkar. Tesislerin odak noktasında yer alan ana blok, baba Şahinler'in bir kez daha virtüözitesini sergilediği kesimdir.

Başlangıçta da belirttiğim gibi Orhan Şahinler öncelikle bir "hoca" idi. Aslında mimarlık pratiğini de içinde yer aldığı eğitim kurumundan soyutlamadığını ele aldığımız çalışmaları açıkça gösteriyor. Kuruma karşı sorumluluğu, Şahinler'i –pek gönüllü olmasa da- yöneticilik göreviyle karşı karşıya bırakır ve Türkiye'nin büyük bir sancılı yaşadığı bir dönemde, 1978'de, Devlet Güzel Sanatlar Akademisine "Başkan" seçilir. Bu sancılı dönem, 12 Eylül 1980 darbesiyle sona erecek, yerini askeri yönetim altında geçecek olan başka bir sancılı sürece bırakacaktır. Süreç en çok da Akademi –ve başkanı Şahinler- için sancılı geçer. Askeri yönetimin zapturapt altına almak için el atacağı kurumlar arasında hiç kuşkusuz yüksek öğrenim kurumları başta gelir. Bu amaçla, 1981'de, İhsan Doğramacı'nın yürütücülüğünde bir Yükseköğretim Kanunu hazırlanır; Doğramacı, tüm yüksek öğrenim kurumlarını

üniversiter bir yapı içinde ve tek bir formatta yeniden örgütlemek isteğindedir. Akademiler ve yüksek okullar ya üniversiteleşecek ya da mevcut üniversitelerin fakülteleri olacaktır. Türkiye'nin en eski yüksek öğrenim kurumlarından biri olan Devlet Güzel Sanatlar Akademisinin de İstanbul Üniversitesinin bir fakültesi olması öngörülmektedir. Şahinler ise okulun "Güzel Sanatlar Üniversitesi" olarak bağımsız kurumsal varlığını sürdürmesini tek çözüm olarak görür. Bu görüşünü ve başka ülkelerdeki güzel sanatlar üniversitelerini Doğramacı'ya anlatan Orhan Şahinler, "Hayır! Biz spesifik üniversiteye taraftar değiliz. Yasadaki şema, klasik üniversiteler. Asla başkası olamaz. Gelin siz İstanbul Üniversitesi'nin Güzel Sanatlar Fakültesi olun." yanıtını alır.¹⁵ Şahinler, Doğramacı'nın bu kararlılığı karşısında geriye kalan tek yolu kullanır, özel ilişkilerini kullanarak ülkeyi yöneten askerlere başvurur. Milli Güvenlik Konseyi üyesi Nurettin Ersin yakın bir mimar arkadaşının ağabeyidir; Ersin'in inisiyatifıyla Akademinin, "Mimar Sinan Üniversitesi" adı altında bağımsız kurumsal kimliğini koruması sağlanır.¹⁶ Böylece okul, "güzel sanatlar" eğitimine odaklanmış özgül yapısını yitirmiş ama başka bir kuruma bağlanmaktan da kurtulmuştur.¹⁷

Akademiye yok olmaktan kurtarmak, son başkan Orhan Şahinler'in son icraatı olur. Yeni kurulan Yükseköğretim Kurulu'nun başkanı İhsan

Doğramacı ve Mimar Sinan Üniversitesinin kurulca atanan ilk rektörü, Şahinler'e bu icraatın bedelini ödetmekte geç kalmazlar ve onu 365 günlük görevlendirmeye Trabzon'a atarlar.¹⁸ Şahinler'in karşı karşıya kaldığı bu davranış aslında başka bir durumun da göstergesidir: Akademi kurumsal bağımsızlığını koruyabilmiş, ancak "Akademi geleneği" çözülme sürecine girmiştir. Bu çözülme sürecinin 35 yıl sonra geldiği nokta, Türkiye'de mimarlık ve güzel sanatlar öğretiminin başlatan, verdiği eğitimin niteliğiyle hep ayrı bir yerde duran seçkin bir kurumun, geleneğiyle birlikte pek çok özelliğini yitirmesi olur. Şahinler'in yitiminin bu son noktayı bize bir kez daha gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. ■

Aykut Köksal, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi

Notlar

1. Ahmet Öner Gezgini (Ed.), *Akademi'ye Tanıklık 2 – Güzel Sanatlar Akademisi'ne Bakışlar... Mimarlık*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 164.
2. Gezgini (Ed.), s. 174.
3. Şahinler'in bu sözleri, bugün bu geleneğin nasıl çözülmüş olduğunu da açıklıyor. 1982'den sonra "üniversite" adını taşıyan kurum, mimarlık eğitiminin ana gövdesini oluşturan proje atölyelerindeki hocaları pratik dışına atarak eğitimin içeriğini boşaltır, bu da "Akademi geleneği"nin tümüyle çözülmesinde belirleyicilerden biri olur.
4. Şahinler'in bu yazıda sözü edilen projeleri için bkz. Ahmet Tercan, İmre Özbek Eren (Ed.), *Orhan Şahinler – Mimarlıkla 60 Yıl*, MSGSÜ Yayınları, İstanbul, 2014.
5. Gezgini (Ed.), s. 174.
6. Üçlünün yarışma projelerinde genellikle belirli bir işbölümüyle çalıştığını, Şahinler'in öğrencisi olmuş, hep yakınında bulunmuş ve üniversitede aynı bölümde öğretim üyesi olarak görev yapmış olan Ahmet Tercan belirtiyor (4 Ekim 2016 tarihli görüşmemiz).
7. Tercan, Eren (Ed.), s. 29.
8. Tercan, Eren (Ed.), s. 27.
9. Ahmet Tercan, binanın biri alçak, diğeri yüksek iki kütleli oluşumun profilinin, Süleymaniye Camisi'nin profiline atf olarak yorumlanabileceğini, bunun Akademi çevresinde yaygın bir görüş olduğunu söylüyor (4 Ekim 2016 tarihli görüşmemiz).
10. Enis Kortan, *Türkiyede Mimarlık Hareketleri ve Eleştirisi 1960-1970*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1974, s. 102.
11. Şevki Vanlı, *Mimariden Konuşmak – Bilinmek İstenmeyen Türk Mimarlığı – Eleştirel Bakış I*, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara, 2006, s. 297.
12. Bkz. Aykut Köksal, "Sedad Hakkı Eldem", *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar II*, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara, 2015, s. 109-114.
13. Bkz. Aykut Köksal, "Karatepe Saçakları ve Müelliflik Sorunu", *Mimarizm.com*, 1 Ağustos 2016, http://www.mimarizm.com/kose-yazilari/karatepe-sacaklari-ve-muelliflik-sorunu_126312.
14. Bkz. Sedad Hakkı Eldem, "Tripoli Canzur Camii (1976)", *50 Yıllık Meslek Jübilesi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1983, s. 246-248.
15. Gezgini (Ed.), s. 169.
16. Gezgini (Ed.), s. 167-170.
17. Mimar Sinan Üniversitesi 2004 yılında, Şahinler'in ilk dediği doğrultusunda "Güzel Sanatlar" ibaresini adına ekledi, ne var ki okul, geçen 22 yıl içinde, İstatistik, Matematik, Fizik, Sosyoloji, Tarih gibi bölümlerin yer aldığı Fen Edebiyat Fakültesine sahip olan klasik bir üniversiteye dönüşmüştü, bu ad taşıhi karmışa yaratmaktan başka bir anlam taşımayacaktı.
18. Tercan, Eren (Ed.), s. 40; Gezgini (Ed.), s. 175-176.

Last Representative of a Tradition: Orhan Şahinler

Orhan Şahinler, who we've lost at 17 September 2016, was perhaps the last representative of the Academy of Fine Arts. First of all, a determination has to be made: Orhan Şahinler's architectural practice was an inseparable part of his teaching practice, moreover, Şahinler has been above everything else, a "teacher"; at one side, he saw architectural practice as a precondition of being an instructor of architecture, at the other side it is important for him to realise this practice without isolating it from the institution he is teaching at. Orhan Şahinler enrolled to Academy in 1945; at a time when its tradition was at its strongest, graduated in 1952, started working at the same institution as teaching assistant in 1959. We can examine Orhan Şahinler's architectural production in three periods: First of these covers the years between 1955-1960, before he started to work as an assistant at the Academy; second period is the years between 1960-1970, a period including his most productive time and when he attended architectural competitions mainly together with Muhlis Türkmen and Hamdi Şensoy; the years after 1970 constitute the third period. Peak points of Orhan Şahinler's production are Istanbul Chamber of Commerce Building in 1963 and Üsküdar Ferry Station in 1965, which he realised as single architect in his second production period. Becoming president of Academy in 1978, Orhan Şahinler's last achievement at this position was to preserve the institutional independence of Academy, which was intended to be attached to another university as a faculty.

Kentsel ‘Oyun Kuruculuk’tan Yedek Kulübesine Üsküdar Rumi Mehmed Paşa Camii’nin Kent İçi Konumundaki Dönüşüm Üzerinden Morfolojik Bir Okuma

Murat Çetin - İrfan Özgül

Giriş: Bir ‘Kentsel Jeneratör’ Olarak Cami Mimarlığı

Kentsel yerleşimlerin oluşumunda kamu yapılarından özellikle dini yapıların kurgulayıcı rolü (Khamaisi, 2009) kentleşme tarihinde oldukça eski ve bilinen bir olgu olmakla birlikte, günümüzde yürütülen neoliberal kentsel dönüşüm sürecinde camilerin başat aktör haline gelişine dair kültürel ve kentsel politikalar, Çamlıca Camii, Validebağ Camii ve hatta Taksim Camii tartışmalarında da görüldüğü gibi oldukça ön plana çıkmıştır. Bu çalışma, sözü edilen bu olgunun kökenine inme hedefi doğrultusunda bu yaklaşımın tarihteki erken örneklerinden Rumi Mehmed Paşa Camii’nin Üsküdar’ın 15. yüzyıl biçimlenmesinde oynadığı rolün zaman içindeki değişimine odaklanmakta ve söz konusu örnekten hareketle özellikle bu tür camilerin konumlandıkları kent parçasının fiziki ve sosyal dönüşümünü şekillendirme misyonlarını tamamlamalarına paralel olarak (ve belli bir faz farkıyla) algılanma, kullanım ve bakım açısından atlaştıkları savını ileri süren bir okuma önerir. Bu doğrultuda çalışmanın temel argümanlarından biri bu camilerin kentsel dönüşümü başlatan birer jeneratör rolü oynadığı ve diğeri ise bu camilerin bulundukları lokasyonun zamana bağlı olarak değer kaybı ile birlikte geçirdikleri onarım ve koruma süreçlerinin de olumsuz etkilendiğidir.

Bir çeşit külliye olarak tasarlanan Rumi Mehmed Paşa Camii (Şekil 1), Üsküdar’ın karakteristik bir Osmanlı kenti olarak biçimlenmesinde önemli bir ‘kentsel oyun kurucu’ rolüne sahip olmuştur. Külliye, Bizans döneminden kalan ve yoğun ticaretin gerçekleştiği bir yol omurgası üzerinde inşa edilmiştir. Bu konumundan ötürü Üsküdar semtinin kentsel mekânsal biçimlenmesinin de odağında pozisyon almıştır. Bu morfolojik oluşum ile bağıntılı olarak caminin kent içindeki konumunun dönüşümü ile yapının fiziksel korunma durumu arasındaki ilişkinin zaman içindeki değişimi bu çalışmanın temel problem alanlarından biri olarak belirlenmiş olup, bu tür yapıların algılanışı, kullanımı ve bakımının kültür stratejilerine bağlı

olarak zaman içinde nasıl farklılaştığının göz önüne serilmesi hedeflenmiştir.

1. ‘Oyun Kurucu’ Olarak Cami Mimarlığının Fiziki ve Sosyal Boyutları

Makalenin temel argümanlarından biri tarihin pek çok döneminde ve pek çok coğrafya ve farklı kültürlerde dini yapıların kent biçimlenmesinin öncüsü (Aazam, 2005; Molendijk, 2010; Stringer, 2013) bir mimari ve kentsel tipoloji (Khamaisi, 2009; King, 2010) olageldikleri varsayımına dayanmaktadır. Bu olgunun statik bir olgu olmayıp zaman içinde değiştiği ve ‘mobil’ bir nitelik kazandığı (Guggenheim ve Söders-törn, 2010) ise çalışmanın diğer ana argümanını oluşturmaktadır. Bu yapılardan camiler ise içerikleri itibarı ile toplumsal düzeni şekillendirci unsurlardır (Michell, 1978; Ardalan, 1983; Frishman *et al.*, 1994; Rasdi ve Utaberta, 2010) ve bu yüzden “kentsel dinamolar” olarak görülebilirler (Crimson, 2002). Bu doğrultuda, camilerin bu kurucu rolleri sosyolojik, ekonomik ve formel boyutlarıyla incelenecektir.

1.1. Toplumsal Bir ‘Oyun Kurucu’ Olarak Cami-Mahalle İlişkisi

Bayramoğlu (2008) Osmanlı toplumsal kuruluşunun ana çekirdeğini mahalle olgusunun oluşturduğunu iddia ederken, birey için toplumsal bir kimlik aracı olan mahallenin, merkezi idarenin bakışıyla ise yönetilenlerle ilişkisini sağlayabileceği kurumsal olarak örgütlenmiş bir ara enstrüman olduğunu savunur. Etimolojik olarak “toplanma, bir araya gelme” kökünden geldiği ve özellikle de cuma namazlarının toplumu

Şekil 1. Rumi Mehmed Paşa Camii, ön planda Şemsi Paşa arka planda Ayazma camileri ile (URL 1).

manipüle edici rolü göz önüne alındığında, mahallelerdeki camiler salt birer dini donatı olmaktan öte, politik bir niteliği de bünyelerinde taşırlar (Aazam, 2005). Diğer bir yandan ise, mahallenin oluşumunda, çoğunlukla bir kurucu, karizmatik dini lider veya serveti ya da otoritesi nedeniyle saygı duyulan bir kişi figürü (Cerasi, 2001) etrafında toplanma eğiliminin de kısmi olarak rol oynadığı görüşü dile getirilmiştir (Ayverdi, 1958) ki Rumi Mehmed Paşa Camii bu niteliktedir. Bu bağlamda cami, topluluk-cemaat sisteminin kurulmasında ve onun coğrafi mekânda (ki burada mahalle kastedilmektedir) politik, entelektüel ve hukuksal bir varlık olarak bütünleştirilmesinde (Alada, 2008) bir ‘oyun kurucu’ olarak görülebilir. Rumi Mehmed Paşa Camii ile, önceleri Damalis Burnu olarak adlandırılan bölgeye kurulan ve daha sonra Şemsi Paşa Mahallesi olarak resmiyet kazanacak olan Rum Mehmed Paşa Mahallesi ile ilişkisi de bu çerçevede görülmelidir (Şekil 2).

1.2. Ticari Bir ‘Oyun Kurucu’ Olarak Cami Konumlanması

Her ne kadar dünyevi unsurlardan arınmış bir mekânsal tipoloji gibi lanse edilse de camilerin içlerinde yer aldıkları külliyele aracılığıyla, en azından kendi varlıklarını garantilemek adına ticaret ile entegre oldukları şüphe götürmez. Bu nedenle camilerin konumlanmasında kentsel işlevlerden ticaretin mekânsallaşması olarak algılanacak çarşı ile ilişki temel bir girdi olagelmıştır. Çarşının etimolojik kökenindeki (Şahinalp ve Günel, 2012) “yol kesişimi” olgusu (Ergin, 1997) dikkate alındığında, cami, külliye, imaret gibi yapı komplekslerinin yer seçiminde yakın çevrenin ticari potansiyelinin önemi ortaya çıkar. Ticaret pratiğinin en temel unsurlarından birisinin mal akışının sağlandığı *yol ağları* oldu-

ğu düşünüldüğünde, bu tür dini, sosyal ve idari yapıların mevcut çarşı, pazar sistemi içinde (eğer bu yok ise dahi bu potansiyele sahip lokasyonlara) konumlanması şaşırtıcı değildir. Rumi Mehmed Paşa Camii ve Rum Mehmed Paşa Vakfı Arastası ilişkisi de bu çerçevede vurgulanmalıdır (Şekil 3).

1.3. Morfolojik Bir ‘Oyun Kurucu’ Olarak Cami Konumlanması

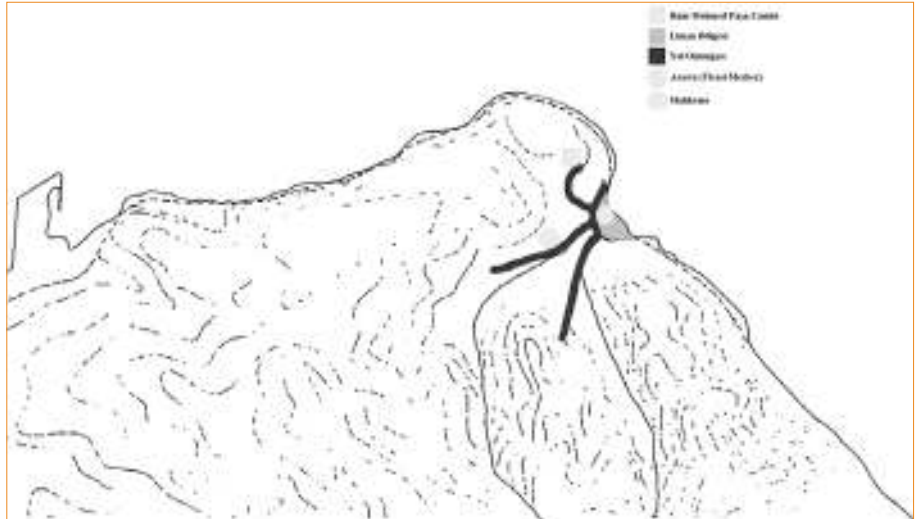
Cami gerek kendi iç ritüellerinden gelen ve sembolik unsurlar da barındıran (son cemaat, harim, mahfil, mihrap vs gibi) mekânsal kurgusu, gerek (revak, son cemaat yeri, minare ve kubbe gibi) özgün tektonik öğeleri ve gerekse de çok spesifik yönelme kriterleri ile kent içinde morfolojik olarak çok ayrı ve belirleyici bir yer tutar (Ardalan, 1983; Frishman *et.al.*, 1994). Cami gerek kentteki yapılaşma dilini gerekse sokak dokusunu bu anlamda oldukça etkileyen bir tipoloji olarak karşımıza çıkar. Görüldüğü üzere cami, toplumsal ve ekonomik düzenin kontrolünü sağlamak amacıyla kent formunu yeniden şekillendirme aracı olarak temel bir rol üstlene gelmiştir. Bu noktada, tipolojik kökeni düşünüldüğünde özgün nitelikler de sergileyen Rumi Mehmed Paşa Camii’nin (Şekil 4) başlangıçtaki ‘oyun kurucu’ rolünü anlamak amacıyla Üsküdar morfolojisinin oluşum ve değişim sürecini incelemek faydalı olacaktır.

2. Kentin Başlangıcı ve Bitişi: Organik ve Geometrik İkilemi Bağlamında Üsküdar’ın Morfolojik Dönüşüm Süreci

Evliya Çelebi Seyahatname’sinde Üsküdar’dan genellikle bir “başlangıç” ya da “bitim” noktası olarak söz eder. Özellikle 15. yüzyıl bağlamında düşünüldüğünde, İstanbul’a Anadolu’dan giriş

Şekil 2. Rumi Mehmed Paşa Camii ile Rum Mehmed Paşa Mahallesi ilişkisi (Pervititch Haritaları - Atatürk Kitaplığı).

Şekil 3. Rumi Mehmed Paşa Camii’nin ticari idari ve ulaşım işlevleri ile ilişkisi (Özgül, 2015: 38).

ve çıkışlar için bir tür “eşik-kent” [ki Mantran (1986) Üsküdar’ı ‘bir merhale-kenttir’ şeklinde tanımlar] niteliği taşıdığı ileri sürülebilir. Bu eşik-kent durumunun barındırdığı başlangıç ve bitiş olma ikileminin yanı sıra, fiziki ve sosyal veriler arasındaki ikilemler de pek çok yer gibi Üsküdar’ın morfolojisini de belirleyen asıl unsurlardandır.

Bu ikilemler bağlamında değerlendirildiğinde, kente dair yaklaşımların bir kısmı (Alexander, 1977 ve 1977a; Kostof, 1991 ve 1992; Rossi, 1982; Lynch, 1960 ve 1981) kentsel mekânın biçimlenmesinde başat faktör olarak coğrafya/topoğrafya, diğer bir deyişle, doğa şartlarını ön plana çıkarırken, diğer bir kısmı (Harvey, 2003; Lefebvre, 1991; Sennett, 1974) da kenti, ekonomik, sosyal, kültürel aktivitelerin gerçekleştirildiği yerleşim birimleri olarak algılama eğilimindedir. Kenti anlamlandırabilmek için morfolojik ve fonksiyonel yaklaşımları birlikte ele alan görüşler ise (Rasmussen, 1964; Mumford, 2007; Conzen, 2004) coğrafyanın ve doğa koşullarının belirleyiciliğini vurgulamakla birlikte, toplumların dinsel inançlarının, ritüellerinin, sosyal ve kültürel karakterlerinin de kentlerin oluşum ve dönüşüm süreçlerinde en etken unsurlar olduğuna dikkati çekerler. İstanbul’un kentsel biçimlenme süreci de günümüzdeki dönüşüm girdilerine ışık tutan bu ikilemlerin sürekliliklerini taşır (Eyüboğlu, 1998). Üsküdar’ın coğrafi konumuna (Stewig, 1966; Eldem, 1999 ve 2000; Yerasimos, 1999; Kuban, 2000; Cerasi, 2001) bağlı olarak oluşan prehistorik ve antik yerleşkeler (Haskan, 2001; Eyice, 2004; Bostan, 2012; Taşçı, 2012), Rum Mehmed Paşa Mahallesinin konumlandığı topoğrafya (Kuban, 1968) ve nüfusun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması politikaları (Konyalı, 1976; Başkan, 2013) bir arada düşünüldüğünde, caminin Üsküdar kent çekirdeğinin amorf doku oluşumunu belirleyen ikilemler bağlamındaki önemi ortaya çıkmaktadır (Şekil 5).

Bu bağlamda, caminin kent kurgulamadaki rolünün tartışıldığı bu makalede, özellikle, İslam’ın etkin olduğu toplumlarda kentin bu sosyokültürel girdiden nasıl etkilendiğini tartışarak başlamakta fayda görülmüştür. Bu tür toplumların kent dokuları incelendiğinde çoğunlukla katı geometrik bir kent yapılanması yerine düzensiz, amorf, asimetrik bir yapılanma gözlenir ve bu durum özellikle Osmanlı kentleri gibi ‘Doğulu’ kentlerde kendi içinde tutarlı ve söz konusu toplumunun ihtiyaç ve beklentilerine uygun görünür (Üstündağ, 2005).

Şekil 4. Rumi Mehmed Paşa Camii hava fotoğrafı (Atatürk Kitaplığı).

Kent mekânının oluşum süreciyle düşünüldüğünde, kentin birey ve kamu hukuku arasında bir tür arayüz olduğundan hareketle, kentin morfolojisi *düzen ve karmaşa* ikilemi aracılığıyla okunabilir. Bu bağlamda, otoritenin mekân kurgusunun *geometrik* olduğu ve bireyin müdahalesine veya tam anlamıyla (kontROLSÜZ) dahline engel olmaya çalıştığı ileri sürülebilir. Geleneksel kent ise kentin gündelik hayat pratikleri ile kendiliğinden oluşan düzensiz, amorf, asimetrik bir durum sergiler. Sonuçta ortaya çıkan, gerek konut dokusuyla, gerek çıkmaz sokaklarıyla organik nitelikli bir kent morfolojisidir. Osmanlı devletinin yerelde merkez otoritesinin etkilerinin azlığı savından hareketle Osmanlı yerleşkelerinde tek elden üretildiği izlenimi uyandırmayan parçacıl bir dokunun morfolojiyi belirlediği iddia edilmiştir (Cansever, 1997). Bir sonraki bölüm Üsküdar yerleşimi özelinde *organik-geometrik* ikilemi bağlamında kent morfolojisinin dönüşümünü ve burada Rumi Mehmed Paşa Camii’nin oynadığı rolü kartografik araçlarla ortaya koymaya çalışacaktır.

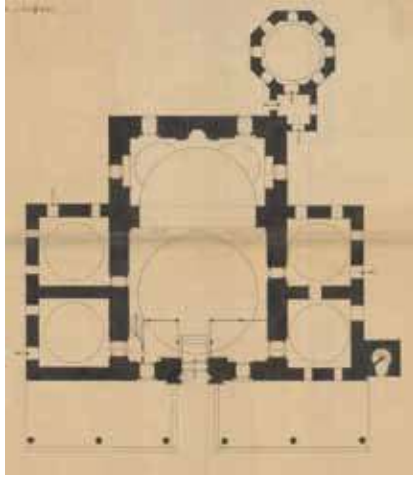
Bu noktaya geçmeden önce ise, bu biçimsel değişimin arkasındaki sosyolojik ve özellikle de demografik değişim hedefinin varlığının tartışılması gerekmektedir. Günümüzdeki kentsel

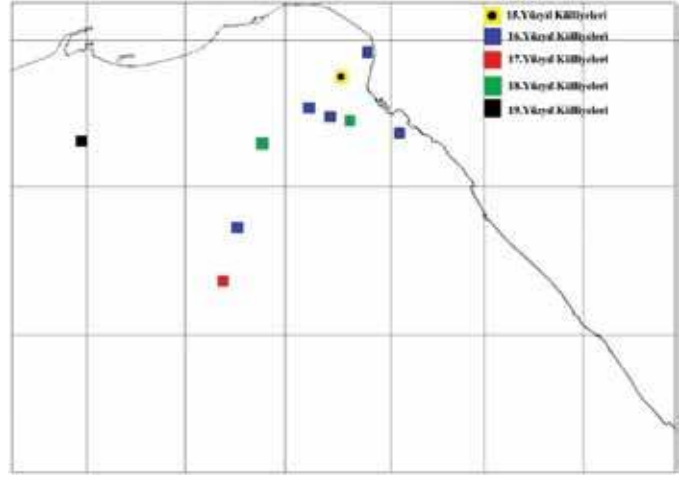
Şekil 5. Rumi Mehmed Paşa Camii ile mahallesinin Üsküdar dokusundaki kurucu rolü (1584 Lokman Çelebi minyatüründe Üsküdar ve Rumi Mehmed Paşa Camii detayı).

Şekil 6. Rumi Mehmed Paşa Camii planı, 1941 çizimi (Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 7. Rumi Mehmed Paşa Camii ve 16. yüzyıldan itibaren inşa edilen külliye (Özgül, 2015: 43).

dönüşüm girişimlerinin neredeyse tümünün arkasındaki soylulaştırma ajandasında da olduğu gibi, Osmanlı dönemi Üsküdar'ında da İstanbul'un fethinin ardından Türk ve Müslüman kimliğine dayalı yeni kentsel nüfuslar yaratılması politikası ancak yeni kentsel müdahalelerle, bu müdahaleler ise yeni öncü yapı tipolojileriyle mümkündü. Kuşkusuz bu öncü yapı tipi de söz konusu dönemde cami tipolojisi idi. Yaklaşık altı yüzyıllık bir süreçten sonra günümüzde de benzer süreçlerin ülkemizde aynı yapı tipiyle uygulanıyor oluşu kuşkusuz dikkat çekicidir.

15. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'un ve Üsküdar'ın nüfus hareketlerine bakıldığında, bir yandan şehir çeperlerindeki boş arazilerin ziraat için verimliliğinden ve diğer yandan ise, şehir periferindeki bu boş alanların bir ticaret kenti olan İstanbul'un eşik noktası niteliğindeki yerleşim bölgelerinde yolcular için emniyet ve güvenlik sorunu teşkil etmesinden (Kritovulos, 2012) ötürü Üsküdar'ın da iskâna açılması önemli bir karar niteliğindeydi (Ayverdi, 1958). Bu dönemde kenti terk etmek zorunda kalan Rumların yerine Anadolu'dan getirilen Türklerin yerleştirilerek Üsküdar'ın imar edildiği bilinmektedir (Konyalı, 1976). Rumi Mehmed Paşa'nın bu süreçte şahsen çok yetkili kişilerden biri olarak bu demografik dönüşümde önemli (hatta Karaman'dan nüfus nakli sırasında yaşanan katliamlardan sorumlu tutulacak kadar kritik) rol oynadığı kaynaklarda oldukça açık belirtilmektedir (Başkan, 2013) ve bu dönüşümün sembolü olarak görülebilecek camiye ve tüm mahalleye de kendi adını vermiştir.

Görülüyor ki camiler aracılığıyla yapılan bu kentsel müdahaleler morfolojik olduğu kadar demografik (dolayısıyla sosyolojik) müdahalelerdir de (ki bu müdahalelerin günümüz versiyonları küresel kapitalist sistemin temel araçla-

rından soylulaştırma şeklinde tezahür etmektedir). Bu çıkarımlar ışığında, kartografik araçlar aracılığıyla çalışmaya konu olan caminin kent morfolojisi ile etkileşim sürecine bakmak anlamlı bulunmaktadır.

3. Rumi Mehmed Paşa Camii'nin Konumsal Değişim Süreci: Morfolojik ve Kültürel Bir Analiz

Marmaray kazıları ile tarihinin MÖ 6.-5. yüzyıllara uzandığı kanıtlanan Üsküdar, Konyalı (1976), Haskan (2001) ve Taşçı'nın (2012) da vurguladığı gibi, Frigler'den Osmanlı'ya uzanan geniş bir kültürün birikimi olarak oluşmuştur. Özellikle Bizans döneminde jeostratejik özelliklerinden ötürü bir ticaret ve konaklama merkezi olmuş ve kentsel kimliğini de bu şekilde kazanmıştır. Bizans döneminden kalan ancak atılmış, bir yandan da dönemin kentleşme stratejisi bağlamında potansiyel barındıran bir lokasyona konumlanan caminin mimari özellikleri hakkındaki çalışmaların (Goodwin, 2001; Ayverdi, 1973; Aslanapa, 2004; Kuban, 2007; Erzincan, 2008) yanı sıra (Şekil 6), türdeşleri arasında taşıdığı özgün niteliklerini inceleyen pek çok çalışmanın (Nemlioğlu, 1999; Ayverdi, 1973; Aslanapa, 2004) sunduğu veriler bu yapının 'oyun kurucu' niteliği ile örtüşür (Özgül, 2015).

Bu anlamda, caminin kurguladığı ve 16. yüzyıla kadar en kalabalık 3 mahalleden biri konumunu koruyan Rum Mehmed Paşa Mahallesi, kentsel gelişimin görece yavaşladığı 17. yüzyılda bu konumunu, 15. yüzyılda gelişen yol omurgasının üzerine yeni yapılan camileri de barındıran Mihrimah Sultan, Gülfem Hatun ve Şemsi Ahmed Paşa külliyelele ile geliştirilen Hasan Ağa, Hayreddin Çavuş ve Gülfem Hatun mahallelerine kaptırmıştır (Güneş, 2004). Kentin gelişim yönünden bu şekilde değişmesi caminin de merkez olma konumunu olumsuz

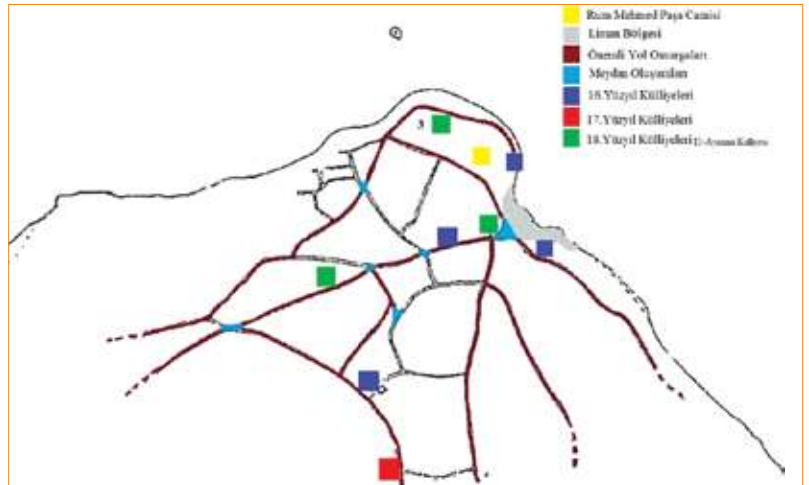
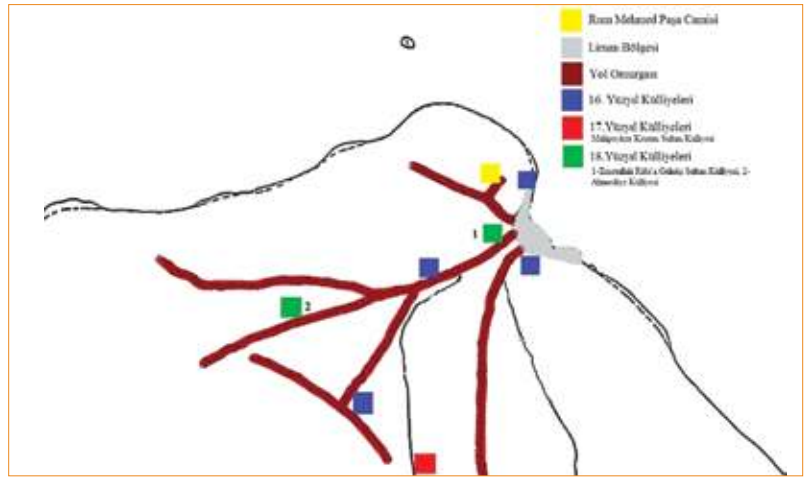
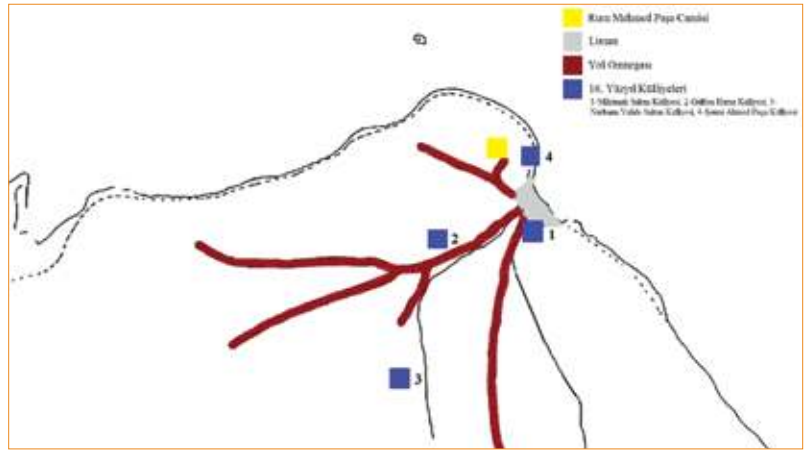
etkilemiştir ve bir sonraki bölümde tartışılacak atılacağı sürecinin yolunu açmıştır (Şekil 7). 17. yüzyılda ekonomide gözlenen duraksamaya rağmen, çeşitli cemaat ve tarikatların yoğun yerleşme faaliyeti devam ettiğinden bu tür küçük külliyelele kentsel dönüşüm Üsküdar'da devam etmiştir. Nurbanu Valide Sultan Külliyesinden sonra kentin dış çeperini bir adım daha öteye taşıyan Mahpeyker Kösem Sultan Külliyesi de bu tür kentsel girişimlendendir. 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında ise kent biçimlenmesini yönlendiren 'Batılı' denebilecek unsurlardan söz edilebilir (Çelik, 1996; Ertuğrul, 2012). Bunlar arasında çeşmeler ve (camilerin kurgulayıcı rolünü devralan yapı türlerinden) neoklasik kışlalar sayılabilir (Kuban, 2007). Bu bağlamda, Üsküdar Meydanını biçimlendiren çeşmeler ve Selimiye ve İcadiye mahallelerinin katı kentsel formunu –ki burada 1839 H. von Moltke planının rolü büyüktür– koşullandıran Selimiye Kışlası, Üsküdar'ın gelişimini farklı bir doğrultuya ve biçimlenmeye yönlendirmiştir.

Rumi Mehmed Paşa Camii'nin kentsel konum açısından geçirdiği değişim sürecinin kartografik olarak ortaya konmasının ardından, yapının kullanımı, algılanması ve bakımına dair gelişmelerin bu süreçlerle paralellik gösterip göstermediği sorusu gündeme gelmektedir. Bir sonraki bölüm bu problemi irdelemektedir.

4. Rumi Mehmed Paşa Camii'nin Kentsel Oyun Stratejisinde Değişen Pozisyonunun Korunma Durumuna Etkileri

Yapı, kendisinden sonra gelişecek yol ağının, ana ulaşım omurgalarının ve konut dokusunun şekillenmesinde dönemin kent strüktüründe önemli bir noktada konumlanmıştır (Haskan, 2009). 16. yüzyıl sonuna kadar bu konuda üstlendiği görev devam ettiğinden yapı da ihtişamını korumayı başarabilmiştir. Ancak 17. yüzyıldan itibaren cami zaman içinde, barınak, çiftlik vs gibi pek çok işlev üstlenmiş olup (Goodwin, 2001), yapımından bu yana da çeşitli onarımlar geçirmiştir. Bu onarımların kapsamlı bir analizi (Özgül, 2015) onarım süreçlerinin arkasında, yapının kentteki konumu ile ilişkili olarak, makalenin argümanı ile tutarlı bir mantığın veya en azından eğilimin varlığı izlenimini uyandırmaktadır.

15. ve 16. yüzyılda 'kurucu' işlevinin ve algısının devamına bağlı olarak kullanılan ve dolayısıyla bakımı süren, fakat 17. yüzyılın ortasından sonra oldukça yıprandığı Evliya Çelebi ve Eremya Çelebi Kömürciyan'ın tasvirlerinden anlaşılan yapının, 18. yüzyılda da harap durumda olduğu

sonucuna *Hadika*'da yazılanlardan varılabilmektedir (Özgül, 2015). Yapının onarım gereksinimine dair ilk belge 1522 tarihliyse de (Tak, 2009), diğer kapsamlı belgeler 1851, 1884 ve 1889'a işaret eder (Şekil 12). Dolayısıyla, arşiv belgelerinden (BOA arşivi 1268-1321/1851-1905), yapıya yönelik müdahalelerin önemli kısmının 19. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır. 1894 depreminde de tahrip olan yapı 20. yüzyıl başlarında onarılmıştır (Müller, 2001). Artamanoff'un fotoğrafları ve encümen arşivlerindeki fotoğraflarının karşılaştırması da yapının 1920-1927 arasında onarım geçirdiğini ortaya koyar (Özgül, 2015) (Şekil 13), ancak 1940 yılları

Şekil 8. Caminin 16. yüzyılda inşa edilen külliyelelele kentsel morfolojisinde değişen konumu (Özgül, 2015: 39).

Şekil 9. Caminin 17. ve 18. yüzyıl külliyelelelele kentsel morfolojisinde değişen konumu (Özgül, 2015: 40).

Şekil 10. Caminin külliyelelele ek olarak meydan ve yol oluşumlarına paralel olarak kentsel morfolojisinde değişen konumu (Özgül, 2015: 42).

Şekil 11. Caminin 19. yüzyıl külliye ve kışlası ile kent morfolojisinde değişen konumu (Özgül, 2015: 42).

ında yine harap durumda bırakıldığı bilinmektedir (Konyalı, 1976). Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi belgelerinden, yapının 1953 yılında kapsamlı bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır; fakat 1959 yılındaki onarıma (Şekil 14) dair fazla belge bulunamaması bu onarımın çok önemli olmadığı izlenimi verir.

Bu onarımların ve içeriklerinin sınıflandırıldığı kapsamlı çalışmalardan (Özgül, 2015) da görüldüğü üzere, yapının geçirdiği onarım ve koruma süreçlerinin yine yapının kent morfolojisindeki konumuna dair değişim süreçleriyle açık paralellikler gösterdiği sezilebilmektedir. Bu da makalenin ana argümanı olan camilerin kent dönüşümünü yönlendirme misyonlarını

tamamlamalarına bağlı olarak belli bir faz farkıyla atlaştıkları savını doğrular niteliktedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Özetle bu çalışma, kent morfolojisinin dönüşümünde camilerin rolü konusunu problemleştirir ve bir yandan Rumi Mehmed Paşa Camii'nin bu bağlamdaki rolünü tartışırken, diğer yandan ise bu tür yapıların korunma durumlarının kentteki rolleriyle ilişkili olup olmadığını sorgular.

Rumi Mehmed Paşa Camii 1471 yılında Üsküdar'daki ilk büyük külliye parçası olarak inşa edilmiştir. Bu kompleks, ulaşım, ticaret, kaynaklar, topografya gibi açılardan Üsküdar'ın en elverişli yerine konumlandığından etrafında biçimlendirdiği mahalleyi o dönem için Üsküdar'ın kent strüktüründe *merkez* konumuna oturtmuştur. Bu bağlamda, Rumi Mehmed Paşa Camii Üsküdar'ın bir Osmanlı kenti olarak yeniden kurulum sürecinin en önemli parçası ve sonraki dönemlerde yaşanacak gelişmelerin de belirleyicisi olmuştur. Üsküdar, yeni ve daha büyük dini-ticari-sosyal fonksiyonları bünyesinde barındıran komplekslerin inşa edilmesiyle birlikte önemli bir dönüşüm göstermiştir. Dolayısıyla Rumi Mehmed Paşa Külliyesi'nin önemi azalmış ve külliye atıl duruma düşerek gittikçe yıpranmıştır.

Sonuç olarak, günümüzde yeni bir toplumsal kimlik yaratılmasına dayalı kültür politikalarının bir aracı olarak uygulanan kentsel politikalarda öne çıkan 'cami mimarlığı aracılığıyla kentsel ve toplumsal dönüşüm' olgusunun, tarihte yine benzer bir konjonktürde sergilenmiş örneklerinden olan Rumi Mehmed Paşa Camii'nin İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'na fethinden sonra üstlendiği rolün morfolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmesi güncel kentsel gelişmelere anlam verebilmek için ışık tutucu niteliktedir. Günümüzde şiddetli politik tartışmalara ve toplumsal reflekslere yol açan cami projeleri ve onlarla organik olarak bağlantılı kentsel dönüşüm projeleri gibi, tarihte benzer siyasi ve ekonomik koşullar altında din odaklı bir bütünleştirici toplumsal kimlik yaratılmasına yönelik kültür politikalarının mekânsal araçları olmuştur ve Rumi Mehmed Paşa Camii ile Rum Mehmed Paşa Mahallesi (morfolojik ve demografik) müdahalesi bunun en tipik örneklerindendir. Bu örnekte de görüldüğü gibi, bu yapılar kent morfolojisini ve bir süre sonra da sosyal dokusunu etkileme misyonlarını tamamladıktan belli bir zaman sonra atıl duruma düşerek, kentsel yaşam içindeki ağırlıklarını yitirmektedirler. Diğer bir deyişle, bu yapılar kentsel

Şekil 12. Rum Mehmed Paşa Camii'nin onarımına dair 1522 tarihli belge (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri - İ.MVL, 241/8627).

biçimlenme stratejilerinde ‘oyun kuruculuk’ rolünden ‘yedek kulübesine’ çekilerek yeni oluşumların sessiz, yorgun ve pasif tanıkları olmaya devam etmektedirler ve olmaya da devam edeceklerdir. ■

Murat Çetin, Doç. Dr., Kadir Has Üniversitesi Sanat-Tasarım Fakültesi

İrfan Özgül, Kadir Has Üniversitesi Sanat-Tasarım Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı

Kaynakça

- Aazam, Z. (2005), “To, Around and From the Centre: How the Kabah Continues to Integrate the Society and its Rituals”, *Proceedings, 5th International Space Syntax Symposium*, ed. A. van Nes, Delft University of Technology, Delft, 309-322
- Alada, A. B. (2008), *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitabevi, İstanbul
- Alexander, C. (1977), *City is Not a Tree*, Existics, New York
- Alexander, C. (1977a), *A Pattern Language; Towns, Building, Construction*, Oxford University Press, New York
- Ardalan, N. (1983), “On Mosque Architecture”, *Architecture and Community*, ed. R. Holod, D. Rastorfer, Aperture, New York, 55-56
- Aslanapa, O. (2004), *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul
- Ayverdi, E. H. (1953), *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul
- Ayverdi, E. H. (1958), *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara
- Ayverdi, E.H. (1973), *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, Fetih Cemiyeti Enstitüsü, İstanbul
- Başkan, Y. (2013), “Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul’a Nakledilen Nüfus”, *Tarih Dergisi*, no. 55 (2012/1), 107-134
- Bayramoğlu, A. (2008), *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Yayınları, İstanbul
- Bostan, M. H. (2012), “Üsküdar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 42, 364-368
- Cansever, T. (1997), *İslâm’da Şehir ve Mimari*, İz Yayıncılık, İstanbul
- Cerasi, M. M. (2001), *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, İlke Yayınları, İstanbul
- Conzen, M. P. (2004), *Thinking About Urban Form: Papers on Urban Morphology, 1932-1998 / M.R.G. Conzen*, Peter Lang Publishing, Berlin - New York - Oxford
- Crinson, M. (2002), “The Mosque and the Metropolis”, *Orientalism’s Interlocutors: Painting, Architecture, Photography*, ed. J. Beaulieu, M. Roberts, Duke University Press, Durham, 79-101
- Çelik, Z. (1996), *19. yy’da Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 32-34
- Eldem, E. (1999), “18. Yüzyıl ve Değişim”, *Cogito*, no. 19, 189-199
- Eldem, E., D. Goffman, B. Masters (2000), *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Ergin, O. (1997), “Çarşı”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 3, MEB Yay.
- Ertuğrul, A. (2012), “19. Yüzyıl İstanbul Kentisel Dönüşümü’nde Üsküdar ve Koruma Sorunları”, yayımlanmamış doktora tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Ezincan, T. (2008), “Rum Mehmed Paşa Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 35
- Eyice, S. (2004), “Fetihten Önceki Üsküdar”, *Üsküdar Sempozyumu*, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 17-20
- Eyüboğlu, E. (1998), “Tarihsel Süreç İçinde Şehrsel Biçimlenmeyi Yönlendiren Etkenler ve İstanbul Örneği”, doktora tezi, İTÜ, İstanbul

Şekil 13. Rumi Mehmed Paşa Camii’nin 1920 tarihli fotoğrafı (Alman Arkeoloji Enstitüsü).

Şekil 14. Caminin geçirdiği 1959 onarımından bir fotoğraf (Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

- Frishman, M. et al. (1994), *The Mosque: History, Architectural Development & Regional Diversity*, Thames and Hudson, London
- Goodwin, G. (2001), *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, çev. M. Günay, Kalcı Yayinevi, İstanbul
- Guggenheim, M., O. Söderström (2010), “Mobility and Transformation of Built Form”, *Re-Shaping Cities: How Global Mobility Transforms Architecture and Urban Form*, ed. M. Guggenheim & O. Söderström, Routledge, New York, 3-20
- Güneş, A. (2004), “16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar’ın Mahalleleri ve Nüfusu”, *Üsküdar Sempozyumu I*, İstanbul
- Harvey, D. (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis Yayınları, İstanbul
- Haskan, M. N. (2001), *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, c. 1, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul
- Khamaisi, R. (2009), “Holy Places in Urban spaces; Foci of Confrontation or Catalyst for Development”, *Holy Places in the Israeli-Palestinian Conflict: Confrontation and Co-existence*, ed. M. J. Breger, Y. Reiter, L. Hammer, Routledge, New York, 128-144
- King, A. D. (2010), “Notes Towards a Global Historical Sociology of Building Types”, *Re-Shaping Cities: How Global Mobility Transforms Architecture and Urban Form*, ed. M. Guggenheim & O. Söderström, Routledge, New York, 21-40
- Konyalı, İ. H. (1976), *Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi*, c. 2, Türk Yeşilay Cemiyeti, İstanbul
- Kostof, S. (1991), *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*, Bullfinch Press; New York.
- Kostof, S. (1992), *The City Assembled: Elements of Urban Form through History*, Little Brown; Boston.
- Kömürçüyan, E. Ç. (1988), *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, İstanbul
- Kritovulos (2012), *Kritovulos Tarihi 1451-1467*, çev. Ari Çokona, İstanbul

- Kuban, D. (1968), "Anadolu- Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, c. VII, 57-73
- Kuban, D. (2000), *İstanbul Bir Kent Tarihi; Bizantion, Konstantinopolis*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Kuban, D. (2007), *Osmanlı Mimarisi*, YEM Yayınları, İstanbul
- Lefebvre, H. (1991 [1974]), *The Production of Space*, çev. D. Nicholson-Smith, Blackwell, Oxford
- Lynch, K. (1960), *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge MA
- Lynch, K. (1981), *A Theory of Good City Form*, MIT Press, Cambridge MA
- Mantran, R. (1986), *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi)*, çev. E. Özcan, M. A. Kılıçbay, c. 1, Ankara
- Michell, G. (1978), *Architecture of the Islamic World: Its History and Social Meaning*, Thames and Hudson, London
- Molendijk, A. (2010), "“God Made the Country, and Man Made the Town”: Some Observations on the Place of Religion in the Western (Post)Secular City", *Exploring the Post-Secular: The Religious, the Political and the Urban*, ed. A. Molendijk, J. Beaumont, C. Jedan [e. Book V.13: DOI: 10.1163/ej.9789004185449.i-406], Brill, Leiden, 145-162
- Mumford, L. (2007), *Tarih Boyunca Kent*, çev. T. Tosun, G. Koca, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Müller-Wiener, W. (2001), *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, çev. Ü. Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Nemlioglu, C. (1999), "Üsküdar'ın Osmanlı Mimarisindeki Özgün Kalem İşlerinin Bezeme Sanatlarındaki Yeri ile Koruma ve Onarımlarında Uygulanması Gereken Yöntemler", *Üsküdar Sempozyumu IV*, İstanbul, 461-486
- Özgül, İ. (2015), "Üsküdar'ın Kentsel-Mekânsal Dönüşümü Bağlamında Rum Mehmed Paşa Camisi'nin Koruma Sorunları", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı
- Rasdi, M. T. M., N. Utaberta (2010), "The Design of Mosques as Community Development Centers from the Perspective of the Sunna and Wright's Organic Architecture", *Journal of Islamic Architecture*, vol. 1, no. 1, 1-7
- Rasmussen, S. E. (1964), *Experiencing Architecture*, MIT Press, Camb. MA
- Rossi, A. (1982), *The Architecture of the City*, MIT Press, Camb. MA
- Sennett, R. (1974), *The Fall of the Public Man*, Cambridge Univ. Press, Cambridge
- Stewig, R. (1966), *İstanbul'da Çıkılmaz Sokaklar*, çev. R. Turfan, İ. Yazman, Baha Matbaası, İstanbul
- Stringer, M. D. (2013), "Religion and Urban Theory", *Discourses on Religious Diversity: Explorations in an Urban Ecology*, ed. M. D. Stringer, Ashgate, Surrey, 1-18
- Şahinalp, M. S., V. Günel (2012), "Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekansal Analizi", *Milli Folklor Dergisi*, no. 93, 149-168
- Tak, E. (2009), "Üsküdar Şer'iye Sicillerindeki Fermanlara Göre XVI. Yüzyılda Üsküdar", *Üsküdar Sempozyumu IV*, İstanbul, 121-130
- Taşçı, H. (2012), "Kent Meydanı ile Kent Kimliği İlişkisi: Üsküdar Örneği", *Şehirlerin Yapılandırılması Sempozyumu*, İstanbul, 22-6
- URL 1: <http://diriklik.com/eskiistanbul/cumhuriyet/cumhuriyet3/semsipasacamiivekulliyesi.jpg>
- Üstündağ, N. (2005), "Osmanlı'da 'Şehir' ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18.Yüzyıl)", *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, no. 2, 150-167
- Yerasimos, S. (1999), "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

**From 'Play-Maker' to 'Players-Bench':
A Morphological Re-reading of Uskudar
Rumi Mehmed Pasha Mosque through
the Transformation of its Position
in the City**

In this study where the roots of the mosques' role as 'urban regulator' are elucidated within the framework of critical evaluation of the cultural policies that are based on the notion of 'manipulating the urban landscape through mosques' which is observed to be systematically pursued today, the issue of how the perception, use and status of conservation of mosques changes in accordance with the transformations in urban morphology is questioned with specific reference to Rumi Mehmed Pasha Mosque in Üsküdar. Following the review of debates on the regulating roles of mosques, the history of Üsküdar's urban development is revisited. How the neighbourhood that is constituted around the Rumi Mehmed Pasha Mosque after its construction in the 15th century had influenced the morphology of Üsküdar is put forward through cartographical instruments. It is intended to establish parallelisms between the changing position of the mosque due to various developments in the city and the status of conservation of the mosque.

Bir Semtin Kimliğinin Sürdürülmesinde Kentsel Belleğin Yeri: Yeldeğirmeni Örneği

Cansu Çolpan - Nilgün Çolpan Erkan

Kentsel bellek, kentlerin var olduğu andan itibaren sahip olduğu, kentle birlikte değişim ve gelişim gösteren bir olgudur. Günümüzde etkili olan dinamiklere bağlı yaşanan mekânsal değişimlerde, mekânların belleğine ilişkin veriler çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu süreç, belleğin ve buna bağlı olarak kimliğin yok olmasına, kent mekânlarının yaşayanlarda bağlılık hissi uyandırmayan mekânlara dönüşmesine sebep olmaktadır (Göregenli, 2015). Özellikle tarihi kent mekânlarında, alanın sahip olduğu tarihi potansiyelin (fiziksel çevre ve toplumsal kimliğe ilişkin elemanlar) saptanması, buna ilişkin yapı ve değerlerin korunarak sürece katılması, belleğin sürekliliği ve mekânsal kimliğin korunabilmesi açısından büyük öneme sahiptir.

Makalenin amacı, tarihi bir geçmişe sahip olan Yeldeğirmeni semtine ait mekânsal belleğin saptanması, değişim sürecinde bellek, kimlik ve aidiyet ilişkilerinin tespit edilmesidir. Bu bağlamda çalışmanın kavramsal kısmında bellek türleri ve kimlik konularına ilişkin literatür araştırma, fotoğraf ile tespit, doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılmıştır.

Uluslararası literatürde kentsel bellek, yerel aidiyet ve kimlik konuları ile ilgili konuların ayrı ayrı ya da bir arada çalışıldığı, bu konulara ilişkin birçok disiplinden yaklaşımların bulunduğu çok sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu araştırmalarda bulguların, örnek kent mekânı ve o kentin toplumu hakkında yapılan literatür taraması, çok sayıda katılımcı ile yapılan derinlemesine mülakat, testler ve zihinsel haritalar dahilinde elde edildiği görülmüştür.

Makale kapsamında yapılan literatür araştırmasında Halbwachs (1992) ve Rossi (2006) belleğin toplumsallığını, Nora (2006) ise mekânsallığını incelemiştir. Kentsel belleğin aidiyet ve bağlılık ile ilişkisini araştıran Boyer'in (2015) tespitlerinin ışığında kimliği oluşturan etkenler olan aidiyet ve bağlılık kavramları incelenmiştir. Lalli'nin (1992) kişinin bir mekânda yaşama süresinin uzunluğunun oraya duyduğu aidiyeti etkileyeceği tespiti üzerine, bir mekânın belleğine ve kimliğine ilişkin kavramların irdelen-

mesinin ancak orada yaşayanların bellek konusundaki farkındalıklarının ve aidiyet düzeylerinin araştırılmasıyla mümkün olduğu öngörülmüştür. Tüm bu sonuçlar dikkate alınarak çalışmada, kentsel bellek, yere bağlılık ve yer kimliğinin bir-biriyle etkileşimlerinin yaşayanların görüşleri dahilinde incelenmesi amaçlanmıştır.

Kavramsal bölümde yapılan literatür araştırmaları sonucu elde edilen veriler ışığında örnek alan olarak seçilen Yeldeğirmeni'nin tarihsel gelişimini ve mevcut durumunu betimlemek amacıyla tarama modeli ve analiz yöntemi kullanılmıştır. Yeldeğirmeni'nde gerçekleşen sosyal ve kültürel canlandırma faaliyetleri tespit edilerek, bunun beraberinde ortaya çıkan soylulaştırma sürecinin nedenleri araştırılmıştır. Bu süreç dahilinde semt belleğine ve semtte yaşayanlara ilişkin göz ardı edilen unsurlar gözlemlenmiş, semtin sosyal ve ekonomik yapısında yarattığı sorunlar değerlendirilmiştir.

Kentsel kimlik ve bellek bağlamında sürecin değerlendirilmesi için farklı yöntemler kullanılmıştır. Öncelikli olarak alanda yapılan anket çalışması ile farklı sosyal gruplar, yaş ve eğitim düzeylerinden 80 katılımcının Yeldeğirmeni'nin sosyal ve kültürel değişimi hakkında görüşleri alınarak mekânsal aidiyetleri ve belleğe ilişkin farkındalıkları incelenmiştir. Aynı zamanda, belirlenen bir kişisel gözlem ve değerlendirme yöntemi ile kentsel kimlik ve bellekte öncelikli olarak öne çıkan unsurlar kapsamında analizler yapılarak Yeldeğirmeni semtinin geçirdiği sürecin mekânsal belleğinin, kimliğinin sürdürülebilirliğine etkisi saptanmaya çalışılmıştır.

Yeldeğirmeni semtinin değişim süreci bağlamında semtte yaşayanların görüşleri dahilinde belleğin korunması ve kimliğin sürdürülmesine ilişkin nasıl yaklaşımlar sunulabileceğinin, belleğin devamının sağlanmasında hangi öğelerin rol oynayabileceğinin ortaya konulması sağlanmıştır. Tüm bu incelemeler sonucunda, kent kimliğinin sürdürülebilirliği için sosyal canlandırma sürecinde olumlu sonuçlar elde edebilmesi konusunda dikkat edilmesi gereken unsurlar ortaya konmuştur.

1. Kentsel Bellek

Kentsel bellek kavramına ilişkin çalışmalar, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında farklı disiplinlerden yaklaşımların tartışılarak geliştirilmesi sonucu günümüze ulaşmıştır.

Bellek ile yorumlarının bugün hâlâ geçerliliğini koruduğu Sigmund Freud (1856-1939) belleği ‘bireysel’ olarak incelemiştir. Bergson ise (1851-1941) algılamının kültürel, psikolojik etkiler altında gerçekleştiğini ve bu bağlamda bireysel belleğin toplumsal belleğe bağlı olarak oluştuğunu öne sürmüştür. Kişinin bireysel varlığının toplumdan bağımsız olamayacağını vurgulayan sosyolog Halbwachs (1992: 52-53), belleğin ancak toplumsal düzeyde belirlenebileceğini, toplumsal düzeyde var olabileceğini belirtmiştir. Bu görüşü kent mekânı ile ilişkilendiren Aldo Rossi (2006: 121-126), kent ve kente ilişkin her parçanın toplumsal belleği barındırdığını, kentin zaman içerisinde biriktirdikleriyle bir bütün oluşturduğunu ve kendine ait bir belleğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Kente ait bu bellek, ‘kentsel bellek’ kavramsallaştırmasıyla literatürde yerini almıştır.

1984’te Pierre Nora (2006) bellek mekânlarının, insanların ilişki kurabilecekleri, bağlanabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri, hatırlayacakları, özleyecekleri mekânları ifade ettiğini öne sürmüştür. Bu görüşten yola çıkılarak, bellek-mekân ilişkisinin, bireyin mekânda geçirdiği deneyimler ve mekânla arasında kurduğu duygusal bağıntıyı içerdikçe sonucuna varılabilmektedir.

Nora’dan sonra kent ve bellek ilişkisine dair Christine Boyer, 1998 yılında yayımladığı *The City of Collective Memory* kitabında toplumsal bellek bağlamında hatırlama ve unutmanın, gündelik pratiklerle ve yapı çevre ile doğrudan ilişki içerisinde olduğunu anlatmıştır (Boyer, 2015). Boyer, bu çalışma ile hatırlamanın önemini vurgulayarak, kent mekânlarının, toplumsal belleğin ve kentsel kimliğin sürdürülebilirliğine etkisini incelemiştir. Boyer’e (2015) göre kentsel belleğin varlığından söz edilebilmesi, toplumsal belleğin kent içerisinde varlığını gösterebilmesine bağlıdır. Bu durum kentin fiziksel ve sosyal yapısını, yaşayanların aidiyet hissini ve bunlara bağlı olarak kent kimliğini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir.

Kentsel kimlik, kendisini oluşturan öğeler incelendiğinde kenti farklı kılan (Lynch, 1960: 70-86), kente değer katan ve ona has tüm unsurların oluşturduğu bir bütün olarak tanımlanabilmektedir. Mekânsal kimlik, coğrafya, topografya, mekânın belleğine etki eden sembol

niteliğinde olan yapılar, toplumun sahip olduğu sosyal, kültürel değerler ve gelenekler gibi koşulların devamlılığı sonucunda oluşmaktadır (Ocakçı, 1994: 239-245). Mekânı simgeleyen yapı, alan ve işlevler, mekânın belleğini ve dolaşısıyla kimliğinin sürdürülebilirliğini etkilemektedir.

Mekân kimliğinin oluşumunda ayırt edilen ve anımsanabilen özellikler etkili olduğu kadar, bireylerin yere yükledikleri anlam da önemli rol oynamaktadır (Göregenli, 2015). Lalli’ye (1992) göre, kişinin mekâna yüklediği anlamlar, kişinin mekânda geçirdiği süreyle bağlantılıdır. Belirli bir yerde yaşama süresinin uzunluğu konusundaki araştırmaların bazıları incelendiğinde, bir yerde yaşanan sürenin aidiyet duygusunu ve bağlılığı artırarak, kişinin yaşadığı mekânın bir parçası haline gelmesini ve o mekânın kimliğini oluşturan faktörlerden biri olduğu sonucuna varılabilmektedir (Göregenli, 2015). Lalli’ye (1992) göre, belirli bir yerin bireyin kimliğinde önem kazanması için bir bireyin o mekânda en azından çocukluk ve ergenlik dönemlerini yaşamış olması gerekmektedir. Bunu destekleyici bir fikir olarak Becker ve Keim de bir yerin kişinin önemli bir parçası haline gelmesi için kişinin yaşadığı mekânda sosyal olarak aktif olması gerektiğini belirtmektedir (aktaran Lalli, 1992: 285-303). Bu görüşlerden yola çıkılarak bireylerin, yaşadıkları yerin kimliğiyle bütünleşerek mekâna uyumluluk göstermelerinin, o mekânda bulunma süresi ve amacı doğrultusunda anlaşılabileceği söylenebilir (Aytuğ ve İncoğlu, 2009). Bireyin kendilerini bir mekâna ait hissetmesi, fiziksel aktivitelere ek olarak mekânın kimliği ve kültürel niteliğiyle bağlantılıdır (Boyer, 2015). Başka bir deyişle, kent kimliği, fizik mekâna ilişkin etkenlerin yanı sıra, mekânda gerçekleşen sosyal ve kültürel etkinlikler ve kişilerarası sosyal ilişkilerle birlikte sürekli bir değişim ve gelişim göstermektedir. Yapılan anket çalışmasında, Yeldeğirmeni’nde gerçekleşen sosyokültürel etkinlikler ve komşuluk ilişkileri araştırılarak, katılımcıların bu konular hakkındaki görüşleri derlenmiştir.

2. Kentsel Bellek ve Kentsel Kimlik İlişkisi

Kentlerin kimliği var oluşlarından itibaren içinde barındırdığı değerler ile gelişim göstermektedir (Aydın, 1986). Tarihî süreç içinde farklı kültürlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel yapısının birlikteliğinden oluşan bu değerler, kültür ve anlam katmanlarını tanımlayan kentin somut belleğini yansıtmaktadır (Boyer, 2015). Bu bağlamda kentsel kimlik ve bellek kavramla-

rı, geçmişin izlerini günümüzde canlı tutmak, yaşanan mekânı ve koşulları anlamlandırmak konusunda önemli bir yere sahiptir. Ancak kente yapılan çeşitli olumsuz müdahaleler ve kent kimliğini yansıtan değerlerin korunamaması sonucunda kentin özgün kimliğinin kaybolduğu gözlenmektedir (Tekeli, 1991). Bu nedenle kent kimliğinin sürekliliği, ancak kentin özgün kimliğini oluşturan değerlerin saptanarak, güncel koşullar dahilinde kent ile bütünleştirilmesi ile sağlanabilmektedir.

Fizik mekâna ilişkin özellikler haricinde mekânsal belleğin kimliğe, dolayısıyla aidiyet ve bağlılığa etkisi büyüktür. Kentin tarihi ve belleği korunduğu takdirde, aidiyet ve mekânsal bağlılığın güçlenmesinden söz edilebilmektedir (Boyer, 2015).

3. Çalışma Alanı: Yeldeğirmeni Semti

Yeldeğirmeni'nin araştırma alanı olarak seçilmesinin temel sebebi, fiziksel çevresi ile özgün özelliklerini henüz yitirmemiş olması, ilk yerleşildiği tarih olan XVI. yüzyıldan bu yana farklı kültürel özelliklere sahip topluluklara ev sahipliği yapmış olması ve bunun mekânsal yansımalarıdır. Bu çalışmada Yeldeğirmeni semtine ait belleğin, kent kimliğinin sürdürülebilmesine etkisi araştırılacaktır.

Yeldeğirmeni semti, İstanbul'un doğu yakasında yer alan Kadıköy İlçesi sınırları içinde konumlanmaktadır (Şekil 1).

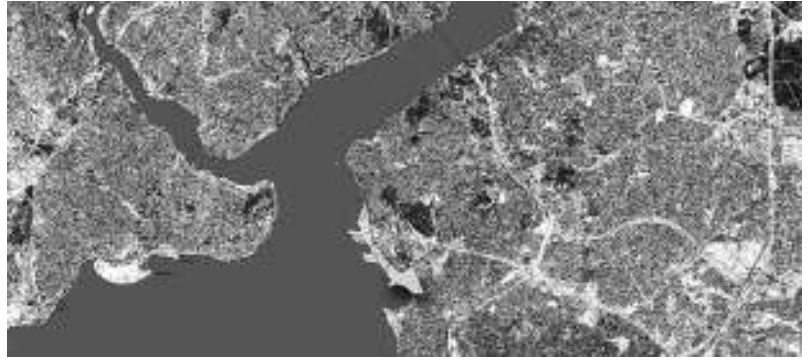
Semt Kadıköy merkezinden Haydarpaşa'ya uzanan sahil kesiminde yer alan Rasimpaşa Mahallesi sınırları içinde bulunmaktadır (Teoman, 1984). Çalışma alanı kuzeyinde Haydarpaşa Garı, güneyinde Misak-ı Milli Sokak ve Halit Ağa Caddesi, doğusunda Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı ve demiryolu, batısında ise Marmara Denizi ile sınırlanan eğimli alana kurulu bir semttir (Şekil 2).

Çalışma alanı Ayrılıkçeşme, Söğütlüçeşme, Kadıköy gibi aktarma merkezlerinin üçüne de 5-10 dakikalık yürüme mesafesinde, oldukça merkezi bir konumda yer almaktadır (Şekil 3).

3.1. Fiziksel Mekân

Yeldeğirmeni semti, doğu-batı yönünde yer yer %15'e varan bir eğime sahiptir (Eyüboğlu, 1991). Alanda sokaklar ve bağlı yapı adaları eğime dik bir biçimde düzenlenmiştir. Dik sokaklar, denizden gelen meltem esintisinin hissedilmesini sağlarken güzel bir manzara sunar (Resim 1).

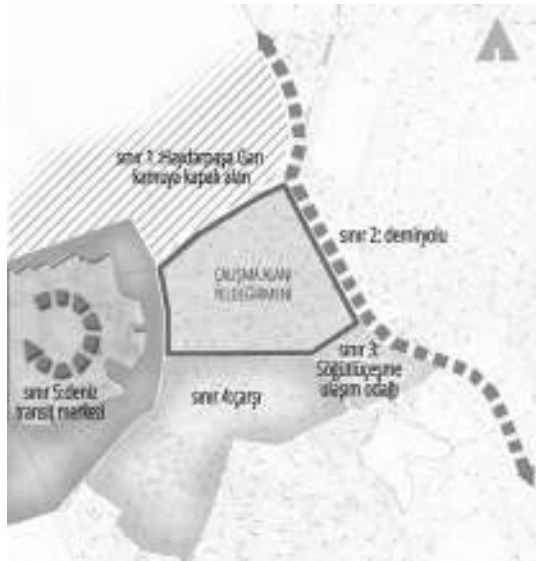
Semtın genel dokusunu ızgara sokak ağı üzerinde, bitişik nizam konut yapıları oluşturmaktadır.

Şekil 1. Rasimpaşa'nın İstanbul içerisindeki konumu.

maktadır. Mekânsal değişimdeki önemli etkenlerden birisi 1922'de meydana gelen yangındır. Bunun sonucunda yeni yapılaşma koşulları ile kat adetlerinde artış ve kâgir yapıya geçiş başlamıştır. Yapı yoğunluğunu artıran bu uygulama ile taban alanlarının da artırılarak, ada ortası açık alanların azaldığı, bitişik nizam, arka bahçesi olmayan kâgir yapıların inşa edildiği gözlemlenmektedir (Şimşek, 1987) (Şekil 4).

1937 yılında hazırlanan Pervititch haritalarında, XX. yüzyılın başlarında yer yer bitişik nizam sıra evler ve geniş bahçeleri olan köşkler

Şekil 2. Çalışma alanı sınırları.

Şekil 3. Çalışma alanının yakın çevresi ulaşım analizi ve çalışma alanına 5 dakikalık yürüme mesafesindeki bölgeler.

Resim 1. Yeldeğirmeni'nden bir sokak.

Şekil 4 (a) Yeldeğirmeni mekânsal gelişim haritaları:1937 Pervititch Haritaları, (b) 1931-1960 (Kadıköy Belediyesi Planlama Bölümü), (c) 1961-1990 (Kadıköy Belediyesi Harita Bölümü) (Eyüboğlu, 1991), (d) 2016 Güncel durum.

görülmektedir (Eyüboğlu, 1991). Bu döneme ait TAKS değerinin yaklaşık 0,16 olduğu görülmektedir. 1931-60 yılları arasındaki haritalar incelendiğinde, yapı adalarının bölünerek, yapı yoğunluğunun artmaya başladığı TAKS değerinin de ortalama 0,45'i bulunduğu, gözlemlenmektedir. 1990 yılına kadar olan planlarda yapı adalarının boş parsel kalmayacak şekilde yapılaşarak bugünkü halini aldığı görülmektedir (Şekil 4). Alanın güncel TAKS değeri ise 0,52'tir.

XVI. yüzyıldan itibaren, semtin Kadıköy çarşısına yakınlığı, bölgenin cazibesini artırarak ticari işlevlerin de semt içinde saçaklanmasına neden olmuştur. Yeldeğirmeni'nde deniz seviyesine, bağlı olarak Rıhtım Caddesi'ne inildikçe ticaret fonksiyonunun yoğunlaştığı görülmektedir. Üst kotta ise semt ölçeğindeki hizmet birimleri semtin sırt noktasında, semtin genelinin aksine az eğimli (%8) Karakolhane Caddesi üzerinde yer seçmiştir.

Ticaret fonksiyonunun artarak Karakolhane Caddesi'ni Rıhtım Caddesi'ne bağlanan sokaklara saçaklanması, zemin katların ticaret işleviyle birlikte biçim değiştirmesi semt kimliğinin zedelenmesine neden olmuştur (Resim 2).

3.2. Yeldeğirmeni Tarihi

XVI. yüzyılda Haydarpaşa çayırının Osmanlı döneminde talim alanı olarak kullandığı alana

1600 yılında Ayrılık Çeşmesi'nin ve 1612 yılında Osman Ağa Camii'nin inşa edilmesi ile semtte yerleşim gelişmeye başlamıştır (Şimşek, 1987). I. Abdülhamit döneminde (1774-1789) saray, ordu ve halkın un ihtiyacını karşılamak amacıyla şu anki konumuyla İbrahimağa, Rasim Paşa Camii, Karakol ve Osman Gazi İlkokulu'nun bulunduğu alana dört adet yel değirmeni inşa edilmiştir (Türker, 2008). Bu yel değirmenlerinden hiçbirisi günümüze ulaşmasa da semte adını vererek, semt belleğinde yer etmiştir.

Bölgede 1789-1807 arasında ilk sokaklar görülmeye başlanmıştır (Çelik, 1996: 32-82). 1835-36 yıllarında Rasim Paşa Camii'nin inşa edilmesi, bu dönemlerde semtte yaşayanların çoğunlukta Müslümanlardan oluştuğunu göstermektedir (Türker, 2008: 9-88).

Kırım Savaşı yıllarında (1853-56), yaralı askerlerin bakım ve tedavi merkezi olarak kullanılan Selimiye Kışlası'nın semtin yakınında yer alması nedeniyle, Yahudiler savaş sonrası Yeldeğirmeni'ne yerleşmeye başlamışlardır (Çelik, 1996). 1872'de Kuzguncuk Dağ Hamamı'nda meydana gelen yangın sonrasında çoğunlukla Museviler olmak üzere Rum ve Ermenilerin de Yeldeğirmeni'ne gelmesiyle semtte apartmanlaşma başlamıştır (Çelik, 1996).

1906-08 arasında Haydarpaşa Garı'nın inşası sürecinde burada çalışan Alman mühendis-mimarların ve İtalyan ustaların Yeldeğirmeni'ne yerleştikleri verilerine ulaşılmaktadır (Atılğan, 2007). I. Dünya Savaşı yıllarında Anadolu'da yaşanan yokluk nedeniyle İstanbul'a gelen ve Haydarpaşa'ya yığılan kalabalık Rum nüfusu da, buraya en yakın yerleşim yeri olarak Yeldeğirmeni'ne yönelmiştir (Eyüboğlu, 1991). Bu çok kültürlü nüfusa Levanten olarak adlandırılan ve ticaretle meşgul kişilerin de eklenmesiyle de semt nüfusu oldukça heterojen bir hale gelmiştir.

Semte yerleşen bu sosyal gruplar okullar ve dini yapılar inşa etmişlerdir (Giz, 1988). 1906'da Saint Louis İlkokulu (Yeldeğirmeni Gençlik Merkezi) inşa edilmiştir. 1909 yılında Levantenler tarafından Valpreda (İtalyan) Apartmanı ve Kehribarcı Apartmanı'nın inşa edilmesi, semtin kültürel yapısının mimariyi şekillendirdiğini göstermektedir (Eyüboğlu, 1991).

Savaş yıllarına kadar gayrimüslim bir nüfusun hâkim olduğu Yeldeğirmeni'nde, savaş sonrası kentin bütününde olduğu gibi semt nüfusu da hızla azalmaya başlamıştır (Şimşek, 1987). Özellikle Rumlar, savaş sonrası yaşanan gerginliklerden dolayı bölgeden uzaklaşmıştır (Çelik,

1996). İstanbul'un başkent olma özelliğini de kaybetmesinin etkisiyle, semtin de önemi azalmıştır. Ancak Cumhuriyet sonrası, sanayileşme hareketlerinin hız kazanmasıyla yaşanan iç göçler sebebiyle bölgede Müslüman nüfusu artış göstermiştir. Bunların yanı sıra Kemal Atatürk Anadolu Lisesi (St. Euphemie Kız Okulu) çevresinde 26 Temmuz 1922'de çıkan yangında 270 evin yok olması alandaki sosyal ve mekânsal dokuda değişimlere neden olmuştur (Şimşek, 1987).

Yeldeğirmeni'nin Sosyal Sürdürülebilirliğine İlişkin Faaliyetler

Yeldeğirmeni semtinin mimari dokusunda, çok kültürlü nüfus yapısının yansımalarını görmek mümkündür. Yahudi ve Rumların yaptırmış olduğu, apartmanlaşma sürecinin de başlangıcı oluşturan yüksek yapılar ve kendi kültürlerine ait dini yapılar ve eğitim yapıları bunların önemli örnekleridir. Alanda yaklaşık 222 adet tescilli yapı bulunmaktadır (Kadıköy Belediyesi, 2010: 63) (*Şekil 5*). Yeldeğirmeni'nin belleğinin yaşatılabilmesi ve kimliğinin devamlılığı için semtin tarihine tanıklık etmiş, kültürel ve estetik değerlerin varlığını sürdürebilmesi amacıyla 2010 yılı itibarıyla alanda bakım ve restorasyon çalışmaları ağırlık kazanmıştır.

2010 yılında Yeldeğirmeni'ne Kadıköy Belediyesi tarafından, Tasarım Atölyesi Kadıköy (TAK), Çekül ve Yeryüzü Derneği ortak çalışması olarak canlandırma projesi yapılması yönünde çalışmalar başlamıştır. Rasimpaşa Mahallesinde geliştirilmesi düşünülen 'Mahalle Canlandırma Projesi' kapsamında, bölgenin ve buna bağlı olarak Yeldeğirmeni semtinin fiziksel ve sosyal değerlerini koruyarak, ekonomik, toplumsal ve fiziksel boyutlarda kalıcı canlanma sağlayacak projeler ve uygulamalar amaçlanmıştır (Çekül, 2014: 30). Bu proje resmi olarak başlamamış olsa da semtin sosyal anlamda sürdürülebilirliği amacıyla semtte birçok etkinlik düzenlenmiştir.

Semtte yaşayanların sosyal gelişim sürecine katılımını sağlamak amacıyla Kadıköy Belediyesi tarafından 2010 yılında "Gönüllü Evi" açılmıştır. Bir yandan, semt sokaklarının ve diğer kamusal alanların kullanılmasını teşvik etmeye yönelik sokak etkinlikleri düzenlenmiştir. Sokak etkinlikleri sayesinde semtin medyada ve kamuoyunda görünürlüğü artmıştır. Bu bağlamda 24-30 Eylül 2012'de Sokak Sanatı Festivali ile duvar sanatçıları semtte faaliyet göstermiştir (*Resim 3*).

Kadıköy Belediyesi tarafından İskele Sokak'ta yer alan Notre Dame du Rosaire Şapeli, restore edilerek kültür ve sanat merkezine dönüştürülmüştür. Yapı, yeni işlevi ile birçok seminer, sergi, film ve tiyatro festivaline ev sahipliği yapmaktadır (Kadıköy Belediyesi, 2010). 28 Nisan 2012'de YKM (Yeldeğirmeni Kültür Merkezi) tarafından düzenlenen "Sokağını Yaşa" etkinliği ile semtte resim, tasarım, kukla ve kahve atölyeleri, sokakta müzik dinletileri ve tiyatro gösterimleri düzenlenmiştir. YKM karşısına yapılan Ali İsmail Korkmaz Parkı ile İskele Sokağın kamusal karakteri artırılmış, 5-20 Mart 2014'te bu alanda açık hava sineması düzenlenmiştir (URL 1) (*Resim 4*).

1960-70 yılları arasında semtte faaliyet gösteren ve Kadıköy'ün varlığını koruyan en eski sineması özelliği taşıyan Özen Sineması, restore

Resim 2. Karakolhane Caddesi'nden bölgenin kimliğiyle uyumsuz ticaret dokusu örneği.

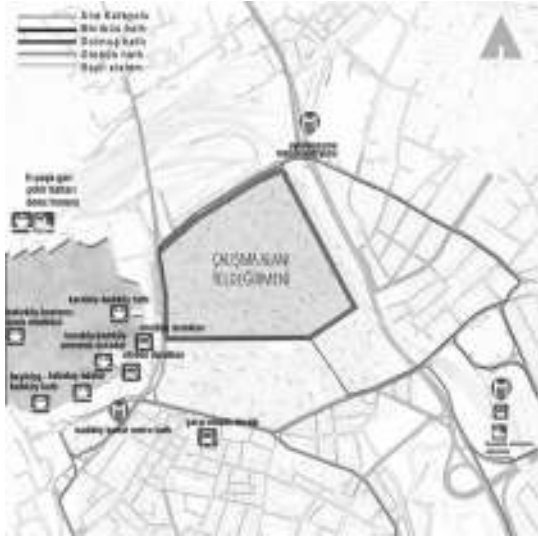

Resim 3. Sokak Sanatı Festivali kapsamında yapılan duvar resimlerinden biri.

Resim 4. YKM Karşısında yer alan Ali İsmail Korkmaz Parkı'nda düzenlenen Açık Hava Sineması.

Şekil 5. Çalışma alanı ve çevresinde yer alan tescilli yapılar.

edildikten sonra 2013 yılından itibaren TAK tarafından semte ilişkin sosyal ve kültürel projeler yürütülen bir alan haline getirilmiştir (Resim 5). Bu atölye sayesinde semtte yaşayan kişiler, semte ilişkin önerilerini Kadıköy Belediyesi, gönüllüler ve destekçiler ile buluşturarak fikir üretmeleri ve bu fikirlerin projelendirilmesi sağlanmakta, sinema gösterimleri, seminer, proje ve etkinlikler yürütülmektedir.

Bir başka sosyal etkinlik ise Don Kişot İşgal Evi'dir. 20 senedir kullanılmayan, sahihsiz kalmış, atıl ve kullanılamaz haldeki binanın gayri resmi yollardan semtin ortak kullanımı için düzenlenmesi ile ortaya çıkmıştır (Çekül, 2014). İmece usulü düzenlenen işgal evi mahalleli kültürünü semte tekrar kazandırmayı amaçlayan, semt sakinlerinin ortak kullanım alanı olarak faaliyet göstermektedir.

Semtte yaşanan sosyal ve kültürel değişimler, semtin belleğini ve buna bağlı olarak kimliğini etkilemiştir. İlk yerleşim dönemlerinden itibaren kendine has karma kültürlü bir semt olan Yeldeğirmeni, iç göçler ve kentleşmenin etkisiyle kimliğini yitirmek üzereyken, sosyal ve kültürel anlamda kazandırılan nitelikler sayesinde 3-4 yıl içerisinde Anadolu yakasında bir odak haline gelmiştir. Semte yeme-içme mekânları, ofisler ve atölyelerin açılmasıyla birlikte yeni bir sosyal

profil gelmiştir. Bu gelişmeler semtin her ne kadar sosyal anlamda canlanmasını sağlasa da semt ekonomisinde değişimlere yol açmış, Yeldeğirmeni bu durumun bir sonucu olarak soylulaştırma sürecine girmiştir.

Yeldeğirmeni'ne Etki Eden Soylulaştırma Süreci
Kentsel dönüşümün bazen bir yöntemi, bazen de bir sonucu olarak ortaya çıkan soylulaştırma çalışmalarında kentsel belleğin ve kimliğin varlığını sürdürebilmesi önem taşımaktadır. Ancak soylulaştırma ile süregelen ekonomik beklentilerin artması, kentin sahip olduğu belleğin çoğunlukla göz ardı edilmesine sebep olmaktadır (Şen, 2008: 3-4). Yeldeğirmeni semti, semtte 2010 yılı itibariyle sosyal ve kültürel anlamda düzenlenen canlandırma faaliyetlerinin etkisiyle sosyal ve ekonomik anlamda değişime uğrayarak soylulaştırma sürecine girmiştir.

Mekânsal anlamda bakımsız, tahrip edilmiş ve çöküntü alanına dönüşmüş kent içi bölgelelerinde yer alan konutların yenilenerek kullanışlı hale getirilmesi amacını taşıyan soylulaştırma kapsamında sosyal ve kültürel açıdan bozulmuş, çöküntüye uğramış, dolayısıyla fiziksel çevresi de bozulmuş alanlarda, özellikle de Yeldeğirmeni semti gibi tarihi kent parçalarında toplumsal gerilemenin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır (Özden, 2001). Ancak süreç dahilinde soylulaştırılan alanlardaki sosyal gerileme çözülemekte, ekonomik düzeyi yüksek kesimin bölgeye gelmesine ve düşük gelirli, ekonomik ve sosyal olanakları gerilemiş yerleşik nüfusun bölgeyi terk etmesine sebep olmaktadır (Can, 2013). Sosyal ve kültürel canlandırma faaliyetleri ile soylulaştırma sürecine giren Yeldeğirmeni semtinin sahip olduğu ulaşım potansiyeli, kent merkezine yakın konumlanması, yerleşim ve yatırım amacıyla tercih edilen bir bölge olmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak semte son yıllarda çoğunlukla Erasmus değişim programı ile yabancı uyruklu öğrencilerin yerleşmesi, mahalle genelinde kira fiyatlarını %100'e yakın oranda artmasına ve buna bağlı olarak bazı semt sakinlerinin bölgeyi terk etmesine neden olmuştur.

Soylulaştırma ile öne çıkan bir diğer konu ise kent kimliğini oluşturan kültürel ve mekânsal bellek unsurlarının ekonominin geliştirilmesinde bir araç olarak kullanılmasıdır (Leao, 2005). Kente dair bu değişimler, kültür endüstrilerinin oluşumuna eşlik etmektedir. Yani kültür, endüstriyel bir nitelik kazanmaktadır. Bunun yanı sıra yeniden gelişmenin kültürel stratejisi, finansal araçlar, bilgi ve kültür-sanat, yeme içme, moda, müzik ve

Resim 5. TAK (Eski Özen Sineması).

turizm gibi soyut ürün türlerine bağlı olarak güçlenmektedir (Smith, 2002). Yeldeğirmeni'nde de görüldüğü gibi sosyal ve kültürel gelişim sürecinden kâr amacı güden kişiler tarafından semtin kimliğiyle ilişkisi olmayan birçok işletme açılmasıyla semt ticari bir odak haline gelmiştir. Sementin soylulaştırma etkisiyle semt sakinlerinin ihtiyaçları göz önünde bulundurulmadan kafe, restoran gibi birkaç işlev üzerine plansızca gelişim göstermesi, bu işlevlerin semtin kullanıcı kapasitesinin üzerinde bir yoğunluğa ulaşmasına neden olmuş ve ekonomik işlevler üzerine kurulu yeni bir merkez ortaya çıkarmıştır. Belleğin sürece hizmet eden bir araç olarak kullanılması ve semtte uzun süredir yaşayan semte aidiyet hissedilen yerleşik nüfusun da semtten uzaklaşmasıyla, Yeldeğirmeni belleğinden uzaklaşmaya başlamıştır.

Sementin belleğinin süreç içinde ne şekilde etkilendiği ve kimliğinin değişimi konusunda bilgi sahibi olunabilmesi, semt kimliğinin sürdürülebilirliği konusunda önem taşımaktadır. Bu amaçla, makale kapsamında yapılan anket ile semtte alanda uzun süredir yaşayan ve son beş yılda yaşamaya başlayan katılımcıların süreç hakkındaki farkındalık düzeyleri araştırılacaktır.

4. Araştırma Yöntemi

Kentsel bellek çalışmaları yapılırken literatür ve arşiv araştırmalarının yanı sıra gözlem, sözlü tarih, derinlemesine mülakat ve ankete başvurulmaktadır (Özak, 2008: 4-6). Konuya ilişkin literatürdeki araştırmalar ve kullanılan yöntemler incelendiğinde, Lewicka'nın (2008) Lyiv ve Wrocław şehirlerinin II. Dünya Savaşı sonrasında uğradığı değişim sürecinde kentsel bellek, yerel aidiyet ve yer kimlikleri ile ilgili yaptığı araştırma göze çarpmaktadır. Lewicka araştırma kapsamında çalışma alanlarının tarihine ilişkin literatür taraması ve gözlem sonrasında, alanla ilgili detaylı bilgiye sahip olmak amacıyla, iki kentin ilçelerinde 200 katılımcı ile yaklaşık birer saatlik derinlemesine mülakatlar gerçekleştirmiştir. Bu mülakatlarda bellek konusunda katılımcıların yaşadığı ev, bulunduğu cadde, semt ve şehir üzerine, yerel aidiyet konusunda komşuluk ilişkileri ve mekânsal memnuniyet, yer kimliği konusunda ise semt, şehir, ülke ve Avrupa'ya ilişkin sorular sorarak bu kavramların birbirleriyle etkileşimlerini irdelemiştir.

Yerel aidiyet ve kent kimliği konusundaki çalışmalar konusunda ise Göregenli, Karakuş, Kösten ve Umuroğlu'nun (2014) İzmir'te gerçekleştirdiği mahalleye bağlılık, kent kimliği araştırması örnek gösterilebilir. Bu çalışmada tesadüfi örnek-

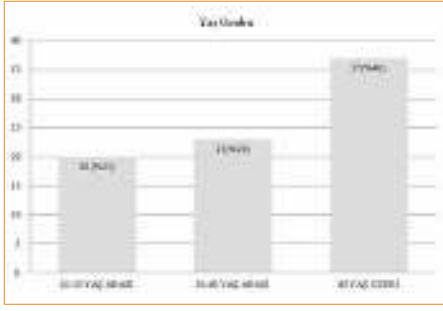
leme yoluyla seçilen katılımcılar ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma ile katılımcıların mahallede yaşama süresi, cinsiyetleri belirlenerek sokak yaşamına ve komşuluk ilişkilerine ilişkin memnuniyet düzeyleri belirlenmiş ve bunların sonucunda kent kimliği ile ilgili çıkarımlara ulaşılmıştır. Lewicka (2008) ve Göregenli'nin (2014) araştırmaları incelendiğinde, mülakat ve anket yapılan kişilerin yaşam biçimleri ve mekânda bulunma sürelerinin öncelikli olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda mekânda yaşayan kişilerin belleklerdeki mekân anlatımlarının irdelenmesi için farklı sürelerde orada bulunan, farklı yaş ve farklı eğitim düzeylerine sahip kişilerin mekânın belleği ile ilgili farkındalık düzeylerinin karşılaştırılabilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma kapsamında, literatürde yer alan kimlik ve bellek araştırmalarına ek olarak, tarihi bir kent parçasının belleğinin sosyal, kültürel canlandırma süreci ve soylulaştırmanın etkisi ile uğradığı değişimler sonucunda mekânsal belleğin ve kimliğin irdelenmesi amaçlanmaktadır. Literatürdeki kentsel bellek ve kimliğe ilişkin araştırma yöntemleri göz önünde bulundurularak, çalışma alanı üç etaplı, üç yöntem ile değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ilk etap çalışma alanının tarihi ile ilgili literatür araştırması, ikinci etap farklı zamanlarda ve sürelerde gözlem ve fotoğraf ile belgeleme, son etap ise anket uygulamasından oluşmaktadır.

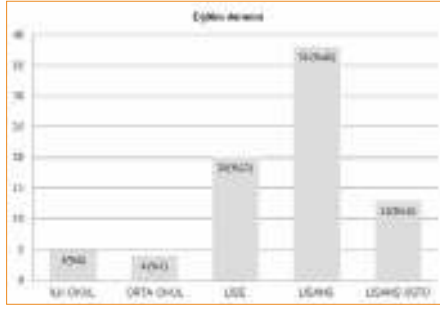
Makale kapsamında örnek alan olarak incelenen Yeldeğirmeni semtinde kullanıcıların bellek, yerel aidiyet ve kimliğine ilişkin verilere ulaşmak amacıyla anket gerçekleştirilmiştir. Ankete farklı yaş gruplarından, yine farklı eğitim düzeylerine sahip 80 kişi katılmıştır. Bu kişiler farklı sürelerle semtte ikamet eden ya da farklı amaçlar ve süreler için semti ziyaret eden kullanıcılar arasından rastgele yöntemle seçilmiştir. Anketin ilk bölümü kullanıcı profilinin belirlenmesini sağlayan, cinsiyet, yaş, meslek ve alanda yaşama süresi ve alanda bulunma nedeni bilgilerini derleyen soru grubudur. Sonraki bölüm, alanda gerçekleştirilen araştırma ve gözlemler sonucunda oluşturulan, bellek, kimlik ve aidiyet ile ilgili kavramlar ve Yeldeğirmeni'nde gerçekleşen değişimler konusunda katılımcıların düşünceleri saptamayı amaçlayan sorulardır. Anketin son bölümü ise bu makalede kapsam dışında bırakılan Likert analiz yönteminden oluşmaktadır.

5. Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler

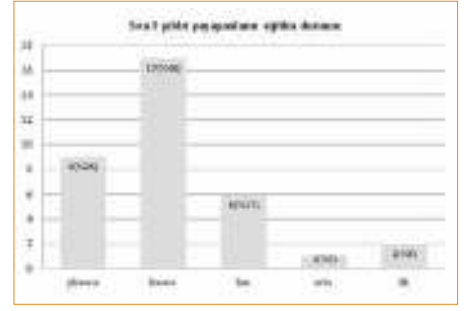
33'ü kadın, 47'si erkek katılımcılardan oluşan 80 kişinin %46'sı 40 yaşın üzerinde, %29'u 30

Grafik 1. Katılımcıların yaş grupları.

Grafik 2. Katılımcıların eğitim durumu.

Grafik 3. Son beş yıldır semtte yaşayanların eğitim durumları.

ile 40 yaş aralığında, %25'i ise 20-30 yaş aralığındadır (Grafik 1).

Bu kişilerin %48'lik bölümünün lisans düzeyinde eğitim gördüğü, %25'inin lise, %16'sının lisansüstü, %5'inin orta okul ve %6'sının ilköğretim derecesinde eğitime sahip olduğu saptanmıştır (Grafik 2). Bu sonuca göre ankete katılan kişilerin eğitim düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu da eğitim düzeyi yüksek kişilerin semte ilişkin anket yapmaya daha istekli olmalarından kaynaklanmaktadır.

Katılımcıların %37'si 10 yıldan fazla süredir semtte bulunmaktadır. 5-10 yıl aralığında alanda bulunan kişiler %19'luk, 1-5 yıl arası semtte bulunan kişiler ise %44'lük bir dilimi kapsamaktadır (Tablo 1). Katılımcılar arasında semtte son 5 yıldır yaşayan kişilerin %48'i lisans %26'sı lisansüstü eğitim düzeyinde, 10 yıldan fazla süredir yaşayanların %60'ı lisans %23'ü lise mezunu olduğu görülmektedir (Grafik 3). Bir mekâna anlam yüklemenin, o mekânda geçirilen sürenin uzunluğuyla ilişkili olduğu verisinden yola çıkıldığında katılımcıların çoğunluğunun 5 yıldan fazla süredir alanda bulunmasının, yerel aidiyet ve mekânsal belleğine ilişkin konularda güvenilir bir çalışma olmasını sağladığı söylenebilmektedir (Grafik 4).

Anket çalışmasına katılan kişilerin alanda bulunma sebepleri incelendiğinde, %50'sinin Yeldeğirmeni'nde yaşadığı, %27'sinin çalışma amacıyla semtte bulunduğu, %23'ünün ise çalışmak ve yaşamak amacıyla Yeldeğirmeni'nde ikamet ettiği ortaya çıkmaktadır (Tablo 1). Anket verileri incelendiğinde çalışmaya katılan kişilerin büyük çoğunluğunun semtte yaşayan kişilerden oluştuğu gözlemlenmektedir. Kişinin bir

mekânı anlamlandırabilmesinin mekânda geçirdiği süreye bağlı olduğu görüşüne bağlı olarak, katılımcıların çoğunluğunun semtte yaşayan kişilerden oluşması, aidiyet ve bağlılık ile ilgili değerlendirmelerin güvenilir olacağını göstermektedir (Tablo 1, Grafik 5).

5.1. Yeldeğirmeni ile İlgili Görüşler

Yeldeğirmeni'nin ile ilgili olumlu görüşler incelendiğinde, 62 kişinin kültürel açıdan, 29 kişinin sosyal açıdan ve 46 kişinin ise fizik mekân açısından olumlu düşünceye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır (Grafik 6).

Yeldeğirmeni'nin mevcut durumu hakkında öne çıkan kültürel özellikler konusundaki olumlu görüşe sahip katılımcıların %49'unun 1-5 yıl arası süredir alanda bulunduğu görülmektedir. Bu görüşe sahip katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde ise %44'ünün lisans, %31'inin lise eğitimi gördüğü ve bu eğitim düzeyindeki katılımcıların semti kültürel anlamda daha iyi gözlemlediği görülmektedir.

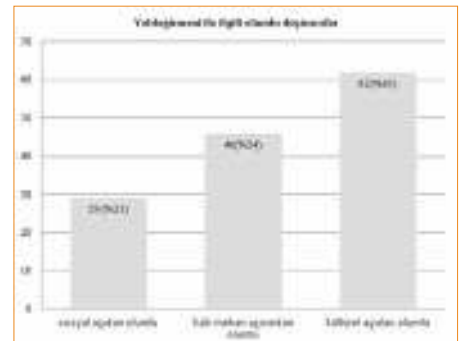
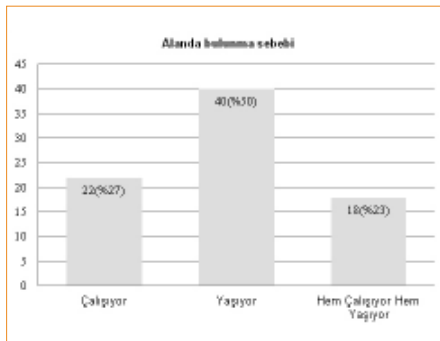
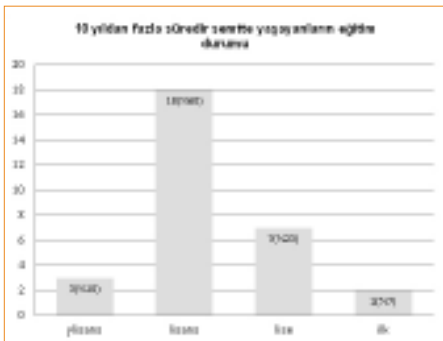
Ankete katılan kişilerin Yeldeğirmeni'nin mevcut durumu konusundaki görüşler incelendiğinde, 19 kişinin fizik mekân açısından, 8 kişinin ekonomik, 4 kişinin sosyal ve 3 kişinin ise kültürel açıdan olumsuz görüşe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır (Tablo 3). Verilerin sonucu olarak semtin fizik mekânı konusunda olumsuz görüşlerin çoğunlukta olduğu saptanmaktadır.

Yeldeğirmeni'nin mevcut halinde fizik mekân konusunda olumsuz görüşe sahip kişilerin alanda bulunma süreleri analiz edildiğinde %69'unun 10 yıldan fazla süredir, %26'sının 1-5 yıldır alanda bulunduğu görülmektedir.

Grafik 4. 10 yıldan fazla süredir semtte yaşayanların eğitim durumları.

Grafik 5. Katılımcıların alanda bulunma nedenleri.

Grafik 6. Yeldeğirmeni ile ilgili olumlu görüşler.

Yeldeğirmeni'nin kimliği hakkındaki görüşler incelendiğinde, ankete katılanların hepsinin semtin bağlılık hissiyatı yarattığı görüşünde olduğu ortaya çıkmaktadır. Ankete katılan kişilerin %93'ü Yeldeğirmeni'nin kimliği olan bir semt olduğunu savunduğu, %7'sinin ise bu görüşe katılmadığı görülmektedir. Yeldeğirmeni'nin diğer semtlerden farkına ilişkin görüşler incelendiğinde ise ankete katılanlardan 52 kişinin 'komşuluk ilişkilerinin sağlam olduğunu', 52 kişinin 'semtin tarihi açıdan zengin olduğunu', 23 kişinin 'yaşayanların eğitim düzeyinin yüksek olduğunu', 15 kişinin 'yabancı nüfusunun fazla olduğunu', 13 kişinin ise 'semtin huzurlu olduğunu' düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Ankete katılan kişilerin büyük çoğunluğunun semtin tarihi açıdan zengin ve komşuluk ilişkilerinin sağlam olduğu görüşünde birleştiği görülmektedir (*Tablo 4*).

Yeldeğirmeni'ni sembolize eden mekân ve yapılar sorulduğunda, ankete katılan kişilerin %23'ünün semtin tarihi evleri, %16'sının havra (Hemdat İsrail Sinagogu), %16'sının Rasim Paşa Camii, %14'ünün semtin sokakları, %10'unun Yeldeğirmeni Çocuk ve Gençlik Merkezi, %14'ünün Osman Ağa Camii, %7'sinin Yeldeğirmeni Sanat Merkezi (Notre Dame du Rosaire Şapeli) cevabını verdiği görülmektedir (*Grafik 7*). Elde edilen sonuçlarda semtin bellek mekânlarından Kemal Atatürk İlköğretim Okulu, Valpreda ve Kehribarcı Apartmanları yer almamaktadır. Semt sınırları içinde olmamasına rağmen Osman Ağa Camii'nin sonuçlarda yer alması semtte yaşayanların Yeldeğirmeni ile bütünleşmiş olarak gördüğü yapılar olduğunu göze çarpmaktadır.

Ankete katılanların 74'ü Yeldeğirmeni'nin gün geçtikçe geçmişinden kopmakta olduğu görüşündedir, 6'sı ise buna katılmamaktadır. Semtin geçmişinden kopmakta olduğunu düşünen katılımcıların 32'sinin 1-5 yıl arası süredir, 30'unun ise 10 yılı aşkın süredir semtte yaşadığı görülmektedir. 1-5 yıl arası süredir semtte yaşayan katılımcıların 10 yılı aşkın süredir yaşayanlardan fazla sayıda oluşuna dayanarak semtin geçmişinden uzaklaşma sürecinin son 5 yılda gözlemlenebildiği sonucuna ulaşılabilmektedir (*Grafik 8*).

6. Değerlendirme ve Sonuç

Bu makale, kişinin ve toplumun içinde bulunduğu kentin mekânı ve belleği ile etkileşim halinde olduğunu ortaya koymaktadır. Kent belleğinin, kimliğinin sürdürülebilirliği bağlamında ele alındığı bu araştırmada, kişilerin mekâna duyduğu aidiyet, ona yüklediği anlamların bellekle olan ilişkileri değerlendirilmiş, mekâna etki eden sos-

	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	47	59
Kadın	33	41
Toplam	80	100
Yaş		
20-30	20	25
30-40	23	29
40+	37	46
Toplam	80	100
Eğitim seviyesi		
İlköğretim	5	6
Ortaokul	4	5
Lise	20	25
Üniversite	38	48
Lisansüstü	13	16
Toplam	80	100
Alanda yaşama süresi		
1-5 yıl	35	44
5-10 yıl	15	19
10+	30	37
Toplam	80	100
Alanda bulunma sebepleri		
Çalışan	22	27
Yaşayan	40	50
Çalışıp-yaşayan	18	23
Toplam	80	100

Tablo 1. Görüşmeye Katılan Kişilerin Sosyal ve Demografik Özellikleri.

Alanda yaşama süresi	Sayı	Yüzde
1-5 yıl	31	%39
5-10 yıl	19	%24
10 yıldan fazla	30	%37

Tablo 2. Katılımcıların Alanda Yaşama Süreleri

Yeldeğirmeni ile ilgili olumsuz düşünceler	Sayı	Yüzde
Sosyal açıdan olumsuz	4	%12
Fizik mekân açısından olumsuz	19	%56
Ekonomik açıdan olumsuz	8	%23
Kültürel açıdan olumsuz	3	%9

Tablo 3. Yeldeğirmeni ile İlgili Olumsuz Görüşler

Yeldeğirmeni'nin diğer semtlerden farkı nedir?	Sayı	Yüzde
Huzurlu	13	%8
Eğitimli insanlar	23	%15
Yabancı nüfusu fazla	15	%10
Tarihi açıdan zengin	52	%33
Komşuluk ilişkileri sağlam	52	%34

Tablo 4. Yeldeğirmeni'ni diğer semtlerden farklı kılan görüşler.

yal ve kültürel değişim sürecinde belleğin etkilemiş biçimleri ve buna bağlı olarak kimliğin sürdürülebilirliği irdelenmiştir.

Kentsel belleğe ilişkin ortaya çıkan anket sonuçlarına göre, kentsel bellek algısı görüşmenin yapıldığı gruplara göre oldukça farklılık göstermiştir. Buna göre, semtte 10 yıldan uzun süredir yaşayan 40 yaş üzeri katılımcıların kent-

Grafik 7. Senti sembolize eden mekân ve yapılara ilişkin görüşler.

Grafik 8. Yeldeğirmeni'nin geçmişinden kopmakta olduğunu düşünenlerin alanda yaşama süresi.

sel bellekleri, son yıllarda yaşayamaya başlayanlara göre daha güçlüdür. Bu durumun nedenleri arasında kentsel bellek algısı güçlü olan katılımcıların Yeldeğirmeni'nde doğup büyümüş olmaları, dolayısıyla semtte daha fazla zaman geçirmiş olmaları gösterilebilir.

Bir mekânda gerçekleşen sosyal ilişkiler, kişiyi mekâna bağlayan, aidiyet hissetmesini sağlayan unsurlardandır (Özak, 2008: 166). Katılımcıların hepsi semtin aidiyet duygusu yarattığı görüşündedir. Mekânın hatırlanması ve mekâna bağlılığın oluşmasında komşuluk ilişkilerinin önemli etkisi göz önünde bulundurularak, mekânsal bellek ve aidiyet komşuluk ilişkileri bağlamında incelendiğinde, semti huzurlu bulan ve komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğunu düşünen katılımcıların büyük çoğunluğunun 10 yıldan fazla süredir alanda yaşayan kişilerden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Bunun bir sonucu olarak semtte daha uzun süredir ikamet edenlerin bellek konusunda farkındalıklarının ve mekânsal aidiyetlerinin daha güçlü olduğu söylenebilmektedir.

Yeldeğirmeni'nde 10 yılı aşkın süredir semtte yaşayan ve eğitim düzeyi yüksek katılımcıların, semtin fizik mekânı hakkında daha olumsuz görüşe sahip olması, yaşama süresi ve eğitim düzeyine bağlı olarak mekânsal farkındalık ve aidiyet düzeyinin arttığını göstermektedir. Alanda uzun süredir yaşayan ve mekânı benimseyen kişilerin fizik mekân hakkında olumsuz görüşe sahip olması, bu katılımcıların semtin belleği ile mevcut durumu arasında bir bağ

kuramadıklarını, mekânın geleceğine ve semtin belleğinin sürdürülebilirliğine ilişkin kaygıları olduğunu ortaya koymaktadır.

Semtin belleğinden uzaklaştığı verilerine bağlı olarak, semtin kimliğinin olmadığı görüşünün sonuçlarda ağırlıklı yer alması, Yeldeğirmeni'nin kimliğini yitirmeye başladığının ifade etmektedir. Bunun göstergelerinden birisi de semtin bellek mekânlarının yeterince tanınmamasıdır. Bu bağlamda sosyal ve kültürel canlandırma sürecinde, semtin belleğini sembolize eden yapı ve öğelerin bakım ve onarımı yapılarak, semtte yaşayanlar tarafından kullanımının sağlanması semt kimliğinin korunmasında öncelik verilmesi gereken konulardandır.

Yeldeğirmeni'nde son dönemde gerçekleşen kültürel faaliyetler semte daha yakın tarihte taşınanlar ve ziyaretçiler tarafından olumlu bulunurken, 10 yılı aşkın süredir semtte bulunanların bu görüşe pek de katılmadığı görülmektedir. Bunun nedeni kültürel gelişim süreci sonrasında, semtin ziyaretçi sayısının artması ve semtin çekiciliği nedeniyle çok sayıda üniversite öğrencinin semtte kısa zamanlı olarak ikamet etmesinin, uzun süredir yaşayanlarda rahatsızlık yaratması ile açıklanabilir. Soylulaştırma sürecinin bir sonucu olarak artan kira fiyatlarına uyum sağlayamayan yerleşik nüfusun ekonomik yetersizliklerden dolayı semti terk etmek zorunda kalması da bu konuda önemli bir etken oluşturmaktadır. Lalli'ye (1992) göre bir mekânın bireyin kimliğinde yer edebilmesi için orada ergenlik ve çocukluk dönemini geçirilmiş olması gerekmektedir. Uzun süredir semtte yaşayan, semte aidiyeti güçlü insanlar mekânın bir parçası olarak semtin kimliğini oluşturmaktadır. Bu nedenle kimliğin varlığını koruyabilmesi için sosyal mekânın da sürdürülebilirliğine öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda soylulaştırma sürecinde, semtte uzun süredir yaşayan kişilerin yerleşik hayatını gözeterik semtte yeni gelen nüfus ile uyum sorunları incelenmelidir.

Semtte gerçekleşen sosyal ve kültürel değişimler sonucu, semt her ne kadar kültür odağı haline gelse de, son beş yıldır Yeldeğirmeni'nde yaşayan katılımcıların semtin geçmişinden kopmakta olduğunu düşünmesi, bu sürecin semt belleğini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Elde edilen veriler sonucunda, eğitim düzeyi yüksek kullanıcıların semtin değişimi konusunda farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu, kimlik ve aidiyet konusunda ise uzun zamandır semtte yaşayan katılımcıların detaylı gözlemlere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda incelendiğinde, semtte gerçekleştirilecek her türlü uygulamada,

semtin belleğini korumaya yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi ve semt kimliğinin devamlılığı için bu süreçte eski semt sakinlerinin fikirlerine öncelik tanınması gerekmektedir.

Zaman içerisinde hatıralar ve deneyimlerle oluşan ve nesiller arasında da aktarılan kentsel belleğin devamlılığının sağlanabilmesi için kentliler arasında ortak paylaşımların ve yaşanmışlıkların olması gerekmektedir. Bu paylaşımların var olabilmesi için kentlilerin bir araya gelebileceği ortak yaşam alanlarının var olması ve kentli insanların buralarda zaman geçirmesi gerekmektedir. Kent kimliğini sembolize eden tarihi yapılar, meydan, park, sokak, cadde vb. insan üzerinde bıraktığı güçlü etki nedeniyle bellekte yer alabilmektedir. Anket sonuçlarında da görüldüğü gibi kentsel belleğin gelişmesi, kentin fiziksel, sosyal ve ekonomik çevresinin da daha güçlü algılanacağını göstermektedir. Kentsel belleğin belirli bir zaman içerisinde oluştuğu göz önüne alınarak kent belleğine etki eden yapı ve öğelerin korunması, soylulaştırma sürecinde oluşabilecek bellek kırılmalarına karşı sosyal ve mekânsal dokunun eski yapısına kavuşturulması gerekmektedir. Özellikle farklı kültürel grupların yaşadığı ve kullanıcı profiline göre günden güne değişim gösterdiği Yeldeğirmeni semtinde, semtin belleğinde yer eden öğelerin sürdürülebilirliğini amaçlayan paylaşımların ya da kutlamaların da yaşatılabileceği festivaller ve şenliklerin gelenekselleştirilmesi ve belleklerden silinmemesi, kimliğin sürdürülebilirliği açısından öncelikli olarak ele alınmalıdır. ■

Cansu Çolpan, cansucolpan@gmail.com

Nilgün Çolpan Erkan, Doç. Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü nilerkan@yildiz.edu.tr

Kaynaklar

- Atılman, A. (2007), *Yeldeğirmeni*, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası Büyükkent Şubesi Anadolu 1. Büyükkent Bölge Temsilciliği
- Aydınlı, S. (1986), "Mekânsal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model", İstanbul: Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü
- Aytuğ, A., ve M. İnceoğlu (2009), "Kentsel Mekânda Kalite Kavramı", *Megaron*, 4 (3), 141-144
- Becker, H. a. (1975), *Wahrnehmung in der städtischen Umwelt, möglicher Impuls für kollektives Handeln*, Berlin: Kiepert
- Boyer, P. (2015), *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 69
- Can, A. (2013), "Değişim ve Kimlik Bağlamında İstanbul'dan Özgün Bir Mekânsal Kesit: Rumelihisarı", *Sosyoloji Dergisi*, 3/26 (2013/1), 77-102
- Çekül (2014), *Yeldeğirmeni Deneyimi, Kentsel Yenilemeye Farklı Bir Yaklaşım*, Çekül Vakfı Yayınları
- Çelik, Z. (1996), *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 32-82
- Eyüboğlu, E. (1991), *Kentsel Sit Alanlarının Planlamasına Yönelik Bir Tötem Araştırması ve Kadıköy Yeldeğirmeni Örneği*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

- Giz, A. (1988), *Bir Zamanlar Kadıköy*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Göregenli, M. (2015), *Çevre Psikolojisi, İnsan Mekân İlişkileri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 171-194
- Göregenli, M., P. Karakuş, P., Y. Kösten, İ. Umuroğlu, İ. (2014), "Mahalleye bağlılık Düzeyinin Kent Kimliği ile İlişkisi İçinde İncelenmesi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 29 (73), 73-85
- Halbwachs, M. (1992), *On Collective Memory*, Chicago: University of Chicago Press
- Kadıköy Belediyesi, Ç. V. (2010), *Yeldeğirmeni / Rasimpaşa Mahalle Canlandırma Projesi*, İstanbul: Çekül Vakfı
- Lalli, M. (1992), "Urban Related Identity: Theory, Measurement and Empirical Findings", *Journal of Environmental Psychology*, 12, 285-303
- Leao, T. J. (2005), "Incidence of Mental Disorders in Second-Generation: A Four-Year Cohort Study", *Ethnicity and Health*, 10 (3), 243-256
- Lewicka, M. (2008), "Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring The Forgotten City Past", *Journal of Environmental Psychology*, 3 (28), 209-231
- Lynch, K. (1960), *The Image of the City*, Cambridge: MIT Press, 70-86
- Nora, P. (2006), *Hafıza Mekânları*, çev. M. Özcan, Ankara: Dost Yayınları
- Ocakçı, M. (1994), "Kimlik Elemanlarının Şehrsel Tasarıma Yönlendirici Etkisi", *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Kentsel Tasarıma Ekolojik Yaklaşım*, İstanbul, 239-245
- Özak, N. (2008), "Bellek ve Mimarlık İlişkisi: Kalıcı Bellekte Mekânsal Öğeler", Doktora Tezi, İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü
- Rossi, A. (2006), *Şehrin Mimarisi*, İstanbul: Kanat Yayıncılık
- Smith, N. (2002), *New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy*, Antipode, 434-457
- Şen, B. (2008), "Kentsel Gerilemeyi Aşmada Çelişkili Bir Süreç Olarak Soylulaştırma", İstanbul, Türkiye: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
- Şimşek, S. (1987), "Kadıköy Yeldeğirmeni'nde Tarihsel Araştırma ve Mimari Dokunun İncelenmesi", Rölve ve Restorasyon Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi
- Tekeli, İ. (1991), "Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler", *Kent Planlaması Konuşmaları*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 79-89
- Teoman, Z. (1984), *Kadıköy ve Kadıköy'ün Öyküsü*, İstanbul: Gençlik Kitabevi
- Türker, O. (2008), *Halkidona'dan Kadıköy'e*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 9-88
- URL 1: <http://www.demokrathaber.net/etkinlik/cennetindususu-belgeseli-ali-ismail-korkmaz-parkinda-h35417.html>. (15 Temmuz 2014)

The Place of the Urban Memory for Sustaining the Town Identity: Yeldeğirmeni Case

In transformation of the historical places, ignoring the districts' identity data may cause district memory changes; and as a result of that it transforms into places lost their identities and not giving sense of belonging. For continuation of the identity, it's highly important to identify the memories and the applied meaning to these places by the people living in.

The purpose of this article is to identify the spatial memory of the historical Windmill District, and defining the memory, identity and belonging relationship within change. The study has been carried out with 80 participants at different ages and education levels by considering their reasons for being in and spent time in the area. Their awareness levels about district memory and changes, opinions on social, cultural and spatial situation have been analyzed.

In conclusion, among the residents of the area more than 10 years it's been observed that their spatial belonging feeling is stronger and physical place observation is better. Within last 5 years, concerning the changes within the district it's been recorded that the district has been becoming far from its past.

Karaköy Liman Bölgesi Dönüşüyor, Farkında mıyız?

Derleyenler: **Hale Gönül - Ersen Gürsel**

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya, üretim ve pazaryeri organizasyonuna dayalı sanayileşmiş şehirlerin, küresel olarak organize olan, bilgi ve hizmet odaklı ekonomi etrafında şekillenen kentlere doğru dönüşümüne sahne olmaya başlamıştır.¹ Mekânı yeniden yapılandırarak iktisadi kazanımlar sağlamaya yönelik bu yeni ekonomik modelde kentler küresel sermaye için değer üreten birer marka olarak görülmemekte, uluslararası şirketler yatırım yapmak için kent merkezine konumlanmak istemektedir. Böylece, bugün küresel sermayeye eklemelenmenin ve küresel alandaki ekonomik rekabetin yolu, büyük ölçekli kentsel projelerden geçmekte ve dünya genelinde potansiyel yeni yatırım alanları olarak görülen İstanbul gibi metropoller, sermayenin akışına göre büyük yatırımlarla sürekli yeniden şekillenmektedir.

Türkiye’de de 1980’den itibaren izlenen neoliberal politikalar ile kent, sermaye birikiminin mekânsallaştığı yer olarak görülmüştür. 1990’lardan itibaren endüstriyel üretimden bilgi, teknoloji ve servis ekonomisine geçilmeye başlandığında, tarihi ve endüstriyel merkezler de kendini kent içinde yeniden konumlandırmak zorunda kalmıştır. Böylece İstanbul’da yerel ve merkezi yönetimin kararları doğrultu-

sunda, ulusal ve uluslararası sermaye eliyle şekillenen yeni kentsel merkezler ve mega projeler üretilirken,² diğer yandan da kent merkezindeki işlevsizleşmiş endüstriyel alanların, tarihi kent merkezlerinin ve liman bölgelerinin yenilenmesi üzerine odaklanılmış durumdadır.

Karaköy bölgesi de İstanbul’daki bu gelişmelerden payını alarak bir dönüşüm sürecine girmiş, planlı gelişen Galataport projesi ile beraber, tarihi limanın gerisindeki yapı stoku da parsel bazında ve tekil girişimler ile fiziksel, işlevsel ve sosyal bir dönüşüme sahne olmaya başlamıştır. Çoğu araştırmacı, Karaköy ve çevresindeki imar hareketlerini “planlı dönüşüm” ve “kendiliğinden dönüşüm” olarak ikiye ayırarak değerlendirse de,³ gerçekte 1994’te 94/6345 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Tophane Salıpazarı Rıhtımı’nın ve Karaköy Kemankuş Caddesi ile rıhtım arasında kalan bölgenin “turizm bölgesi” olarak ilan edilmesinin (ve böylece özel imarlı yapılaşma koşulları içermesinin) Karaköy’deki tüm projeler için bir lokomotif görevi gördüğü söylenebilir.

Karaköy Liman Bölgesinin Kentsel Kimliği

İskân tarihi Galata ile birlikte düşünülmesi gereken Karaköy, Galata’nın denize açılan kapısı ola-

Karaköy kentsel dokusunu ve önemli yapıları gösteren çalışma (İrfan Halilagiç).

rak işlev görmüş, tarih boyunca konuttan çok bir ticaret ve ulaşım bölgesi olarak liman ile ilgili faaliyetleri barındıran bir alan olmuştur.⁴ Akın,⁵ 19. yüzyıl Galata'sını E. de Amicis'in betimlemelerine dayanarak "gürültülü, kalabalık", "sokakta Fransızca, İtalyanca ve Ceneviz dilinin konuşulduğu", "Fransız, İngiliz ve İtalyan sanayici ve tüccarlarıyla, bu ülkelerden gelen her türlü malın indirildiği, depolandığı ve satıldığı" kozmopolit bir alan olarak tanımlamaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modernleşme hareketleri ve kapitalist ilişkiler ile uluslararası banka ve sigorta şirketleri Galata bölgesinde şube açmaya başlamış ve Osmanlı Bankası'nın da buradaki varlığı ile Karaköy uluslararası bir finans merkezi haline dönüşmüştür. Bu yoğun ticaret, finans ve liman faaliyetleri ile birlikte, 18. yüzyıl sonundan itibaren Karaköy'de "Avrupa'daki ticaret yapılarının plan ve düzenlerini taşıyan çok sayıda büyük ticaret binaları (hanlar)" ve banka yapıları inşa edilmiştir.⁶ Bunlar arasında Mongeri'nin Karaköy Palas ve Vallaury'nin Osmanlı Bankası yapıları ile Minerva Han, Abed Han ve Fransız Geçidi gibi eserler, Karaköy'ün mimari kimliğini oluşturan öğeler olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Akın,⁷ söz konusu yapım faaliyetleri ile Galata'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında bir Osmanlı kentinden çok bir Avrupa kentine benzediğini yazmakta ve "dönemin Batı Avrupa'sındaki kentsel ve yapısal özelliklerin hemen tümünü" taşıması ile Osmanlı'nın Batıya açılan yüzü olarak özellikli bir kentsel alan sergilediğini söylemektedir.

Bu zengin ticari hayat ve bilhassa Kırım Savaşı sırasında yaşanan sevkiyat zorlukları⁸ sonucunda İstanbul'da modern bir limana ihtiyaç duyulmuş ve 19. yüzyıl sonunda Fransız bir şirket tarafından, Galata Köprüsü'nden başlayarak Salıpazarı'na uzananın kıyıda, deniz doldurularak 758 metrelik bir rıhtım inşa edilmiştir.⁹ 1911'de ise bu alan üzerine gümrük ve sıhhiye yapıları ile Rıhtım Han (Çinili Han) inşa edilmiş, 1912'de bu tesislere Merkez Rıhtım Han (TDİ binası) eklenmiştir.¹⁰

Galata Rıhtımının inşasının yanında, Karaköy'ün bugünkü kentsel görünümünü etkileyen diğer önemli imar hareketleri Altıncı Daire-i Belediye'nin faaliyetleri ile Menderes istimlakleridir. 1857'de kurulan Altıncı Daire-i Belediye, Galata Surlarının yıkımının yanı sıra, sarayın Dolmabahçe'ye taşınması ile bir geçiş alanı olarak önemi artan kıyıya paralel mevcut yolları genişletmiş¹¹ ve Karaköy Meydanı çevresinde istimlakler gerçekleştirmiştir. 1956-60 arasında gerçekleşen Menderes yıkımları sırasın-

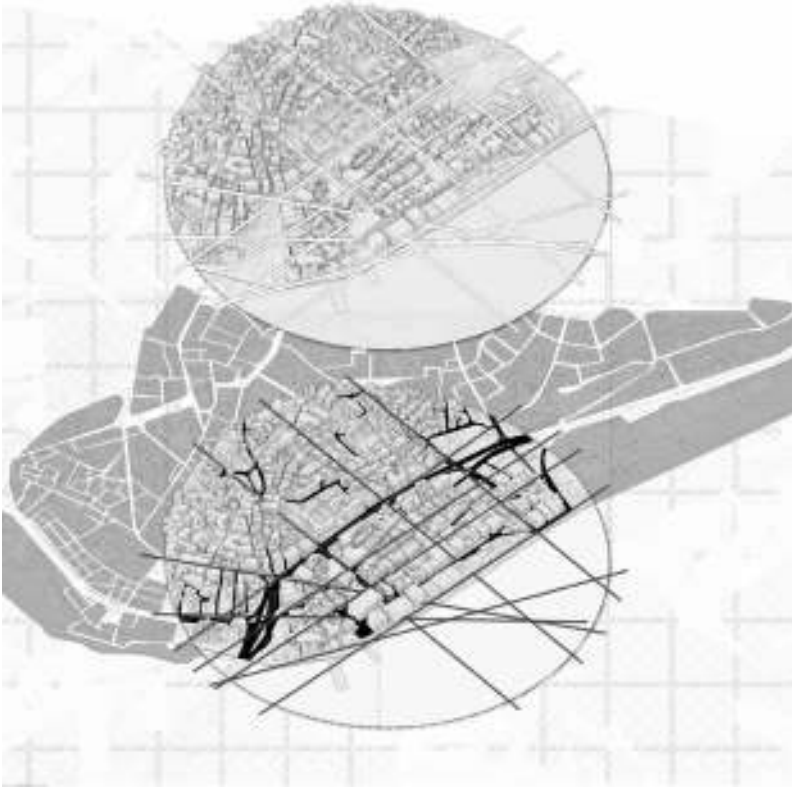
da ise aralarında d'Aronco'nun Küçük Merzifonlu (Karaköy) Mescidi'nin (1903) de bulunduğu Karaköy Meydanı çevresindeki yapılar yıkılmış, Kemeraltı Caddesi genişletilirken, buradaki bazı binalar istimlak edilmiş ve Maliye Caddesi de bu sırada açılmıştır.

1950'lerin ikinci yarısındaki bu istimlakler ile bölgenin zengin kentsel hafızasının bir kısmı silinmiş olsa da, ayakta kalan yapılar ve kentsel izler ile Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminden izler taşıyan Karaköy tarihi kimliğini hâlâ korumaktadır. Galata Kulesi ve Ceneviz surlarından kalmış parçaların yanında, Kılıç Ali Paşa Külliyesi, Tophane-i Âmire binası, Tophane Çeşmesi, Nusretiye Kasrı ve saat kulesi gibi yapıların oluşturduğu Osmanlı mimari çevresi, 19. yüzyıl pasaj ve iş hanları, İstanbul'da sadece Galata'ya özgü olan apartman kiliseleri ve Cumhuriyet mimarisinin örneklerinden Karaköy Yolcu Salonu gibi nitelikli 19. ve 20. yüzyıl yapıları ile Karaköy gerek kent ve mimarlık tarihi, gerekse de kentsel bellek bakımından son derece önemli bir bölgedir.

Karaköy kentsel dokusunu ve kıyı ile ilişkisini gösteren analiz paftası (İrfan Halilagiç).

Karaköy Meydanı ve çevresi yaya hareketi analizi (Ezgi Aksoy).

Karaköy kıyıya dik uzanan aksların deniz ile buluşması ve Karaköy Meydanı'ndan Tophane'ye uzanan kıyıya paralel yaya aksı (İrfan Halilagiç).

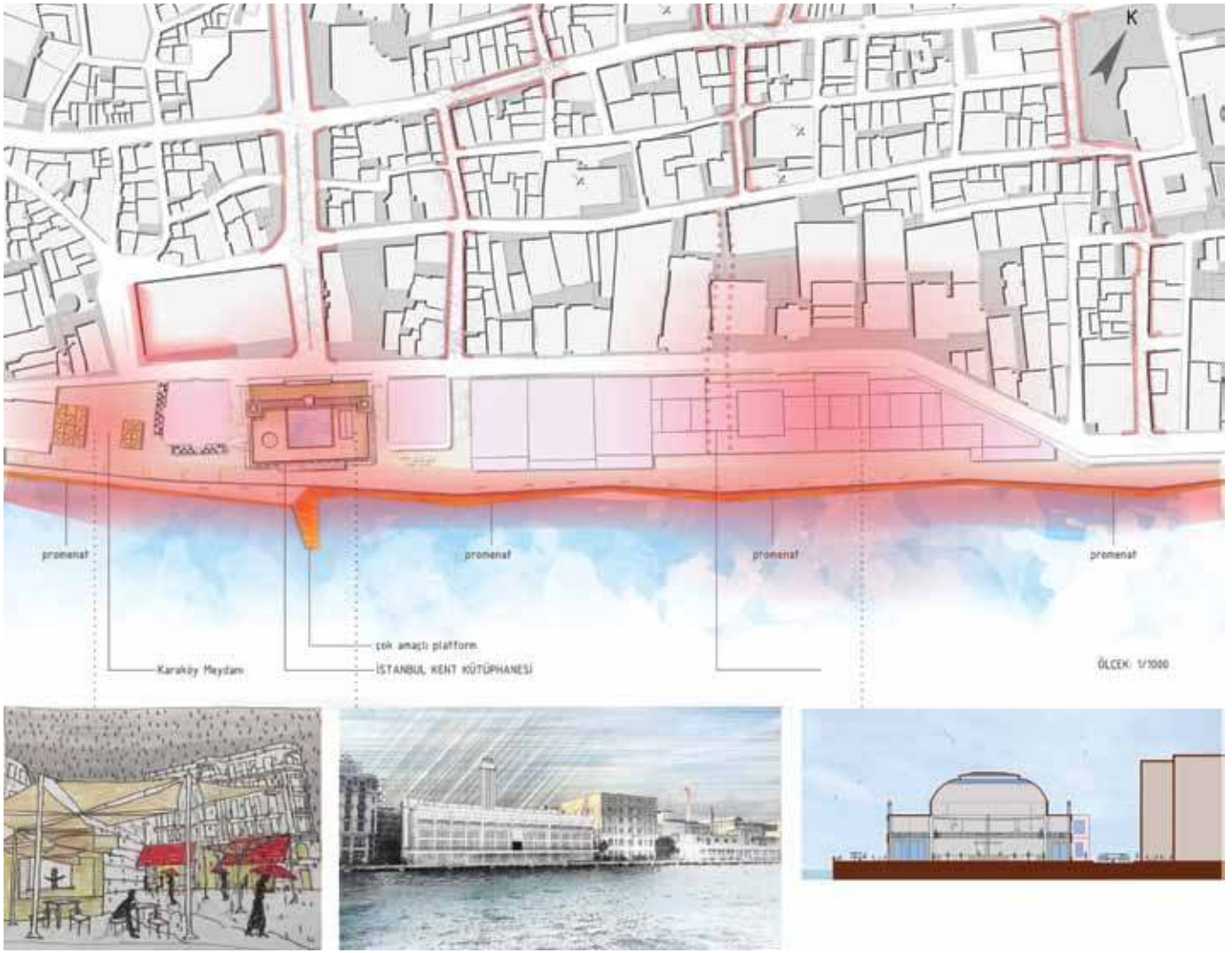
Bu kentsel mirasın atıl hale gelmesinde ise bölgenin 20. yüzyılın son çeyreğinde geçirdiği değişimlerin payı büyüktür. Karaköy-Salıpazarı Liman Bölgesi 1986'da yük limanı olma statüsünü kaybetmiş ve yalnızca yolcu gemilerine hizmet etmeye başlamıştır. Bu karar, yük limanı ile ilgili yapıların işlevsizleşmesine ve deniz ticareti ile ilgili ikincil işlevlerin buradan taşınmasına yol açmıştır. 1990'lardan itibaren ise, bankaların ve büyük şirketlerin Zincirlikuyu ve Maslak çevresine taşınmaları ile bölge ticari kimliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bir ticaret ve iş merkezi olma işlevini yitirmesi ile Karaköy, hırdavatçıların, endüstriyel malzeme ve yedek parça satıcılarının, küçük imalathanelerin bulunduğu, tarihi dokusunun yanında çoğu derme-çatma birçok niteliksiz ve bir kısmı kaçak yapının eklendiği, binaların önemli bir kısmının metruk ve boş olduğu, akşamları ve hafta sonları hiçbir hayat belirtisinin olmadığı bir çöküntü alanına dönüşmüştür.

Kentsel Yenileme Sorunları

Karaköy'ün yatırımcılar için şehrin çekici merkezlerinden biri haline gelmesi –her ne kadar İstiklal-Pera, Galata ve Çukurcuma çevresinde son 20 yılda yaşanan dönüşümün Kuledibi ve Boğazkesen'den Karaköy'e doğru yayılmasının payı yadsınamayacak olsa da– büyük ölçüde buradaki gerçekleşmiş ya da gerçekleşeceği açıklanmış büyük ölçekli projelerin etkisi olarak yorumlanmalıdır. Bu sebeple, bölgedeki de-

şim için Galataport Projesi'nin ilk defa kamuya açıklandığı 1998 yılı bir dönüm noktası olarak görülebilir. 2004'te İstanbul Modern'in Salıpazarı'ndaki 4 No'lu Antrepoya yerleşmesi, İstanbul Bienali başta olmak üzere birçok sanat etkinliğinin 3 No'lu Antrepoyu kullanması, 2011'de Salt Galata'nın açılması gibi büyük yatırımlar ile kültürel faaliyetlerin artması bölgeye kendi hedef kitlesini çekerek galeri, kafe, restoran gibi sanat ve eğlence kültürüne odaklı işlevleri peşinden sürüklemiştir. Böylece son 15 yıldır Karaköy, küçük sanayi, depo ve imalathanelerin plansız bir şekilde eğlence ve turizm sektörüne hitap eden işlevlere dönüşümüne sahne olmaya başlamıştır. Bugün bölge, üst-orta gelir grubuna hizmet eden kültür ve eğlence sektörünün yanında hâlâ barındırdığı küçük imalathaneler ve sanayi ile oldukça heterojen bir kentsel alan görünümünü sergilemektedir.

Bölgede sit alanı kapsamında yer alan Kemankeş ile Kemeraltı Caddeleri arasında kalan parsellerde derme-çatma denilebilecek, niteliksiz ve tarihi doku ile uyumsuzluk gösteren yapılar gözlenmektedir. Okyay¹² tarafından 2015 yılında Karaköy ve Tophane-Salıpazarı Rıhtımı'nda yapılan analiz çalışmasında Kemeraltı Caddesi ile kıyı arasında kalan bu bölümde doku ile uyumsuz 141 yapı tespit edilmiştir ki bu sayı bölgedeki tüm yapıların %28'ini teşkil etmektedir. Bu durumda, özellikle Kemeraltı Caddesi ile kıyı arasında kalan bölgede özgün niteliklerini tam anlamıyla korumuş bir doku bütünlüğünden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Karaköy'ün tarihi dokusu ile uyumsuz, çoğu küçük ölçekli olan bu niteliksiz yapılar, bugün parsel bazında ve eski mülkiyet çizgilerine sadık kalınarak yenilenmektedir. *Sit alanı kararı¹³ doğrultusunda gerçekleştirilen bu uygulamalar, dokunun fiziksel devamlılığını sağlasa da, alanın alt ve üst yapısal fiziksel sorunlarına bir çözüm üretememektedir. Dahası, hem küçük hem de büyük ölçekli yenileme projelerinin getirdiği işlevler ve metrekaresi artışları alanın mevcut dokusuna kaldıramayacağı bir yoğunluk yüklemektedir.* Parsellerin küçük, caddelerin dar olduğu bölgeye butik otellerin yanında, parseller birleştirilerek büyük konaklama alanları da inşa edilmeye başlanmıştır. Bölgenin mevcut altyapısı ise konaklama ve ticaret işlevli bu projeler için gerekli teknik hizmetleri karşılayacak nitelik ve kapasitede değildir. *Dahası bu yoğunluğun, alandaki tarihi dokuya baskı yapması ve zaten boyratça kullanılan mimari çevrenin daha da yıpranmasına yol açabilecek olması da endişe vericidir.*

Karaköy'e bugünkü kentsel dokusunu kazandıran onun bir liman yerleşmesi olmasıdır. Oysa denizin var ettiği bu kentsel alanın bugün kıyı ile ilişkisi büyük ölçüde kopuktur. 1890'larda kıyının doldurularak, gümrük alanı olarak işlevlendirilen rıhtımın inşa edilmesi ve kıyıya paralel uzanan Kemankuş Caddesi üzerine inşa edilen yapılar deniz ve kent ilişkisinin kopması ile sonuçlanmıştır. Gümrük alanının kendi içine kapalılığı doğrultusunda meydana gelen bu kopukluk, kıyı boyunca Tophane Meydanı'na kadar devam etmektedir. Uygulamaya başlanılan Galataport Projesi'nin kıyının çevresi ile sosyal ve fiziksel bağlantılarına ve kentsel arayüzlere nasıl bir öneri getirdiği, projenin ayrıntıları kamuoyu ile paylaşılmadığı için bilinmemektedir. Fakat projede yer alan kruvaziyer limanı ve otel gibi işlevler, kent halkını dışlayarak, turizme yönelik bir kentsel çevre meydana getirme tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Projenin 141.236 m² inşaat alanı¹⁴ ile getireceği yoğunluk ve öngörülen üst yapının ihtiyacı olan altyapı, kara ulaşımı, park alanları gibi meselelerin liman bölgesinin çevresine yapacağı etkiler yeterince tartışılmamıştır.

Oysa kentsel aktörler ile bölgedeki sosyal ve fiziksel sorunlar dikkate alınmış olsa idi, Karaköy Liman Bölgesi Dönüşüm Projesi dünyadaki benzerlerine örnek olabilecek nitelikte bir proje olarak ortaya çıkabilirdi.

Turizm Odaklı Kentsel Yenileme ve Liman Bölgeleri

Tarih içinde her zaman birbirini beslemiş olan liman ve kent, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren denizcilik ekonomisi ile yeni küresel ekonomilerin ilişkisi zayıfladığında ve denizcilik alanındaki endüstriyel gelişmeler ile liman bölgeleri için yerleşim alanlarından bağımsız, daha büyük alanlara ihtiyaç duyduğunda¹⁵ kopmuş ve limanlar kente bağımlılığını yitirmiştir. Post-endüstriyel kentte, işlevini yitirmiş bu kent içi liman bölgesi bir yandan da nitelikli bir çevre üretimi için fırsat olarak değerlendirilmiş, yeniden düzenlenen kıyılar şehrin imajını oluştururken, "kentin, toplumun ve kültürün ideallerini yansıtan çevreler yaratma fırsatı olarak" görülmeye başlanmıştır.¹⁶ Bu sebeple 1960'lardan itibaren liman bölgeleri ve kıyılar akademik ve profesyonel alanda ilgi

Ele alınan öğrenci projelerinin Karaköy'deki konumlarını (kırmızı ile işaretlenmiş) ve Karaköy Meydanı'ndan başlayıp, Tophane'ye uzanan kıyıda promanat ile kıyıya dik aksların promanata bağlantılarını gösteren plan (İrfan Halilagiç ve Ezgi Aksoy). Planı destekleyen proje görselleri sırasıyla: Yağmurlu bir günde Karaköy Meydanı (Ezgi Aksoy), İstanbul Kent Kütüphanesi'nin vapurdan görünüşü (İrfan Halilagiç) ve Karaköy Çarşısı'nın kıyıya dik kesiti (Baran Gülsün).

gören bir konu olmuştur.¹⁷ Limanlar şehirlerin çeperine taşınırken, eski liman alanları yenilenecek ticaret, turizm, rekreasyon, kültür, konut gibi işlevler yüklenmiş ve bu projeler söz konusu kentten dünyadaki imajını da yükselten bir eylem olarak görülmüştür. Baltimore'daki Inner Harbor'ın tekrar düzenlenme projesinin başarısından itibaren, dünyada da liman bölgelerinin dönüştürülmesi gündeme gelmiş, Londra Canary Wharf, Hamburg HafenCity gibi birçok kentsel yenileme projesi bu alanlara odaklanmıştır.¹⁸ Kıyılardaki kentsel yenileme projeleri, şehrin imajını yenilemenin yanında ekonomik yatırımları şehre çekme ve halkı terk edilmiş alanlara geri çağırma¹⁹ gibi amaçlar ile gerçekleştirilmiştir. Ekonomisi sanayiye dayalı küçük kentlerin post-endüstriyel dönemde çöken ekonomilerinin toparlanmasında da bu tip kentsel yenileme projeleri önemli rol oynamıştır.²⁰

Dünyadaki eski liman bölgelerine odaklanan projelerde bu dönüşümlerin birer kentsel yenileme meselesi olarak ele alındığı görülmektedir.²¹ Buradaki kritik nokta, liman işlevi ile kentten kopmuş ve içine kapanmış bir alan olan kıyının, Barselona, Amsterdam ve Hamburg'da olduğu gibi, *kentin yaşam alanına katılmasıdır*. Liman bölgesinin kente geri kazandırılmasının yanı sıra, Kopenhag, Oslo (Fjord City), Bergen, Helsinki gibi yenileme projelerinde yayaların kesintisiz olarak limana ve su kıyısına ulaşabilmesi ve burada sanat, rekreasyon, dinlenme gibi işlevler ile karşılanması, tarihi yapıların yeni işlevler verilerek korunması ve böylece tarihi sürekliliğin sağlanması, geçmiş kültürlerin yeni kullanıcılara aktarılabilmesi ve bu yapıların çağdaş strüktürlerle bir arada modern meydan düzenlemeleri içinde yer alması gibi ilkelerle karşılaşılmaktadır.²²

Dünyada dönüştürülen birçok kıyı bölgesinde alanın yolcu limanı olma özelliğinin de korunduğu görülmektedir. Fakat bu karar liman alanının özelliği ve kentsel çevresinin niteliği ile yakından ilgilidir. Karaköy'ün liman alanı, dünyadaki diğer kıyı projeleri ile karşılaştırıldığında görece küçük bir alanı kapsamaktadır. Örneğin Hamburg HafenCity projesinde dönüştürülen alanın büyüklüğü 1 milyon m² iken,²³ Karaköy Salıpazarı'nda bu alan yaklaşık 10 bin m²'dir. Bu sebeple aslında yolcu gemilerinin Karaköy-Salıpazarı Rıhtımına yanaşması bu küçük alanda başka bir kentte yaratmadığı sıkıntılara sebep olmakta, limanın gerisindeki bölgeyi büyük oranda etkilemekte ve kıyının büyük bölümünü kapattığından silüette baskın bir öge olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Karaköy Rıhtı-

mındaki yolcu limanı korunacaksa bile belirli sayıda küçük gemiler ile sınırlandırılmalıdır. Bunun yanında, tarihi yarımada ve havaalanına olan ulaşım kolaylığı ile Zeytinburnu Limanının varlığı, İstanbul'daki kruvaziyer turizmi için seçeneklerin Karaköy Limanı ile sınırlı olmadığının da bir göstergesidir.

Dünyadaki başarılı liman dönüşüm projeleri incelendiğinde, bu alanların sadece turizm odaklı olarak tasarlanmadığı ve karma işlevler ile kent halkının bu bölgelere çekilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Biri gerçekleşmiş beş adet otel projesi devam eden Karaköy'de ise gerek Galataport gibi büyük dönüşüm projeleri, gerekse de tekil, küçük ölçekli yenilemeler ile turizm odaklı bir dönüşüm izlenmektedir. Turizm, bir kente sunduğu fırsat ve olanakların yanında, kültürel ve tarihi değerleri ticarileştirmek, kentliyi mekânlara yabancılaştırmak ve kente fazladan bir yoğunluk yüklemek gibi kentsel sorunları da beraberinde getirmektedir. Kentliyi dışlayan ve onun "kent hakkı"nı²⁴ elinden alan bir proje, sadece kent açısından değil, aslında turizm stratejileri açısından da sorunludur. Dünyadaki yeni turist tipi, "tekil ve özgün olana" ilgi duymaktadır, "*kentin aşırı turistikleşmiş bölgeleri gibi yerlerden uzak durma eğilimindedir ve 'turistik' olmayanın arayışı içinde-dir*".²⁵ Bu turist tipi, kentin kültürel değerlerine ilgi duyarken, bunun yanında kentin gündelik yaşamı ile de ilgilenmekte ve yerel kültürleri tanımayı istemektedir.²⁶ Dolayısı ile kentliyi dışlayan ve turistik işlevlere yönelik olan kentsel yenileme projeleri kentin yaşam hakkını elinden almanın yanı sıra, aslında kendi vizyonu açısından da sorunludur; turizm stratejisi bakımından çağdaş turist tipinin beklentilerine karşılık verememektedir. Turizm odaklı bir yenileme projesi olan Victoria ve Albert Liman Bölgesi bu anlamda bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Toplumsal polarizasyonu yüksek bir bölge olan Cape Town'daki kıyı düzenlemesinde, fonksiyonlar genelde turistlere ve yüksek gelir grubuna odaklı olarak düşünülmüş ve bu yaklaşım alım gücü düşük olan yerli halkın büyük bölümünde dışlanmışlık hissi uyandırmıştır.²⁷ Bu durumda güçlü bir kent-kıyı ilişkisi kurulmak istenirken, tersine halk kıyından koparılmış ve proje mevcut sosyal ayrışmayı güçlendirmiştir.²⁸

Karaköy Liman Bölgesinin İstanbul Kent Merkezinin Yenilenme Süreci İçinde Değerlendirilmesi

Tüm dünyada olduğu gibi Karaköy'de de tarihi liman bölgesinin 21. yüzyılın ekonomik ve top-

lumsal dinamiklerine göre tekrar şekilleneceği açıktır. Fakat söz konusu dönüşüm, bölge ancak dünyadaki başarılı yenileme alanlarında olduğu gibi *sosyal ve kültürel işlevleri barındıran mekânlar ile kentsel yaşama katıldığında* anlamlı olabilir. Limanın gerisindeki kent parçasının da kıyıya entegrasyonunu sağlayabilecek, kentliyi bu alanın kullanıcı haline getirecek, kentin kullanım ve değişim değerlerini dengeleyebilecek ve onu sadece bir turizm metaini dönüştürmeyecek bir yenileme projesi, çağdaş işlevlerin, tarihsel ve kültürel sürekliliğinin korunarak karşılanabildiği bir Karaköy İstanbul kenti için de büyük önem taşımaktadır. Öncelikle Karaköy ve çevresi, tarihi ve kentsel nitelikleri ve İstanbul'un tarihi noktalarına bağlantı sağlayan özel konumu ile, kıyı ile ilişkili *önemli bir kamusal alan potansiyelini* bünyesinde barındırmaktadır.²⁹ Bugün, çoğunlukla ulaşım ve transit geçiş amacıyla kullanılan Karaköy Meydanı'nı *kültürel ve rekreatif işlevler ile kamusal kullanıma açmak*, İstanbul'un kentsel yaşam kalitesine büyük bir katkı sağlayabilir. İşlevini kaybetmiş tarihi mekânların çağdaş kültürel işlevler ile kamusal alanda yeniden tanımlanması, Karaköy gibi tarihi merkezlerin "kaybolan saygınlıklarını geri kazandırmak" açısından da önemlidir.³⁰ Bununla beraber, yaşadığı kentin sosyal ve kültürel ortamına entegre olabilmek, her kentlinin hakkı, dahası onun yaşamını zenginleştirmenin bir aracıdır. Kentin yaşamından kopmuş tarihi kentsel mekânın sosyal ve kültürel işlevler ile yeniden kurgulanması ile kentliye "*kendi mekânının tarihsel ve kültürel geçmişi hakkında daha fazla bilgiye sahip olma ve bunu yaşama hakkı*"³¹ sunulması onun yaşadığı kentin tarihsel ve kültürel değerlerine entegre olabilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Karaköy Liman Bölgesinin Kentin Merkez Alanına Kazandırılması Bağlamında Üç Öneri

Karaköy'den Tophane Meydanı'na uzanan, Kemeraltı Caddesi ile kıyı kesimi arasında kalan yerleşim alanı üzerinde oluşturulmuş üç proje önerisi³² ile İstanbul'un tarihsel kimliği içinde böyle bu konuma sahip ve metropol kent merkezi hizmet alanlarının gelişmesinde çok önemli roller üstlenme potansiyelinde olan Karaköy liman bölgesinin, sosyokültürel faaliyetlerle desteklenerek nasıl İstanbul'un yaşam kalitesinin gelişmesine hizmet edeceği ve kentin kıyı bölgesi ile buluşmasını sağlayacağı daha detaylı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Söz konusu proje önerileri ile,

1. Karaköy Meydanı'ndan Tophane Meydanı'na kıyı bandının kamu kullanımına kazandırılması,

2. Karaköy Yolcu Salonu'nun kent kütüphanesine dönüştürülmesi ve

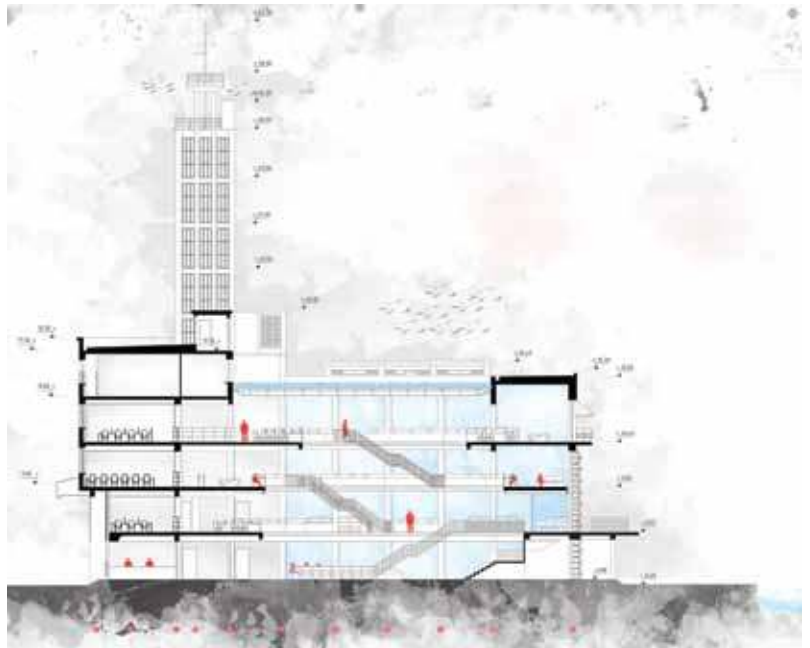
3. Necatibey Caddesi'nin kıyı kesimine bağlanması, hedeflenmiştir.

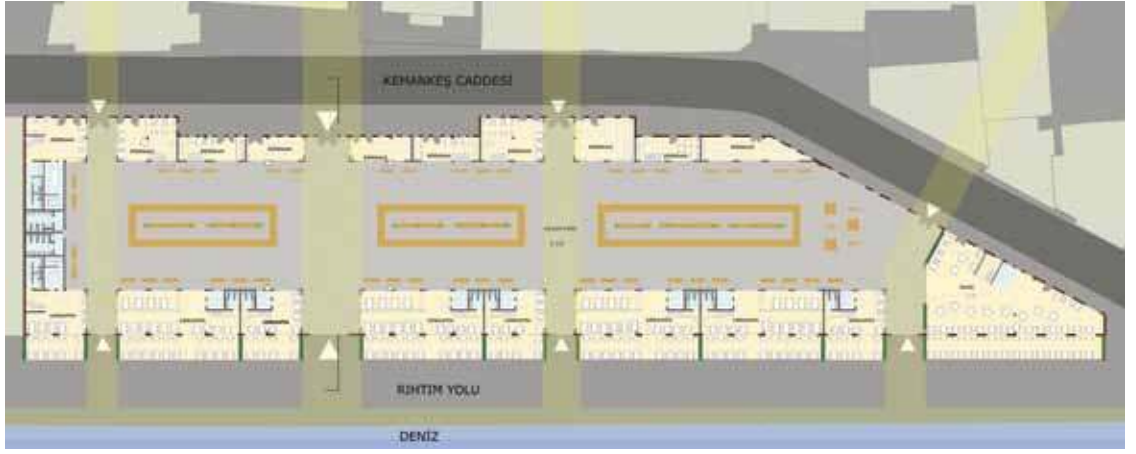
Karaköy Meydanı ve kıyı ilişkisi (Ezgi Aksoy).

Karaköy Meydanı'na Yeniden Bakmak

Karaköy'den MSGSÜ'ye kadar uzanan kıyı bandının kapısı konumundaki Karaköy Meydanı'nın, Ezgi Aksoy'un önerisi ile kentin sosyal yaşamına katılacak bir kamusal alan olarak düzenlenmesi ve Merkez Rıhtım Han (TDİ Binası) gibi meydanı çevreleyen *binaların zemin katlarının kamusal işlevler ile kentsel mekâna katılması* amaçlanmıştır. İnsan hareketinin yoğun olduğu alanların dışında yönlendirici öğeler bulunmayan, farklı faaliyetlerin düzenlenmesine imkân veren tasarımı, Karaköy Meydanı'nı kamunun aktif katılım ve kullanımına açık hale getirmektedir. Karaköy Meydanı'ndan rıhtıma bağlanarak su boyunca devam eden, Merkez Rıhtım Han, Karaköy Yolcu Salonu, Çinili Han ve Galata Gümrük Binası'nın önünden uzanarak, bölgede

İstanbul Kent Kütüphanesi, denize dik kesit (İrfan Halilagiç).

önemli bir düğüm noktası olan Tophane Meydanı ile buluşan yaya yolunun kamusal alan olarak kentin yaşam alana katılması İstanbul kenti için önem taşımaktadır.

Tarihi Kentin Kapısı Olarak İstanbul Kent Kütüphanesi

Kentlerin tarihi, kültürel ve sosyal yaşamlarının aktarıldığı belgelerin kaynağı olarak kent kütüphaneleri, yerleşimlerin belleği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda İrfan Halilagiç'in proje önerisi, tarihi kentin denizdeki kapısı olan Karaköy Yolcu Salonu'nu "İstanbul Kent Kütüphanesi" olarak yeniden işlevlendirmeyi önermektedir. Kentin kimliğini belgeleyen bilgilerin toplandığı *İstanbul Kent Kütüphanesi*, *Karaköy'ün denize açıldığı alandaki konumu ile de kent merkezine su yolu ile girilişine bir gönderme* niteliği taşımaktadır. Proje önerisinde yapının merkezi anıtsal boşluğu korunurken, deniz ve kent arasında görsel ilişki kurmak amacıyla zemin kotunda cephede şeffaflık yaratılmıştır.

Eski Paket Postanesi'nin Karaköy Çarşısı Olarak Yeniden İşlevlendirilmesi

Galata Gümrük Binası'nın (Eski Paket Postanesi) ise Baran Gülsün'ün çalışması ile "Karaköy Çarşısı" olarak yeniden işlevlendirilmesi önerilmiştir. İşlevi gereği dışı kapalı bir yapı olan Gümrük Binası, Kemankesh Caddesi boyunca duvar etkisi yaratarak kıyı ile ilişkiyi kesmektedir. Yapının orta aksında, kıyı ile Kemankesh Caddesi'ne paralel iki katlı bir iç mekân boşluğu bulunmaktadır. Pazar yeri olarak düzenlenen bu alan, iki yanındaki yeme içme mekânları ve dükkanlar ile iki aks arasındaki geçişlere olanak veren bir *ara mekân* olarak işlev görmek ve *insan hareketinin yoğun olduğu kamusal aks üzerinde oluşturduğu mekânsal hareketle kıyı ile Kemankesh Caddesi'ni birbirine bağlamaktadır*.

Karaköy'ün Geleceği

Burada sözü edilen proje önerileri ile kent halkının, kamuoyunun ve kent yöneticilerinin dikkatlerinin Karaköy'ün taşıdığı mekânsal zenginliğe ve kamusal potansiyellere çekilmesi amaçlanmaktadır. Bölgenin tarihsel ve kültürel kimliğinin yeniden kent yaşamına katılabilmesi amacı ile Necati Bey ve Kemankesh caddeleri arasında mekânsal geçirgenlikler oluşturmak, bu alanın yeniden kıyı ile buluşmasını sağlamak, çağdaş İstanbul'un tarihi kent merkezini ve tarihsel referans noktalarını su ile bağlamak önerilmektedir.³³ Deniz kıyısında, *Galata Köprüsü'nden Tophane'ye kadar uzanan kesintisiz bir yaya aksının Tophane Meydanı ile kavuşması, kenti tekrar su ile buluşturacak önemli bir karardır*.

Karaköy, İstanbul kentinde antikçağdan itibaren liman ve ticaret işlevini barındıran, tarihi ve kültürel dokusu ile kolektif kültürel belleğe mal olmuş çok özel bir alandır. Burada ele alınan *projeler de İstanbul metropol kentinin geleceğine ilişkin önermelerde bulunma* eğiliminde olmalıdır. Burada sözü edilen üç proje önerisinde de amaç, *bölgenin kentsel alandaki konumu üzerine vurgu yapmak, mevcut tarihi dokuyu koruyarak, kamusal ve kültürel işlevler oluşturmak ve tarihi mekânları ve kıyıyı İstanbul halkının kullanımına sunmaktır*. Yenileme projeleri, kentlinin yaşam alanı üzerindeki hakkını gözetmeli, kamusal alanlar yaratarak, gümrük işlevinin dışladığı kent halkının tekrar alanın kullanıcı haline getirilmesinin önünü açmalıdır. Bu alandaki projeler *kapsayıcı bir yaklaşım* ile ele alınmalı, kentsel kararlar verilirken, projeler kamuoyuyla paylaşılmalı ve kent kullanıcısının katılımlarını sağlayan platformlarda konu tartışılmalıdır. Sit alanı kararlarının yapılaşma kriterleri bölgenin yapılı çevresinin karakterini ve mimari özelliklerini korurken, Karaköy bölgesinin çok yönlü yaşam kalitesine katkı sağlayacak yeni kamusal alanların kentin yaşam alanları ile

bütünleşmesini sağlayan kentsel tasarım konsepti, mekânsal ve yapısal sorunların çözümünü de beraberinde getirmelidir. Sit alanı kavramı içinde ele alındığında, kentsel değerler üreten çok boyutlu planlama konsepti, İstanbul kent yaşamına önemli katkılar sağlayabilir.

Lefebvre, *Mekânın Üretimi*'nde yeni toplumsal ilişkilerin yeni mekânlar talep ettiği kadar, yeni mekânların da yeni toplumsal ilişkiler yaratma potansiyelinde olduğundan söz eder.³⁴ Bu bağlamda Karaköy bölgesi, tarihsel, kültürel ve toplumsal boyutları göz önünde bulundurularak kentsel değerler üreten bir planlama anlayışı ile yeniden tasarlandığında, sadece İstanbul'un metropoliten kent yaşamına çok önemli katkılar sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda çağdaş dünya metropolünün sosyal ve kültürel mekânsal örgütlenmesini de yeniden üretebilecek, çok değerli bir kentsel alandır.

Hale Gönül, Yrd. Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Bölümü

Ersen Gürsel, Mimar, GSA

Notlar

1. D. C. Thorns, *Kentlerin Dönüşümü*, 2010, s. 4.
2. İstanbul genelindeki büyük ölçekli inşaat faaliyetlerinin bir dökümü için: <http://megaprojeleristanbul.com/>.
3. U. T. Karşı, "Socio-Spatial Transformations in Obsolete Port Regions: A Case for Istanbul-Karakoy District", *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, c. 9, no. 8 (2015), s. 2790-2795 ve T. Kahraman, "Galataport Projesi Üstüne Tartışma: Salıhpazarı Rıhtımı Nasıl Biçimlenmeli?", *Mimarist*, sayı 46 (2010), s. 56.
4. M. Yenen, "Karaköy", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s. 455.
5. N. Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata*, 2011, s. 94, 95.
6. *ae*, s. 224.
7. *ae*, s. 86.
8. W. Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, 1998, s. 137.
9. *ae*, s. 140.
10. *ae*, s. 141.
11. D. Öncel, "19. Yüzyıl Ortasından 20. Yüzyıl Başına Karaköy Meydanı ve Yakın Çevresinin Dönüşümü", *Mimarist*, sayı 56 (2012), s. 70.
12. G. Okay, Kültürel Değerlerin Korunmasının ve Sürdürülebilirliğinin Güncel Kavramlar Doğrultusunda İrdelenmesi: Karaköy-Tophane Bölgesi Örneği, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, 2015, s. 131.
13. Karaköy bölgesi, 1993'te İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 4720 sayılı kararı ile ilan edilmiş olan "Beyoğlu Kentsel Sit Alanı" içinde yer almaktadır.
14. Dokay-ÇED Çevre Mühendisliği Ltd. Şti., Salıhpazarı Kruvaziyer Limanı Projesi, Nihai ÇED Raporu, Nisan 2015, s. 54; kaynak: <http://eced.csb.gov.tr/ced/jsp/ek1/4230#>
15. B. Hoyle, "Global and Local Change on the Port-City Waterfront, Geographical Review", c. 90, no. 3, 2000, s. 405.
16. R. Marshall, R., *Waterfronts in Post-industrial Cities*, 2001, s. 7. (Orijinal metin: "... waterfront has become a tremendous opportunity to create environments that reflect contemporary ideas of the city, society and culture.")

17. Dünyadaki liman bölgelerinin dönüşümünün kısa tarihi için bkz. Hoyle, s. 398.
18. Marshall, s. 5.
19. *ae*, s. 5. (Orijinal metin: "Waterfronts became associated with ways to recreate the image of a city, to recapture economic investment and to attract people back to deserted downtowns.")
20. Bu konuda en bilinen örneklerden biri Bilbao kentinin liman bölgesinin yenilenmesidir. Bilbao bir endüstri kenti iken 1960-70'lerde ekonomik olarak çöküşe geçmiş ve endüstriye dayalı ekonomisinin yönünü finans, servis ve teknoloji sektörüne çevirerek ekonomik bir toparlanma yaşamıştır. Kıyı bandındaki endüstriyel alanların yenilenmesi ve star mimarlara ısmarlanan yapılar ile kente yeni bir imaj kazandırılması ("Bilbao efekti") da ekonomik canlanmanın önemli bir parçasını teşkil etmiştir (Marshall, s. 56-57).
21. Hoyle, s. 397.
22. V. Tokyay, "Liman Kentlerinde Dönüşüm Anlayışı - Kopenhag, Oslo, Bergen, Helsinki, Girit", *Yapı*, sayı 276 (2004), s. 61-66: http://www.yapi.com.tr/haberler/liman-kentlerinde-donusum-anlayisi--kopenhag-oslo-bergen-helsinki-girit--vedat-tokyay_95283.html.
23. HafenCity Projesi'nin toplam inşaat alanı 155 hektar, kara alanındaki inşaat 100 hektardır.
24. D. Harvey, "The Right to the City", *New Left Review*, sayı 53 (2008).
25. Z. Enlil ve İ. Dinçer, "Geleceğini Turizmde Arayan İstanbul: Gerilimler, Çelişkiler", *Mimarist*, sayı 53 (2015), s. 25.
26. *ae*, s. 25.
27. C. Lemanski, "Viewpoint Global Cities in the South: Deepening social and spatial polarisation in Cape Town", *Cities*, sayı 24 (2007), s. 455-456.
28. Karşı, s. 2.
29. "Yeniden İstanbul! Tarihi Kenti Yaşama Sunabilmek", UIA 2005 Dünya Mimarlık Kongresi'nde Yapılan Sunuş, derleyen: Deniz İncedayı, Proje Ekibi: Ersen Gürsel, Sema Erder, Çelen Birkan, Deniz İncedayı, Seher Sezer, Haluk Erar, Güven Birkan, Tan Oral, Gürel Tontan, Gökhan Erkek, Gürkan Özenen, İstanbul, 2005.
30. *ae*.
31. *ae*.
32. Söz konusu projeler MSGSÜ Mimarlık Fakültesi 2015-16 Güz Yarıyılı Mimari Proje Atölyesi'nde üretilmiştir. Proje Atölyesi yürütücüleri: Misafir öğretim üyesi Ersen Gürsel ve yardımcı öğretim üyesi Hale Gönül.
33. "Yeniden İstanbul! Tarihi Kenti Yaşama Sunabilmek", 2005.
34. H. Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, 2014 (ilk basım: La Production de l'Espace, 1974)

Transformation of Karaköy Port Area

Karaköy region has been going through an urban transformation process where the hardware stores and small workshops are transformed into high end restaurants, shops, hotels and galleries. Developing without a master plan, these transformations have been triggered by the declaration of the old Karaköy port as "Tourism Area" in 1994 and the announcement of Galataport Project in 1998. Both Galataport and the single regeneration projects are mostly based on commercial and touristic facilities which can lead to the exclusion of urban public. Yet, Karaköy is a very important region for the urban memory of Istanbul with its historical port, architectural monuments and urban life. Therefore, the regeneration projects in the area should contribute to the quality of metropolitan life. If the coastline of the former port is regenerated as public space supported by socio-cultural facilities, the historical city can be connected with the waterfront by bringing the coastline into the use of public. As part of the historical identity of Istanbul, Karaköy is a very significant urban region which might have leading roles in the development of the Istanbul metropolitan area if designed with a vision of producing urban values. This article discusses regeneration approaches within this context.

Askeri Alanlar/Kışlalar: İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Yeni Gözdesi/Öznesi

Jülide Alp

Türkiye’de kentleşme pratiğinde son 10-15 yıllık periyot, 99 depreminin doğurduğu sonuçlar ve tek parti iktidarının sağladığı ekonomik kalkınma gibi iki önemli ve paralel süreç ile şekillenmiştir. 99 depremi, kentlerin bilinçli ve planlı bir şekilde oluşumunun-gelişiminin mutlak bir zorunluluk olduğunu göstermiş, deprem tehdidi birçok otorite tarafından “planlı ve düzenli bir kentsel gelişim/dönüşüm” için fırsat olarak görülmüştür. Öte yandan siyasi istikrara bağımlı ekonomik istikrar, inşaat sektörünü lokomotif sektör olarak büyük kentler ekonomisinde ön plana çıkarmış, kentsel dönüşüm senaryolarının uygulanabilirliği için de sağlam bir zemin hazırlamıştır. 2000’lerin başından ortalarına kadar kentsel dönüşümün mevzuat açısından gerekli altyapıya sahip olamaması, uygulama ve denetimlerin hangi kuruluşlar tarafından yapılacağına bilinmemesi, bu konuda somut adımlar atılabilmesini geciktirmiştir.

2012 yılında kentsel dönüşüm yasasının onaylanması ile birlikte kentsel dönüşümün, değişken yöntem ve ölçekleri itibariyle daha yoğun tartışıldığı yeni bir dönem başlatmıştır. Yasa ve beraberindeki süreç, geçmişten aşınası olduğumuz kat karşılığı yapım sürecini yeniden ambalajlayarak (kente dair hiçbir kazanım öngörmemesine rağmen) sürecin en etkin uygulama aracı olarak tariflemiştir. Özellikle rantın ve arsa değerlerinin yüksek olduğu lokasyonlarda etkin bir biçimde kullanılan bu yöntem, kentin çeperine doğru gidildikçe farklı yöntemleri (rant değişkenlerine bağlı olarak) gerekli kılmıştır. Kent çeperinde kentsel dönüşüm sürecinin daha büyük alanlar üzerinden ve çoğunlukla tartışmaya açık emsal değerlerini meşrulaştıracak şekilde ele alındığı söylenebilir.

“Dönüşümü finanse edecek artı değeri, kentsel dönüşümüne konu olan alan üzerinden hasat ettikçe, imar yüklerinin katlanarak artması kaçınılmaz olacaktır. Bugün razı olduğumuz haliyle kentsel dönüşüm, ötelediğimiz kentsel sorunları altına süpürdüğümüz dev bir halı gibidir.” (Alp, 2016) Kentsel dönüşüm tiyatrosunun son perdesinde ise, dönüşüm alanı olarak

ilan edilen ve imar hakkı transfer alanı olarak meşrulaştırılmaya çalışılan “büyük kamusal açık alanlar” yer alır. Bugün hâlâ üniversite, Türk Silahlı Kuvvetleri gibi kamu kurumlarının tasarufunda bulunan, dolayısıyla işgal edilmemiş/edilememiş büyük ölçekli açık alanlar, inşaat sektörünün yeni gözdeleleridir. Kentsel dönüşüm pratiği ise bu beklentiyi olanaklı kılacak etkin bir uygulama aracı olarak anlam kazanmaktadır.

Bu yazının kapsamı,* özetle alan büyüklükleri ve büyüyen kent lekeleri içinde çeperden merkeze kaymış lokasyonları itibariyle, kentleşme ve ciddi yapılaşma tehdidi altında olan askeri alanlardır.

Kentsel Dönüşüm Yasası Kapsamında Askeri Alanların Dönüşümü

Özellikle metropollerde, kentsel dönüşümüne ilişkin yasa çerçevesinde gündeme gelen ve önemli bir “rezerv arsa portföyü” oluşturan fonksiyon alanlarının başında, askeri alanlar yer alır. 16.05.2012 tarihinde “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” adıyla kabul edilen kanunun 3.3. maddesi, askeri yasak bölgeler, güvenlik bölgeleri ile askerin atıl durumdaki gayrimenkullerinin belli şartlar altında TOKİ ve belediyelere devrine olanak sağlamaktadır.

Madde 3 - (3) Bakanlığın talebi üzerine; 28/12/1960 tarihli ve 189 sayılı Millî Savunma Bakanlığı İskân İhtiyaçları İçin Sarfiyat İcrası ve Bu Bakanlıkça Kullanılan Gayrimenkullerden Lüzumu Kalmayanların Satılmasına Salâhiyet Verilmesi Hakkında Kanun ve 18/12/1981 tarihli ve 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu kapsamında bulunan yerler de dâhil olmak üzere, riskli alanlarda ve rezerv yapı alanlarında olup Hazinesin özel mülkiyetinde bulunan taşınmazlardan;

a) Kamu idarelerine tahsisli olanlar, ilgili kamu idaresinin görüşü alınarak, 189 ve 2565 sayılı kanunlar kapsamında bulunan yerler için Millî Savunma Bakanlığının uygun görüşü alınarak, Maliye Bakanlığının teklifi ve Bakanlar Kurulu kararıyla, (...)

Bakanlığa tahsis edilir veya Bakanlığın talebi üzerine TOKİ’ye ve İdareye bedelsiz olarak devredilebilir.¹

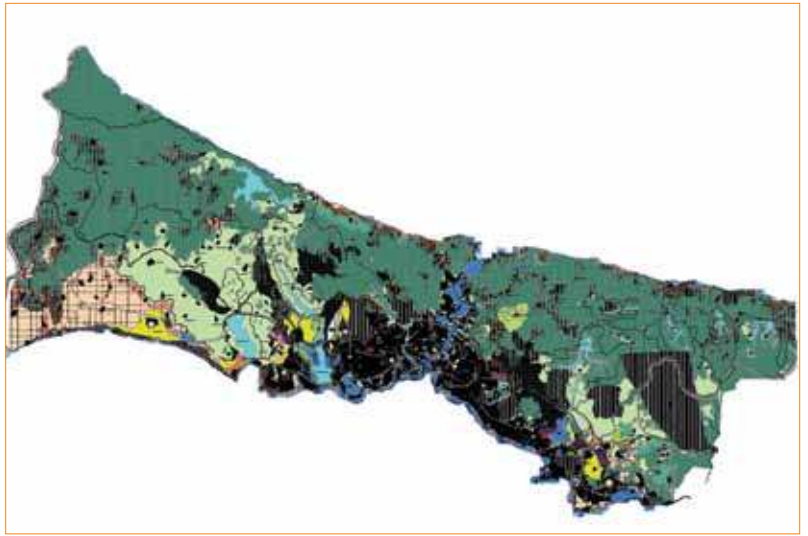
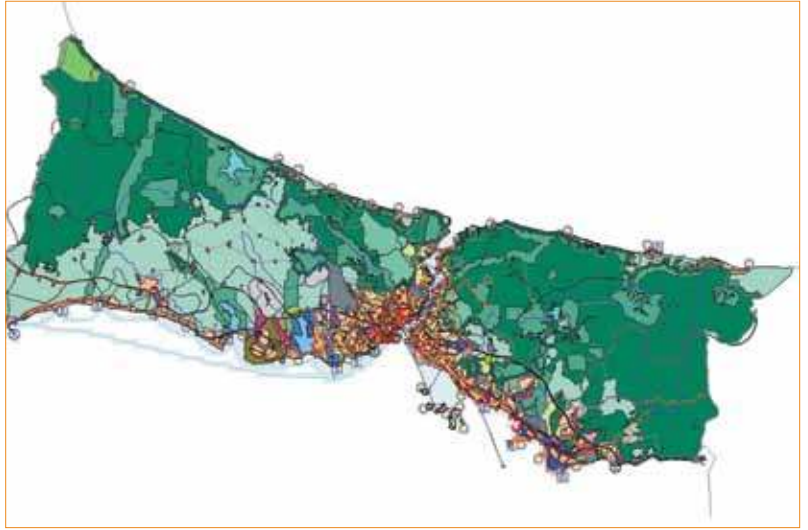
Böylelikle şehir dışına taşınacak askeri alanların öncelikle Hazine'ye, daha sonra da protokollerle bakanlık ve belediyelere tahsis edilmesinin önü açılmıştır. 2013 yılında, dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar, "Askeri kışlalar ve tesisler kent dışına taşınacak ve bazı araziler yerleşime/imara açılacak" açıklamasını yapmış, kamuoyunda orman alanlarının yok edileceği ve yerleşime açılacağı endişesi ile yoğun tartışmalar yaşanmıştır.

Aynı dönem, yaşanan sürece ilişkin ilgili sivil toplum kuruluşlarının ve meslek odalarının da kamuoyunu doğru bilgilendirmek ve yönlendirmek için yoğun çabaları olmuştur. Özellikle askeri alanların metropolün ihtiyacı olan açık ve yeşil alan ihtiyacını karşılaması açısından önemli birer fırsat alanı olduğu ve yapılaşmaya açılması gerektiği kamuoyu ile paylaşılarak farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır.

İstanbul metropolünün bütününe dair hazırlanan ve 2009 yılında onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı raporunda da, "Plan'da, askeri alanların, Milli Savunma Bakanlığı'nın programı dahilinde askeri alan dışına çıkarılması halinde, bu alanların öncelikle eksik olan sosyal ve teknik altyapı (eğitim, sağlık, kültürel tesis, mezarlık, yeşil alan vb.) alanları olarak kullanılması öngörülmüştür" ifadesi yer almaktadır. Bu yaklaşımın en önemli sebeplerinden biri, içerisinde orman alanları da barındırabilen askeri alanların, aynı zamanda kent merkezindeki en büyük yeşil alanlar olmasıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri kendi tasarrufunda olan bu arazileri hem kullanmış, hem de olası yapılaşma tehditlerine karşı korumuştur.

İstanbul'un Üst Ölçek Planlarında Sürdürülebilir Gelişme ve Ekolojik Koridor İlişkisi

İstanbul'daki sürdürülebilir kentsel gelişmeyi/büyümeyi yönlendirmek amacıyla ilk kez 1980 yılında, metropoliten ölçekte bir nâzım plan hazırlanmıştır. İmar ve İskân Bakanlığı Büyük İstanbul Nâzım Plan Bürosunca hazırlanan ve bakanlık tarafından onaylanan plan uygulanamamıştır. 1984'te çıkarılan Büyükşehir Belediyeler Kanunu ile kentsel gelişim sürecinde yerel yönetim söz sahibi olmuş, buna istinaden İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1994 yılında 1/50.000 ölçekli İstanbul Nâzım İmar Planı hazırlanmıştır. Yapılan itirazlar nedeniyle 1995 yılında revize edilerek onaylanan plan, açılan itiraz davaları sonucunda 1999 yılında iptal edilmiş ve uygulama şansı bulamamıştır.

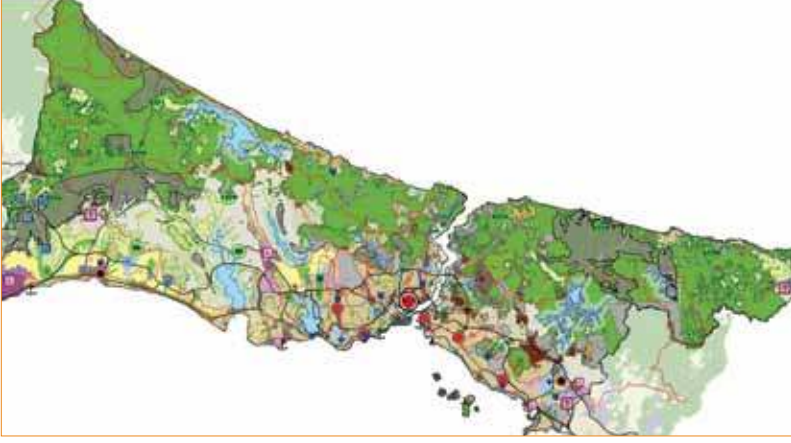
Her iki üst ölçek plan da, "sürdürülebilir kentsel gelişme" yaklaşımını vurgulamıştır. Planlar kapsamında, kentin kuzeyinde yer alan orman, tarım alanları ve su havzaları korunmuş ve kentin gelişme eğilimi doğu-batı ekseninde lineer biçimde örgütlenmeye çalışılmıştır (Resim 1, 2).

İstanbul Metropolitan Planlama Merkezi (İMP) tarafından hazırlanan ve 2009 yılında İBB tarafından onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planında da önceki master planlardaki temel ilkesel kararlar kabul edilmiştir. Planın temel amaçları, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik gelişme ve sosyal sürdürülebilirliktir. Çevresel sürdürülebilirlik ilkesinin kapsamı "ormanları, tarım alanlarını, su kaynaklarını, ekolojik koridorları, ekosistemi korumak" olarak tanımlanmıştır (Resim 3).

İstanbul'un sürdürülebilir gelişim senaryoları içerisinde, ekolojik koridorların ana bileşenleri olarak kabul edilen su toplama havzaları ve orman alanları hayati öneme sahiptir. Büyükçekmece-Terkos, Küçükçekmece-Terkos, Haliç-Terkos arası ile Ömerli Barajı-Riva Delta-sı arasında kalan alanlar, Marmara Denizi ve

Resim 1. 1980 onanlı İstanbul Metropolitan Alan Nâzım İmar Planı (Kaynak: 1980 NİP Raporu).

Resim 2. 1995 onanlı İstanbul Metropolitan Alan Nâzım İmar Planı (Kaynak: 1995 NİP Raporu).

Resim 3. 2006 onanlı İstanbul Metropolitan Alan Nâzım İmar Planı (Kaynak: 2009 İstanbul ÇDP Raporu).

Karadeniz arasında kuzey-güney istikametinde birer ekolojik koridor olarak anlam kazanmakta ve kentin iklim yapısına ve mikroklimasına pozitif katkı sağlamaktadır (Şema 1).

Bu alanların sürdürülebilirliği İstanbul genelinde yaşanan göç, yetersiz altyapı, geciken imar uygulamaları, tarım arazilerinin el değiştirmesi ve tarım topraklarının parçalanması, ikinci konutlardaki artış, kırsalın karakteristiklerinin bozulması gibi sorunlar nedeni ile tehlike altındadır. İstanbul kentsel alan dokusu, orman alanları, su havzaları ve tarım alanlarıyla çevrili kırılmalı coğrafyada sadece ekolojik koridorlar vasıtasıyla nefes alabilecek konuma gelmiştir. Kent içinde özellikle makroform kaynaklı sorunlar olarak tanımlananlar arasında en önemlileri, su kaynakları ile tarım ve orman alanlarının korunması sorunudur. Bu bağlamda, kentin yaşam destek sistemlerini oluşturan çevresine yönelik kontrolsüz gelişim, kentin sürdürülebilir gelişmesi önünde önemli bir engel olarak görülmektedir.²

İstanbul'da Açık ve Yeşil Alanlar Olarak Askeri Alanlar-Kışlalar

2009 yılında onaylanan İstanbul 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı raporu verilerine göre, İstanbul'un %47,7'sini orman alanları oluşturmaktadır. Bu orman alanlarının 15.704

hektarı (%6,1) ise "ulusal savunma amaçlı" olarak tarif edilen askeri alanlar ve kışlalar içerisinde yer alır (Tablo 1).

Mevcut durum itibarıyla askeri alanların kent makroformu içindeki dağılımına bakıldığında, (Şema 2) (Tablo 2) "yağ lekesi" ifadesiyle özetlenen kentleşme serüveninde bugün orman vasfı taşıyan alanlar ile meskûn alan arasında birer bariyer işlevi kazandığı da okunabilmektedir. Dolayısıyla "kamu yararı"(!) adına bu alanların kentsel dönüşüm veya başka herhangi bir senaryonun parçası olarak yapılaşmaya açılması, orman alanları üzerindeki baskının artmasına ve orman alanlarının hızla yapılaşmasına gebe yeni bir süreç başlatacaktır.

Askeri alanlar bir taraftan kuzey-güney istikametinde ekolojik koridorların birer parçası olarak anlam kazanırken, diğer taraftan doğu-batı hattında kentin sınırlarını tarifleyen yapay ve/veya doğal birer eşik olarak işlev görmektedir (Şema 3).

İstanbul'da Askeri Alandan Konut Alanına Dönüşüm Örnekleri

İstanbul'da askeri alanların imara açılmasına dair uygulamalar oldukça eskiye dayanır. Bedrettin Dalan döneminde, İstinye sırtlarında yapılan 44 kooperatif ve 4. Levent Akadlar Mahallesi'ndeki uygulamalar bunun örneklerindendir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra kentsel dönüşüm uygulamalarının yoğunlaşması ile birlikte, metropolün farklı noktalarındaki askeri alanlarda da benzer uygulamalar görülmüş olup, halihazırda yeni uygulamalar gündemdedir.

Maslak 1453 Konut Projesi (Ayazağa)

"Maslak 1453 Konut Projesi", Şişli İlçesi Ayazağa Mahallesi'nde Jandarma'ya ait 1 ada, 145 parsel (322.000 m²) üzerine yapılmıştır. Bahse konu arazi, 12.11.2008 tarihinde İçişleri Bakanlığı (Jandarma Genel Komutanlığı), Maliye Bakanlığı ve TOKİ arasında yapılan protokolle, başka bir alanda askeri tesisler yapımı karşılığında TOKİ'ye devredilmiştir. Daha sonra arazi, TOKİ tarafından "Ayazağa Gecekondu Önleme Bölgesi" ilan edilmiştir. 775 sayılı Gecekondu Kanununa göre, gecekondu önleme bölgesi alanı ilan edilen yerde TOKİ'nin düşük gelirli gruplar için ucuz konutlar yapması gerekirken, alan 2010 yılında üst gelir gruplarına yönelik lüks konut alanı yapılmak üzere Ağaoğlu'na 3 milyar 250 milyon TL bedelle ihale edilmiştir. Söz konusu projeye, sivil toplum kuruluşlardan pek çok itirazlar olmasına ve iptal davaları açıl-

Şema 1. İstanbul'daki ekolojik koridorlar.

masına karşın, “Maslak 1453 Konut Projesi” uygulanmıştır (Foto 1). Arsanın amacının dışında kullanılması yanı sıra, tartışmanın yoğunlaştığı konulardan birisi de orman alanı komşuluğundaki alanın oldukça ciddi bir yapılaşma yoğunluğu (emsal) öngörmesidir.

Sarıyer-Zekeriyaköy Konut Projesi

Sarıyer ilçesi Zekeriyaköy’de 2010’da boşaltılan 500 dönümlük hava füze üssü arazisine, 3. derece sit alanı olmasına rağmen inşaat ruhsatı verilmiş ve araziye 1500 konut inşa edilmiştir. Yıllar önce füze savunma üssü yapılmak üzere kamulaştırılan arazi, Savunma Bakanlığı eliyle TOKİ’ye devredilmiştir. TOKİ işlev değişikliğine giden araziye Emlak Konut’a satmış, Emlak Konut da haklarını Siyahkalem adlı şirkete devretmiştir. Benzer uygulamalarda olduğu gibi sürece sivil toplum kuruluşlarının yoğun bir muhalefeti olmuştur. Ayrıca yerel ölçekte örgütlenen sivil toplum kuruluşları da (Sarıyer Kent Dayanışması), buradaki uygulamanın İstanbul’daki askeri alanlar genelinde emsal teşkil edeceği endişesi ile, farkındalık yaratmak adına konuyu kamuoyu gündeminde tutmaya çalışmış, ancak sonuç alınamamıştır (Foto 2).

İstanbul’da Dönüşümü Gündemde Olan

Askeri Alanlar

Hasdal ve Tümgeneral Selahattin Gökcartal Kışlası

Avrupa Yakasında yer alan Hasdal Mevkii, güneyde ikinci çevreyolu, doğuda Okmeydanı-Hasdal-Kemerburgaz bağlantı yolları, batıda Alibeyköy Barajı ile sınırları tanımlı olan alandır. Hasdal ve Tümgeneral Selahattin Gökcartal Kışlaları (toplam alanları 508 ha) içerisindeki 86 hektarlık bir alanın yeniden planlanması gündemdedir. İşlev değişikliği öngörülen parsellerin %97’si maliye, %2’si şahıs ve %1’i DSİ mülkiyetindedir. Planlama alanında yapılaşma bulunmamakla birlikte, batı kısmında DSİ lojmanları, doğu kısmında askeriye ait yapılar bulunmaktadır.

Kentsel dönüşümüne dair yasa çerçevesinde alanın imara açılmasının gündeme gelmesiyle, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları hazırlanmıştır. Söz konusu planlarda konut, ticaret, sağlık tesisi alanı, akaryakıt ve bakım istasyonu, üniversite alanı, ilköğretim tesis alanı, ortaöğretim tesis alanı, belediye hizmet alanı, afet yönetim merkezi, DSİ binası, yeşil alanlar, spor ve rekreasyon alanları yer almaktadır. Hazırlanan planda konut+ticaret alanı için E: 2,00, ticaret alanı için E: 1,50’dir. Proje alanında Torunlar

Orman Alanları Kullanım Amaçları	Büyükölük (ha)	Toplam Alan İçindeki Oranı
Orman ürünleri üretimi amaçlı	177131 ha	% 68.9
Hidrolojik amaçlı	21368 ha	% 8.3
Erozyon önleme amaçlı	16991 ha	% 6.6
Ulusal savunma amaçlı	15704 ha	% 6.1
Doğayı koruma amaçlı	8753 ha	% 3.4
Estetik amaçlı	8238 ha	% 3.2
Eko turizm ve rekreasyon amaçlı	4119 ha	% 1.6
Toplum sağlığı amaçlı	3861 ha	% 1.5
Bilimsel amaçlı	772 ha	% 0.3
İklim koruma amaçlı olmak	514 ha	% 0.2

Askeri Alan Adı	Büyükölük (ha)
Tuzla Piyade Okulu	1700 ha
Çekmeköy Askeriyesi	1550 ha
Kağıthane Hasdal Kışlası	610 ha
Şişli 3. Kolordu Komutanlığı	570 ha
Büyük Kartaltepe Kışlası	450 ha
Esenler Metris Kışlası	330 ha
Esenler Topkule Kışlası	260 ha
Hadımköy Dumlupınar ve Akpınar Kışlası	117 ha
Beylerbeyi Deniz Eğitim Komutanlığı	96 ha
Başakşehir Fenertepe Kışlası	36 ha

Tablo 1. İstanbul’daki Toplam Orman Alanlarının Kullanım Amaçlarına Göre Büyükölükleri (Kaynak: 2009 onanlı 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu).

Şema 2. İstanbul Ekolojik Koridorlar ve Askeri Alan ilişkisi.

Tablo 2. İstanbul’daki Önemli Askeri Alanların Büyükölükleri.

GYO’nun inşa edeceği Kiptaş Finanskent 2’nin yanı sıra Bezmialem Üniversitesi Eyüp Kampüsü ve Dünya Kent Ormanı gibi konut dışı işlevlerin de yer alması düşünülmektedir (Foto 3).

15.06.2009 onaylı 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nda söz konusu alan “Askeri Alan ve Askeri Güvenlik Bölgesi” lejanında bulunmaktadır. Bu nedenle hazırlanan nâzım planların onaylanıp yürürlüğe girebilmesi için, ölçek bütünlüğü ve hiyerarşisi adına Çevre Düzeni Planı’nın revizyonu gerekmiştir. Bu çerçevede İBB’ye yapılan plan değişikliği başvurusu sonucunda; “... 1/100.000 ölçekli Çevre Düze-

Şema 3. Kentin sınırlarını tarifleyen yapay ve/veya doğal eşik olarak askeri alanlar.

ni Planı revizyonu çalışmaları kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinden meri plan hükümlerinin korunması komisyonumuzca uygun görülmüştür” görüşü verilmiştir. Sonuç olarak, hazırlanmış olan imar planlarının yürürlüğe girebilmesi için üst ölçek planlarda konu ile ilgili değişikliklerin yapılması beklenmektedir.

Esenler Metris, Topkule ve Kartepe Kışlası
İstanbul’da farklı ölçek ve senaryolar çerçevesinde

kentsel dönüşüm sürecinin tartışıldığı ilçelerden birisi de Esenler’dir. Yukarıdaki verilmiş örneklere benzer şekilde, ilçe sınırları içerisinde yer alan askeri alanın varlığı, arsa stoku olarak söz konusu alanın dönüşüm senaryolarının temel girdisi olarak kabul edildiği bir süreci başlatmıştır. Kuşkusuz bunda Esenler ilçesi yerleşik kent örüntüsünün fazlasıyla yoğun ve açık alanlardan yoksun oluşu da belirleyici olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalar doğrultusunda ilçenin kuzeyinde bulunan askeri alanın bir bölümünün kentsel dönüşüm sürecinde rezerv alan olarak kullanılması gündeme gelmiştir. Planlama çalışmalarının gündeme geldiği mevcut alandaki askeri yapıların ise Milli Savunma Bakanlığı’nın uygun göreceği farklı bir lokasyona taşınması söz konusudur. Bu çerçevede 29 Nisan 2015 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı ile Esenler Belediyesi arasında bir protokol imzalanmıştır. İmzalanan protokol hem Maliye Bakanlığı hem de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından uygun görülerek onanmıştır.

Bu protokol kapsamında, mevcut askeri alan lekesinin kuzey-kuzeybatı sınırında yaklaşık %70’lik bir kısmının askeri alan işlevini sürdür-

Foto 1. Maslak 1453 konut projesi alanı, 2006 hava fotoğrafı (1) ve Maslak 1453 konut projesi alanı 2015 hava fotoğrafı (2) (Kaynak: Google Earth).

mesi (A Bölgesi) ve bu alana ilişkin planların Esenler Belediyesi tarafından üretilmesi gündemdedir. Alanın güney-güneydoğu sınırındaki geri kalan kısmının ise Esenler’de yapılması planlanan kentsel dönüşüm çalışmaları için transfer bölgesi (B Bölgesi) olarak kullanılması hedeflenmektedir. Protokol kapsamının ilk maddesi olan ve askeri alan sınırlarını yeniden tarifleyen süreç başlamış, Esenler Belediyesi’nin hazırladığı Şehit Piyade Uzman Çavuş Ahmet Öztürk Kışlası 1/5000 ölçekli Nâzım İmar Planı değişikliği ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı değişikliği 20 Ekim 2015 tarihinde bakanlık tarafından onaylanmıştır. Harita da işaretli olan A bölgesi E: 0,20, “Askeri Alan” olarak planlanmıştır (Foto 4).

Transfer bölgesi olarak ayrılmış olan alt bölgeye dair çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmalar kapsamında 50.000 konutun yenilenmesi ve mevcut konutların bir kısmının askeri alandan çıkarılan araziye taşınması gündemdedir. Söz konusu arazinin %50’sinin imara açılması, imara açılan kısmının ise max. %40’ına yapılaşma izni verileceği belirtilmektedir. İmara açılan alanın %60’ının kentsel donatı alanları için ayrılacağı ve yine bu alan içinde büyük bir şehir parkının yapılacağı belirtilmektedir.

Esasen, mevcut emsal değerlerinin yüksek kabul edilebileceği bu ve benzeri meskûn alanlarda (Fikirtepe örneğinde olduğu gibi) dönüşümü olası kılacak emsal değerlerinin astronomik rakamlara tırmanması nedeniyle transfer alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu husus bir yönüyle de askeri alan arsa stokunun kullanılmasının gerekliliğini meşrulaştıran “kamu yararı”(!) referansının da çerçevesini tanımlar. Ancak yine benzer uygulamalarda okunabileceği gibi, masum ve meşru gerekçelerle gözden çıkarılan bu alanlarda, uygulama sürecinin nereye evrileceği, amacının dışında kullanılıp kullanılmayacağı, kentsel dönüşümü olanaklı kılmak adına metropolün açık alan sisteminde tamiri olanaksız sonuçlar doğuracak bir uygulamanın kamu yararına olup olmadığı tartışılmaya muhtaç bir konudur.

Son Söz

Günümüzde kentin merkezinde ve rantın yüksek olduğu lokasyonlarda kısmi imar hakkı veya kat adedi artışlarıyla dönüşebilen yapı stoku, periferiye kayıldıkça sosyoekonomik imkânsızlıklar nedeniyle alternatif dönüşüm senaryolarının tartışılmaya başladığı farklı deneyimlere evrilir. Bu deneyimlerin ortak paydası ise kamunun daha fazla sorumluluk aldığı ve yönlendirici aktör ola-

rak ön plana çıktığı büyük ölçekli dönüşüm projeleri olmalarıdır.

Kabul edilmelidir ki, son on yıllık periyotta tecrübe ettiğimiz kentsel dönüşümün yasal, yönetsel çerçevesi, fazlasıyla kısır ve değişken koşullara adapte edilebilmekten uzaktır. Farklı uygulama araçlarının geçmişten günümüze tartışılıyor olmasına karşılık (imar haklarının transferi, gayrimenkul sertifikası vb) mevcut mevzuat ve yasal çerçeve, özellikle dar gelirli vatandaşların yapı stokunun yenilenebilmesi sürecinde aşırı dozda imar yüklemelerinin veya kamusal boşlukların yapı stoku transfer alanları olarak gündeme gelmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla büyük kentlerde, özellikle depremsellik çerçevesinde üretilen stratejilerin odağında, kamusal boşlukların (özellikle askeri alanların) kentsel arsa stoku ve rezerv alan olarak tariflendiği yeni bir süreç yaşanmaktadır.

Tartışmaya açık bu süreç, halihazırda kamu tasarrufunda olan bu arazilerin görece atıl durumda oldukları ve kısmen aktif kamusal kullanımlarla kent yaşamına kazandırılmasının gerekliliği üzerine temellendirilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, bu ve benzeri kentsel poli-

Foto 2. Sarıyer Zekeriyaköy konut projesi alanı 2006 hava fotoğrafı (1) ve Sarıyer Zekeriyaköy konut projesi alanı 2015 hava fotoğrafı (Kaynak: Google Earth).

Foto 3. Hasdal ve Tümgeneral Selahattin Gökktart Kışalari 2015 hava fotoğrafı ve proje alanı (Kaynak: Google Earth).

tikalar geçmişten bugüne birikmiş kentsel sorunlarının palyatif yöntemlerle bertaraf edilmesinden daha fazla bir anlam taşımayacaktır. “Kepçe ile alıp kaşık ile vermek” deyişi ile de tarif edilebilecek olan bu durum, lokal çözüm arayışlarının peşine düşerek, metropol ölçeğinde gelecekte vazgeçmek anlamına da gelir. Her ilçe ve dönüşümü zorunlu her alt bölgenin komşuluğunda, rezerv alan olarak kullanılabilecek atıl durumda askeri alan (!) olmaması bu modelin sürdürülebilir olmadığı konusunda en ciddi argümandır.

Gelecekte, bu yaklaşımla arsa stoku olarak kullanılabilecek askeri alanların tükenmesiyle, yaşam alanlarını sağlıklılaştırmak gerekçesinin bir sonraki hareket alanı veya hedef alanı, halihazırda hızla tükenen-tüketilen orman alanları olacaktır.

Bütün büyük metropollerde ve özellikle İstanbul’da söz konusu büyük kamusal açık alanların, tam tersi bir okumayla kentlerin geleceği için hayati önem taşıyan birer fırsat alanı olabileceği unutulmamalıdır. ■

Jülide Alp, Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üni. Mimarlık ve Tasarım Fak.
julidealp@maltepe.edu.tr

Foto 4. Esenler Metris, Topkule ve Kartepe Kışalari 2015 askeri alan olarak planlanan bölge (A), protokol gereği yerleşime açılacak bölge (B) (Kaynak: Google Earth).

Notlar

* Bu yazı 15.07.2016 tarihinde yaşanan gelişmeler öncesinde kaleme alınmıştır. Yaşanan son gelişmeler askeri alanların kent dışına taşınması ve bu alanların yeniden değerlendirilmesi ile ilgili geniş kapsamlı ve katımlı yeni bir tartışma başlatacaktır. Dolayısıyla bir taraftan bu alanların kamusal işlevler dışında (yazıda da örneklediği gibi) işlevlendirilebileceği endişesi diğer taraftan kentlerin bugünden yarıya ihtiyaç duyabilecekleri kentsel donatıların elde edilmesi için askeri alanların rezerv alan olarak kullanılabileceği önermesi üzerinden iki yönlü bir sorgulama, başka bir yazının konusu olabilecek güncelliktir. Kamuoyunun yoğun ilgisinden hareketle, bu süreçte söz konusu alanların kamu yararı adına kullanılabilmesi için ilgili meslek odalarının ve sivil toplum kuruluşlarının konu hakkındaki farkındalık yaratacak çalışmaları hayati önem taşımaktadır.

1. 16.05.2012 tarihli Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun.
2. 2009 onanlı 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu.

Kaynaklar

- Alp, İ. (2016), “Yarışmayla Yapanlar Buluşuyor Konuşması”, TAK Kadıköy, İstanbul, 2016.
- 1980 onanlı İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı ve Raporu.
- 1995 onanlı İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı ve Raporu.
- 2006 onanlı İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı ve Raporu.
- “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” (Kanun Numarası: 6306, Kabul Tarihi: 16/5/2012, Yayımlandığı R. Gazete: 31/5/2012, No. 28309, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 52)
- http://www.gophaber.com/haber-10537-hasdaldan_5_milyon_metrekarilik_yeni_bir_sehir_kuruluyor.html
- <http://www.ibb.istanbul/tr-TR/Pages/MecelisKarari.aspx?KaraID=33010>
- <http://www.yeniakit.com.tr/haber/87-milyon-metrekarilik-alanda-dev-proje-102481.html>
- <http://www.arkitera.com/haber/11596/mucella-yapici-maslak-1453-projesini-anlatiyor>
- <http://emlakkulisi.com/basaksehir-buyuk-kartaltepve-topkule-kisalari-imar-plan-askida/423154>
- <http://www.serbestediyet.com/yazarlar/ihsan-bilgin/kagithane-istanbula-merkez-olur-mu-131623>

Military Areas: A New Favorite/Actor of Urban Transformation in Istanbul

Sustainability has become one of the priorities in the agenda of urban growth and urban development in the whole world. From the 1980's to the present day, three upper scale master plans which had emphasized the city's sustainable development were prepared for İstanbul. Within prepared plans, ecologic corridors (forests, farmlands and water basins which were located in the north of the city) were protected and urban development trend was foreseen in the direction east-west axis linear form. The military areas are also an important part of the ecologic corridors in İstanbul. These areas are generally forestlands and many of them are the big green areas in the city at present. After the approval of “urban renewal law”, the military areas have fallen into the agenda of transformation. With this law, the military areas can be taken outside of the city. But this process will increase the risk of destruction of forests. In this context, the destruction of forests areas in the military areas and becoming to residential areas are the extent of this paper.

Ataköy'ün Gelişim Sürecinin Siyasi, Sosyoekonomik ve Teknolojik Bir Analizi

Erdal Aktulga

Ataköy'ün 1956 yılında Emlak Bankası tarafından ünlü İtalyan mimar Piccinato'ya yaptırılan nâzım plana uygun gelişim süreci 40 yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

Tamamlanması böylesine uzun süren Ataköy, ülkemizin 1950 yılından itibaren geçirdiği siyasal dönüşümler, sosyoekonomik ve teknolojik değişim ve gelişmelerin sergilendiği bir müze özelliği göstermektedir ve bu özelliği ile çok önemli ve özel bir kentsel yerleşim alanı örneğidir.

Sahildeki plaj, turistik ve sosyal tesisleri, eğitim alanları, spor tesisleri, mahalle çarşıları ve yeşil alanlarıyla yaklaşık 60.000 nüfus barındıracak şekilde 10 mahalle olarak planlanmış, ancak 1987 yılında yapılan kısmi bir plan tadilatıyla Siyavuş Paşa Deresi yanında yer alan eğitim tesisleri alanı konut alanına dönüştürülerek mahalle sayısı 11'e çıkarılmıştır. Ataköy'de ilk temelin atıldığı 1957 yılından sonra bu 11 mahallenin yapılış yılları ve konut sayıları sırasıyla şöyledir:

1. Mahalle 1957-1962 (662 konut)
2. Mahalle 1959-1964 (852 konut)
- 3-4. Mahalle 1963-1974 (2630 konut)
5. Mahalle 1976-1983 (2993 konut)
- 9-10. Mahalle 1985-1988 (3100 konut)
- 7-8-11. Mahalle 1989-1991 (4348 konut)
6. Mahalle 2003-2007 (TOKİ tarafından yaptırılmıştır.)

Görüldüğü üzere mahallelerin yapılış tarihleri mahalle numara sırasına göre olmamıştır. Bunun nedeni aşağıdaki açıklamalarda görülmektedir.

Ülkemizdeki Siyasal Dönüşümlerin Ataköy'ün Yapım Sürecine Etkileri

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra İstanbul'da plansız bazı imar hareketlerine girişen Adnan Menderes hükümeti tarafından bir yandan ekonomik nedenlerle, diğer yandan planlı, prestijli bir yerleşim alanı oluşturmak amacıyla "Baruthane" olarak bilinen arazi üzerinde Ataköy Projesi oluşturulur ve projeyi yürütmekle, aslında amacı dar ve sabit gelirli ailelerin konut gereksinimini karşılamak

Ataköy 1. kısım maket fotoğrafı.

olan Türkiye Emlak Kredi Bankası görevlendirilir. Bankanın 1946'dan önceki adı Emlak ve Eytam Bankası'dır.

Yapımına 1957 yılında başlanan 1. Mahallede, iktidarın adeta o zamanki "*Her mahallede bir milyoner yaratacağız*" söylemine uygun konutların planlandığını görüyoruz. Bu mahallede yer alan konutların çoğunun sadece salonlarının 100 m², toplam alanlarının yaklaşık 250 m² olduğu biliniyor. Bu büyüklükte konut yapmak bankanın amacı dışında olmakla beraber muhtemelen yüksek getiri beklentisiyle arsa için yapılan büyük yatırım bir an önce karşılanmak istenmiştir. Ayrıca hemen bir cazibe oluşturmak amacıyla plaj tesisleri de öncelikle yapılmıştır. Böyle büyük konutların satışının beklenen düzeyde olmaması üzerine 2. Kısım için daha küçük alanlı konutlar projelendirilmiş, bu nedenle buradaki konutlar daha fazla ilgi görmüştür.

Yapımına 1963 yılında başlanan 3-4. Mahallede Demokrat Parti iktidarını deviren 27 Mayıs İhtilali'nin etkilerini görüyoruz. Bu dönemde Emlak Bankası adeta yeniden kuruluş amacına dönmüş ve dar gelirli için sosyal konut niteliğine uygun konutlar üretmiştir. Bu mahalle konut sayısının fazlalığı ve ekonomik sorunlar nedeniyle 10 yılda tamamlanabilmiştir. 1., 2. ve 3-4. Mahalle inşaatının yapımını Emlak Bankası'nın iştiraki olan Timlo şirketi üstlenmiştir.

1976 yılında yine Timlo üstleniciliğinde yapımına başlanan 5. Mahalle inşaatı, ilerleyen yıllarda 1980 askeri darbesi öncesinde oluşan olumsuz siyasi ve ekonomik etkiler nedeniyle kesintiye

uğramış ve birkaç yıllık beklemeye girmiş, 1980'den sonraki dönemde ise yine siyasi etkilerle Timlo'ya bağlı çeşitli özel müteahhit gurupları taşeron gibi devreye sokularak 1983'te tamamlanmıştır. Bu tarihlerde banka yönetiminde de değişiklikler yapılmıştır. Asli görevi konut inşaatı yapmak olan bankanın inşaat müdürlüğü, daha önce Spor-Toto Müdürlüğü'nün de bağlı olduğu, üstelik teknik eleman olmayan bir genel müdür yardımcısına bağlıydı. Yapılan organizasyon değişikliği sonucu ayrı bir genel müdür yardımcılığı oluşturulmuş ve bu göreve Y. Mimar Ertuğrul Özakdemir getirilmiştir. Bu önemli bir değişiklik olmuş ve etkisi 9-10. Mahalle inşaatında kendisini göstermiştir. Bu arada Ataköy'ün yapımına 6. Mahalle yerine 9-10. Mahallelerden devam edilmesi, 6. Mahallenin ise diğer mahallelerden sonra, sahile yakın daha prestijli bir mahalle olarak yapılması öngörülmüştür. Bu kararda en önemli etken de Ataköy'ün planlı gelişimine E-5 yolu tarafından başka niyetlerle müdahale edilmesinin önlenmek istenmesi olmuştur. Buna rağmen askeri yönetim altında olan İstanbul Belediyesi tarafından 9-10. Mahalle alanında büyük bir otogar yapılması projesi ortaya çıkarılmış ve bu alanın Alibeyköy tarafındaki birtakım arazilerle takas edilmesi bankaya önerilmiştir. Belediye ile yapılan toplantılara bağlı olarak *Cumhuriyet* gazetesine verdiğim belgelere bağlı yayınlanan haberler ve oluşturduğumuz bilimsel tepkiler sonucunda bu çok olumsuz girişim önlenmiştir. Bu konuda ayrıca İmar ve İskân Bakanı'na bir açık mektubum "İstanbullu Bir Mimar" imzasıyla *Cumhuriyet* gazetesinin "Okurlardan" köşesinde 7 Temmuz 1983'te yayımlanmıştır (Bkz. çerçeve içinde "Sayın İmar ve İskân Bakanına Sesleniş").

9-10. Mahalle inşaatı, 1980 darbesi sonrası 1983 yılında yapılan genel seçimle iktidara gelen Anavatan Partisi döneminde, "Özal dönemi" olarak da anılan dönemde başlamıştır. Bu tarihe kadar yapılan binaların projeleri, inşaat yapım ve denetimleri banka bünyesinde yapılmışken 9-10. Mahallede dönemin etkileriyle Timlo devreden çıkarılmış, yüklenici olarak Mesa, Kutlutaş ve Sutek firmaları devreye sokulmuş, tüm projeler de bu firmalara yaptırılmıştır.

1988 yılında Anadolu Bankası ile birleştirilen bankanın adı "Türkiye Emlak Bankası" yapılmış, açılan bir yarışma sonucu amblemi de değiştirilmiştir.

1989 yılında temeli atılan 7-8. Mahalle yine aynı anlayışla Mesa ve Sutek firmalarına yaptırılmıştır. Bu mahallenin 2. etap ihalesine 11.

Mahalle de dahil edilerek Mesa ve 3M firmasına verilmiş ve Ataköy'de Emlak Bankası tarafından yaptırılan konutlar böylece 1996 yılında tamamlanmıştır.

9-10, 7-8-11. Mahallelerde daha önce yapılan mahallelere göre getirilen önemli yenilik bu konutların alıcılara ankastre beyaz eşyalarla birlikte teslim edilmesi ve açık spor sahaları, kent mobilyaları, sanat objeleri içeren peyzaj düzenlemeleri yapılmış olmasıdır.

İki binli yıllara girilirken 6. Mahalle arazisi ile tüm sahil şeridi ve bankanın mülkiyetindeki diğer bazı arsalar TOKİ'ye devredilmiş, Emlak Bankası da 2001 yılında tasfiye edilmiştir. Bu nedenlerle yapımına TOKİ tarafından 2003 yılında başlanan 6. Mahalle konutları 2007 yılında tamamlanmıştır. Bu el değişikliği Ataköy'e karakter değişikliği olarak da yansımış, park ve yeşil alanları, süreklilik gösteren yaya-yürüyüş yolları, teknik altyapısı ve peyzaj düzenlemeleriyle bir bütünlük gösteren Ataköy içine İstanbul'da son yıllarda gittikçe yaygınlık gösteren giriş-çıkışı kontrollü, koruma duvarlarıyla çevrili siteler gibi olan 6. Mahalle yerleştirilmiştir. Bu mahalle bu nedenle Ataköy'ün genel dokusuna aykırı düşmüştür.

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidara gelmesiyle daha da güçlendirilen TOKİ'nin bu olumsuz müdahalesi –yurt genelinde olduğu– gibi Ataköy sahilinde de yaptırılan yoğun yapılarla 2010 yılından beri sürmektedir.

Ataköy'ün Sosyoekonomik Yapısı

Demokrat Parti zamanında yapılan 1. ve 2. kısımda, bu konuda kesin bulgular olmamakla beraber konut edinen ve yaşayanların çoğunluğunu üst gelir gurupları, yüksek bürokratların oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Daha sonra 27 Mayıs İhtilali'nin etkisinde, sosyal konutlar olarak yapılan 3-4. Mahallenin sakinlerinin daha çok orta ve dar gelirli, emekli, mütevazı ailelerden oluştuğu görülmektedir. 5. Mahalle başlayınca kadar "uydu kent" olarak anılan Ataköy'ün bu ilk yıllarda ulaşım olanakları oldukça kısıtlı kalmıştır.

1980 darbesi dönemine rastlayan 5. Mahallede ise esnaf, tüccar, emekli gibi her kesimden kozmopolit bir sosyal yapı oluşmaya, bu tarihlerle kadar daha sakin bir yaşam yeri olan Ataköy, ulaşım olanaklarının da çoğalmasıyla biraz daha hareketlenmeye başlamıştır.

1983'ten sonra Anavatan Partisi dönemine rastlayan 9-10. Mahallede ilk defa bir odalı

stüdyo tipi dairelere yer verilmiş, 7-8-11. Mahallelerde ise villalar da yapılmıştır. Bu nedenlerle sosyolojik ve ekonomik yapı daha da karmaşık duruma gelmiştir. TOKİ tarafından yaptırılan 6. Mahalle konutlarıysa bilindiği üzere “6. Mahalle” olarak anılmayıp “Ataköy Konakları” adıyla pazarlanmıştır.

İnşaat Teknikleri Açısından Ataköy

40 yıllık yapım süreci olan Ataköy’de bu süreç içindeki sosyoekonomik dönüşümler gibi inşaat sistemlerinde de değişiklikler olmuştur.

Timlo eliyle yaptırılan 1, 2, 3-4. Mahallelerde “yerinde yapım sistemleri” kullanılmıştır. Bu yapılarda betonarme karkas sistem ile tuğla, asmolon, briket gibi dolgu malzemeleri, geleneksel kalıp sistemleri kullanılmış; cephe kaplamaları genellikle sıva olmakla beraber, 1. ve 2. kısımlardaki bazı binalarda yer yer çıplak tuğla, BTB gibi mozaik malzemelerin de kullanıldığı görülmektedir.

Yine geleneksel sistemle başlanan ama bir süre yapımı yarım kalan 5. Mahalle inşaatının yeniden başladığı dönemde yüksek bloklarda pano-çelik kalıplar, prefabrik cephe kaplama panoları gibi gelişmeye başlayan teknikler de kullanılmaya başlanmıştır.

9-10, 7-8-11. Mahallelerde ise yüklenici firmaların kullandığı sistem ve teknikler devreye girmiştir. Bunlardan Mesa, “tünel kalıp” olarak bilinen pano çelik kalıp elemanlarının yerinde montajı ve döşeme ile duvarların betonarme olarak birlikte döküldüğü hücre sistemi, cephe-lerde ise yine hazır cephe elemanları kullanmıştır. Bu teknikte hücrelerin özel olarak ısıtılmasıyla inşaat hızlandırılmaktadır.

Kutlutaş, kendi fabrikasında önceden üretilen büyük boyutlu betonarme döşeme, duvar ve cephe panellerinin şantiyede montajıyla oluşturulan, “ağır prefabrikasyon” olarak da bilinen sistemi uygulamıştır.

Sutek’in kullandığı sistem ise, pano kalıplarla yerinde yapılan perde duvarların üzerine, yine şantiyede üretilen filigran modüler döşeme panolarının ve cephe elemanlarının montajıyla oluşturulan sistemdir.

* * *

Ataköy, yukarıda açıklanan bütün bu özellikleri nedeniyle çağdaş, planlı, ulusal ve uluslararası araştırmalara konu olmuş, mutlaka korunması gereken çok önemli örnek bir yerleşim alanıdır. Ancak sahil şeridinde Ataköy’e ayrıca bir değer katması amacıyla başta plaj olmak üzere yapılan turistik tesislerin günümüzde yıkılmış

olması ile ağaçlar ve yeşil alanların yok edilerek, yerlerine kamuoyunun büyük tepkisini çekmesine ve açılan –halen de devam eden– davalara rağmen çevreyle uyumsuz yüksek yoğunluklu yapıların yapılması Ataköy’ü yaralamıştır.

Bu gelişme Ataköy’ün geleceği için büyük tehlike oluşturmaktadır.

Ataköy’ün havadan görünümü.

Erdal Aktulga, Y. Mimar

(1971-1996 arasında Emlak Bankası’nda proje mimarı olarak çalışmıştır)

Sayın İmar ve İskân Bakanına Sesleniş

İstanbul Belediye Başkanı Sayın Abdullah Tırtıl’ın 2 Haziran’da yaptığı basın toplantısından sonra TV’de ve basında yer alan haberlerden, Topkapı’da bulunan otobüs terminalinin Ataköy’ün Londra Asfaltı girişine nakledileceğini, bu konuda Emlak Kredi Bankası yetkilileri ile ön anlaşmaya varıldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Ataköy, İstanbul’un ve Türkiye’nin en çağdaş toplu yerleşim örneklerinden başta gelenidir. Ataköy’de bugüne kadar beş mahallenin inşa edildiği ve beş mahallenin daha inşa edileceği; düzenlemeye esas olan son imar planının İstanbul Belediyesi ve İmar ve İskân Bakanlığı’nca 7.11.1980 tarihinde onaylandığı bilinmektedir. Öte yandan, Emlak Kredi Bankası yeni mahallelerin imar planlarını üç dört ay önce hazırlatmaya başlamıştır. İmar plan ve programlarında otobüs terminali bulunmamaktadır. Yeni terminal yeri olarak Ataköy’ün seçilmesinin, Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu ve Belediyece yapılması gereken çalışmalar sonucunda değil, son aylarda alınan ani bir kararla gündeme getirildiği anlaşılmaktadır. İstanbul’un yeni bir otobüs terminaline ihtiyaç duyduğuna kuşku yoktur. Ancak terminalin yeri ülkemizin en çağdaş toplu yerleşim örneği Ataköy olamaz. Üstelik Ataköy kavşağında yapılacak bir terminal çok kısa zamanda Topkapı terminalinin yol açtığı sorunları doğuracaktır. Yeni terminalin iskân alanları dışında, Trakya otoyolu ile 1. Boğaz Köprüsünden geçen mevcut çevre yolunun birleşim noktası çevresinde yer alması uygun olabilir. Herhalde konu iyice araştırılmalı ve düşünülmelidir. Bakanlıktan dileğimiz böylesine değerli bir iskân alanının zedelenmemesi ve kararın gözden geçirilmesidir.

İstanbullu Bir Mimar

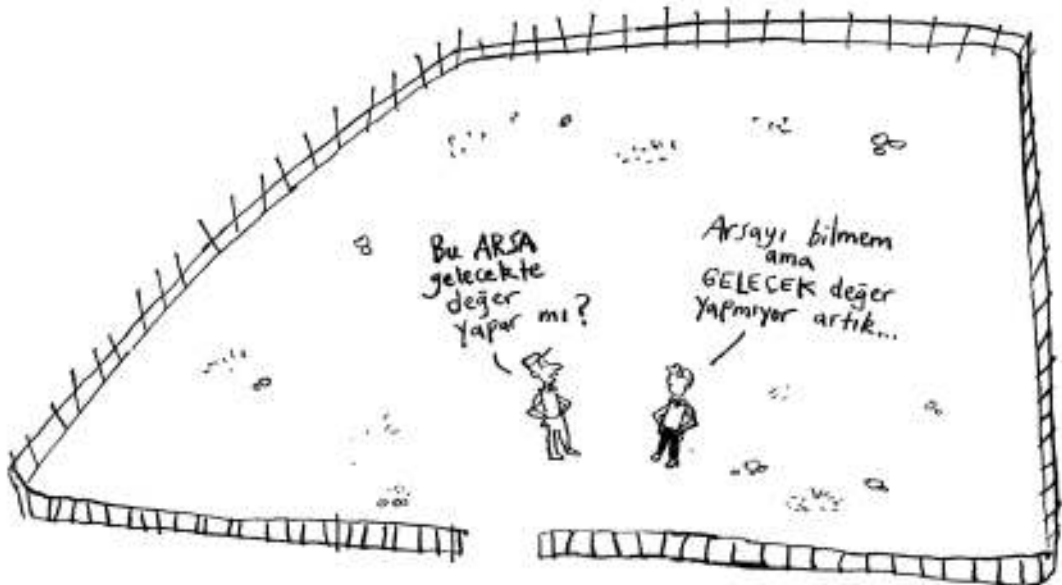
(Cumhuriyet, “Okurlardan”, 7 Temmuz 1983)

Behiç Ak

Behiç Ak

Behiç Ak

USKON

Uzay Sistem Konstrüksiyonları Sanayi ve Ticaret A.Ş.

KALE SERAMİK FABRİKA BİNASI - ÇANAKKALE

BILBAO ARENA - İSPANYA

SZUTEST

TÜVRheinland
Precisely Right.

Adres: Barış Mahallesi 1804/2 No:18
41400 Gebze - KOCAELİ
+90 262 643 75 10 (pbx)
www.uskon.com info@uskon.com

Amour

■ ■ Mükemmel uyku
keyfi, mükemmel
uyum...

Aynı yatakta ama ayrı konfor seviyelerinde uyumak isteyen çiftlere özel, bir tarafı farklı sertlikte üretilen Amour, vücudunuza her noktadan temas ederek istediğiniz uyku keyfini sunar.

